plates VIII, X–XIV, XVI only.

HET LEVEN
VAN PHILIPPUS
HERTOG VAN ORLEANS,
REGENT VAN VRANKRYK.

TWEDE DEEL.

Twede Druk.

La Mothe, 1680-1740

HET LEVEN

VAN PHILIPPUS

HERTOG VAN ORLEANS,

REGENT VAN VRANKRYK;

BENEVENS

DE HISTORIE

Van deszelfs Regering, gedurende de minderjarigheid van

LODEWYK DEN VYFTIENDEN.

BESCHREVEN

DOOR DEN HEER L. M. D. M. La Mothe

TWEDE DEEL.

Twede Druk.

B. Picart Del.

IN 's GRAVENHAGE,

By JOHANNES VAN DUREN.

M. D. CC. XXXVII.

HET LEVEN

VAN

PHILIPPUS VAN ORLEANS,

REGENT VAN VRANKRYK

Gedurende de minderjarigheid van

LODEWYK DEN VYFTIENDEN.

DEze reglementen waren van geen langen duur. Ook waren ze maar gemaakt om het volk te blind-doeken. Alle deze heeren, zelf de zegelbewaarder, hoe groot vertrouwen men ook op hem had, wiſten niets van de geheime en zonderlinge ſtaatkundige inzichten van den regent, die het oor aan niemand anders dan aan Law leende, welke in 't eerſt zonder titel, en daar na in 't openbaar als controleur der finantien, alles beſtuurde, derhalven zal het tyd zyn dat ik dezen perſoon, tot ondergang van byna alle eerlyke luiden in Vrankryk geboren, doe kennen.

Karakter van Law.

Jan Law was een Schotsman, zoon van een goudſmit van Edenburg. Nooit

bezat iemand in zo volmaakten graad den geeſt, die 'er tot het rekenen en 't zamenparen der getalen vereiſcht word, waarin hy ook zyn bequaamheid en drift den vollen toom had gevierd, door en door alles beſtuderende, wat de banken, de loteryen, de handel-genoodſchappen van Londen betrof, de middelen om die te handhaven, om de hoop en het vertrouwen van het gemeen aan de gang te helpen, en in beweging te houden, waar van hy alle geheimen doorgrondde. Noch groter licht had hy getrokken uit het nieuw genoodſchap, door Harlei, graaf van Oxford, opgerecht, om de ſchulden van den Staat te voldoen. Naderhand de bediening van ſecretaris by eenig agent of reſident in Holland gekregen hebbende, liet hy zich grondig onderrechten wegens de beroemde bank van Amſterdam, derzelver fonds, inkomſten, toevluchten, de rekeningen die de particulieren tot haar laſten hadden, derzelver wiſſelvalligheden, wegens de verſcheide middelen die men gebruikte, om ze te doen ryzen en dalen, om zyn fondſen te loſſen, om ze uittedélen en te verſpreiden, wegens de order, die zy in haar regiſters en kantoren hield, zelf van haar onkoſten, en de wyze harer beſturing. Met dit alles diep-

N°. VIII.

diepzinnig te overpeinzen, en deze verſchillende denkbeelden overeen te brengen en met elkander te paren, ſmeedde hy een zamenhang van grondregelen, verwonderenswaardig door de ſchikking en aaneenketening van de menigvuldige ſchakels, waar uit dezelve beſtond: een zamenhang, ten minſten zo veel op de kennis van 's menſchen hart, als op de ervarenheid in de rekenkunſt gegrond, maar waarvan de goede trouw, de billikheid en de menſchlykheid te enemaal uitgeſloten waren, om plaats te geven aan de trouwloosheid, onrechtvaardigheid, geweldpleging, en wreedheid, 't welk geen wonder was, dewyl deszelfs uitdenker van alle goede zeden en godtsdienſt ontbloot was; te Paris ging hy tot den katholyken godtsdienſt over, gelyk hy te Conſtantinopel Turks zou hebben geworden: in Groot-Brittannien een neerlaag gedaan hebbende, was hy genoodzaakt geweeſt dat land te verlaten, een getrouwde vrouw met zich voerenrende, waar mee hy verſcheide jaren als zyn wettige huisvrouw geleeft heeft. Hy was van eene onverzadelyke gierigheid, en door de omwenteling, door hem in Vrankryk veroorzaakt, had hy de aſſurantie van de ſchoonſte landgoederen, die 'er in 't ryk waren, aan te ko-

pen, zonder van de onnoemlyke sommen te spreken, die hy naar vremde landen zond.

Uitlegging van zyn plan.

Ik weet dat men hier van my de ontleding van dit systema, dat ik zo zwart afschilder, verwacht, en in der daad, dit zou het fraaiste stuk van deze historie kunnen zyn; maar ik ben niet minder bewust, dat ik weinig in staat ben om deze geheimen van de doorslepenste onrechtvaardigheid te doorgronden, en te ontwimpelen, doch daar is niet aangelegen, ik ga evenwel aan 't werk, hopende, dat men my voor de onderneming daarvan ten minsten dank zal weten.

Law, die vol eerzucht was, en een onmatige drift bezat om een groot fortuin te maken, bedoelde niets anders in zyne uitrekeningen. Hy dagt nergens minder om, dan om zich aan enigen Staat nut, of zelf noodzaaklyk te maken; met een woord, hy bereikte het oogmerk, 't geen hy bedoelde. Zonder twyffel dat de uitgeputheid, waar toe de oorlog de mogentheden van Europa gebragt had, 't zy die gezegepraalt hadden, of overwonnen waren geweest, hem in zyn opzet styfde, en zyn hoop versterkte. Zyn ontwerp had dan den koophandel niet ten doel, noch de ge-

maklykheid

maklykheid om belastingen op te leggen, zonder die te verminderen, noch het besnoeien der geldspillingen, noch het bebouwen der landeryen, noch het slyten der eetwaren, noch zelf het circuleren van 't geld: hy had het opgestelt, op dat een vorst zyn schulden zou kunnen betalen, met het goud en zilver zyner onderzaten na zich te nemen, op een wyze, dat de bezitters het gretig gaven, en het bloot aan hunne gierigheid te wyten hadden, wanneer zy 'er van berooft wierden. Een onbegrypelyk ontwerp, dat van alle anderen, behalven dezen groten geest, zou verworpen zyn geweest als een herssenschim, indien het hun in de gedachten was gekomen. Hy hield het echter aan, en zie hier de gedaante, die hy 'er aan gaf. Een bank of kompagnie, waar van de wezentlyke fonds de inkomsten van den staat zouden zyn, en de ingebeelde fonds enige onbekende koophandel, moest op zich nemen alle deszelfs schulden te betalen: om hare fondsen te vermeerderen, en ze eniger maten met de schulden gelyk te stellen, die zy te betalen had, moest zy op haar zelve een menigte actien, dat is te zeggen, soorten van kontracten, oprechten, die het recht gaven om met haar de winsten te

 delen,

delen, die zy met haar eige fondſen, en met die gene, die haar het verkopen harer actien verſchafte, doen zou; deze actien moeſten ten delen voor briefjes, waar in de ſchulden van den ſtaat beſtonden, ten delen voor geld gekoft worden. Het zou de actioniſten vry ſtaan, hunne fondſen uit de bank te lichten, met de actien daaraan weerom te geven.

De bank moeſt al haar betalingen in briefjes doen. Om de actien prys by te zetten, moeſten zy aanzienlyke winſten doen, en ſchielyk grote fortuinen veroorzaken, dewyl het zeker was, door het geen men in de loteryen zag gebeuren, dat enige voorbeelden van deze natuur een algemene drift zouden uitwerken. Om de briefjes aanzien by te zetten, en die zelf boven het geld te trekken, moeſt men door menigvuldige veranderingen de waardy daar van onzeker maken, en de bezitters doen vrezen, dat het in hunne handen verloren zou gaan; en de prys daar van moeſt ten minſten noch eens zo hoog zyn als de innerlyke waardy, dat is te zeggen, als het geen, waar voor het in andere ſtaten gangbaar was.

Het vérval van 't geld, was het beſluit van Law, zal de intereſten daar van doen verminderen, en deze vermindering

dering der intereſten oorzaak zyn, dat ieder de obligatien die hy ſchuldig is, zal afdoen of tot lager intereſt laten lopen: de vorſt kan het voetſpoor der particulieren volgen, en zich dus van een groot getal zyner ſchulden ontlaſten, zonder een duit uit te keren. Daarenboven, dewyl men niet zal weten wat te beginnen met het geld, dat 'er van de afloſſing der kapitalen komt, en dat de vrees van deszelfs afzetting op zyn pas zal geſtyft en vermeerdert worden, zal men het in briefjes verkêren, of zoeken aan vaſter effecten te beſteden: deze algemene drift zal onfeilbaar den prys der landeryen, koopmanſchappen, en eetwaren doen opſlaan, en alle, die met ſchulden belaſt zyn, gemak verſchaffen, om die af te loſſen. Nu, gong hy met zyne redeneringen voort, kunnen die gene, die een ſtaat uitmaken, in drie ſoorten verdeelt worden, in den adel, de fatzoenlyke burgers, en in het ſlechte volk in de ſteden en de gene die ten platten lande wonen. De middel-ſoort is de toevlucht van beide de anderen, by deze moeten zy zich adreſſeren, om hunne buitenſporige verteringen, of hunne armoede te gemoed te komen. Derhalven zullen deze beide ſoorten, door dit ontwerp een middel vindende, om in

't geheel of ten delen hunne schulden te voldoen, het zelve zonder twyffel begunstigen; en wat is 'er van de derde soort te vrezen, als men de beide andere op zyn zyde heeft? Wat zal zy, uitgeput zynde, kunnen aanvangen?

Daarenboven zal de bank in staat zyn om door haar mildadige giften die geenen onder de groten den mond te stoppen, die 'er zich tegenaan zouden willen stellen; en het algemeen belang, dat men in derzelver behoud zal nemen, zal aanleiding geven, om alle de reglementen te maken, die men tot de volkome uitvoering van dit plan zal nodig oordeelen. Als men zo verre gekomen is, en dat het een algemene omwenteling te weeg gebragt zal hebben, zal men het quaad ongeneeslyk oordeelen; de bankbriefjes zullen van zelf vernietigt worden, de zaken haar gemeen beloop nemen, en iedereen zal maar bedacht zyn om zyn fortuin te bewaren, of te herstellen.

Dit was het plan, dat Law gesmeed had, 't geen nergens anders dan in Vrankryk kon werkstellig gemaakt worden, daar het gezag van den vorst onbepaalt is. Lodewyk de veertiende, dien hy het slechts in algemene termen ontvouwt had, hadde het met een soort van verfoejing

ſoejing verworpen; maar de hertog van Orleans, een prins met een heel anderen geeſt, dan Lodewyk de veertiende, begaaft, en die ſtouter, ondernemender, en op ver na zo naauw van geweten niet was, wierd 'er door verrukt: hy begreep het met gemak, en zag 'er met een opſlag van 't oog alle de gevolgen van, en deze, die zyn voornemens begunſtigden, waren het, die hem deden beſluiten, om het in 't werk te ſtellen; maar de korte tuſſchentyd, dat deze aanſlag verworpen was, en zyn magt die noch niet genoeg beveſtigt was, de verbinteniſſen die hy had beginnen te maken, noch niet geſloten, en de wet, die hy zich zelven had voorgeſchreven, om de meerderheid van ſtemmen te volgen, verhinderden hem, om het zoo gaauw, als hy wel gewenſcht had, te beginnen, vergenoegende zich in 't eerſt, met Law te vergunnen om een bank op te rechten, om zo het gemeen van langzamer hand aan deze ſchadelyke nieuwigheid te gewennen. Het placcaat, 't geen hier de kracht aan gaf, was van den 2 Mei 1716, waar in men zeide, dat de voordelen, door de publieke banken aan verſcheide ſtaten van Europa verſchaft, waarvan zy het krediet hadden opgehouden, en den koop-

Hoe het werkſtellig gemaakt wierd.

handel onderſteunt, een overtuigent bewys hadden geſtrekt van het nut, dat men in Vrankryk uit diergelyk een oprechting zou trekken. „ De heer Law, „ zeide men vervolgens, ons, eenige „ maanden geleden, voorgeſtelt hebbende om 'er een op te rechten, waar „ van de fonds uit onze penningen zou „ beſtaan, en die in onzen naam en onder ons gezag zou beſtuurt worden, „ wierd het ontwerp daarvan in onzen „ finantie-raad onderzocht, waartoe „ verſcheide bankiers, koopluiden, en „ gedeputeerden van koopſteden geroepen zynde, om hunne goedvinding „ daar over te horen, quamen zy alle „ hierin overeen, dat 'er niets voordeliger voor ons ryk kon bedacht „ worden, 't geen door zyn legging „ en vruchtbaarheid, gevoegt by de „ naarſtigheid zyner inwoners, maar „ een vaſt krediet van noden heeft, om „ daar den bloeienſten koophandel na „ toe te lokken; echter oordeelden zy, „ dat de tydgewrichten niet gunſtig „ waren, en dat het gevoeglyker was, „ dat een diergelyke oprechting op rekening eener kompagnie geſchiedde. „ Deze redenen, by enige byzondere „ voorwaarden van het ontwerp gevoegt, deden ons beſluiten, om het

„ van

„ van de hand te wyzen. Maar de voor-
„ noemde heer Law heeft ons verzocht,
„ hem de vryheid te willen vergunnen,
„ van een andere ſoort van bank te mo-
„ gen oprechten, waarvan hy aanbied
„ de fonds te zullen uitmaken, zo uit
„ zyne penningen, als uit die van de
„ kompagnie; en door wier middel hy
„ onderneemt de çirculatie van 't geld
„ te vermeerderen, de woeker te doen
„ ophouden, 't gebrek der overvoerin-
„ gen van het geld tuſſchen Parys en
„ de provintien te vervullen, vremde-
„ lingen middel te verſchaffen, om vei-
„ lig fondsen in ons ryk te plaatſen,
„ en ons volk de vertiering zyner eet-
„ waren, en het betalen der belaſtingen
„ te helpen bevorderen. De gunſt, die
„ hy van ons verzoekt, is, dat wy hem
„ een privilegie voor 20. jaren vergun-
„ nen, en hem toeſtaan, om de beta-
„ lingen in bank-ryksdaalders te mogen
„ bedingen, die altyd van het zelve
„ gewicht en alloi zynde, geene veran-
„ dering kunnen onderworpen zyn; een
„ wezentlyke voorwaarde, en die vol-
„ ſtrekt noodzaaklyk is, om het ver-
„ trouwen van onze onderdanen en van
„ de vremdelingen, te winnen, en te
„ behouden. Ons ter zelver tyd ver-
„ zoekende, perſonen van een beken-
„ de

„ de vroomheid en bequaamheid te wil-
„ len benoemen, om opzicht over de
„ bank te hebben, de briefjes na te
„ zien, de boeken te nommeren en te
„ tekenen, op dat het gemeen ten
„ vollen moge overtuigt zyn van de
„ naauwkeurigheid en getrouwheid, die
„ men daar omtrent gebruiken zal. En
„ dewyl het ons voorkomt, dat deze
„ oprechting, op de wyze als zy ons
„ voorgeſtelt is, geen onheil kan ver-
„ oorzaken, en dat 'er in tegendeel alle
„ reden is om te verwachten, dat zy
„ een vaardigen en gewenſchten uitſlag
„ zal hebben, en veel voordeel uitwer-
„ ken, op het voorbeeld van het geen
„ 'er in onze naburige ſtaten om gaat,
„ hebben wy gemeent den voornoem-
„ den heer Law, wiens ervarenheid,
„ kennis, en bequaamheid ons bekent
„ zyn, het privilegie, dat hy van ons
„ verzoekt, voor hem en zyn genood-
„ ſchap te moeten vergunnen. En onze
„ zeer waarde en zeer beminde oom de
„ hertog van Orleans, regent van ons
„ ryk, oplettent op alles, dat tot ver-
„ lichting van ons volk, en tot welzyn
„ van onzen ſtaat kan ſtrekken, heeft
„ geoordeelt, dat het niet met de waar-
„ digheid van zyn rang en geboorte
„ ſtreed, tot beſchermer daar van ver-
„ klaart te worden.

„ De

„ De fonds van de bank zal uit twaalf
„ hondert actien bestaan, ieder van dui-
„ zent ryksdaalders, dus zal het kapi-
„ taal twaalf maal hondert duizent bank-
„ ryksdaalders uitmaken, dat is te zeg-
„ gen zes millioenen courant geld.

„ De boeken zullen by den bewind-
„ hebber, den heer Law, geopent wor-
„ den, om daar de intekeningen der
„ personen te ontfangen, die daar deel
„ in zullen willen nemen, en zo veel
„ actien, als zy verlangen, ontfangen.

„ De lyst zal gemerkt en onderte-
„ kent worden door den bewinthebber,
„ en door den opziender over de bank.

„ De actionisten zullen de kompagnie
„ uitmaken, en de nodige amptenaren,
„ tot de besturing en dagelyksche be-
„ handeling van de bank, verkiezen.

„ Alles zal in de vergaderingen met
„ meerderheid van stemmen besloten
„ worden, op de volgende wyze te
„ tellen: die vyf actien hebben, en on-
„ der de tien, zullen maar eene stem
„ hebben te geven; die tien en onder
„ de vyftien actien hebben, twee stem-
„ men; en zo van vyf tot vyf; maar
„ minder dan vyf actien hebbende, geld
„ hunne stem niet.

„ Daar zullen ieder jaar twee alge-
„ mene vergaderingen zyn, dat is te
„ zeg-

„ zeggen om het half jaar een, om de
„ uitdelingen, die 'er aan de actio-
„ niſten ſtaan te geſchieden, te regu-
„ leren.

„ De bankbriefjes zullen door den
„ directeur, door een van de hooftpar-
„ ticipanten, die door meerderheid
„ van ſtemmen benoemt is, en door
„ den inſpecteur getekent worden.

„ Het zal alle perſonen vryſtaan hun
„ geld in de bank te brengen, waar
„ voor hun briefjes zullen gegeven wor-
„ den, op 'zicht te betalen.

„ De kompagnie zal noch te land
„ noch ter zee enigen handel met koop-
„ manſchappen dryven; zy zal zich
„ met geen negocieren bemoeien, 't zy
„ in of buiten het ryk; zy zal geen
„ geld op intereſt mogen opnemen,
„ onder wat voorwentzel en op wat
„ wyze het ook zyn mag.

„ De bank zal zich met de kas der par-
„ ticulieren kunnen belaſten, en in con-
„ tanten betalen, mits vyf bank-ſtuivers
„ voor duizent bank-ryksdaalders af-
„ trekkende, welke vyf bank-ſtuivers †
„ de

† Ieder bank-ſtuiver had de waardy van vyf *ſols tournois* of ordinaire franſche ſtuivers, makende alzo vyf daar van de vierde part van een bank-ryksdaalder, die vyf *livres* gold, uit.

„ de vierde part van een bank-ryksdaal-
„ der uitmaken “.

Diergelyk een oprechting scheen weinig een zo grote oplettentheid van wegens het hof te verdienen, en 't was onbegryplyk dat zy de grote uitwerkingen, die men 'er van voorspelde, kon hebben. Het enig voordeel, dat 'er het gemeen van trok, was de matigheid van de afkorting. Nademaal dit het enig profyt was, dat deze kompagnie doen kon, dewyl haar alle koophandel, direct of indirect, by commissie of andersins, verboden was, viel het moeilyk om te begrypen, waar de winst der actionisten vandaan zou komen, want de vyf bankstuivers, die men van de duizent bankryksdaalders afkortte, bragten over de hele massa van de bank maar vyftien hondert livres courant geld op. Wanneer nu deze fonds, 't geen een onmoogelykheid was, alle weken uit de kas was gegaan, en daar weer in gebragt, zou dit in 't jaar niet meer dan zes en twintig duizent ryksdaalders opgebragt hebben, 't geen pas het vierde deel was van het geen dit kapitaal zou uitgelevert hebben, indien men het tegen vyf percent geplaatst had. Het geld brengt uit zich zelf niets voort, maar men maakt het door arbeid vruchtbaar, maar deze

wyze

wyze van bearbeiding, die de kompagnie gebruikte, kon naauwlyks de kosten van den arbeid goed maken, dat is te zeggen, de vruchten daar van konden naauwlyks toestrekken, om de wedden van den directeur, den inspecteur, den tresorier, en de kassiers te betalen, derhalven had men andere inzichten in het oprechten dezer bank, dan men voor de wereld weten wilde.

Deszelfs grote opgang. Het wezentlyke was, daar een aanzien aan te geven, dat de grote ondernemingen, die deze bank doen moest, beantwoordde. Het middel dat men hiertoe gebruikte, kon niet beter bedacht worden. Den 10 april 1717 kondigde men eene ordonnantie van 's konings raad van staten af, waarby belast wierd, dat de *generale bankbriefjes op alle pacht-kantoren van zyn Majesteit, als contant geld zullen aangenomen worden, tot betaling van alle soorten van rechten en belastingen, of liever, dat deze kantoren correspondenten van de bank zouden zyn.*

Dit arrest was zeer listig opgestelt, schoon het zeer eenvoudig scheen; het deed byna al het geld van 't koningryk door de handen van de bank gaan.

„ De koning, wierd 'er in de inlei-
„ ding gezegt, aan den heer Law en
„ kom-

„ kompagnie het privilegie hebbende
„ toegeſtaan; om een algemeene bank
„ op te rechten, zyn de briefjes van de
„ voorſchreve bank reeds zo hoog in
„ aanzien geſtegen binnen en buiten 's
„ lands, dat, niet tegenſtaande den ſlech-
„ ten tyd, het overmaken van 't geld
„ daardoor merklyk verlicht is, de af-
„ kortingen gematigt, en de woeker
„ grootlyks vermindert. En nademaal
„ het van groot gewicht is voor het ge-
„ mak der onderdanen van zyn majeſ-
„ teit, en der vremdelingen, dat men
„ in alle de delen van 't ryk de waardy
„ van de voornoemde briefjes doe vin-
„ den, dat men de ſommen, die daag-
„ lyks in de provintien tot betaling der
„ rechten en belaſtingen gebeurt wor-
„ den, ſchielyker na Parys overmaake,
„ dat men het geld in de ontfangers kan-
„ toren niet leeg en vruchteloos laate
„ leggen, en dat men te gelyk zo veel
„ het mooglyk is den overvoer van
„ geld uit de provintien na Parys ver-
„ hindere, 't geen altyd een ſtoring en
„ wanorder in den koophandel veroor-
„ zaakt, waarvan de herſtelling het
„ voornaamſte doelwit van zyn majeſ-
„ teit is, en de algemene wenſch van
„ zyn onderdanen, heeft hy geoor-
„ deelt, dat niets nuttiger voor hen

,, kon zyn, en bequamer om die herſtel-
,, ling uit te werken, en de circulatie
,, van 't geld te vermeerderen, by
,, gevolg den koophandel levendig te
,, maken, dan aan alle ontfangers, pach-
,, ters, tollenaars, hunne kaſſiers en
,, commiſen, en anderen, die de hande-
,, ling van dit geld hebben, te beve-
,, len, dat zy de bankbriefjes als geld
,, in betaling der belaſtingen, rechten,
,, en inkomſten van zyn majeſteit zul-
,, len aannemen, en alle die gene, die
,, men vertoont, betalen, nademaal ge-
,, melde briefjes altyd op zicht aan het
,, kantoor van de bank, te Parys opge-
,, recht, betaalt moeten worden.

,, Ingevolge van dien beveelt zyne
,, majeſteit, dat, van den dag van de
,, afkondiging van het tegenwoordig
,, plakaat af, de briefjes van de algeme-
,, ne bank als geld op alle konings kan-
,, toren zullen aangenomen worden. Or-
,, donnerende wyders, dat, van den zel-
,, ven dag af te beginnen, alle amtena-
,, ren, die ſchuldig zyn rekening te
,, doen, gehouden zullen zyn op zicht
,, en zonder enige afkorting de briefjes
,, van de gemelde bank te voldoen, tot
,, het beloop van de ſommen, die zy in
,, kas hebben, en dat, wanneer zy geen
,, fonds meer hebben, zy gemelde brief-

„ jes uit de eerſte penningen, die zy
„ ontfangen, zullen betalen, hen ver-
„ verbiedende enig deel van de fondſen
„ van hun ontfangſt door wiſſelbrieven
„ of met wagens over te maken, enige
„ ordonnantien te betalen, ten zy uit
„ het overſchot, dat zy in kas zullen
„ hebben, na vooraf en by voorkeur
„ de bankbriefjes, die hun vertoont zul-
„ len zyn, te hebben betaalt. Zyn ma-
„ jeſteit begeert verders, dat, naar mate
„ zy de genoemde briefjes zullen ont-
„ fangen, dezelve aan die gene zullen
„ gezonden worden, aan wien zy ge-
„ houden zyn de penningen, daar zy
„ de behandeling over hebben, te zen-
„ den, om de waardy daar van op zicht
„ aan het kantoor-generaal van de bank
„ te Parys te ontfangen. Alles op ſtraf te-
„ gen de overtreders van de afzetting
„ van hunne ampten, en vernietiging
„ hunner bedieningen “.

Het krediet van de bank, die door dit arreſt het algemeen kantoor van de ontfangſten van 't ryk geworden was, nam merklyk toe, en zy wierd van een algemene, de enige bank. Nu vergenoegde zy zig niet meer met vyf bank-ſtuivers voor het deſconteeren van duizent bank-ryksdaalders in te houden, zy nam het naargelang van vier ten hondert: door

deze vermeerdering vond zy zich in ſtaat om de actioniſten zeven en een half percent aan intereſt toe te leggen, en dat maar voor zes maanden, zo dat de waardy der actien eensklaps zeer hoog ſteeg.

Naar mate dat de bankbriefjes in krediet toenamen, verminderden die van den Staat van waardy, en verloren tot vyftig ja zeſtig ten hondert. Schoon men 'er een deel afgedaan had, bleeven 'er noch ten minſten voor tweehondert millioenen over, behalven de intereſten van vier per cent: de bank nam op zich, die ſchulden te betalen. Om hier in te ſlagen, zonder op te houden van te zyn, het geen zy was, herſchepte zy zich in een kompagnie van kommercie, onder den naam van *Weſt-indiſche of Miſſiſſipiſche kompagnie.* Men ſtelde alle nodige middelen in 't werk, om het gemeen te overtuigen, dat deze handeling ten uiterſten voordeelig zou zyn, en dat 'er onnoemlyke ſchatten uit deze nieuwe landen zouden komen, waarvan men de heerlykſte beſchryvingen gaf, daar Peru geen handwater by had. Men lichtte van alle kanten de bedelaars en landlopers op, om die landen te bevolken en te bebouwen. Men ſtelde zelf een byzondere admiraliteit aan, die onder het bevel van de bank het beſtuur over de vloten zou heb-

Verzinning van de Miſſiſipiſche kompagnie.

hebben, die op deze ryke land-ſtreken af en aan zouden varen.

Egter was het waar, dat dit land niets zonderlings heeft, dat 'er noch goud-noch zilver-mynen zyn, dat het geen ſpeçeryen voortbrengt, dat 'er zelf geen koſtelyk hout groeit. Het klimaat is 'er zacht en getempert; wyn en koorn zou 'er in overvloed voortkomen; men zou 'er menigte van vee kunnen voortfokken; maar Vrankryk heeft deze levensmiddelen niet nodig, en heeft moeite genoeg, om zich van het geen het te veel heeft te ontdoen. De handel met pelteryen was de enigſte, dien men daar met voordeel kon dryven, om eenige partikulieren maar niet om eene grote natie te verryken, en een ryk dat uitgeput was, weer te herſtellen. Men moeſt Miſſiſſipi in Vrankryk kennen: Lodewyk de veertiende, door een ſoort van tractaat met den heer Croiſat, beroemt koopman, gemaakt, had hem alle de voordeelen, die hy 'er uit kon trekken, gedurende een zeker getal van jaren overgelaten, op voorwaarde, dat hy 'er enige volkplantingen in zou oprechten, en zyn groote rykdommen waren voorzeker niet uit dat land gekomen. Daar waren verſcheide menſchen natoe geweeſt, om 'er hun fortuin te maken, en deze waren 'er

noch armer vandaan gekomen, dan natoe gegaan, 't geen zy allen uit eenen mond getuigden, maar alles mogt niets helpen, deze herssenschim nam zodanig de overhand, dat byna geheel Vrankryk daardoor om den tuin geleid wierd.

Begin van den papier-handel.

Men rechtte aanstonds op deze kompagnie voor hondert millioenen aan actien op, men koftze ten delen in staats-en finantie-briefjes, ten delen in geld. De algemene pachten van 't ryk wierden aangewezen om te gelyk aan de kompagnie van de bank tot een fonds, en de actionisten tot borgtocht te dienen. De belasting van 't hooftgeld, en de algemene ontfangsten waren met een menigte interesten bezwaart. Reeds in 't begin van 't regentschap had men geordonneert, dat deze in nieuwe obligatien tegen vier ten hondert zouden verkeert worden. Verscheide eigenaars hadden hunne kontracten bewaart, mooglyk hopende, dat de zaken weer op den ouden voet zouden herstelt worden. Nu volgde 'er een nieuw plakaat, waarby verklaard wierd, dat de gene, die hunne rente-brieven niet voor den laatsten december 1718. zouden hebben laten veranderen, de achterstallen van de vorige jaren, en van dat, daar men in stond te treden, zouden verliezen, tenzy ze voor den eersten

ſten april daaraanvolgende hunne kontracten gebruikt hadden om actien aan te kopen. Nademaal de actien ten minſten van duizent ryksdaalders waren, en dat men, om daar deelagtig aan te worden, oude papieren moeſt hebben, dat is te zeggen rent-kontrakten, ſtaatsbriefjes, en andere van diergelyke natuur, en bankbriefjes, of, 't geen het zelve was, geld, zochten die gene, die actioniſten wilden worden, en die niet genoeg van 't een of 't ander van deze ſoort hadden, diergelyke briefjes te krygen. Dus wierd de papier-handel ingevoert, en wierd in 't kort, niet alleen algemeen, maar noodzaakelyk.

Daarenboven ſlokte het groot aanzien van de bank alle de andere in. Men vertrouwde zich nergens op, dan op derzelver briefjes; men haaſte zich, om zich van de andere te ontdoen: en nademaal het beloop van dezer kapitaal ver de hondert milloenen aan actien overtrof, waren 'er meer verkopers dan kopers, en men kon ze niet, dan met merkelyke ſchade, quyt worden. De kontracten verloren dertig ten hondert, en de ſtaatsbriefjes tuſſchen de vyftig en zeſtig. Ondertuſſchen leurde men het gemeen, met de lyſt van de ſtaats-briefjes, die men alle week op het ſtadhuis verbrandde,

in 't licht te geven, en over al aan te plakken, en naauwlyks was 'er iemand, die overwoog, dat men wel haaſt genoodzaakt zou zyn even eens met die gene te leven, die men in derzelver plaats had geſtelt. Men liet ook grote zorg blyken om de intereſten van 't ſtadhuis te betalen. In de reglementen, die men hieromtrent uitgaf, gaf men de fraaiſte woorden van de wereld, en die het bequaamſte waren om te doen geloven, dat men geen gedagten had om daar ooit aan te raken, nademaal dit, zo men zeide, de ſteun van 's konings gezag, en het onderhoud van de fatzoenlykſte luiden van 't ryk, vooral van Parys, was.

Rykdommen van Law.

Dus wierd de bank, of de Weſt-indiſche kompagnie, met genoegen van 't volk opgerecht. Vergeefs trachtte het parlement, zonder alle de geheimen die 'er in ſtaken, te weten, zich daar tegen aan te kanten; dit haalde deze vergadering zelf voor een groot gedeelte de onheilen op den hals, waarvan ik geſproken heb. De onbeſchaamtheid van Law, om met de grote rykdommen te pronken, die hy in zo korten tyd gewonnen had, de draai, die hy aan zyn bank had weten te geven, om byna alle de inkomſten van 't ryk in handen te hebben, gaven zekerlyk billyk achter-

den-

denken, om aan zyn getrouwheid te twyffelen, en te vrezen, dat hy de zaak noch veel verder mogt doorzetten. In minder dan een maand had hy van den grave van Evreux, voor achtmaal hondert duizent livres, het graaffchap Tancarville in Normandyen gekoft; hy had aan den prins van Carignan veertienmaal hondert duizent livres voor zyn paleis van Soisfons geboden; vyfmaal hondert duizent livres aan de marquizin van Beuveron voor haar landgoed van Ifle-Bonne gepresenteert: eindelyk had het maar aan den Hertog van Sully geftaan, om zeventienmaal hondert duizent livres voor zyn marquizaatfchap van Roni van hem te ontfangen.

Deze buitenfporige winften, die men als zekere bewyzen van oneerlykheid aanzag, waren oorżaak, dat hy gedagvaart wierd, om in perfoon voor een commiffaris, door het parlement benoemt, te verfchynen, om rekenfchap van zyn gedrag te geven. De heer regent ftelde al zyn gezag in 't werk, om dezen flag af te weren. Het parlement gaf een arreft uit, verbiedende aan alle vremdelingen, al waren zy zelf genaturalizeert, zich op enigerhande wyze, onder wat voorwentzel het ook zyn mogt, met de behandeling of befturing der finantien

te bemoeien. Maar het parlement vernedert en verdrukt zynde, nam Law de overhand, en wierd in ſtaat, om zyn ontwerp in allen delen uit te voeren.

Zyn ontwerp in 's konings plakaten geprezen.

Men maakte een aanvang, met hem de tabaks-pacht over te laten, daar men kortdaarna alle de andere byvoegde, met de behandeling en beſturing der geld-ſpecien. Den vierden december 1718. wierd de bank tot een koninglyke bank verklaart, waaromtrent men zich in de volgende bewoordiging uitdrukte: „ by ondervinding het nut hebbende leren kennen, dat wy en onze onderdanen van de algemene bank trokken, door het gemak, om de koninglyke penningen na Parys te doen komen, zonder onkoſten, en zonder de provintien van geld te ontbloten; dat de particulieren daardoor middel gevonden hebben, om fondſen in alle de plaatſen van 't ryk, en in alle vremde landen op te rechten, in een tyd, dat het vertrouwen te enemaal verloren was; dat de matige intereſten, waar voor de bank de wiſſelbrieven gedeſconteert heeft, de woeker heeft doen verminderen, en onze onderdanen verhindert om geld in vremde landen ter leen op te nemen; dat de ſommen, die de bank aan de ma-

nufactu-

„ nufacturen en de koopluiden heeft op-
„ geschoten, der zelver krediet hebben
„ ondersteunt, en de zaken doen toe-
„ nemen; dat men de wanorders in den
„ koophandel heeft zien ophouden; dat
„ de uitheemsche ruilingen ten voordele
„ van onze onderdanen zyn in staat ge-
„ bleven; dat de vremdelingen zich van
„ bankbriefjes bedient hebben, om fond-
„ sen in alle de delen van 't ryk te heb-
„ ben, tot het inkopen van waren en
„ leeftochten, waarvan de verzending
„ zo voordelig en noodzaaklyk is, heeft
„ ons de goede uitslag van deze op-
„ rechting aangezet, om het eerste ont-
„ werp van den voornoemden heer Law
„ te onderzoeken; en ten vollen onder-
„ recht zynde, dat het met het alge-
„ meen welzyn van den koophandel en
„ van onze onderdanen overeenquam,
„ dat de bank onder den titel van ko-
„ ninglyke bank gecontinueert wierd,
„ en dat de besturing daarvan in onzen
„ naam en op ons gezag geschiedde,
„ hebben wy, om daartoe te komen,
„ de actien van genoemde bank voor
„ ons doen inkopen, waarvan wy
„ de actionisten in wezentlyke pen-
„ ningen hunne kapitalen hebben afge-
„ lost, die zy in staatbriefjes hadden in-
„ gelegt, om het fonds van de bank uit
„ te

„ te maken, welke naderhand in actien „ op de Westindische kompagnie verkeert zyn: En in gevolge van deze aflossingen, aan de actionisten uit onze penningen geschied, zyn wy de enigste eigenaars van alle de actien van voorzegde bank geworden; zo dat het noodzaaklyk is onze mening, zo ten opzicht van de besturing der bank, als van de order, die 'er omtrent het doen der rekeningen moet gehouden worden, te verklaren. Hierom, enz. „

Algemene redenen tegen dit ontwerp.

't Viel zeer moeilyk te begrypen, waarin deze verandering den koophandel begunstigde, en zo voordelig voor Vrankryk was. De koning, door deze declaratie algemeen bankier van zyn ryk geworden, had alleen al het profyt, dat de particuliere bankiers zouden gehad hebben; de bank-actien, actien van de west geworden zynde, gaf derzelver aankoop hem het grootste deel in de onbeschryffelyke winsten, die deze kompagnie doen zou; en het is tastlyk, dat deze particuliere winst van den vorst zyn onderdanen het profyt deed verliezen, dat zy zouden gehad hebben, indien hy zich niet in hun plaats had gestelt. Het ware middel voor een vorst, om den koophandel te begunstigen, is niet dien alleen

alleen na zich te ſlepen, maar aan de handelaars veel vryheid, en een grote beſcherming te vergunnen, en de negotie tuſſchen hen en de vremdelingen gemaklyk te maken: zodra een vorſt die aanſlaat, helpt hy ze te grond, en baart 'er wantrouwen onder: en het is onmooglyk, dat hy 'er zich door verryken kan, zonder het grootſte gedeelte zyner onderdanen arm te maken, welke armoede noodzaaklyk op hem moet te rug ſtuiten, en hem meer verlies veroorzaken, dan hy voordeel gedaan heeft, met hun koophandel aan zich te trekken. Daarenboven wierden door deze verandering alle de effecten van de bank, haar briefjes, actien enz. koninglyke effecten.

Moeſt het lot van de ſtaats-briefjes, en alle andere papiere effecten, hen niet doen beven? eindelyk, dewyl de bank zich met een deel particuliere kaſſen beladen had, dat is te zeggen, dewyl verſcheide particulieren rekeningen in de bank hadden, kon het qualyk miſſen, of deze vermengeling van 's konings penningen met die van zyne onderdanen moeſt verwarring baren; de ſterke heeft gemeenlyk de overhand op de zwakke, en de rekeningen, die een particulier met zyn vorſt af te doen heeft, vallen zelden tot voordeel van den eerſten uit.

Deze

Deze overwegingen, en een menigte andere, die men natuurlyker wyze maken moest, baarden enige ongerustheid onder 't gemeen: om welke te stillen des konings raad van staat den 27 december een arrest uitgaf, 't welk het voorgaande uitlei, en bekrachtigde; maar het was ongelyk bequamer om die te doen toenemen, en indien 'er niet een algemene bedwelmtheid van harssens geregeert had, zou het de menschen de ogen hebben geopent, en een vooruitzicht gegeven van de vremde vertoningen, die 'er stonden te geschieden. Zie hier den korten inhoud van het arrest, waaruit ik een ieder laat oordelen:

„ Zyn majesteit alle de actien van de „ bank ingekoft hebbende, heeft geoor- „ deelt, dat het met de goede order over- „ eenquam, dat zy tot een koningly- „ bank verklaart wierd, en heeft 'er zich „ op deze wyze over verklaart door zyn „ declaratie van den vierden dezer, die „ den twaalfden daarop aan 't parlement „ gezonden is, en by gevolg geacht en „ gehouden word voor geregistreert, „ volgens den inhoud van het twede ar- „ tikel der opene brieven van den 26 „ augusti laatstleden, den zelven dag in „ 't parlement, terwyl de koning daar „ zyn gerechts hof hield, geregistreert".

Uit

Uit deze woorden is gemaklyk het verband van het gerechtshof met de zaken van Law, en de invoering van zyn verderflyk ontwerp, af te nemen. Overtuigt zynde, dat het parlement daar nooit zyn ſtem zou toe geven, had men 't moeten onderdrukken, en een middel vinden, om in voorraad alle de reglementen te wettigen, die men ten dezen opzichte in 't zin had te doen. Andere middelen om het door te dringen.

De declaratie ging dus voort: „ en „ dewyl het, om de geruchten te ſtuiten, quaadaardiglyk door qualyk-gezinde menſchen uitgeſtrooit, 't zy „ met inzicht om zich in de oeffening „ van buitenſporige woeker te handhaven, waarvan zy een ſoort van een „ koſtwinning gemaakt hebben, 't zy „ om het krediet van de bank te verminderen, dat zy in het ryk en in „ vremde landen verkregen heeft, niet „ tegenſtaande de menigvuldige hinderpalen, die men in den weg heeft wille „ zetten; dewyl het, zeggen wy, noodzaaklyk is, dat de inzichten van zyne „ majeſteit, zo ten opzichte van de innerlyke beſturing, de form, en de „ adminiſtratie van de bank, als ten opzicht van het krediet, dat derzelver „ briefjes moeten hebben, aan het gemeen ten vollen bekent worden, heeft

„ zyne

„ zyne majesteit raadzaam geoordeelt, „ zich hieromtrent door het tegen- „ woordig arrest op een wyze te ver- „ klaren, dat 'er geen twyffeling in het „ gemoed zyner onderdanen over het „ ontwerp van de voornoemde oprech- „ ting, noch over de middelen over- „ blyft, die hy van zin is in 't werk te „ stellen, om die te helpen bevorde- „ ren, verzekert zynde, dat zy 'er zoda- „ nige voordelen in zullen vinden, dat „ het niet anders zyn kan, of de onder- „ vinding, die zy 'er van zullen heb- „ ben, zal in hen alle tegenstrydige „ vooroordeelen overwinnen.

„ Zyn majesteit ook onderrecht zyn- „ de, dat de ogenschynlyke schaarsheid „ van het koper- en ander gemengelt „ geld in de betalingen, en de hoge „ prys van 't zilver in den koophandel, „ niet van 't gebrek van de muntsoor- „ ten vandaan komen, die 'er genoeg „ in 't ryk zyn, maar van 't gebrek van „ order en juistheid in de betalingen, „ en dat de bankbriefjes het zelve voor- „ deel niet hebben als in andere landen „ en koopsteden, daar diergelyke ban- „ ken opgerecht zyn, heeft geoordeelt „ dat men daarin behoorde te voor- „ zien; derhalven wil zyne majesteit, „ dat 'er op den eersten maart aanstaan-

„ de,

„ de, behalven het algemeene kantoor
„ te Parys, in de ſteden Lion, Rochelle,
„ Tours, Orleans, en Amiens een parti-
„ culier bank-kantoor opgeregt zal wor-
„ den, uit twee kaſſen beſtaande, de
„ eene in contanten, om de briefjes,
„ die men daar vertoonen zal, op zicht
„ te betalen, en de andere in briefjes,
„ om 'er de gene, die 'er na vragen, mee
„ te voorzien".

Rouen, Rennes, Toulouſe, Bourdeaux wierden van deze kantoren verſtoken, die men voor zo voordelig uitkreet, om dat men vreesde, dat de parlementen van die ſteden, eveneens als dat van Parys, in oppoſitie zouden komen. Ryſſel, Marſeille, Nantes, Sint-Malo, Bayonne, wierden hier van ook verſchoont, om dat men dacht, dat ze niet naar haar ſmaak zouden zyn, en dat men ze niet wilde misnoegt maken.

„ Verders ordonneert zyne majeſteit,
„ dat in zyn goede ſtad van Parys, te
„ beginnen van den dag der afkondiging
„ van het tegenwoordig arreſt, en van
„ den eerſten maart naaſtvolgenden, in
„ de hierboven genoemde ſteden, de piau-
„ tere en kopere munt-specien niet mo-
„ gen gegeven noch ontfangen worden
„ in betalingen, die over de zes livres
„ bedragen, ten zy tot paiement.

„ En ten opzicht van de zilvere munt-
„ ſpecien wil zyne majeſteit dat dezel-
„ ve niet ontfangen nog gegeven zullen
„ konnen worden in betalingen, die
„ over de zes hondert livres bedragen,
„ uitgezondert tot pajement, (dat is
„ te zeggen tot vereffening van de ge-
„ broke ſommen of portien van hondert
„ livres, voor dewelke men geen bank-
„ briefjes kon hebben.) en dat de beta-
„ lingen van de ſommen boven de zes
„ hondert livres in goud of in bankbrief-
„ jes zullen moeten geſchieden.

„ En nademaal de bankbriefjes altyd
„ op zicht betaalt zullen worden, ver-
„ bied zyn majeſteit aan alle notariſſen,
„ ſerjanten, en deurwaarders, van enig
„ proteſt, of andere aktens, tegen die ge-
„ ne in 't werk te ſtellen, die de voor-
„ noemde briefjes in betaling zullen
„ aanbieden, op pœne tegen de overtre-
„ ders, van hunne amten en bedieningen
„ te verliezen. En egter zal het tegen-
„ woordig regelement niet ter uitvoering
„ geſtelt worden, dan in de ſteden,
„ daar particuliere kantoren van de bank
„ zullen zyn.

„ Om alle geruchten voor te komen,
„ die door quaadaardige menſchen ver-
„ ders zouden mogen uitgeſtrooit wor-
„ den, en luiden, die waarlyk het voor-
„ deel

„ deel en de gemaklykheid van den koop-
„ handel wenſchen, meer en meer te
„ overtuigen, dat de voornoemde op-
„ rechting geen rampen zal onderwor-
„ pen zyn, noch voor het tegenwoor-
„ dige, noch in het toekomende, wil en
„ verſtaat zyne majeſteit, dat in gevalle
„ het in een van de kantoren van de
„ bank gebeurde, dat derzelver briefjes
„ niet op ſtaanden voet en op zicht be-
„ taalt wierden, het de notariſſen, deur-
„ waarders en ſerjanten vry zal ſtaan
„ tegen de aanbiedingen, in bank brief-
„ jes geſchiedende, te proteſteren, en
„ tot dien einde alle acten, hiertoe
„ behorende, op te ſtellen.

Ik begryp niet hoe Law, zonder twyffel de opſteller van deze arreſten, onbeſchaamt genoeg kon zyn om te zeggen, dat zy de gemaklykheid van den koophandel bedoelden, daar zy in tegendeel dien ten uiterſten hinderlyk waren. Bragt het verbod, van 't klein geld in de betalingen boven de zes gulden te gebruiken, het arbeids-volk, de huisluiden, en de winkeliers niet in een grote verlegenheid? waar konden zy het zilvergeld van daan halen? en zo zy 't al vonden, belaſtte men zich omniet met hun klein geld? dus wierd de woeker, die men meende uitgeroeit te hebben, weer ingevoert door de pla- Quade trouw van Law.

plakaten zelfs, waarin men zich beroemde, van dit slag van mirakel uitgewerkt te hebben. Was de dwang ten opzicht van de sommen boven de zes honderd livres, die men in goud of bankbriefjes moest betalen, niet bequaam om den koophandel te vernietigen, met alle de beurzen toe te sluiten, en het goud en zilver te doen verdwynen, dat men zo veel te zorgvuldiger moest bewaren, om dat men gemaklyk zien kon, dat alle de guigchelaryen van de bank nergens anders toe strekten, dan om zich daar meesters van te maken? en zeker, de reglementen van dit plakkaat, en alle de anderen, die daar in menigte op volgden, de verzekeringen die men daarin gaf, van niets anders te beoogen dan het gemeene welzyn, en de gemaklykheid van den koophandel, zouden de billyke vrezen, door deze buit en gemene bevelen ingeboezemt, niet doen verdwynen, indien men geen middel gevonden had, om den grootsten hoop daar mee in te verwarren, en om de fatsoenlyke luiden te noodzaken, om zelf te doen, 't geen zy in deze zinneloze menschen berispten. Wanneer men eene natie veilige en gemaklyke middelen, om zich te verryken, voorstelt, omhelst zy die van zelf, zonder dat het nodig is haar daar toe te dwin-

dwingen; wanneer men daartoe komt, is dit een gewis teken, dat die middelen zo goed niet zyn, als men meent, of dat men inzichten heeft, die zo verderflyk zyn, als men ze voordelig voorſtelt.

Tot hiertoe hadden de actien van de bank geen groot fortuin gemaakt, maar nu zy een handel-dryvende kompagnie was geworden, dat des konings inkomſten onder haar beſtuur waren, en dat men zich inbeelde dat Miſſiſſipi zo veel ſchatten inhield, als het overige van de wereld, veranderde de drift, om van die actien te hebben, wel haaſt in razerny. Een vergadering, waarin beſloten wierd, dat de koning de koſten van het bewind op zich nam, dat hy alle jaren driemaal hondert duizent livres tot betaling der troepen zou verſchaffen, die in Miſſiſſipi zouden dienen, dat hy aan de kompagnie de haven en magazynen van Port-Louis zou afſtaan, en eindelyk, dat zy recht zou hebben om in de landen van haar gebied oorlog of vrede te maken, deze vergadering, in de maand mey gehouden, was de tydſtip van de razerny, die heel Vrankryk aantaſtte, en welke de buitenſporige winſten van enige particulieren ongeneeſlyk maakten.

Zekere weduwe te Namen, la Caumon genoemt, die tenten en andere waren van

Ongelooflyke fortuinen.

van deze natuur aan het leger verſchaft had, vond zich op de dood van Lodewyk den veertienden beladen met een redelyke grote menigte van briefjes, die zy in ſtaats-briefjes veranderde: de bank geopent zynde nam zy actien, dreef 'er handel in, en gebruikte de winſten om weer andere aan te kopen; zo dat zy voor 70. milloenen bankbriefjes in handen had. Daar wierden een menigte andere ſchielyke fortuinen gemaakt, lakeien, koetziers, kamerdienaars, wierden grote heren. Men rechtte nieuwe actien op; de drift wierd algemeen, men quam uit de uiterſte hoeken van de provintien met hele benden na Parys. De vremdelingen, vooral de Engelſchen, quamen ook aanlopen: Verſcheide verkoften hunne goederen en rente-brieven, of verpandenze, om deze nieuwe negotie te kunnen beginnen. De prinſſen, en de aanzienlykſte luiden in Vrankryk, bemoeiden 'er zich ook mee. Law had, om zich te kunnen handhaven, hun actien gegeven. De hertog van Bourbon was een van die gene, die 'er het meeſt mee won, 't zy dat hy meer geluk had; 't zy dat hem van pas kennis gegeven wierd van de gelukkige ogenblikken. Deze prins koft alles wat hem terhand ſtond, vooral in Picardyen, daar hy tegenwoordig byna

al

al het land bezit, dat tusschen de Oye en de Somme legt; hy liet Chantilly van den grond herbouwen, met een koninglyke pracht, en lei daar een vogelperk aan, ongelyk beter voorzien als dat van den Koning: hy liet op eene reis uit Engeland hondert en vyftig lopers komen, waarvan ieder, op den voet daar het geld toen in Vrankryk op was, hem op vyftien of achtien hondert guldens quam te staan. Het prachtig festein, dat hy aan de hertogin van Berri gaf, en dat vier of vyf dagen duurde, kostte hem onnoemlyk veel geld: met een woord, deze doorslepe prins deed, zo veel als het hem mooglyk was, zyn voordeel met het ontzag, dat men voor zyn rang, als eersten prins van den bloede, had, zo dat men, toen men hem eersten minister zag, verzekert was, dat hy niet bedacht zou zyn om zich noch meer te verryken.

Wat vertrouwen men ook op de bank, had, kozen de meesten evenwel het geld voor de briefjes; verscheide weigerden die aantenemen, en bedongen in hunne kontrakten, dat men ze in klinkende munt zou betalen. Ieder zocht zyn papieren in wezentlyke effecten te verkéren, en vooral in geld; 't was uit geweest met de bank, indien men geen Strekken van de bank.

middel gevonden had, om dit onheil af te kaatzen, haar aanſlagen waren verydelt geweeſt, en zy zou met haar briefjes zyn blyven zitten. Om dit te weren, gebruikte men ten delen liſt, ten delen geweld: het wezentlyke was, meer krediet en vertrouwen aan het papier, dan aan het geld by te zetten.

Vooreerſt, om de bank in ſtaat te ſtellen, om de *ſtyfkoppen* te voldoen, gelyk de regent en Law zich uitdrukten, verhoogde men het goud en zilver tot driemaal boven deszelfs ordinaire waardy. Om deze vermeerdering van ſpecien te beantwoorden, vermeerderde men de briefjes, en men maakte 'er ten minſten voor vyftien hondert millioenen, want toen zy gevallen waren, en dat de queſtie was ze te verminderen, en te vernietigen, vond men 'er over de twee duizent millioenen. Deze briefjes beſtonden niet meer uit bankryksdaalders, maar uit livres tournois. Tot gemak van de houders maakte men 'er van verſcheide pryzen; daar waren 'er van tienduizent guldens, van duizent, van hondert, en van tien. Men verklaarde, dat deze briefjes van livres tournois geen vermindering noch verhoging zouden onderworpen zyn, ondanks alle de veranderingen, die 'er in 't geld mogten voor-

ırvallen. Men trok de bepalingen van edict, 't welk ik aangehaalt heb, in, 't geen ten opzicht van de betalingen de steden, daar men bank-kantoren gerecht had, geordonneert was, wierd ı algemene wet voor 't hele ryk. Men :floeg, ten behoeve van deze briefjes, luiden van de verplichting van hunne often en gedane eden te houden, ik . zeggen, dat men alle de gemaakte ›ulatien, van niets anders dan klin- ıde munt te betalen, en te ontfangen, ´rnietigde.

Dus het vertrouwen van het papier veiligt, en het gebruik daar van nood- ıklyk gemaakt hebbende, tastte men : geld zelf aan, en bragt het in zulken chten krediet, dat men de luiden odzaakte, om 'er zich met zulk een ´igen drift van te ontdoen, dat de ık niet volstaan kon, om het te ontfan- ı, en dat alle de munthuizen in bank- ıtoren verandert wierden. Men gaf n achtsten mei een arrest uit, 't welk : goud en zilver verminderde. 't Is on- schryflyk, wat opschuddingen dit in ırys veroorzaakte. Men liep met me- ıgte na de bank, om zyn contanten in ›apier te verwisselen, men bad, men meekte de ontfangers om het aan te ne- men, en men achtte zich gelukkig, als

zyn bidden verhoort wierd. Waarop een onbekende ſpotter zeer geeſtig tegen de gene, die het meeſte woelden, zeide, *heren, weeſt niet verlegen, dat gy uw geld behouden zult, men zal u allen daaraf helpen.* 't Geen de bank niet kon doen, deden de particulieren onder zich. Men zocht overal briefjes op, en om die machtig te worden, verloor men drie of vier percent op 't geld.

De ſtyf koppigen, dat is te zeggen de gene, die het niet in hun harſſens konden krygen, dat papier beter was dan geld, deden hun voordeel met deze bewegingen, om zich van hunne briefjes te ontdoen, zy namen het geld dat men hun aanbood, en gingen op hun beurt na de bank, om hun papier in goud en zilver te verwiſſelen.

Law, die op een hair wiſt, hoe veel goud en zilver dat 'er in 't ryk was, ging aan 't çyfferen en uitrekenen; en vindende dat 'er noch veel aan ontbrak, eer alles in zyn handen was, ſpande hy de ſtyf koppigen een ſtrik, waarin zich de meeſten lieten vangen. Weinig dagen daarna verhoogde hy het geld een vierde, zo dat dertig duizent gulden, by voorbeeld, zevenendertig duizent vyfhondert waardig waren. Die ſpecien in kas hadden behouden, bezweken onder

der de verzoeking, om het profyt, dat zy in een ogenblik deden, te verzekeren, zy bragten het geld dat zy bewaard, of daar uitgehaalt hadden, daarin. Men bediende zich meêr dan eens van deze list, en de soort van ebbe en vloed, die dit in de briefjes en in het geld veroorzaakte, wierd met zo veel behendigheid bestuurt, dat het geld eindelyk in de bank bleef, en dat het gemeen niets dan papier had. Om hiertoe te komen, had men de volstrekte magt nodig, en men wist die op zyn pas te gebruiken, en verder uittestrekken, dan ooit zedert de oprechting van de monarchie geschied was. Het goud wierd lager in prys gestelt, en uit den koophandel verbannen; de interesten van 't zilver wierden eerst op drie en een half, naderhand op twee en een half, en eindelyk op twee percent bepaalt. Dit was noch niets; men liet een plakaat uitgaan, daar geen voorbeeld van te vinden was: men verbood alle onderdanen des konings, op de zwaarste straffen, (zelf had Law willen hebben dat het op straffe des doods zou zyn) enig goud by zich te behouden, of meer dan 500 gulden aan zilver; al wat daarboven was zou geconfiskeert worden, behalven dat 'er noch een boete naar gelang

van de grootheid van de ſom op geſtelt wierd. Een derde van deze ſommen was voor den aanbrenger. Om het gemeen bang te maken, deed men eenige huiszoeking by luiden, met wien men overeen gekomen was, om den inhoud van 't plakaat te overtreden, en dat geld by zich te laten betrappen: men handelde deze quanſuis met alle ſtrengheid, zette ze eenige dagen gevangen, en beloonde ze naderhand in ſtilte voor hun oogluiking. Verſcheide lichtgelovige joolen (want dus noemde men ze in het paleis roiaal, en by den bewindhebber van de bank) gehoorzaamden het plakaat: alles wat by de notariſſen in bewaring, of op de kantoren geconſigneert lag, wierd in briefjes verwiſſelt. Voornaamlyk gehoorzaamden die geene ſtiptelyk, die niet wel in het paleis roiaal aangezien waren, en die reden hadden om te duchten, dat men zich van dit edict mogt bedienen, om zich te wreken, en hen volkomen in den grond te helpen. Mynheer de Pontchartrain, eertyds kanſſelier, en die zich nu in het inſtituut, dat is te zeggen in het noviciaat der vaders van 't oratorium geretireert had, zond 57 duizent louizen aan de bank, die, zo ik het wel heb, toen ter tyd 72 livres het ſtuk waard waren. Deze vangſt ver-

maakte

maakte zyn koninglyke hoogheid zo zeer, als het gedrag van een ander magistraats-perſoon hem moeſt ſpyt aandoen.

De preſident Lambert de Vermon, een der eerlykſte en geregelſte luiden van Parys, die by gevolg heel wel in zyn zaken ſtond, en veel contanten bezat, te meer dewyl hy geen kinderen had, ging na den hertog regent, tegen wien hy zeide, dat hy, om aan het laatſte plakaat te voldoen, iemand aanquam brengen, die vyfmaalhondert duizent livres aan goud by zich behouden had; dat hy het derde deel van deze ſom quam eiſſchen, 't geen hem volgens het zelve plakaat verſchuldigt was, en dat hy zich by zyne koninglyke hoogheid had aangegeven, om verzekerder van het geheim te zyn. De hertog-regent, ten uiterſten verwondert, dat een man van zyn rang zulk een haatlyk amt, als dat van verklikker, oeffende, kon zich niet onthouden van op zyn wyze tegen hem te zeggen (want hy was zomtyds al vry ruiterlyk in zyn uitdrukkingen) *met wat duivels ambacht bemoeit gy u, Mynheer?* de preſident Lambert antwoordde hem met een grote bezadigtheid, *ik kom my zelven aan uwe koninglyke hoogheid aangeven, om my voor de ſtrengheid van uw plakaat te dekken, en*

ik

ik heb veel liever hondert duizent gulden aan contanten, dan alle de bankbriefjes.

Onder-gang van den mid-del-ſtaat.

Ondertusſchen dat de bank voortgong van haar koffers en kiſten met dat gene te vullen, 't geen de fatzoenlykſte familien door een voorzichtige zuinigheid hadden overgeſpaart, hielp haar het uitſchieten van penningen verder te grond. Alle de gene, die wat ſchuldig waren, hadden een zo ſchone gelegenheid om die ſchulden te betalen, dat het natuurlyk was, dat zy zich daarvan bedienden. Alle de genoodſchappen van de ſteden en 't platte land verminderden of vernietigden de renten, daar zy mee belaſt waren. In minder dan een half jaar beſnoeide het genoodſchap van St. Maur drie malen de renten, die het ſchuldig was, de ſtaten van Bretagne, de geeſtlykheid, de jezuiten, de klooſters volgden dit voorbeeld na.

De drift om de briefjes in wezentlyke effecten te verkeren, maakte dit gemaklyk. Een landgoed, dat jaarlyks vier duizent livres opbragt, wierd voor zesmaal hondert duizent livres verkoft; de huizen, amten, koopmanſchappen, alles ſloeg na rato op: dus betaalde men zyne ſchulden, zonder het byna te voelen, en met een fonds, of effecten, die uit de natuur maar duizent ryksdaalders,

by

by voorbeeld, waardig waren, betaalde men achttienduizent guldens aan ſchulden. Ook bleef 'er niemand wat ſchuldig; renten, penſioenen, weduwe-ſchatten, geleent geld, zielmiſſen, fundatien, alles wierd afgeloſt, niet tegenſtaande alle voorwaarden en beloften, tegen het tegenwoordig reglement der plakaten, en het nieuwe recht, dat zy invoerden, ſtrydende; zo dat de gene die niets ſchuldig waren, en die gene die wat te vorderen hadden, alleen mishandelt wierden.

Het ſlimſt van allen voor hen was, dat het ſtadhuis van Parys, of liever de koning, ook de onverwachte party koos, van zyn obligatien af te doen. Deze renten, daar men verzekert had nooit aan te zullen raken, die men zorgvuldig betaalt had, tot welker betaling men de haatlykſte belaſtingen weer opgebragt had, die men het erfdeel van zyn goede ſtad Parys in 't byzonder genoemt had, en in 't algemeen van de fatſoenlykſte familien van 't ryk, deze renten waren de zelve wiſſelvalligheden als de anderen onderworpen: zy wierden op twee ten hondert verlaagt, of in papier afgeloſt. Deze effecten, die eertyds zo wezentlyk waren, wierden onnut voor de houders. Men zag brave luiden, met hunne

ne rentebrieven in de hand, vruchteloos den een of den ander om een aelmoes aanſpreken, wanneer zy het doen konden, zonder van anderen gehoort te worden. Men zag familien, die voorheen vyf of zesduizent livres inkomen hadden, genoodzaakt, wilden zy niet van honger ſterven, haar dienſtboden af te ſchaffen, en van langzamerhand haar zilverwerk en huisraad te verkopen. By alle deze elende quam noch de buitenſporige duurte der eetwaren. De menigte van vremdelingen, de gretigheid, de drift van die genen, die wezentlyke effecten zochten, waren 'er oorzaak van. Ik was in dien tyd vol verſchrikking en verwarring te Parys, en kan verzekeren, dat het hooi voor zes ſtuivers het pond verkoft wierd, en de reſt na rato. Byna alles was opgekoft, de woeker en de monopolien heerſchten ongeſtraft, en wierden door luiden van den eerſten rang geoeffent: zeker hertog en pair, wiens zaak naderhand groot gerucht maakte, koft byna al het ſmeer, vet, en zeep op, een ander de koffi, deze de haver en het hooi, die weer de zuiker en ſpeceryen. Ik kryg verdriet in deze vertoningen, alle even haatlyk en deerniswaardig, die ik genoodzaakt ben te verhalen; en ik geloof niet dat

men

men my het qualyk zal afnemen, dat ik my zelven hier midden in myn reden ſtoor, om andere gebeurniſſen te vertellen, die in de waarheid zo wetenswaardig en zo intereſſant niet zyn, maar meteen ook zo afgryſlyk niet.

Teerheid van den Regent voor zyne familie.

Niet tegenſtaande deze religie-zaken, en die verbaaſde menigte van placaten, arreſten, en declaratien, die alle dagen uitquamen, en die twaalf dikke delen in quarto beſlaan, zorgde de regent voor zyne familie, en voor zyn natuurlyke kinderen, doende goed aan alle de genen, die hy met enige gevoeglykheid kon erkennen: de abt van S. Albin kreeg de abdy van S. Ouën van Rouën, tot dat hy de jaren zou hebben om biſſchop te kunnen worden; en de ridder van Orleans, ten tyden van Lodewyk den veertienden gewettigt, wierd groot prieur van Vrankryk, en generaal der galeien gemaakt; het huis van de hertogin van Berri wierd met veel luiſter onderhouden, en het paleis van Luxemburg haar ter woon toegewezen. De heer Fleuriau d'Armenonville wierd verzocht om haar la Meute af te ſtaan, een luſthuis dat klein, maar zeer vermaaklyk was, zo uit zich zelven, als om dat het in 't boſch van Boulogne lag; deze prinçes toonde begeerte om Meudon te heb-

ben en het wierd haar toegeſtaan. De keur, die men van den gouverneur van dit kaſteel deed, had ieders goedachting: het was de graaf van Riom, een man, meer dan ooit iemand anders van kupido en zyn moeder begunſtigt; en gemaal van de prinçes, gelyk mevrouw van Maintenon gemalin van Lodewyk den veertienden geweeſt was. De hertogin van Berri beminde de vreugt, en haar vader, de hertog van Orleans, had de toegeventheid, van dikwils haar partyen van vermaak bytewonen. Op haar vyftiende of zeſtiende jaar was zy een model van volmaakte ſchoonheid, maar zedert haar huwlyk, en noch meer zedert dat zy weduw was, wierd zy onbeſchoſt dik, niet tegenſtaande de liqueurs, die zy in overvloed dronk. Zy had altyd de ſchoonſte handen van de wereld, daar men voorgaf dat de hertog regent ſmorig op verlieſt was. Zy retireerde zich van tyd tot tyd in 't een of 't ander klooſter, daar zy hele goede gevoelens had. Daar viel tuſſchen haar en de hertogin van Orleans op een tyd een diſpuut over den rang voor, 't geen de regent, gelyk hy moeſt, ten behoeve van zyn dogter, tegen zyn gemalin, beſliſte: het gemeen ſchreef dit vonnis aan een ongeregelde liefde toe,

Grove laſtering.

toe, maar, gelyk ik reeds aangemerkt heb, nooit wierd enig prins zo dikwils en met zulke grove lasteringen beticht.

Na de hertogin van Berri wierd mademoiselle de Chartres door een geest van godvrucht bevangen: de hertog hielt het meest van haar, maar niets was bequaam om haar in haar voornemen te verhinderen, en zy nam het nonne-gewaad te Chelles, een benediktyner klooster, aan. Men moet niet denken dat het een uitschot van de wereld was, die het gebrek van de gaven der natuur uit spyt in een çel ging verbergen, neen, haar tailje, troni, alles was even wel gemaakt. Zy deed op den gezetten tyd professie, welke plegtigheid, van een pragtig festyn verzelt, de hertog van Orleans bywoonde. De nieuwe nonne verzocht als een gunst, dat men vooreerst noch niet denken mogt om haar tot abdis te verheffen, zeggende, dat zy tyd nodig had, om de plichten van haar staat te kennen en te oeffenen: zy wierd hier niet in gelooft: kort daar na deed de abdis, die met den marschalk de Villars bevrind was, afstand, voor een wedde van twaalfduizent livres. Dewyl deze princes ten minsten zo veel verstand als schoonheid bezat, ging de hertog van Or-

Orleans haar dikwils bezoeken, voornaamlyk zedert den dood van de hertoginne van Berri, die den 20 Juli 1719 in het 25ste jaar hares ouderdoms aan een beroerte stierf. De achterklap, niet moede van hem te vervolgen, wilde hem deze bezoeken ook tot een misdaad rekenen, maar zy won hier omtrent niet meer grond, dan ten opzicht van de hertoginne van Berri; en alle fatzoenlyke luiden stemden overeen, om deze geruchten als de uitwerkingen van een verwoeden haat aan te zien.

De goede uitslag, die byna alle zyne ondernemingen verzelde, vergoedde overvloedig de schade van deze ydele geruchten. Hy was gerust omtrent den keizer en den koning van Engeland, en zyne wapenen hadden zulke goede uitwerking tegen den koning van Spanjen, als zyne placaten tegen de gene, die op zich niet konden verkrygen, om zich van hun geld te ontdoen, want deze zaken vielen op den zelven tyd voor.

Oorlog tegen Spanjen.

Philippus de vyfde maakte minder staat op zyne eige troupen, dan op de gene, die men gezonden had om hem aan te tasten. Hy quam in 't leger, en oordeelde dat een eenvoudige verklaring de meeste franschen tot hem zou doen overgaan. „ Niemand is onbewust, zey-

Geschriften van weerskanten.

„ de deze vorst, tot wat einde de verbonden strekken, met de onverzoenlyke vyanden der beide monarchien „ aangegaan; de snode streken, en de „ buitensporige geldsommen, die men „ aanwend om deze aan te queken, zyn „ maar al te wel bekent.

„ Men weet, dat ik niets nagelaten „ heb, om de maatregelen onzer gemene vyanden te verbreken; maar „ nademaal men de vrindelykste aanzoeken, die ik gedaan heb, myne „ sterkste overredingen, en kragtigste „ gebeden verydelt heeft, is myne „ enigste toevlucht, die my noch overschiet, dat ik my aan het hooft myner troepen stel, zo om aan de tere „ vriendschap, die ik voor den koning „ myn neef heb, te voldoen, als om „ de belangen van myn kroon staande „ te houden, onafscheidelyk van die „ van de kroon van Vrankryk. Ik hoop „ dat de fransche troepen, door myn „ voorbeelt uitgelokt, zich by de myne zullen voegen, of onder een ligchaam, of afscheidentlyk, en dat zo „ wel de eene als de andere, door den „ zelven geest bezielt, aan de parlementen, of zelf aan de algemene stenden de vryheid zullen beveiligen, om „ te vergaderen, en zulke gewichti-

„ ge zaken, als die van het tegen-
„ woordig tydgewricht, te onderzoe-
„ ken en te regleren, om den adel en
„ de welmenende Franſchen van de ver-
„ drukking te verloſſen, en met een
„ woord, om bytyds den volkomen
„ ondergang van het ryk voortekomen.

„ Nademaal dat ryk myn vaderland
„ is, en deszelfs koning door het bloed
„ met niemand nader dan met my ver-
„ knocht, ben ik meer dan iemand
„ verplicht, om hulpmiddel in zulke
„ grote rampen te verſchaffen. Indien
„ de franſche troupen aan zulke billike
„ en edelmoedige daad mee de hand
„ willen ſlaan, moeten zy niet twyffe-
„ len, of de jonge koning, wanneer
„ hy tot ryper jaren zal gekomen zyn,
„ zal het die genen dank weten, die de
„ veiligheid van zyn leven en kroon heb-
„ ben helpen bevorderen.

„ Indien deze waarſchuwing, die
„ men als een verplichtende bekent-
„ making van myn vrindſchap, of als
„ een billyk bevel, ten opzichte van
„ de voorrechten myner geboorte, kan
„ aanzien, geen gehoor noch algemene
„ goedkeuring vind, zal ik echter niet
„ nalaten particuliere achting te hebben
„ voor die gene, die zich onder myn
„ ſtandaarden zullen begeven.

„ Ik

„ Ik zal de gehele benden met de „ zelve officieren en de zelve ſoldaten „ bewaren, en ze door alle de eerteke- „ nen en beloningen onderſcheiden, „ die zy van hunne dienſten kunnen „ verwachten, en zich van myn koning- „ lyk woord beloven “.

De hertog van Orleans had deze pogingen voorzien, en daarom troupen en officiers uitgekipt, daar hy zich 't meeſt op vertrouwde: evenwel meende hy deze declaratie te moeten beantwoorden. Dit antwoord, briefsgewyze opgeſtelt uit naam van den koning, aan den marſchalk van Berwik, generaal over zyn leger, is een meeſterſtuk, daar niemand anders dan hy of de zegel-bewaarder de maker van kon zyn. Ik zou oordelen deze hiſtorie van een van haar beſte çieraden te beroven, indien ik het hier niet inlaſte.

„ Myn neef, ik heb het gedrukt ge- „ ſchrift ontfangen, 't welk gy my ge- „ zonden hebt, en dat voor titel voert „ *Declaratie van zyn katholyke Majeſteit* „ *enz. van den* 27. *april zeventienhon-* „ *dert negentien.* En nademaal gy my „ ſchryft, dat men 'er verſcheide afdruk- „ zels van in myn leger verſpreid heeft, „ ſchryf ik u dezen brief, om U myne „ gevoelens te ontdekken.

„ De oorlog, dien ik genoodzaakt „ ben in Spanien te voeren, is niet te- „ gen den koning, my zo na door de „ banden des bloeds verbonden, en aan „ wien ik tot hier toe blyken van de op- „ rechtſte vrindſchap heb gegeven, noch „ tegen de Spaanſche natie, door Vrank- „ ryk zo beſtendig met haar bloed en „ ſchatten bygeſtaan, om haar koning „ te handhaven, maar alleen tegen een „ uitheemſche regering, die de natie „ onderdrukt, een quaad gebruik maakt „ van 't vertrouwen van den vorſt, en „ die niets anders bedoelt, dan de ver- „ nieuwing van een algemenen oorlog. „ Alles wat myne wapenen vorderen, „ is dat de koning van Spanjen, tegen „ dank van zyn ſtaatsdienaar, zyn ſtem „ geve, om eenparig door geheel Euro- „ pa voor wettig koning van Spanien „ en de Indien erkent te worden, en „ dat hy voor altoos op zyn troon be- „ veſtigt werde. Ik wyt aan niemand an- „ ders, dan alleen aan den Spaanſchen „ ſtaatsdienaar, vyand van de ruſt van „ Europa, de weigering des katholyken „ konings van den vrede, de zamen- „ zweringen, in Vrankryk gebrouwen, „ en alle die geſchriften, even buiten- „ ſporig in derzelver grondſtellin- „ gen, als eerrovent voor myn gezag,

„ 't

„ 't welk men in den perſoon van myn „ oom, den hertog van Orleans, op „ wien het zelve beruſt, aantaſt.

„ De gevoelens van onze franſche na- „ tie over deze ſchriſten zyn genoeg „ bekent door het ſchielyke vonnis van „ veroordeeling, dat het parlement daar- „ tegen uitgeſproken heeft, houdende „ het enkele lezen van deze oproerige „ geſchriften, zo vele manifeſten, die „ Spanjen my zelf verſchaft om myn „ opvatting der wapenen te wettigen, „ voor een misdaad van gequetſte ma- „ jeſteit.

„ De koning van Spanjen verwyt 'er „ my in, dat ik my met zyne vyanden „ verenigt heb. Dit zyn vyanden, die „ hy heeft aangetaſt, die hem den vre- „ de met grote voordelen aanbieden, „ en die beter in zyne belangen zyn, „ dan zyn eigen ſtaatsdienaar, welke, „ om zyn eige ſtaatzucht te voldoen, „ hem in de yſlykheden van een oorlog „ wil indompelen, daar hy de gevaren „ maar al te veel van beproeft heeft. „ Myn volk weet genoeg, dat de ver- „ binteniſſen, die ik gemaakt heb, geen „ ander oogmerk hebben, dan deszelfs „ veiligheid en geruſtheid, en de aan- „ ſlagen van Spanjen doen noch daag- „ lyks beter zien, hoe noodzaaklyk de- „ zelve waren.

„ Ondertusschen vereert men deze
„ ondernemingen van den koning van
„ Spanjen met den naam van yver en
„ genegenheid voor zyn vaderland, en
„ men wil ze voor een edelmoedig voor-
„ nemen doen passeren, om de Fransche
„ natie van de verdrukking te redden;
„ maar deze gevoelens van tederheid,
„ die men den koning van Spanjen toe-
„ schryft, komen op enkele woorden
„ uit, ondertusschen dat men hoopt, dat
„ de uitwerkingen daarvan gevaarlyker
„ zullen zyn, dan openbare vyandlyk-
„ heden. En waarlyk, wat kan 'er gro-
„ ter vyandlykheid uitkomen tegen eene
„ natie, dan dat men daar het vuur der
„ burgeroorlogen wil aanstoken, de on-
„ derdanen tegen hun vorst opruien, daar
„ zoeken de stenden, zonder dat ze za-
„ men geroepen zyn, en zonder gezag, te
„ doen vergaderen, eindelyk, indien het
„ mooglyk was, de getrouwheid der trou-
„ pen aan 't wankelen te helpen, met
„ haar de beloning van haar overloping
„ aan te bieden, en zelf met de koning-
„ lyke dankbaarheid van den meester,
„ dien zy zouden verraden, te vleien.

„ Men doet den koning van Spanjen
„ noch meer ondernemen. Schoon hy
„ ten opzicht van de fransche kroon een
„ vremdeling is geworden, door zyn
„ plech-

„ plechtige renunciatie , doet men hem
„ in myn ryk zich een ingebeeld gezag
„ aanmatigen, dat alle de fondementen
„ van myn gezag zou omverwerpen.
„ Men doet hem het regentſchap van
„ den hertog van Orleans verwerpen,
„ dat door de rechten van 't bloed zo
„ vaſt gegrondveſt, en zo eenparig door
„ alle de ſtenden by den dood van den
„ koning, myn overgrootvader, erkent
„ is, dat zelf de ambaſſadeur van Span-
„ jen geen ogenblik beraad nam om het
„ te ondertekenen , zo klaar en onwe-
„ derſpreeklyk waren de rechten van den
„ hertog van Orleans.

„ De katholyke koning betwiſtte den
„ hertog van Orleans dit regentſchap
„ niet, wanneer deszelfs ſtaatsdienaar
„ hem aanbood, van alle zyne regten na
„ zyn welgevallen te zullen beveſtigen,
„ indien hy tegen den eed der tractaten,
„ zich by den koning van Spanjen wil-
„ de voegen, om den oorlog weer aan
„ te vangen. Zedert wanneer doet men
„ den koning van Spanjen weigeren dit
„ regentſchap te erkennen ? zedert dat
„ ik, op raad van den regent, vaſte ver-
„ binteniſſen en noodzaaklyke tracta-
„ ten, tegen de ſtaatzuchtige inzichten
„ van een miniſter geſtelt heb, die ner-
„ gens na haakt, als om Europa in vuur

„ en

„ en vlam te zien. Een regent, die een al
„ te grote beminnaar van den vrede is, en
„ een al te waakzaam oog op de veilig-
„ heid van myn ryk houd, verlieſt alle
„ zyne rechten in 't oordeel van een vy-
„ and, wiens aanſlagen hy dwarsboomt,
„ en men beklad hem onophoudelyk met
„ vuile laſteringen en ſcheldwoorden, tot
„ hier toe onder de vorſten onbekent.

„ Het laatſte geſchrift, dat men onlangs
„ in naam van den koning van Spanjen
„ verſpreid heeft, ſtrekt niet minder, dan
„ om myne troupen te doen oproerig
„ worden, en om haare wapenen tegen
„ haar wettig vorſt te keren. Kent de ko-
„ ning van Spanjen, dien zyn miniſter den
„ tytel van regent van Vrankryk geeft,
„ en die onder dezen naam het bevel
„ over myne troupen wil voeren, dan
„ de getrouwheid der Franſchen zo wei-
„ nig. Het ongelyk, dat hy hun aan-
„ doet, zou, indien het moogelyk was,
„ hun yver en moed verdubbelen. Zy
„ zullen menen dit affront niet te kun-
„ nen afwaſſen, dan door groter po-
„ gingen aan te wenden, en door ſnel-
„ ler progreſſen te doen. En de tegen-
„ woordigheid zelf van den koning van
„ Spanjen, aan het hooft van zyn legers,
„ die hem in alle andere gelegenheden
„ tot roem zou ſtrekken, zal hun als een
„ haat-

„ haatlyke aftroning van hun plicht toe-
„ ſchynen, die hen meer zal aanzetten,
„ om zich daar wel van te quyten.

„ Ik beveel hen dan niets anders, dan
„ het geen hun liefde en hun getrouw-
„ heid hun voorſchryven. Laten zy dap-
„ per voor den vrede ſtryden, dat is de
„ enige vrucht die ik van den oorlog
„ wacht. Ik ſchaam my niet, den koning
„ van Spanjen altyd om dezen zo nood-
„ zaaklyken vrede te verzoeken, hy kan
„ met een enkel woord den roem en het
„ geluk van zyne en myne onderdanen
„ verzekeren. Ik hoop, dat de Spaanſche
„ natie, en voor al die adel, zo beroemt
„ door zyn ongemene dapperheid, en
„ heldhaftige getrouwheid voor zyne ko-
„ ningen, dien met my zal verzoeken, en
„ zig by de Franſchen voegen, om van zyn
„ koning te verwerven, dat hy zyne natie
„ en zich zelven van een uitheemſch juk
„ verloſſe, zo nadélig voor zyn roem en
„ zyne belangen: dus moet hy zyne gene-
„ genheid voor de Spanjaarden en Fran-
„ ſchen tonen. Zyne vyanden zyn ge-
„ reed, om hunne wraakzuchtige gedach-
„ ten aan de gemene ruſt op te offeren,
„ en om met hem den beſtendigſten vre-
„ de te bezweren, zo dra hy hun daar-
„ voor tot borg ſtelle, niet het woord
„ van een ſtaatsdienaar, die de publieke

„ trouw

„ trouw en de plegtigſte tractaten voor
„ niets acht, en die genoeg heeft te ver-
„ ſtaan gegeven, dat men nooit iets an-
„ ders van hem, dan een geveinsden vre-
„ de te verwachten heeft, maar zyn ko-
„ ninglyk woord, en de trouw van ee-
„ ne natie, die, al had zy geen koning
„ van myn bloed, altyd een zonderlin-
„ ge achting van my zou genieten".

Deze oorlog wierd door een enkelen veldtogt geëindigt. De onderhandelingen wierden weer hervat: de koning van Spanjen, door de rampen gedwongen, die alle de aanſlagen van zyn ſtaatsdienaar verydelt hadden, ondergong de wet, die men voorgenomen had hem voorteſchryven, en die men hem vooraf voorſpelt had; om zyn eer ten delen te redden, geliet hy zich, het uit achting en complaiſantie voor de Staten-generaal der verenigde Nederlanden te doen. En inderdaad hy moeſt hun dankwyten voor alle de omzichtigheden, die zy ontrent hem gebruikt hadden: hoe zeer men hen ook van wegens de drie contracterende mogentheden had aangeport, hadden zy onder verſcheide voorwentzels vermyd, om zich in een oorlog tegen hem in te laten; ja zelf voor middelaars geſpeelt, voor dezen vorſt en voor zich nieuwe uitſtellen verzoe-

kende.

kende. Zyn katholyke majesteit betuigde hun dank daarover in de beleefste bewoordingen.

Dewyl gy my vermaant, zeide deze monarch tegen hen, *om in dezen tyd de voorwaarden van vrede aan te nemen, die in dit tractaat van alliantie besloten zyn, moet ik u van de achting en de erkentenis verzekeren, waarmee ik deze nieuwe blyk van uwe vrindschap en goede mening ontfang. En uwe overtuigingen en herhaalde aanzoekingen wenschende in te willigen, heb ik besloten, om het wezentlyke van het genoemde tractaat aan te nemen, met enige voorwaarden en aanhangzelen, waarvan myn ambassadeur de marquis Beretti-Landi order heeft u rekenschap te geven, op dat gy ze aan de bondgenoten, die in dit tractaat belang hebben, moogt mede deelen. Ik heb reden om van uwe vriendschap te hopen, dat gy myne voorstellingen gunstig zult aanhoren, en 'er de oplettentheid en overwegingen aan vergunnen, die zy verdienen, en dat gy voort zult gaan, om uwe goede bemiddelingen aan te wenden, dat zy aangenomen en ingewilligt worden.*

Ter gelegenheid van het fyn overleg van hun hoogmogenden, om het tekenen van het traktaat, tusschen den Keizer, Vrankryk, en Engeland tegen Span-

Spanjen gemaakt, te ontgaan, liet de marquis Beretti-Landi een medalje ſlaan, die heel ſchrander uitgedacht was. Van de eene kant vertoonde zich een wagen, daar de wapenkoningen van Ooſtenryk, Orleans, en Engeland op zaten, alle drie de hand aan de maagd van Holland toereikende, die op een leeuw zat, en in de eene hand het zinnebeeld van haar vryheid hield, en in de andere het vierde rad, 't welk zy ſtantvaſtig bleef weigeren, by de drie andere aan den wagen te voegen: met dit omſchrift: *ſiſtit adhuc, quartâ deficiente rotâ:* dat is, hy ſtaat noch ſtil, om dat 'er het vierde rad aan manqueert. Op het ruggeſtuk ſtonden deze woorden: *Fœdus quadruplex imperfectum, Republicâ Batavâ fortiter prudenterque cunctante*, dat is, de onvolmaakte quadruple alliantie, door het ſtantvaſtig en voorzichtig dralen van de republiek van Holland.

Egter ſtond de wagen niet heel ſtil: de keizer maakte zich meeſter van geheel Sicilien; de Engelſchen ontruſten de kuſten van Spanjen zeer; en de hertog van Orleans ging met zulk een ernſt te werk, dat de colonel Stanhope, in het franſche leger ooggetuige van deszelfs operatien, daar zeer over te vrede was. Dit alles ongeacht, hield de oorlog op

door

door de acceſſie van Philippus den vyfden. De vrede was gemaklyk tuſſchen Spanjen, Vrankryk, en Engeland te maken, maar met den keizer had het wat meer moeite in, dewyl deze vorſt abſoluit den titel van keizerlyke en katholyke majeſteit wilde behouden, en voortgaan met ridders van het gulde vlies te maken. Philippus de vyfde kon niet beſluiten om hem deze twee artykels toe te ſtaan: egter quamen zy, na enige jaren conferentien en onderhandelingen gehouden te hebben, overeen.

Ter zelver tyd behaalde de univerſiteit ook een zeer beroemde zege, waarover zy des te groter blydſchap gevoelde, om dat die noodzaaklyk tot nadeel der jezuiten moeſt ſtrekken. De menigte van ſcholieren, die het collegie van de laatſtgenoemde paters bezochten, om daar de taal- en hiſtoriekunde te leren, had al lang den rector en zyn ſuppooſten veel hartzeer verwekt, en om de waarheid te zeggen, het onderſcheid was verſchriklyk groot, en kon niet anders dan veel ſpyt baren. Zes of zeven profeſſoren, meeſt alle te jong om prieſters te zyn, leiden alleen meer werk af, dan de profeſſoren der univerſiteit, alle meeſters der vrye konſten, meeſt alle gebaarde mannen, en die in dezelve ſoort van

Men ſtelt de univerſiteit in ſtaat om voortaan niet te onderwyzen.

letterkunde waren grys geworden, dat is te zeggen, de een om de grammatica, de ander om de ſyntaxis of de poëzy te onderwyzen: bygevolg moeſt 'er geen geheim in deze gewichtige wetenſchappen zyn, dat zy niet doorgrond hadden: in plaats dat een jong jezuiet die alle, in den korten tyd van vyf jaren, onderwees.

De univerſiteit en deszelfs raad waren verſcheide malen vergadert geweeſt, om dit misbruik te verhelpen, en om de bron van de onbillyke voorkeur te ontdekken, die het gemeen aan de jezuiten gaf, boven een zo oud en zo aanzienlyk genoodſchap, als de univerſiteit was, de oudſte dogter van de koningen van Vrankryk. Na vele debatten en overwegingen, daar men een menigte van fraaie zaken in voorbragt, en uitmuntende middelen voorſtelde, wierd 'er met meerderheid van ſtemmen beſloten, niet tegenſtaande alle tegenkanting, dat de loop, dien de jezuiten hadden, noch van hun talenten, noch bequaamheid, noch leerwyze vandaan quam, noch zelf van hun behendige liſt, maar alleen, om dat zy voorniet onderwezen. Ter zelver tyd wierd 'er een arreſt uitgegeven, waarby geordonneert wierd, dat de univerſiteit in tyd en wyle zorg zou dragen om zich

in

in ſtaat te ſtellen om ook voorniet te onderwyzen.

Zo lang Lodewyk de veertiende leefde, was het niet mooglyk iets aan te vangen, dat direct of indirect tegen het belang der jezuiten ſtreed, maar zo dra was hy niet dood, of men was bedacht om het arreſt ter uitvoering te ſtellen, waartoe het tydgewricht gunſtig was, en met behulp van verſcheide ſollicitatien, die men wiſt in 't werk te ſtellen, bereikte men zyn oogmerk. De naam van den rector, onder wien deze grote gebeurnis voorviel, moet niet uit de geheugenis gewiſcht worden, en was Coffin. De welſprekende redenvoering, die hy in tegenwoordigheid van zyn koninglyke hoogheid hield, de geeſtige wyze, waarop hy deze gunſt, van voorniet te onderwyzen, verzocht, en de bondige redenen waarmee hy zyn verzoek onderſteunde, konden niet miſſen om het te doen ſlagen.

„ Wy vertonen ons voor uwe koning-
„ lyke hoogheid, zeide hy, niet alleen
„ met de gevoelens van eerbied, die wy
„ aan uwe doorluchtige perſoon ver-
„ ſchuldigt zyn, maar met al het ver-
„ trouwen, dat een prins, uit der aart
„ genegen, en zelf perſoneel belang
„ hebbende om kunſten en wetenſchap-

„ pen te begunſtigen, wier roem on-
„ afſcheidelyk van de zyne is, moet in-
„ boezemen. . . . . . Wy kunnen zelf
„ zeggen, myn heer, dat uw door-
„ dringent oordeel byna onze wenſchen
„ en verzoeken voorquam: gy ſmeedde
„ ter dier tyd reeds het ontwerp om
„ voorniet in de univerſiteit te doen on-
„ derwyzen, en gy begreept door uw
„ ſchrander vernuft al het gewicht van
„ een inſtelling, die nut voor het ge-
„ meen, en roemryk voor de geleert-
„ heid en uwe doorluchtige regering
„ zou zyn “.

De welſprekende redenaar voegde daarby, dat hy overtuigt was, dat zyn koninglyke hoogheid dit groot ontwerp niet uit het gezicht verloren had; dat hy niet geloofde dat de ſlechte tyd hun de hoop moeſt doen verliezen, om een gunſt te verwerven, die zy gemaklyk van zyn rechtvaardigheid zouden verkrygen, indien zy niet liever gewild hadden die aan zyn goedheid verſchuldigt zyn.

„ ’t Is meer dan negen hondert jaren
„ geleden, zeide hy verders, dat de
„ univerſiteit geſticht is, en zy is altyd
„ oplettender geweeſt om de kerk en
„ den ſtaat te dienen, dan om gunſten
„ en beloningen voor zich te bedin-
„ gen. . . . . Zy zou wenſchen, en ik
„ durf

„ durf zeggen , dat het voor den ſtaat
„ zelf wenſchlyk was, dat het getal ha-
„ rer leerlingen groter was, en dat haar
„ onmacht om collegien om godswil te
„ geven, aan verſcheide vaders niet tot
„ een dekmantel, ja zelf tot een ware
„ reden ſtrekte , om hunne kinderen tot
„ veel jonger bronnen, en die zekerlyk
„ nooit zo zuiver zullen zyn , te lei-
„ den ".

Eindelyk beſloot hy zyn redevoering met deze beweeglyke termen. „ De
„ koningen uwe voorouders hebben ons
„ uit achting menigvuldige eerbewyzin-
„ gen betoont; aan hunne mildadigheid
„ zyn wy deze çieraden en dit purper
„ verſchuldigt, waarin wy voor u ver-
„ ſchynen : maar het was voor u be-
„ ſpaart, daar een nieuwen en beſtendi-
„ ger luiſter by te voegen , en eniger-
„ maten de twede ſtichter van de uni-
„ verſiteit te worden. Maakt , myn
„ heer , dat onze wetenſchappen met
„ recht de vrye kunſten mogen genaamt
„ worden; bevryd de oudſte dogter on-
„ zer koningen van alle afhankelykheid,
„ die haar tot ſchande ſtrekt, en maakt
„ ſtaat op de volkome onderdanigheid
„ en altyddurende erkentenis van een
„ genoodſchap , dat noch minder pro-
„ feſſie maakt van ſtudien en weten-

„ schappen , dan van dankbaarheid “.

Deze redevoering wierd den eersten februari 1719 uitgesproken , en het arrest, 't welk zes en zestig duizent livres op de posteryen en bodenschappen toewees, om die onder de professoren van de universiteit te verdélen , wierd den zesden door den regent getekent. De zegelbewaarder zegelde de patenten op de bevalligste en verplichtentste wyze, en zond die voorniet aan den rector toe. Men wilde zich van een voorzichtige voorzorg bedienen , om verzekert te zyn van het succes van de gunst, die men hier quam te bewyzen, maar by ongeluk stelde zich zyn koninglyke hoogheid daartegen , naamlyk, men zocht een wet in te voeren, dat alle de gene, die de eerste beginsselen hunner studien by de jezuiten gelegt hadden , onbequaam zouden gehouden worden, om eenige trappen van promotie in de universiteit aan te nemen.

Deze nieuwe schikking was alleen na de smaak van de professoren , die geen loop hadden ; die gene, die leerlingen genoeg hadden, voornaamlyk de professoren in de filozofie , waren 'er gansch niet over voldaan. Zy had straks de gewenschte uitwerking : de arme scholieren, vooral die gene, die naar den geestlyken

lyken ſtaat haakten, bevolkten de collegies van de univerſiteit. Maar het leed niet lang, of de gene, die niets gaven, wierden alzozeer met den nek aangezien, als de quade of karige betaalders voorheen, toen het onderwyzen voorniet noch niet ingevoert was: men merkte dit, of ten minſten men meende het te merken, en men keerde van langzamerhand vanwaar men gekomen was; en zedert dat het geen recommandatie geeft, om wel tot een aartsbisdom ontfangen te worden, op de univerſiteit geſtudeert te hebben, is het daar byna zo doods als voorheen. Zo waar is het, dat het zeer zwaar valt vooroordelen uit te roeien, die men een langen reeks van jaren heeft laten inwortelen.

Een zaak van een heel andere natuur, en zo men wil niet zo gewichtig in zich zelve, maar die zyn koninglyke hoogheid meer raakte, trok ook de oplettentheid van dezen vorſt naar zich. De cardinaal Alberoni, gelyk ik reeds gezegt heb, had eenige heimelyke aanſlagen in Bretagne geſmeed: ondertuſſchen dat byna alle de troupen naar de kant van Navarre waren getrokken, of op de kuſten van Vlaanderen en het Boulonneeſche, gereed om tot hulp van Engeland over te ſteken, zou een deel van de ge- Zaken van Bretagne.

noemde provintie in opſtand komen, en in haar ondernemingen door de misnoegden van Poitou onderſteunt worden. De hertog van Orleans, die altyd een wakent oog hield, en wel gedient was, kreeg 'er eenige vermoedens van, die haaſt van bewyzen gevolgt wierden. Zo dra hy hiervan voorzien was, rechtte hy te Nantes een ſtrenge crimineele vierſchaar op, eer om ſchrik in de gemoederen te jagen, dan om woede te oeffenen, waarvan de heer de Caſtanieres, marquis van Chateauneuf, eertyds ambaſſadeur in Turkyen en in Holland, een man, wiens eerlykheid zyn doordringent oordeel evennaarde, tot preſident aangeſtelt wierd: de Vatan kreeg de functie van procureur generaal, een heer, ten hoogſten 27 of 28 jaren oud; mooglyk dat de Abt van S. Albin, met wien hy in 't collegie van la Flêche opgevoed was, hem toegang tot het koninglyk paleis had gegeven; en daar wierden vyftien of twintig duizent man naar Bretagne gezonden, om de vonniſſen van deze vierſchaar te onderſteunen.

De zittingen wierden door een zinryke redevoering van den procureur-generaal geopent. Te vergeefs, zeide hy, trachtte de doorluchtige en verſtandige vertrouweling van de koninglyke

macht

macht zyn regentschap door zachtmoedigheid en goedheid te doen uitblinken, de eerste zaden van onlusten door oogluiking en medelyden te verstikken, door een overvloedige uitstorting van gunsten de weerspannige onderdanen op zyn zyde te winnen, men vond in deze provintie onrustige geesten, hakers naar nieuwigheden, en die weinig gezet waren om met de overige leden van dezen groten staat deel te hebben aan het vreedzame geluk, dat de verlichte z· rgen en onvermoeide arbeid van den prins regent ons hoe langs hoe meer verschaffen: een bekent voorbeeld van alle tyden en van alle natien, en 't geen wy met een innerlyk hartzeer alle dagen zien vernieuwen, dat weldaden geen vat hebben dan op edelmoedige harten, en op waarlyk deugdzame zielen, en dat zy in tegendeel by de reukeloosheid van qualykgezinde menschen de hatelyke karakters van ondankbaarheid en gruweldaden voegen.... de lastbrieven, die ik aanhaal, zullen een altyddurend gedenkteken verstrekken van de wysheid en gematigtheid van den heer regent, die altyd langzaam in 't straffen, zelf wanneer alles om wraak schynt te schreeuwen, niet houd van die luidruchtige kastydingen, werktuigen van een volstrekt gezag, en waar-

van de gevolgen niet anders dan droevig kunnen zyn voor de onschuld zelve: hy wil dat de overtuiging van de misdaad voor de straf gaa, die hy 'er van nemen moet: enige misdadigers aan de strengheid van een noodlot overlatende, dat zy maar al te wel verdient hebben, zoekt hy de wortel af te snyden aan de rampen, wier besmetting een heel volk zou kunnen bederven; met een woord, zoo 'er voorbeelden nodig zyn, eischt hy 'er geene dan billyke en voordelige.

Deze bestudeerde redevoering, waardig om uit den mond van een lid van de academie voort te komen, wierd van een onderzoek gevolgt, dat de hele provincie in rep en roer stelde. Daar wierden verscheide persoonen gearresteert, en de gevangen-huizen van Nantes raakten vol, en deze troublen eindigden met de dood van vyf edellieden, die onthooft wierden. De marquis van Pontcalec stierf als een vrouw, doende niet als huilen en kermen, en vruchteloos op pardon hopende, om dat hy den helen bondel ontdekt had, maar de enige gunst die hem verleent wierd, was, dat hy het eerst geëxecuteert wierd. Een van de schuldigsten, Chemendi genaamt, drost van Faouët, wierd door voorbede der jezuiten,

ten, onder wie hy een broeder had, van de galg gered. Alle de anderen medeplichtigen wierd een amneſtie vergunt; de goederen der geëxecuteerden wierden aan hun vrouwen en kinderen weeromgegeven, en men kan zeggen, dat deze oeffening van geſtrengheid met veel billikheid en bezadigtheid verzelt gong. De commiſſie wierd van Nantes na 't arſenal van Parys overgebragt, daar zy noch enigen tyd in wezen bleef: en de commiſſariſſen hadden reden om over de beloningen, die men hun gaf, te vrede te zyn: de heer Chateauneuf kreeg een geſchenk van hondert duizent ryksdaalders, en alle de anderen vereringen naar proportie.

Maar laat ons weer tot de bank keeren; zy was nooit naar den ſmaak van den zegelbewaarder d'Argenſon geweeſt; 't zy uit yver voor het gemene welzyn, 't zy uit nyd of jaloezy tegen Law, wiens gunſt de zyne verminderde, hy had zich altyd tegen deszelfs ontwerpen aangekant; maar een ding is zeker, dat deze magiſtraatsperſoon, niet tegenſtaande de doorluchtige voorbeelden, door de prinſen van den bloede hieromtrent gegeven, geen winſt met de actien wilde doen, en dat hy zyn twee zoons, op ſtraf van zyn ongenade,

de, verbood, zich in dezen handel te mengen. Maar alle zyne tegenkantingen waren vruchteloos: Laws fortuin groeide aan, naar mate van het ſucces zyner bank, en zyner gewaande handelcompagnien: en de zegelbewaarder had in 't begin van 1720 het hartzeer, van dezen vremdeling met het ampt van controlleur-generaal der finantien bekleed te zien, dat hy zelf zedert omtrent twee jaren oeffende. Om aan hem dit verlies te vergoeden, rechtte men een nieuwe bediening ten zynen behoeve op, onder den glimpryken titel, van generaal opziender over de politike regering van 't ryk: zyn oudſte zoon, noch geen vierentwintig jaren oud, wierd raadsheer van ſtaat, en intendant van Valenciennes; de jongſte, die twee jaren van den anderen verſcheelde, kreeg het gewichtige ampt van politiek-ſtedehouder.

De verheffing van Law, en de nieuwe voorrechten, die hy voor zyn bank verkreeg, ſtelden hem meer dan ooit in ſtaat, om alles aan te taſten. Men vermeerderde de actien door twee plakaten, die binnen de vierentwintig uren op elkander volgden, en men maakte 'er voor hondert millioenen. De bank, of de compagnie der Indien, om zich van alles meeſter te maken, nam op zich

alle

alle de ſchulden te betalen ; zy leende den koning vyftien hondert millioenen; nam de ſchulden der geeſtlykheid op zich, aan wie het, tegen alle welvoeglykheid aan, vryſtond, de betalingen, die men haar gedaan had, in actien te verkeeren. De ongelooflyke fortuinen, die 'er noch gedurig gemaakt wierden, deden de publieke razerny zo hoog in top ſtygen, dat de nakomelingen moeite zullen hebben om het te geloven. Men hielt die door de geruchten van talryke vloten gaande, en van proefnemingen, van de mynen van Miſſiſſipi gedaan, die men uitſtrooide dat veel meer uitleverden dan alle die van Peru, van Mexico, en van Potoſi; de rykdommen zelf van Law, die niet ophield overal goederen aan te kopen, wierden een bewys van de deugdelykheid van zyn ontwerp, en een beweegreden van vertrouwentheid: eveneens was het gelegen met de ryke mildadigheden van zyn koninglyke hoogheid, die een millioen aan het Hotel-Dieu, een millioen aan het generale gaſthuis, en een gelyke zomme aan het huis der vondelingen gaf: vyftienmaal hondert duizent livres beſteedde hy om de ſchulden van verſcheide gevangenen te betalen; de marquis de Nocé, de graaf van la Mothe, de

de graaf van Roie, kregen ieder een geschenk van hondertduizent livres in actien, die van hondert en zes en twintig, waarop zy toen waren, in minder dan twee maanden tot twee duizent stegen.

Het aankopen van Law doet my gedenken aan een redelyk singulier geval, dat hem gebeurde. De heer de Novion, president *à mortier*, was met schulden beladen, gelyk dit de grote heren byna eigen is; om zich van de gelegenheid van die te betalen te bedienen, verkoft hy aan Law een zyner landgoederen, en bedong, in spyt van de plakaten, dat de betaling in goud zou geschieden. De som bedroeg acht of negenmaal hondert duizent livres, maar de oudste zoon van dezen president bediende zich van 't recht van naasting, en betaalde den koper weer in briefjes.

Menigvuldige plakaten ten behoeve van het ontwerp.

Vooral was het in deze rampzalige tyden, waarvan ik spreek, dat volgens het zeggen, van den opsteller des levens van Pomponius *de woorden door een gansch nieuwe toverkunst zich byelkander verzamelden, en verscheide plakaten uitmaakten, die niemand verstond, en dat de lucht met zinneloze denkbeelden en herssenschimmen vervult wierd.*

Om

Om den zin van deze verbloemde uitdrukkingen te bewaarheden, zal het genoeg zyn den korten inhoud van enige dezer ediċten aan te halen. Den 18 februari 1720 quam 'er een ediċt uit, aan alle zilverſmeden verbiedende het maken of verkopen van enige arbeid van goud, dat meer dan een onçe woog, uitgenomen de kruiſſen der biſſchoppen, abten, abdiſſen, en ridders van des konings ordres; als ook het fabriçeren of verkopen van arbeid daar zilver aan te pas quam, uitgenomen kerkçieraden, gelyk ook van zilver tafel-ſervies, zonder uitdruklyke ſchriftelyke order daar toe te hebben, op voorwaarde daarenboven, dat deze verſcheide ſtukken van tafelſervies het gewicht niet zouden te boven gaan, 't geen men raadzaam oordelen zou daaraan voor te ſchryven, alles op pœne van confiſcatie van 't gemaakte goed, en op een boete van drieduizent livres.

Den 25 daaraan volgenden gaf een ander ediċt koers aan alle de goude en zilvere munt ſoorten, en vernietigde de vyf per cent, die de bank inhielt, wanneer zy briefjes voor geld leverde. De louizen van 't jaar 1718 wierden op 36 livres geſtelt, die van 1709 en 1715 op dertig livres, de andere, zoo wel als de

Spaan-

Spaansche piſtolen, op 24 livres 12 ſtuivers; de ryksdaalders van de laatſte munt waren zes livres waard, andere zeven, andere zes livres, dertien ſtuivers, vier penningen; het mark goud wierd op negenhondert livres, en het mark zilver op zeſtig bepaalt.

Den vyfden maart verklaarde de koning, dat om een vaſte evenredigheid te ſtellen tuſſchen de actien van de Indiſche compagnie, en de bankbriefjes, en de circulatie van het gemunt geld te vermeerderen, hy laſt gaf, dat de treſorier van de bank op den vervaltyd de ſommen, die men daaraan ſchuldig was, zou invorderen; dat de actien van de Indiſche compagnie negen duizent livres zouden waardig zyn; dat de intekeningen en premien in actien zouden verkeert worden; dat men de bankbriefjes in actien zou veranderen, en de actien in bankbriefjes; dat tot nader order de louizen, in 't jaar 1718 geſlagen, 48 livres zouden gelden, die van november 1716, 60, die van mei 1709 en van december 1715, 40 livres; daar waren ryksdaalders van acht livres, andere van tien, andere van acht livres, dertien ſtuivers, en enige penningen; dat het mark goud op twaalf hondert livres, en het mark zilver op tachtig zou bepaalt zyn: dat

de

koning de betalingen, die hy deed om zyn schulden af te lossen, zou continueren, met ordonnantien op den kassier van de compagnie te verlenen, die ze in bankbriefjes zou betalen; dat deze compagnie op haar fonds een capitaal van 500 millioenen zou opnemen, en daarvoor tien millioenen aan renten of interesten betalen; dat deze renten onroerbaar zouden zyn, arresten en oppositien onderhevig, of wel roerbaar, ter keure en na het welbehagen van de renteniers.

Den elfden van de zelve maand verminderde eene andere declaratie, (om, gelyk de inleiding zeide, den prys der eetwaren te verminderen, het gemeen crediet te ondersteunen, de handeling van 't geld te bevorderen, den koophandel te doen toenemen, en de manufacturen te begunstigen) den prys van 't geld, schafte het gebruik van 't goud af, en ordonneerde den invoer van nieuwe geldspecien, die gemaklyker voor den koophandel zouden zyn. In gevolge van dien verbood zy volstrekt enige goude munt te bewaren, en van de zilvere anders dan de zesde en twaalfde delen van de ryksdaalders, en daarenboven de zilvere livres. *Verbiedende*, dit zyn de woorden van de declara-

tie, *aan de bedienden van onze munt, en andere daar van afhangende, te dulden, dat 'er ooit in het toekomende in onze munten, of andere plaatzen van ons ryk, enige goude ſpecien geſlagen worden, van wat gehalt die ook mogen zyn, op pœne van hunne ampten te verliezen; verbiedende van 's gelyken, en op de zelve ſtraf, te dulden, dat 'er ryksdaalders of andere zilvere geldſpecien geſlagen worden, zwaarder dan van dertig op het mark.*

Den zeſtienden derzelver maand kondigde men een arreſt af, tot het munten van nieuwe zilvere ryksdaalders, die in 't begin koers zouden hebben in den koophandel voor 60 ſtuivers, en naderhand vyf ſtuivers per maand verminderen, tot datze op twintig ſtuivers gebragt waren.

Een ander arreſt ordonneerde, dat'er voor vierhondert achtendertig millioenen bank-briefjes zouden gemaakt worden, van duizent, hondert, en tien livres, dat 'er in de bank geen briefjes meer zouden gelevert worden, voor de nieuwe geldſoorten, die gangbaar waren, maar alleen voor de oude afgezette.

De zegelbewaarder on- Hoe grote veranderingen 'er t'elkens in deze plakaten mogten gemaakt worden,

den, hadden zy evenwel een en het zelve oogmerk. De zegelbewaarder, om de zoo even van my aangehaalde redenen, meende alles te moeten wagen, om den voortgang van een vremdeling te ſtuiten, die maar enige paſſen meêr te doen had, om de natie in een verwarring te ſtorten, daar niets haar weer uit konde redden. Zyn crediet was al te zwak, om alleen in dit grote voornemen te ſlagen, daarom voegde hy zich by den heer le Blanc, ſecretaris van ſtaat omtrent de oorlogszaken, en by den abt du Bois, onlangs aartsbiſſchop van Camerik geworden. Deze drie, zonder te laten merken dat zy het onder elkander eens waren, leiden toe om in het gemoed van den hertog regent argwaan te verwekken tegen den controlleur generaal, waartoe zyn gedrag hun ſtof genoeg verſchafte. Men vertoonde zyne buitenſporige rykdommen, en maakte een lyſt van alle de landeryen, die hy gekoft had, tot in den uiterſten hoek van Auvergne toe; men hielt aan op de profyten, die hy de vremdelingen had doen genieten, op de actien, die hy op de bank van Engeland gekoft had, daar men zeide dat hy voor achttien maal hondert duizent pond ſterlings in had; men deed aanmerken, dat het ten

derneemt Laws ontwerp omver te ſmyten, en bereikt zyn oogmerk.

hoogſten waarſchynlyk was, dat hy grote ſommen aan goud en zilver naar Engeland en elders overgemaakt had, dat het ten minſten, nademaal hy meeſter van de pachten, het geld en de bankkantoren was, in zyn macht was het te doen; dat een man van zyn caracter, zonder naam, en zonder familie, de party kon kiezen van zich uit Vrankryk weg te pakken; dat het groot getal landgoederen, die hy aangekoſt had, een zeer onzeker pand was, en miſſchien een ſtrik, dien hy aan het billyk mistrouwen geſpannen had, en dat hy ryk genoeg was om eenige millioenen, tot verzekering van een groter getal, op te offeren.

Deze redenen maakten indruk op den hertog van Orleans, en haalden hem zo ver over, dat hy op een tyd tegen den zegel-bewaarder, die hartiger dan de twee anderen ſprak, zeide, dat hy Law kon in arreſt nemen: de heer d'Argenſon, die de buitenſporige driſt van dezen vorſt voor het ontwerp van Law kende, vreeſde dat hy naderhand van zyn zeggen berouw mogt hebben, derhalven verzocht hy om ſchriftelyke order daartoe, 't geen hem plat afgeſlagen wierd. Deed de zegelbewaarder wel of qualyk, dat hy zich niet van 't

ge-

gegeven verlof bediende? wie zal 't zeggen, de uitkomst kon het alleen leren; maar 't is zeker, dat een formeele, of zelf stilzwygende ontkenning, hem volkomen geruineert zou hebben.

Dit middel gemist zynde, was men op een ander bedagt, naamlyk om het gemeen de ogen te openen omtrent de brosheid der effecten, die men hun, in plaats van 't goud en zilver, dat men hun ontnam, in de hand stopte. Niets was op het oog moeilyker, dewyl de drift daarvoor ongemeen groot was; daaren boven stak 'er een wezenlyk gevaar in, dat het vertrouwen op het papier, 't geen men verliezen zou, het berouw van zyn geld verloren te hebben in razerny en wanhoop mogt verkeeren. Men bereikte evenwel zyn oogmerk, en 't verwonderlykste daarin was, dat de zegelbewaarder, altyd in heimlyk verstand met den secretaris van oorlog, en met den aartsbisschop van Camerik, met Law zelf het plakaat beraamde, dat den doodsteek aan zyn fortuin en zyn ontwerp moest geven. Dit beroemde plakaat, waar aan alle de gene, die noch niet volkomen in den grond waren, het overschot van hun fortuin verschuldigt waren, wierd den eenentwintigsten mei afgekondigt. De inleiding daar van zal

beter, dan al wat ik zou kunnen zeggen, doen begrypen, met wat behendigheid deze zaak beſtuurt wierd:

„ De koning in zyn raad den ſtaat
„ hebbende doen onderzoeken, waar in
„ het ryk voor de oprechting van de bank
„ was, om dien met den tegenwoor-
„ digen ſtaat te vergelyken, had bevon-
„ den, dat de hoge prys van 't geld
„ meer nadeel aan het ryk toegebragt
„ had, dan alle de koſten, die de over-
„ lede koning gedurende de verſcheide
„ oorlogen had moeten doen, dewyl de
„ gierigheid der woekeraars zo hoog in
„ top geſtegen was, dat zy meer inte-
„ reſten voor een maand eiſchten, dan de
„ wetten voor een heel jaar toeſtonden,
„ 't welk het ryk zelf zodanig verzwakt
„ had, dat de inkomſten van zyn majeſ-
„ teit niet betaalt wierden, dan met zich
„ altyd noch dieper in ſchulden te ſteken;
„ de prys der eetwaaren naauwlyks de
„ onkoſten van de bebouwing van 't
„ land en de belaſtingen kunnende goed
„ maken, trokken 'er de eigenaars niets
„ van: deze algemene elende had een deel
„ van den adel genoodzaakt, om zyn
„ landeryen voor een ſchandelyken prys
„ te verkopen, om zich in den dienſt
„ van zyn majeſteit te kunnen handha-
„ ven, en de goederen van het ander

„ deel

„ deel van den adel wierd aangeslagen; de
„ genade van den koning was hun enige
„ toevlucht, en zyn majesteit was buiten
„ staat gestelt om die te bewyzen, en zelf
„ om de soldyen der officieren, en de
„ wedden, die tot beloning der diensten
„ vergunt waren, te betalen. De fabrie-
„ ken, de scheepvaart, en de negotien
„ stonden by na stil, de koopman was ge-
„ noodzaakt bankroet te speelen, en de
„ handwerksman gedwongen zyn vader-
„ land te verlaten, om werk by de vrem-
„ delingen te zoeken. Dit was de staat,
„ waar in de koning, de adel, de kooplui-
„ den, en het gemeen gebragt waren, on-
„ dertusschen dat de woekeraar alleen vol
„ op van alles had; en het ryk zou in een
„ algemeene verwarring hebben kunnen
„ vervallen, indien zyn majesteit geen
„ schielyk hulpmiddel voor alle deze ram-
„ pen verschaft had. Door de oprech-
„ ting van de bank en de Indische com-
„ pagnie heeft de koning zyn zaken in
„ order herstelt, de adel heeft in de ver-
„ hoging van de waardy zyner landen
„ middel gevonden om zyn schulden af
„ te doen; de koophandel en scheep-
„ vaart zyn herstelt, de landen bebouwt,
„ en de handwerks-man heeft arbeid.
„ Maar niet tegenstaande de tastelyke
„ voordelen, door deze oprechtingen

„ verſchaft, heeft men luiden gevonden
„ die qualyk-gezind genoeg waren, om
„ aanſlagen te ſmeden, om die onder den
„ voet te werpen, en die zyn majeſteit
„ verplichtten, om het arreſt van zyn
„ raad van den 5. maart laatſtleden uit
„ te geven, om door de verlaging der
„ geldſpecien het crediet van deze zo
„ noodzaakelyke oprechtingen te hand-
„ haven. Door dit arreſt had zyn majeſteit
„ de verſcheide naturen van papieren van
„ de Indiſche compagnie tot eene enkele
„ ſoort gebragt, en geordonneert dat de
„ actien in bankbriefjes, de bankbriefjes
„ in actien zouden kunnen verandert
„ worden, volgens de netſte proportie,
„ ten opzicht van de waardy der geld-
„ ſpecien. Deze verlaging der munt, en
„ het groot crediet der actien hebben
„ de ſchuldenaars middelen verſchaft, om
„ zich op een effen bodem te ſtellen.
„ Nu was 'er voor zyne majeſteit noch
„ overig, zyn zorg aan te wenden, dat
„ 'er voorzien wierd in het beleggen
„ van 'tgeld, dat aan minderjarigen, aan
„ gaſthuizen, genoodſchappen, en ande-
„ re gepriviligeerde ſchuldeiſchers afge-
„ loſt ſtond te worden, en meteen dat
„ de waardy van 't geld herſteld wierd
„ op een evenredigheid, overeenko-
„ mende met den uitheemſchen koop-

„ han-

„ handel, en het vertier der leeftogt.
„ In deze verscheide onderwerpen heeft
„ de koning door zyn arresten voor-
„ zien, en inzonderheid door zyn ver-
„ klaring van den elfden maart laatstle-
„ den, welke den prys van 't geld ver-
„ laagt. Maar dewyl deze verlagingen
„ noodzaaklyk niet alleen een vermin-
„ dering in den prys der eetwaren en
„ der roerende goederen moet uitwer-
„ ken, maar ook in den prys der lande-
„ ryen en andere onroerende goederen,
„ heeft zyn majesteit geoordeelt, dat het
„ algemeen belang zyner onderzaten
„ vereischte, dat men den prys of de
„ waardy der Indische actien en der
„ bankbriefjes verminderde, om deze
„ effecten in een billyke evenredigheid
„ met het geld en de andere goederen
„ van 't ryk te houden, te beletten dat
„ de geldspecien het algemeen crediet
„ verminderen, ter zelver tyd de ge-
„ privilegieerde schuldeischers middelen
„ aande hand te geven, om te voorde-
„ liger de gelden, die men hun mogt
„ aflossen, te beleggen, en eindelyk het
„ verlies voor te komen, dat zyne on-
„ derdanen in den koophandel met de
„ vremdelingen zouden lyden. En zyne
„ majesteit heeft zo veel te vaardiger
„ tot deze vermindering besloten, om

 „ dat

„ dat zy zelf van nut zal zyn voor de ei-
„ genaars der Indische actien en der bank-
„ briefjes, nademaal deze effecten met
„ meer voordeel zullen kunnen verdeelt
„ worden, en dat zy in contanten zul-
„ len kunnen verwisselt worden, die ten
„ minsten vyftig per çent meer in geld
„ zullen waard zyn na de verlaging,
„ dan tegenwoordig. Waar op het rap-
„ port van den heer Law, raad des ko-
„ nings in alle zyne raadsvergaderingen,
„ en controlleur generaal der finantien,
„ gehoort zynde, zyn majesteit in zyn
„ raad zynde op 't advys van den her-
„ tog regent van Orleans heeft geor-
„ donneert, en ordonneert mitsdezen
„ dat de actien van de compagnie der
„ Indien; en de bankbriefjes een vyfde
„ part in prys zullen vermindert worden
„ op den dag der afkondiging van dit
„ arrest, en een twinstigste part op den
„ eersten van ieder maand, met die van
„ juli te beginnen; zo dat zy na den
„ eersten december op de helft zullen
„ vermindert zyn, dat is te zeggen dat
„ de briefjes en actien van tienduizent
„ livres niet meer dan vyfduizent zullen
„ waard zyn, en de andere naar propor-
„ tie. Zyn majesteit voorziende dat zyne
„ onderdanen, die houders zyn zullen
„ van aanzienlyke sommen en bankbrief-
„ jes

„ jes, dezelve met voordeel in actien
„ van de Indische compagnie zullen kun-
„ verwisselen, en de particulieren willen-
„ de te hulp komen, die geen goeds ge-
„ noeg hebben om daar aan te komen,
„ ordonneert, dat gedurende het lopen-
„ de jaar, tot den eersten Januari 1621, de
„ bankbriefjes in den ontfangst der hooft-
„ gelden, en andere schattingen, zullen
„ aangenomen worden op alle tresoriers
„ kantooren, zelf in die van de zoutpach-
„ ters, voor den volkomen prys, daar de
„ genoemde briefjes, voor de verminde-
„ ringen, door het tegenwoordig arrest
„ ingevoert, op waren. "

't Is onbegrypelyk, dat Law niet gezien heeft, dat deze vermindering de ruine van zyn ontwerp was; dat zy ten opzicht van zyn briefjes, en zyn actien, ten minsten dezelve uitwerking zou hebben, als zy omtrent het geld gehad had; dat het geld en de briefjes even zeker en in slegte waardy zynde, hy geen toevlucht meer zou hebben; dat in deze onzekerheid de liefde en de achting voor 't geld weer zouden opwekken, en dat men zou bevatten, dat het geld altyd iets waard was, daar in tegendeel het papier heel tot niet kan vervallen; dat de ziel en de wezentlykheid van zyn ontwerp, zo ik my dus mag uitdrukken,

in

in de voortrekking beſtond, die hy aan 't papier boven het geld had weten te geven; dat deze voor hem weggenomen zynde door een gelyke onzekerheid, of liever door een gelyke zekerheid van verlies, het onmoogelyk anders zyn kon, of zyn ontwerp moeſt in duigen raken, dat alle de pachten en alle de kantoren des konings met de bank of de compagnie der Indien verknocht zynde, al het verlies der briefjes, die zy tot hun oude waarde zou ontfangen, niet tegenſtaande de vermindering, op haar kop zou te huis komen; wiſt hy niet, dat al het goud en zilver van 't ryk, de landeryen, de arbeid, de vryheid zelf der onderdanen niet zouden toeſtrekken kunnen, om de ongelooflyke menigte van briefjes en actien te voldoen? was hy onbewuſt, dat een groot deel van 't geld, dat hy in de kiſten van de bank had gelokt, daar weer uitgeraakt was, om den oorlog tegen Spanjen goed te maken, en de verbinteniſſen te onderhouden, vooral, dat het in handen van de ryke Miſſiſſipiſche actioniſten was, zonder te rekenen 't geen hy en anderen daar van na vremde landen hadden overgemaakt? en dat het door een noodzaaklyk gevolg onmooglyk was, dat de briefjes, op gelyken prys met het geld geſtelt, in contanten konden

den verandert worden? 't is waár, dat de beweegredenen van het placaat glimpig waren, en dat de loftuitingen, die men daarin aan de bank gaf, uitnement vleient waren; maar Law was zo zeer met lofredenen opgehult geweest, dat hy daar ongevoelig over behoorde te zyn, en zelf gewoon zynde anderen door gewaande voordelen de ogen uit te steken, had hy moeten merken, dat men hem van 's gelyken zocht te beguigchelen. 't Zy dat hy verrast wierd, of den strik, die hem gespannen was, niet merkte, het placaat ging door, en had de uitwerking, die men 'er van verwacht had. De briefjes verloren hun crediet, en wat moeite men naderhand ook aanwendde, men kon het niet weer herstellen. Het goud bleef afgezet, en het zilver wierd weer in zyn eer herstelt. Men ging het zoeken ter plaatze, daar men het met zoo veel drift na toe gebragt had, maar men vond het 'er niet meer, ten minsten was 'er het hondertste gedeelte niet, van 't geen 'er van noden was geweest, om de oneindige menigte, van die 'er om quamen, te voldoen.

Gemor, en dreigementen des volks op den ondergang des actiehandels.

Dit geval, dat men niet verwacht had, veroorzaakte een algemene verslagenheid. Dezelve bedwelmtheid van geest, die de bankbriefjes en actien zo hoog in crediet had doen stygen, deed der-

derzelver valling als het grootſte onheil aanzien, dat hun kon overkomen, en men morde van alle kanten. De hertog van Bourbon, de prins van Conti, en de marſchalk van Villeroi, die den raad niet bygewoont hadden, waarin dit arreſt was doorgegaan, proteſteerden daartegen, en beweerden dat het moeſt herroepen worden, onder voorwentzel dat het in den regeringsraad niet nagezien was. Het parlement viel 'er tuſſchen in, en eiſchte het zelve: in 't eerſt wierd het ſlecht genoeg ontfangen, maar het gemor, dat 'er van alle kanten over ontſtond, deed de leden een gunſtig gehoor verlenen. De hertog regent zeide op een verplichtende wyze, dat het hem van herten aangenaam zou zyn, dat deze gelegenheid dienen mogt, om hem met het parlement te verzoenen, dat hy zich door deszelfs raad zou laten beſturen, en dat hy dit genoodſchap bad, vier gedeputeerden te benoemen, om met hem over deze zaken in onderhandeling te treden. De wiſſelaars, de actioniſten, die voor hunne papieren geen vaſte goederen gekoft hadden, en die de winſten, die zy met dezen handel gedaan hadden, in nieuwe papieren verkeert hadden, waren tot wanhoop gebragt, en Parys ſtond op het tipje, om daar de gruw-

gruwlyke uitwerkingen van te gevoelen: men ſtrooide zelfs briefjes uit, welke dezelve met deze woorden voorſpelden: *Men verwittigt u, dat men zaterdag of zondag een tweden S. Bartelsdag zal houden, indien de zaken niet van gedaante veranderen, gaat niet uit, noch laat niemand van de uwe uitgaan, God bewaar u voor 't vuur.* Om de gemoederen geruſt te ſtellen, herriep men den 27ſten het placaat van den 21ſten, maar daarom was de drift, om de briefjes in geld te veranderen, niet minder: hieruit oordeelde men, dat de quaal zonder hulpmiddel was. Den 29 verkondigde men een arreſt, aan allen, die wilden, toeſtaande, om, zonder enige rechten te betalen, goud en zilver-geld in het ryk te doen komen. Een ander van den eerſten juni vergunde aan iedereen zodanige geldſommen, als zy raadzaam zouden oordelen, te mogen bezitten en te bewaren. Dit was de herroeping van het placaat van den 21ſten mei vernietigen: want in de geſteltenis, waar in de zaken waren, konden de briefjes hun crediet niet weerom krygen, zo het goud en zilver weer in waarde quam; en men kon op het papier toepaſſen, 't geen de vrinden van Haman (zo wel een projectmaker als Law) tegen hem zeiden, aangaande Mar-

Mardocheus, indien deze vyand de overhand op u begint te krygen, zult gy hem niet weerſtaan kunnen, en hy zal u onderdrukken.

'tWas natuurlyk dat het volk, 't welk niet redeneert, dat de wiſſelaars en andere actioniſten ten uiterſten misnoegt moeſten zyn over 't verval van den actiehandel; maar het was niet natuurlyk, dat verſtandige luiden, vooral het parlement, dat verlichte genoodſchap, in dezelve gevoelens traden; de actiehandel was tegen hun raad ingevoert, en zonder twyffel voorzagen zy 'er toen de droevige gevolgen van. De verſcheide gebeurteniſſen hadden hen moeten overtuigen, dat men niets anders beoogde, dan de lichtgelovigheid van 't gemeen te beguigchelen. Zy hadden niet kunnen onbewuſt zyn, dat de Miſſiſſipi-handel verdicht was, ten minſten dat 'er gruwlyk veel opſnoevery onder liep. 't Was gemaklyk te begrypen, dat de buitenſporige fortuinen, die 'er gemaakt waren, noodzaaklyk op den puinhoop van veele andere, door den actiehandel omvergeworpe fortuinen, moeſt gebouwt zyn; dat het geld in zich zelf niets voortbragt, als na mate dat het aangelegt wierd; dat 'er zedert deze nieuwe projecten in Vrankryk geen nieuwe fabriek

briek opgerecht, noch geen nieuwe koophandel begonnen was; eindelyk, dat deze comedie een einde moeſt hebben; dat de knoop moeſt ontwart worden, en dat deze ontwarring moeſt beſtaan, in eindelyk de ogen te openen, en te zien, dat geld beter was dan papier, en dat men groot ongelyk gehad had, in het laatſtgenoemde boven 't eerſte te kiezen.

Te rugroeping van den cancelier.

Men maakte deze overwegingen niet, en de klagten, verre van te verminderen, namen toe. Dit placaat wierd den zegelbewaarder toegeſchreven, want iedereen voor zich en zyn welvaren bekommert zynde, ter oorzaak van het hartzeer, dat deze zaak aan den hertog van Orleans baarde, durfden de genen, die 'er deel aan gehad hadden, het niet bekennen; mynheer le Blanc en de aartsbiſſchop van Camerik verlieten den genoemden magiſtraatsperſoon, en daar wierd beſloten, dat men, om het volk te ſtillen, en het parlement te vergenoegen, den heer d'Agueſſeau weer ten hove zou roepen, en hem de zegels wedergeven. Den zevenden juni des avonds ging de aardsbiſſchop van Camerik, uit naam van zyn koninglyke hoogheid, den heer d'Argenſon de zegels afeiſſchen. Hy leverde ze zelf over, en zyn ongeluk wierd met veel eertekenen verzelt, want

hy behield den titel van zegelbewaarder, en de vryheid, om, wanneer het hem behaagde, den raad by te wonen.

Deze persoon, met zulk een standvastig gemoed begaaft, die deze verandering wel voorzien, en dikwils gezegt had, dat de eeramten van dien tyd op heel losse schroeven stonden, had het lot van alle die genen, die grote posten bekleed hebben. Hy kon het hartzeer niet weerstaan, vooral, toen hy zag, dat men zyn tweden zoon, dien hy met een zonderlinge tederheid beminde, het ampt van politiek-stedehouder ontnomen had, (want zyn oudste zoon verliet het intendantschap van Valenciennes eerst in 't jaar 1724.) Hy retireerde zich in het klooster, genaamt Magdalaine de Trainel, in de voorstad van S. Antoni, in een huis, dat hy 'er had laten bouwen, daar hy gewoon was van tyd tot tyd de stilte te zoeken, onder voorwentzel, van zich daar te vryer op de gewichtigste zaken te kunnen toeleggen. Ik zeg dit, om dat heel Parys gelooft heeft, en dat 'er zyne familie meer dan eens schaamrood over geworden is, dat de liefde, die hy voor de moeder van dat klooster had, daar de ware oorzaak van was. Naauwlyks was hy 'er veertien dagen geweest, of hy wierd van een geelzucht over zyn heel

lyf

lyf aangetaſt, waarby zich noch andere droeviger toevallen voegden: hy quynde tot den achtſten april van het volgende jaar, wanneer hy ſtierf, 68 jaren oud zynde. De haat van 't Paryſche graauw wekte op 't gezicht van zyn lyk weer op, dat men naar S. Niklaas du Chardonneret voerde, daar de begraafplaats zyner voorouderen was: daar was een grote oproer, en het ſcheelde weinig, of zy hadden zyn lyk verſcheurt, zelfs zyn beide zoons, die in hun koets de ſtaatſie volgden, waren genootzaakt naar een goed heenkomen te zien.

Hy had zich van de gunſt, daar hy in was, niet bedient om zich te verryken, naauwlyks liet hy vyf of zes maal hondert duizent gulden meer na, dan hy zou gedaan hebben, indien hy politieke ſtedehouder geſturven was. De vereringen by 't vernieuwen der pachten zouden hoger geſtegen hebben, indien hy ze had willen aannemen, en de zegels, die hy by de derdehalf jaar gehad had, zyn ten minſten ieder jaar honderd duizend ryksdaalders waard; en niemant twyffelt 'er aan, of Law zou heelwel in zyn ſchik geweeſt zyn, van hem zyn voordeel met de actien te zien doen. Egter voer zyne familie goed van zyne verheffing; zyn broeder, de aartsbiſſchop van

Ambrun, wierd haar het aartsbisdom van Bourdeaux verplaatſt; zyn zwager, de heer de Caumartin, biſſchop van Vannes, wierd biſſchop van Blois; zyne twee zoons deden ryke huwelyken, vooral de oudſte, die met de enige dogter van den heer Melian, intendant van Vlaanderen, trouwde, waarvan hy twaalf of vyftien maal hondert duizent livres zal hebben.

De heer d'Argenſon, de functie van zyn ampt quyt zynde, verloor daarom evenwel de achting noch het vertrouwen van den regent niet, want hy pleegde met hem over de gewichtigſte zaken raad, en bevond 'er zich wel by. Ter gelegenheid van de ruine van den actiehandel gaf men den hertog van Orleans den raad, om een gerechtshof te doen houden. De oude zegelbewaarder over dit hagchlyk werk om zyn advis gevraagt, antwoordde, dat het gerechtshof niets verhelpen zou; dat men 'er den koning meerderjarig in kon verklaren, en dat dit waarſchynlyk het oogmerk van die genen, die dezen raad geoppert hadden, was.

De terugroeping van den heer d'Agueſſeau wierd zeer geprezen, maar zyn tegenwoordigheid en naarſtig blokken konden de zaken niet herſtellen; men was genoodzaakt haar den loop, dien zy genomen

nomen hadden, te laten volgen, zelfs oordeelde men, dat men haar val verhaasten moest, en in de aanstaande maant van october wierden de bankbriefjes te enemaal afgezet, en waren niet meer geldig. Der zelver waardy, door het volstrekt gezag van 't hof behouden, en door de billyke uitspraak van 't gemeen vermindert, gaf aanleiding tot schriklyke misbruiken, die het edict van den 21 mei zou verhindert hebben. Het geld, niet tegenstaande de verminderingen, waaraan het door de placaten onderhevig was, weer de overhand behoudende, wierden de briefjes tot een zeer lagen prys verkoft, zo dat men zich gelukkig oordeelde, van 'er maar 70 of 80 percent op te verliezen. Die schuldig waren, koften 'er; en met een mark zilver, dat maar 30 livres behoorde waard te zyn, vonden zy zich in staat, om vier of vyf hondert gulden aan schulden te betalen. Een voornaam edelman uit Henegouwen vond middel om ze noch beter koop te hebben. Hy nam te Doornik zes duizent gulden te leen op; deze som, in fransch geld verwisselt, bragt hem achttien duizent gulden in, dat is drie maal zo veel; hy vond briefjes te koop op 75 of 80 percent verlies, dus kreeg hy voor de zes duizent gul-

den, die hy geleent had, ten minſten 72 duizent gulden aan briefjes, die hy onder zyne ſchuldeiſchers verdeelde, en dus zyne ſchulden meende afgedaan te hebben. De zoon van een koopman van Amiens was zo gelukkig niet: hy had van zyn vader een aanzienlyke ſomme gelds opgenomen, om koopmanſchap te dryven, en betaalde hem hier voor met briefjes. De vader, gevoelig geraakt over de ondankbaarheid van zyn zoon, en het ongelyk, dat hy zyne andere kinderen aandeed, bewaarde ze, en lei ze hem by teſtament voor zyn deel in de erffenis toe. De ſchryver van de perſiaanſche brieven maakte in dien tyd een geeſtige en getrouwe ſchildery van den droevigen ſtaat van Vrankryk: die ik hier zal ter neder ſtellen, om dat ik niet geloof, dat men 'er iets meer kan byvoegen. Ten minſten zal het lezen daarvan niet verdrieten.

Droevige ſtaat van Vrankryk.

„ De ſtaatsdienaren, zegt de ge-
„ waande Perziaan, volgen elkander
„ hier op als de jaargetyden: zedert
„ drie jaren heb ik viermaal het plan
„ omtrent de finantien zien verande-
„ ren. Men beurt hedendaags in Per-
„ ſiën en Turkyen de belaſtingen op
„ dezelve wyze, als de grondleggers
„ van de monarchie die plegen te beu-
„ ren,

„ ren, maar hier is het 'er ver van daan. „ Wy verbeelden ons, dat 'er geen „ meer onderſcheid is tuſſchen de beſtu- „ ring van de inkomſten van een prins, „ en die van een particulier, dan 'er is „ tuſſchen het tellen van hondert dui- „ zent tomans, en het tellen van hon- „ dert, maar hier ſteekt 'er veel meer „ erg en miſterie in. Hier moeten „ ſchrandere geeſten nacht en dag in „ barensnood zyn, en onophoudelyk „ met ſmerten nieuwe ontwerpen in de „ wereld brengen.... Toen de laatſt- „ regerende koning ſtierf, was Vrank- „ ryk een ligchaam, dat duizent ziek- „ tens en ongemakken onderhevig was; „ N.... nam het inciſie-mes in de hand, „ ſneed het wild vleeſch weg, en ge- „ bruikte enige remedien, die op deze „ of gene plaats werkten, maar daar „ bleef altyd een innerlyke quaal over „ om te genezen: daar is een vreem- „ deling gekomen, die deze kuur on- „ dernomen heeft; na verſcheide ge- „ neesmiddelen in 't werk geſtelt te heb- „ ben, meent hy de zieke de vorige „ poezeligheid weder gegeven te heb- „ ben, maar 't is niet dan opgezwol- „ lenheid. Alle die voor zes maanden „ ryk waren zyn tegenwoordig tot ar- „ moe vervallen, en die geen brood

„ om te eten hadden, weten nu met
„ hun rykdom geen weg. Nooit zyn
„ deze twee uiterſten zo na by elkan-
„ der geweeſt. De vremdeling, waar-
„ van ik u zo even geſproken heb, heeft
„ met den ſtaat omgeſprongen, als een
„ oude klérenverkoper met een rok doet,
„ hy heeft het binnenſte buiten gekeert,
„ en de panden het onderſte boven ge-
„ zet. Wat heeft men al onverwachte
„ fortuinen gezien, ongelooflyk zelf voor
„ de gene die ze gemaakt hebben! God
„ ſchept de menſchen niet ſchielyker uit
„ niet: wat ziet men niet al knechts ge-
„ dient door de gene die zo even noch
„ hunne makkers waren! dit alles brengt
„ de wonderlykſte zaken van de wereld
„ voort. Lakeien, die onder de vori-
„ ge regéring hun fortuin hadden ge-
„ maakt, zwetzen van daag op hun
„ adel, zy handelen die genen, die zo
„ even de livrei op ſtraat hebben uitge-
„ ſchud, met dezelve verachting, die
„ men hun voor eenige maanden betuig-
„ de; zy ſchreeuwen uit al hun magt,
„ *de adel is te grond, wat wanorder in*
„ *den ſtaat! wat verwarring in 't ſat-*
„ *ſoen! men ziet niet als onbekende tro-*
„ *nien fortuin maken.* Ik beloof u, dat
„ deze wel revenge zullen nemen op de
„ gene die na hen komen zullen, en

„ over

„ over een jaar of dertig zullen deze
„ luiden van fatſoen leven genoeg ma-
„ ken "

De biſſchop van Caſtres maakt in een brief,dien hy aan den marquis de la Vrilliere, ſecretaris van ſtaat omtrent het kerklyke, ſchreef, de zelve ſchildery, maar in een ganſch anderen ſmaak: zyn pinſeel, gelyk het in diergelyke omſtandigheid zyn moeſt, was in bloed en tranen geſtipt. Hy ſchilderde niet dan zyn bisdom af, maar zyn tafereel kon voor het heele ryk dienen.

„ De overſtroming der papieren, zei-
„ de deze prelaat, heeft byna zo veel
„ quaad in onze ſtreken uitgewerkt, als
„ de vlam in Bretagne †. Wat helpt het,
„ dat onze huizen niet in de aſch gelegt
„ zyn, zo wy van al het nodigſte, dat
„ wy hadden, niets meer overig hebben
„ dan een ſtof, die nergens goed toe
„ is, als om in 't vuur geworpen te wor-
„ den? wat veranderingen hebben zes
„ maanden niet teweeggebragt in for-
„ tuinen, die op onwrikbare gronden
„ ſchenen te ſtaan! men zou niet kun-
„ nen geloven zonder het te zien, en
„ men kan het niet zien, zonder van
„ droef-

† Twee derde delen van Rennes waren even te voren door brand in de aſſche gelegt.

„ droefheid te bezwyken. Daar is geen
„ koophandel, geen arbeid, geen ver-
„ trouwen, geen toevlucht by de naar-
„ stigheid, noch de voorzichtigheid,
„ noch by de vrindschap, noch by de
„ christelyke liefde zelf meer..... Wat
„ zou ik u niet te zeggen hebben van
„ den droevigen staat myner geestlyk-
„ heid, die veel meer door de afdoe-
„ ningen van 't geld verliest, dan zy
„ door de verminderingen der interes-
„ sten zou kunnen winnen .... Waar
„ zullen inzonderheid de nonnen bly-
„ ven, die vruchteloos een schuil-
„ plaats by hare geruineerde ouders en
„ vrinden zullen zoeken, wanneer der-
„ zelver elende my dwingen zal om haar
„ van de klooster-gelofte te ontslaan ...!
„ onze rampen die reeds zo groot
„ zyn, worden alle dag noch droeviger
„ door de pest, die Provence ruineert,
„ en ons van zoo naby drygt. Onze
„ kloosters zyn buiten staat om de ge-
„ ringste onkosten aan te wenden, die
„ men doen zou moeten, om de verdag-
„ te communicatie af te snyden. Wat
„ zal het wezen, indien het quaad, dat
„ allengs nadert, ons bykomt? wat uit-
„ komst hebben wy te verwachten? zal al-
„ les niet moeten omkomen? gelukkig zul-
„ len in dien tyd die genen zyn, die God
„ het

„ het eerst uit de wereld zal halen, en die
„ het ongeluk niet zullen hebben van hun
„ broeders te zien verloren gaan, zonder
„ hun van enig nut te kunnen zyn ....
„ Als men ons noch maar briefjes af-
„ eischte, wy zouden maar al te veel
„ raad weten, om die te bescharen, maar
„ men wil contanten hebben, daar wy
„ niet meer van voorzien zyn .... Myn
„ volk en ik zullen niet ophouden God
„ te bidden, dat het hem behage om on-
„ ze regenten zo veel goedwilligheid
„ voor ons in te boezemen, als hy ons
„ liefde jegens hunne personen, en drift
„ om hen te dienen geeft. Hier van bid
„ ik u den heer hertog van Orleans te
„ willen verzekeren".

Men verwaarloosde niets om zich te rechtvaardigen ten opzicht van het afdoen der schulden van de kroon, en men gaf een lange en nette lyst uit van die, door Lodewyk den veertienden nagelaten, die op tweeduizent en twee en zestig milloenen liepen, waar van de interesten den staat op 90. millioenen quamen te staan. Deze schulden, volgens de opgestelde memorie[1], waren op een kapitaal van drie hondert en veertig milloenen gebragt; waar van de interesten, door dezelve op twee ten hondert te reduceren, niet hooger liepen dan zes mil-

millioenen en negentig duizent gulden. Deze vermindering van ſchuld zou een mirakel geweeſt zyn, indien zy niet ten koſten van de particulieren in 't werk geſtelt was. Dus toonde deze memorie, om 'er geen doekjes om te winden, in 't algemeen aan Vrankryk aan, dat zy byna twee duizent millioenen verarmt was, en miſſchien zou men noch meer gevonden hebben, indien ieder particulier de lyſt van zyn verlies opgemaakt had.

Men zocht ook het getal der actien te verminderen, met de actioniſten op een zeker getal van die papiere effecten te bepalen. De Miſſiſſipiſche heren handelaars aan het hof, die zyn koninglyke hoogheid voor zyn rekening genomen had, om ze hun rol te doen ſpelen, hielden zich zeer wel daaromtrent; de hertog van Bourbon, Law, de hertog van Antin, de hertog van la Force, de marquis van Laſſai, en verſcheide anderen, gaven 'er een verſchriklyke menigte van weerom.

Wonderlyk finantie-ontwerp.

In dit hagchlyk tydgewricht gaf de heer de la Jonchéres, een der threſoriers van het extraordinare van den oorlog, een zo zonderling ontwerp omtrent de beſturing der finantien in 't licht, als men bedenken kon. Hy nam aan de ſchulden van den ſtaat, die der geeſtlykheid, en der landen van 't ryk te betalen,

de laſten van de juſtitie, poliçy, en de finantien af te doen, merklyk de ſoldy der troepen te vermeerderen, drie hondert en vyftig duizent man, zo wel in tyd van vrede als van oorlog, op de been te houden, en de zee-zaken te herſtellen; daarenboven wilde hy den koning in ſtaat ſtellen, om vyfentwintig millioenen aan ieder prins van den bloede te geven; een millioen en vyf maal hondert duizent livres aan de andere prinſſen, hertogen, marſchalken van Vrankryk, kardinalen, miniſters en ſecretariſſen van ſtaat, en gouverneurs van provincien, en hondert duizent livres aan ieder aartsbiſſchop, biſſchop, abt met ſtaf en myter, aan de preſidenten die men *à mortier* noemt, aan de procureurs- en advocaten-generaals van het parlement van Parys, aan de eerſte preſidenten van alle de andere parlementen en hoofden van alle ſouvereine gerechtshoven, aan de luitenant-generaals en veldmaarſchalken, brigadiers van de legers des konings, de opperbevelhebbers der provintien: Niet tegenſtaande alle deze onkoſten meende hy aan te tonen, dat het gemeen door dit ontwerp zes maal zo ryk zou zyn als tegenwoordig. Om deze heerlyke beloften na te komen, zou de gene, die ze deed, het geheim moe-

moeten gehad hebben om alle de ſtenen in goud te veranderen, en noch zou deze kunſt hier toe nauwlyks hebben kunnen toeſtrekken.

Vernuftig ontwerp, maar dat nooit gevolgt zal worden.

Om de finantien van den koning met de grootheid zyner ſtaten, het getal zyner inwoners, hun naarſtigheid, en de vruchtbaarheid der landen, te doen evenredig zyn, zou de koophandel daar niet moeten belemmert zyn, de belaſtingen op een eenvoudiger en gelykdragender wyze gebeurt worden, die menigte van tolbedienden en commiſen afgeſchaft, en ieder provintie zou gehouden moeten zyn een zekere ſom op te brengen. Daar is 'er geen, of zy zou op deze voorwaarden met hart en ziel zo veel betalen, als 'er de koning werklyk van trekt: al wonnen zy 'er maar de ongelooflyke voordelen uit, die de pachters 'er nu door uithalen, zouden zy zich zeer gelukkig ſchatten; maar in korte jaren ryker geworden door de gemaklykheid van den koophandel, zouden zy in ſtaat zyn, om groter ſubſidie te kunnen geven. Ik onderſtel, by voorbeeld, dat 'er van al het geen men in Normandyen heft, door de verſcheide belaſtingen, die op deze provintien leggen, dertig millioenen in 's konings kiſt komen; laat men haar de vryheid laten om deze ſom, op wat wy-

ze

ze zy het goedvind, op te brengen, zou zy het niet byeen maken te krygen? het genoegen alleen, dat haar inwoners zouden hebben, van ontslagen te zyn van de knevelaryen der zoutbewaarders, commisen, collecteurs, ontfangers en deurwaarders, zou hen eer al hunne kragten doen inspannen, dan dat zy die weer zouden ondergaan. Ik weet, dat 'er, om deze dertig millioenen byeen te zamelen, belastingen zouden moeten zyn, en dat zy niet zonder kosten kunnen gebeurt worden: maar men zal ook met my moeten bekennen, dat 'er lang zoo veel niet nodig waren.

Moeten dan juist, die de behandelingen van 's konings penningen hebben ryk zyn? zyn 'er zoo veel van doen? zouden een of twee ontfangers in ieder stad niet genoeg zyn? deze particuliere collecteurs zouden alle onder een ontfanger-generaal van de provintie staan, die onmiddelyk aan den controlleur-generaal, het geen hy van de particuliere collecteurs gebeurt had, zou betalen. Om de betalingen te verhaasten, zou men maar hoeven te ordonneren, dat de particulieren, die op een gezetten tyd hun tax niet voldaan hadden, gehouden zouden zyn, na verloop van dien, een

stuiver

ſtuiver of twee op de gulden meer te betalen.

De belaſtingen der huisluiden zouden op de landen zelf en op het vee gezet zyn, en niet op den koophandel, dien zy buiten dien zouden mogen dryven, veel minder op de ſtof hunner kleding, of op de eetwaren. Alle bevrydingen van ſchattingen zouden ophouden. De belaſting op de landen zou naar gelang der drie of vier laatſte huur-kontracten geſchieden, daaronder begrepen de laſten van de boere-ſchatting, van 't zout-, hooft-, en onderſtand-geld, en andere omgelden, die de landhoefpachters gemeenlyk gehouden zyn te betalen. Ten opzicht van de ſteden zou het aan de overigheid moeten ſtaan, daar belaſtingen uit te ſchryven, om te weten wat ieder zou moeten betalen, zo wel voor 't recht van winkels te mogen houden, als voor koetſen en dienſtboden. Brandewyn en andere zaken, die van geen gemeen of noodzaaklyk gebruik zyn, kunnen niet licht te zwaar belaſt worden. Ik durf verzekeren, dat indien de koning tegenwoordig drie hondert millioenen van zyn volk trekt, hy 'er, volgens myn ontwerp, eens zoo veel van zou trekken, zonder dat zyne onderdanen daarom zo elendig zouden

zyn als nu; en de wyze, die ik voorſtel, zou zo gemaklyk in haar werk kunnen gaan, dat ik niet begrypen kan, waarom zy niet reeds ingevoert is. Zou men miſſchien van gedachten zyn, dat de veiligheid der regering vereiſcht, dat de gemeene man geen overvloed bezit; dat de armoede de luiden onderdaniger maakt, en dat men zonder die, als het de nood vereiſcht, geen ſoldaten zou vinden?

De papieren, ſchoon buiten gebruik, bleven noch in wezen; men moeſt ze evenwel intrekken: heele boeken zouden niet genoeg zyn, om de verſcheide ſtreken te beſchryven, daar men zich van bediende om hierin te ſlagen. In het onderzoek, dat men 'er na deed, vond men, of ten minſten men veinsde veel meer te vinden, dan 'er op de regiſters van de bank aangetekent ſtonden. Met een woord, zy hadden het lot, dat zy verdienden te hebben, dat is zy wierden verbrand, gelyk men de briefjes van 't land gedaan had. De beſlommerde fortuinen bleven herſtelt, en die op een vaſten voet ſchenen te ſtaan, bleven overhoop geſmeten; alle die ſchuldig waren, raakten buiten ſchuld zonder die te betalen, en die geld in te vorderen hadden bleven arm.

Ik kan my niet weerhouden van te zeggen, gelukkig het volk, by 't welk het gezag der regeering zodanig gematigt is, dat men niet dan aan zyn eigen verderf arbeid, als men 'er zulke omwentelingen onder verwekt.

De zaken gingen evenwel te Parys niet zonder opſchudding toe. De koets van Law, daar men meende dat hy inzat, wierd in duizent ſtukken gebroken, en men had alle moeite van de wereld om het plunderen van zyn huis te beletten. De geeſt van woede en razerny, die 'er verſcheiden aanzette, om zich met eige hand van kant te maken, moeſt dien genen voor alles doen vrezen, dien men als de oorzaken dezer rampen aanzag. De hertog van Orleans ſcheen onvertzaagt: het koninglyk paleis was volgens gewoonte open, en deze prins gaf zyne audientien zonder wacht, en vertoonde zich te Parys. Hy verliet zelf Law niet, en bewaarde hem tot de maand december van het jaar 1720, wanneer hy hem met een ſtille trom deed aftrekken.

Deze ongelukkige auteur van Vrankryks rampen vertrok in een poſtchaize van zyne doorluchtigſte hoogheid den hertog van Bourbon. Hy paſſeerde door Valenciennes, en de oudſte zoon van

den

den heer d'Argenſon deed hem een halve etmaal vaſthouden in de herberg, daar hy afgeſtapt was, en daar hy, niet tegenſtaande alle zyne voorzorgen, bekent was geworden. Hy hielt hun vruchteloos voor, dat de equipagie, die hem verzelde, tot een bewys ſtrekte dat hy niet vluchtte: men antwoordde hem wyſlyk, dat hy deze ſoorten van voorzorgen had kunnen gebruiken, om zyne vlucht te beveiligen; dat men zich niet genoeg van een perſoon verzekeren kon, die alle de geheimen van den ſtaat wiſt; dat het voor 't overige onmooglyk zynde, dat hy niet zou vervolgt worden, indien zyne reis zonder verlof geſchiedde, men hem ongehindert zyn weg zou laten vervolgen, zo men binnen een zekeren tyd nergens van hoorde ſpreeken. Het gedrag van dien intendant wierd zeer geprezen.

In deze tyden van verwarring trouwde de hertog van Orleans mademoiſelle de Valois, zyne dogter, aan den erfprins van Modena uit. Deze jonge princes afgeſchrikt, door het gerucht, dat 'er van de uiterſte regulierheid van dat hof liep, daar alles, zo men zeide, volgens een zeker ceremonieel geſchiedde, was qualyk te krygen om Vrankryk te verlaten; zy ſtortte veel tranen, maar

 liet

liet zich eindelyk door de vermaningen en het gezag van zyne koninglyke hoogheid overhalen. Om het hartzeer van deze prinçes te verzachten, deed de koning haar heerlyke presenten; de snoer paarlen, het kruis, en de oor-pendanten, die zy van zyn majesteit ontfong, wierden op achtmaal hondert duizent livres geschat; haar andere juweelen waren 'er wel zeventien maal hondert duizent waard; haar hultafel, kleerkamer, en de stoffen die zy meenam, quamen op vyftienmaal hondert duizent livres te staan. Ik twyffel of de koning, die enige dogters heeft, een van dezelve aan een uitheemsch prins ten huwlyk bestedende, haar wel beter uitzet zal geven.

De oorlog tegen Spanjen dus afgelopen, en Bretagne onderworpen en in rust zynde, vreesde de hertog van Orleans niet meer voor de gevolgen van de geheime aanslagen, die 'er tegen hem gesmeed waren; hy stelde den hertog, de hertogin van Maine, en der zelver twee kinderen weer in vryheid. De byeenkomst met den hertog liep vreedzaam af, en men scheen zich ter goeder trouw te verzoenen, maar de hertogin was zoo licht niet te pajen, zy wilde de reden weten van de strenge behandeling, die men

men tegen hen gebruikt had: *laat ons daar niet meer van ſpreken*, *mevrouw*, zei de hertog van Orleans, *alles is vergeven en vergeten;* dit woord van *vergeven* ſtak haar dwars in de kruin, zy ging hem met de hevigſte verwyten te keer, en liet zich zelf zo ver door haar drift vervoeren, dat zy hem dreigde, dat hy van geen andere handen zou ſterven, als van de hare. Ydele dreigementen! men bedaarde, en ondanks de fierheid die men bezat, achtte men zich in 't vervolg gelukkig, als men eens met een vrindlyk oog aangezien was. Voor 't overig gaf deze bevrediging weinig aandoening, de hertog van Maine, van alles ontbloot, en vernedert, hielt zich achter de ſchermen, en rechtte niets meer uit.

Nieuwe onluſten van 't parlement.

De wanorder van de bank, en het ſlecht krediet van haar briefjes, had het parlement gelegenheid gegeven, om zich in deze zaak te ſteken, want zedert de houding van het gerechts-hof had het zich in 't geheel daar niet mee bemoeit. De hertog van Orleans had zeer gewenſcht, in de giſting waar in de gemoederen waren, dat deze vergadering de maatregelen had voorgoedgekeurt, die hy nam, om de briefjes weer op te beuren, daar hy hoop toe had, aangezien

het geweld, dat deze heren, ter gelegenheid van het arreſt van den 21 Mei, gemaakt hadden. Maar hy vond zich in zyne verwachting bedrogen, en ontmoette in hen niets dan tegenſtand, 't zy dat zy eindelyk begrepen hadden, dat het verval van de briefjes een geluk was, 't zy dat zy de hulpmiddelen, die men daarin wilde gebruiken, voor een vermeerdering van quaal aanzagen. De achttiende juli zond zyne koninglyke hoogheid aan het parlement den inhoud van de arreſten, die hy wenſchte voor goed gekeurt te hebben.

Dit beſtond in vyf artikelen:

I. Het parlement zal de akkoorden, door den koning met de Indiſche kompagnie, en door deze weer met de particulieren gemaakt, voor goed keuren.

II. De koning zal aan de kompagnie de 43 millioenen weer afſtaan, die zy aan den koning afgeſtaan had, 't welk gedaan, zullen 'er geen renten op de ſtad meer zyn?

III. De kompagnie zal duizent millioenen op ope rekening van de bank ontfangen, te weten vier hondert millioenen, waar van zy twee en een half percent voor 't genot zal betalen, en zes hondert millioenen,

nen, daar zy niets van zal geven.

IV. Men zal hondert duizent nieuwe actien op de zuidzee oprechten, op den voet van negen duizent livres ieder actie, van maand tot maand te betalen.

V. De oude actien zullen zich door zich zelven voeden, op den voet van drie hondert ten hondert. De koning begeert dat de arresten, die deze schikkingen zullen behelzen, door het parlement zullen geregistreert worden.

Alle de kamers vergadert zynde raadpleegden over deze voorstellingen, en verwierpen ze byna eenparig. De beweegredenen van dit vonnis waren, dat het parlement zich stantvastig tegen alles aangekant hebbende, 't geen 'er in faveur van de bank geschied was, van haar eerste oprechting af, het deze vergadering geensins voegde de voorgestelde artikelen, welke het voorgaande behelsden en uitbreidden, voor goed te keuren; dat men de leden van 't parlement uit geen andere oorzaak om hunne toestemming vroeg, dan om ze, ten minsten ten delen, met de haatlykheid van de vernietiging der renten te beladen, en hen verandwoordelyk te maken voor den onzekeren uitslag dezer nieuwe

ſchikkingen; dat nademaal de hertog van Orleans het ontwerp, zo ver als hy gekunt had, zonder hunne toeſtemming had voortgezet, hy het ook zonder hun goedkeuring kon ſtaande houden; dat 'er reeds maar al te veel actien waren; eindelyk, dat deze ſchikkingen nergens goed toe waren, dan om de algemene elende te verlengen, en zelf te vermeerderen.

Deze uitſpraak wierd door de procureurs en advocaten des konings den negentienden naar het koninglyk paleis gebragt. Den 21, des morgens om drie uren, maakten zich verſcheide detachementen van de Franſche en Zwitzerſche gardes meeſter van alle de poorten van 't paleis; de lyfwacht bewaarde de kamers van 't parlement, en ter zelver tyd bragten de muſquetiers aan alle de preſidenten, raadsheren, procureurs en advocaten des konings, en aan den oppergriffier geſlotene brieven, waar van zy zich een handſchrift lieten geven: die geſlotene brieven waren in deze bewoordigingen opgeſtelt.

MYN HEER,

Het Parlement naar Pontoiſe gebannen.

„ Om gewichtige redenen beſloten
„ hebbende myn parlementshof van
„ Parys

„ Parys naar de ſtad Pontoiſe te verleg-
„ gen, ſchryf ik u dezen brief met goed-
„ vinden van myn oom den hertog van
„ Orleans, regent, om u op te leggen
„ en te belaſten, dat gy u zonder uit-
„ ſtel binnen tweemaal vierentwintig
„ uren daarnaartoe zult begeven, om
„ daar, volgens gewoonte, recht te
„ doen, uit kracht van de declaratie,
„ die men u zal toezenden, en dat gy
„ nergens anders zult vergaderen, on-
„ der wat voorwentzel het ook zyn mo-
„ ge, op ſtraf van ongehoorzaamheid
„ en beroving van uw ampt. En de te-
„ genwoordige tot geen ander einde
„ ſtrekkende, bid ik God, mynheer,
„ dat hy u in zyne heilige hoede beware
„ gegeven te Parys den 20. Juli 1727 “.

Om van de uitvoering dezer zo ongehoorde bevelen verzekert te zyn, nam men nette maatregelen. De eerſte preſident wierd door een officier in zyn kamer bewaart, en men ſtelde twee ſchildwachten aan de deur, om toe te zien, dat niemand met hem ſprak; het huis des konings had order, om zich marſchvaardig te houden, of het de nood vereiſchte. De wacht te paard en te voet was in verſcheide hoeken van Parys verſpreid, de regimenten des ko-

 nings,

nings, die van Champagne en van Navarre, waren met verscheide andere in marsch, om rontom Parys een leger van vyfentwintig duizent man te formeren: onnutte voorzorgen; de elende en verslagentheid waren zo groot te Parys, dat men niets te vrezen had, dan de wanhoop van den een of den ander particulier persoon; iedereen had daar genoeg met syn eige fortuin te doen, en bekommerde zich weinig om die van 't parlement, waaraan men zelf verweet, dat het zich niet eer, en toen het noch tyd was, tegen de rampen, die men nu ondervond, aangekant had.

Ter zelver tyd dat men zich tegen de opschuddingen wapende, die in alle geval gebeuren konden, ondernam men de gemoederen voorintenemen, en te bewyzen, dat de zaken in een goeden staat waren. Behalven de verklaring des konings, die het parlement verlei, en waarin dit genoodschap ten uitersten mishandelt was, strooide men onder 't gemeen, op de Engelsche wyze, een menigte schriften uit, onverstaanbaar voor de meeste lezers; enige behelsden reglementen omtrent de rekeningen in de bank: andere een nette lyst van de schulden van de kroon, ten tyden van den dood des overleden ko-

nings,

nings, (die vry wat hoger liepen, als op de memorie van den heer Des-Marets, waar van ik een uittrekzel gegeven heb,) en wat daarop afbetaalt was. Alle deze geſchriften waren met twee of drie woorden te wederleggen:

In wat munt heeft men deze ſchulden betaalt? waar is het goud en zilver gebleven, dat men in papier verandert heeft? is het mooglyk dat het papier, 't welk buitenſporig vermenigvuldigt is, weer goud of zilver kan worden? een van deze memorien, die ik hier zal ter neer ſtellen, mag tot een ſtaaltje voor alle anderen verſtrekken, en den lezer in ſtaat ſtellen om te oordelen.

„ Daar zyn voor tweeduizent en zes„ hondert millioenen aan bankbriefjes „ gemaakt. Daar zyn 'er voor vyfhon„ dert en vier en zeventig millioenen „ verbrand; in de kas van de bank leg„ gen 'er noch voor omtrent twee hon„ dert millioenen om te verbranden, al„ zo zyn 'er noch voor achttien hondert „ millioenen over. Daar zyn tot hier „ toe drie middelen uitgevonden, om „ de gezegde ſom van 18 hondert mil„ lioenen in te trekken; naamlyk voor „ eerſt 600 millioenen aan renten op de „ ſtad, nademaal de vier hondert ove„ rige millioenen die 'er tot de oprech-

„ ting

„ ting van de duizent millioenen behoor-
„ den, vervult zullen worden door het
„ overſchot der recipiſſen van de onver-
„ wiſſelde kontrakten; ten tweden 600
„ millioenen aan ope rekeningen; ten
„ derden 600 millioenen aan intekenin-
„ gen: makende alles in alles de voor-
„ noemde 18 hondert millioenen uit.

„ Maar dewyl deze verſcheide ont-
„ laſtingen eerſt na een zeker verloop
„ van tyd den gewenſchten uitſlag,
„ dien men 'er van verwacht, kunnen
„ hebben, verzoekt zyn koninglyke
„ hoogheid, dat de koopluiden hem ie-
„ der in 't byzonder met hun raad mo-
„ gen dienen omtrent de middelen, die
„ men zou kunnen gebruiken, om de
„ bankbriefjes en het geld weer in kre-
„ diet te brengen".

Het parlement gehoorzaamde, en zet-te zich, zo goed het kon, te Pontoiſe ter neder. De pleiters begaven 'er zich te vergeefs naar toe: daar wierd niets uit-gevoert, by gebrek van advocaten, die volgens de voorrechten van hun beroep Parys niet wilden verlaten dan in hun landgewaad, om hunne goede vrinden te gaan bezoeken; die 'er anders verſche-nen, wierden niet heel wel ontfangen, ſchoon men dreigde die gene uit de lyſt te ſchrappen, die hun beroep niet qua-

men

men waarnemen. Men leefde te Pontoise, gelyk men op de landgoederen gewoon was te doen, men speelde grof spel, en maakte goede çier, en deze stad herwon ten delen, 't geen zy by de bankbriefjes verloren had. Egter begon men het arrest van de verplaatzing, of liever van de ballingschap van 't parlement, te registreren, en men deed het in de uitgezochtste en onderdanigste bewoordigingen. „ Gehoort, (zeide de „ declaratie, die de registrering ordon- „ neerde,) in gevolge van den eisch „ van 's konings procureur-generaal, dat „ het hof zyn ordinare functien zou „ waarnemen, en den koning den ge- „ woonlyken dienst bewyzen, gelyk „ totnochtoe geschied was; met de- „ zelve oplettentheid en aankleving voor „ het welzyn van den staat en het ge- „ meen, die het in alle tyden gehad „ heeft; en het hof voortgaande met „ den koning blyken van dezelve ge- „ trouwheid te geven, die het voor des „ konings voorzaten en hem zelf, ze- „ dert zyn komst tot de kroon tot nu „ toe, gehad heeft, daar het nooit van „ zal afwyken, zal men zyne voor- „ noemde majesteit aller-onderdanigst „ smeken, acht te willen geven op de „ onheilen en gevolgen van de tegen- „ woor-

„ woordige verklaring , en de tegen-
„ woordige regiſtrering als een nieuw
„ bewys van deszelfs diepſte onderda-
„ nigheid te willen ontfangen “.

Gedurende de afwezigheid van 't parlement, deed de hertog van Orleans, om zo te ſpreken meeſter van het ſlagveld, zo veel plakaten uitgaan, als hy raadzaam oordeelde. Derzelver menigvuldigheid en tegenkanting diende nergens anders toe, dan om de grootheid der rampen, en de onmogelykheid van daar in te voorzien, te doen gevoelen. Hy zelf moeſt het bekennen, en was genootzaakt, om zyne papieren zo gaauw als het mooglyk was in te trekken, zyn toevlucht te nemen tot de middelen, die hy, ik weet niet hoe dikwils, belooft had, nooit te zullen in 't werk ſtellen: men vervolgde de actioniſten, men drukte de financiers als ſpongien uit. De briefjes verloren zo veel in de geopende ontlaſting-gaten, als zy onder het gemeen gedaan hadden, 't geen zich geruineert zag, zonder dat de ſchulden des konings betaalt waren: ten minſten heeft men doen geloven, dat de vernieuwing en de voortzetting der belaſtingen, waar mee Lodewyk de veertiende de natie bezwaart had, noodzaaklyk waren, om die af te doen.

'tKon

'tKon niet wel aangaan, dat het parlement te Pontoiſe bleef, derhalven werkte men, om het weerom te doen komen. Eer het evenwel dit verlof erlangde, kreeg het order om zich naar Blois te begeven, 't geen mooglyk geſchiedde om het een ſchrik aan te jagen, en daardoor over te halen tot het aannemen der voorwaarden, die men het voorſchreef. De verzoening geſchiedde op redelyke conditien; het parlement beloofde in 't vervolg reklyker te zyn, en tot bewys regiſtreerde- het in voorraad te Pontoiſe zekere plakaten, die de la Vrilliere daar bragt: tot beloning hiervan, wierd 'er toen gezegt, beloofde men het parlement, dat alle de briefjes, waarvan iemant zyner leden de houder was, in geld zouden verwiſſelt worden. Dus word het gemene welzyn dikwils aan het particulier voordeel van die genen opgeoffert, wier plicht meebrengt het eerſte te beſchermen.

Het parlement weer te Parys herſtelt.

Ik verzoek dat deze overweging als een uitweiding mag aangezien worden, want ik kan niet geloven, dat zulk een genoodſchap, als het parlement is, diergelyk een verdrag zou aangegaan hebben, en ik onderſtel, dat het gerucht, dat 'er in dien tyd van gong, te enemaal valſch was, of mooglyk den een of den

den ander zyner leden in 't particulier betrof.

De kanſſelier, die den grootſten roem te verliezen had, was het meeſt van allen verlegen. Deze plakaten, vooral die tegen het parlement waren, welke hy ondertekenen moeſt, konden weinig dienen om dien te handhaven. Hy verzocht om zyn afſcheid, en men gaf hem acht dagen om zich te bedenken. Frene is een redelyk fraie verblyfplaats, maar hy had liever te Parys gebleven. Na verloop van den beraad-tyd wierd hy handelbaar, en zegelde alles wat men wilde, gelyk d'Argenſon had kunnen doen. By deze gelegenheid zette men op de deur van zyn paleis de volgende latynſche woorden, *Et homo factus eſt*, dat is, en hy is een Menſch geworden.

De vriendſchap tuſſchen zyne koninglyke hoogheid en het parlement duurde niet lang: naauwlyks was het van Pontoiſe te rug gekomen, of men begon een overleg te maken, om het te zenden vanwaar het gekomen was. Men wilde weer een tiende op de vaſte goederen invoeren, het hooftgeld vermeerderen, en de duizent millioenen van het kapitaal der renten op het ſtadhuis, op de helft verminderen. Alle deze voorſtellingen quamen uit het brein van Pelletier

letier de la Houssaie, onlangs in de plaats van Pelletier des Forts gekomen, die op Law gesuccedeert was. D'Argenson leefde in dien tyd noch, 't welk in 't begin van januari 1722 was, en men meende dat hy herroepen zou worden, 't geen vele wenschten, want schoon hy niet zeer bemind was, achtte men hem evenwel meer dan de meesten, die in bedieningen waren. Het parlement boog, en de rust wierd allengs herstelt, wel te verstaan, dat dit duurde, tot dat 'er weer een nieuwe oorzaak tot moeilykheid ontstond.

De hertog de la Force, president van den finantie-raad, en lid van dien van de regering, wierd sterk verdacht gehouden, van goed deel gehad te hebben aan de voordelen, in de straat Quincampoix gedaan. Men zei opentlyk, dat hy zyne briefjes in wezentlyke effecten had verkeert, met een menigte van speceryen te doen opkopen. Deze heer, tot het binnenste geraakt over deze geruchten, beklaagde 'er zich over aan den hertog regent, en verzocht zelf om commissarissen. 't Geval wilde, dat men ter zelver tyd in het klooster van de grote Augustynen voor anderhalf millioen aan fyne speceryen aanhaalde: eerst zeide men, dat zy voor rekening

Zonderling proces

van enige koopluiden van S. Malo waren; maar de genen, die 'er hun naam toe geleent hadden, verklaarden, dat deze effecten aan den hertog de la Force behoorden. Des konings procureur, du Chatelet, maakte het proces verbaal van deze ontdekking op, maar wetende dat de zaken, die hertogen en pairs van Vrankryk betroffen, niet van zyne bevoegtheid waren, gaf hy de zaak aan den procureur-generaal over. Op deszelfs verzoek vergaderde het parlement den 15 februari: de zitting duurde vier uren; men had 'er alle de prinssen van den bloede by genodigt (uitgenomen den regent) en 18 andere hertogen, dewyl zonder dat alles, 't geen men tegen den beschuldigden mogt aanvangen, van nul en gener waarde was.

De soort van misdaad, daar het proçes over was, had de gemoederen met verontwaardiging vervult: en in der daad daar stak iets lafs en haatlyks in. De driftigste waren van gevoelen, dat men arrest op zyn persoon zou verlenen; maar de marschalk de Villars kantte zich daar sterk tegenaan; hy sprak met lof van den hertog van la Force en zyne voorouders, en zyn besluit was, dat men, eer men verder gong, horen moest, wat gemelde hertog tot zyn verschoning in

te

te brengen had: zyn raad wierd gevolgt, en die heer gedagvaart om gehoort te worden. Hy begaf zich naar het parlement, maar dewyl hy weigerde zyn degen af te leggen, wilde men hem ook geen gehoor verlénen. De hertog regent, over dit çeremonieel artikel om raad gevraagt, liet de uitſpraak daarvan aan 't parlement. Ondertuſſchen dat men deze zaak onderzocht, begaf zich een commiſſaris gewapenderhand nàar een huis, naaſt het paleis van la Force, op voorwentzel, dat 'er koopmanſchappen in waren, welke dien hertog toebehoorden. De hertog quam op ſlag, en vroeg, door wiens order zy te werk gongen, die door den commiſſaris getoont wierd; de hertog rukte ze hem uit de hand, en belette hem huiszoeking te doen: zie daar een twede proçes verbaal, dat, gelyk het eerſte, en om dezelve reden, in handen van den procureur-generaal geſtelt wierd. Men vergaderde om 'er over te raadplegen; een deel hertogen woonden deze vergadering by, waaronder die van la Force zelf was, die ſpreken wilde, en eene memorie inleveren, maar men belaſtte hem buiten te ſtaan, en men ſprak met meerderheid van ſtemmen een vonnis van perſonele indaging tegen hem

uit, op deze reden gegrond, *om dat hy de gerechtspleging weerstaan had.*

Dit vonnis wierd te straf geoordeelt: de hertogen, met verlof van 't hof, vergaderden by den aartsbisschop van Rheims, eersten hertog en pair van Vrankryk; het besluit dat zy namen, was, dat het parlement al te ver gegaan was, en dat nademaal de raadsheren hun tabbert aanhielden, wanneer zy gedagvaart waren om verhoort te worden, zy hun gezag waren te buiten gegaan, eischende dat de hertog de la Force zyn degen zou afleggen: en dat de koning zou verzocht worden, om deze zaak voor zyn raad te beroepen. De koning bewilligde hun verzoek, en het arrest hiervan wierd hun den laatsten februari aangekondigt. Het parlement oordeelde zich beledigt, en liet den koning bidden van de zeer onderdanige vertogen aan te horen, die het hem hierover te doen had. De hertogen zelf, die 'er om aan hadden gehouden, merkten de fout die zy begaan hadden, door een van de beste hunner privilegien af te staan, en voegden zich by het parlement, om de kennisneming van deze zaak weer aan zich te krygen. De hertog van Bourbon, de graaf van Charolois, en de prins van Conti onder-

steunden

ſteunden dit verzoek, en bewogen hemel en aarde om het door te dringen.

De eerſte maart was de beſtemde dag, om hunne vertogen aan te horen. De heer de Meſmes, eerſte preſident, overtrof zich zelven by deze gelegenheid, hoe weinig tyd hy ook gehad had, om zyn redenvoering op te ſtellen: de kenners zagen die voor een meeſterſtuk aan, waarin de bondigheid van de redenering, en de deftigheid van de uitdrukking, elkander verzelden en onderſteunden.

Hy bewees, dat deze aftrekking tegen de belangen van de prinſſen van den bloede en van de hertogen en pairs ſtreed, en dat zy heilige en onſchendbare gewoontens te keer ging. „ Wy „ zullen uwe majeſteit, zeide deze ma- „ giſtraats-perſoon, de zaken eenvou- „ dig voorſtellen. Wy zullen u de on- „ betwiſtbaarſte gronden voor ogen „ houden, en onze voorrechten verto- „ nen; en wy zullen met vertrouwen „ de uitwerkzelen van die goedheid af- „ wachten, die uwe majeſteit alle hare „ onderdanen doet gevoelen, en waar- „ van zy vooral blyken aan de prinſſen „ van haar bloed moet geven. Uwe „ majeſteit, vervolgde hy, weet de on- „ vermydelyke verplichting, die wy

„ hebben, om de order en policy in
„ uw ryk te handhaven, en om de waak-
„ zaamheid en den yver op te wekken
„ van de amptenaren, die gestelt zyn
„ om die te onderhouden, en hun ge-
„ zag te ondersteunen.

„ Deze oplettentheid, zo noodzaak-
„ lyk ten allen tyden, is het noch meer
„ in deze ongelukkige dagen van de ge-
„ mene rampen, waar in uwe onderda-
„ nen, byna van alle hunne have ont-
„ bloot, de noodzaaklykste koopman-
„ schappen voor het leven tot een zo bui-
„ tensporigen prys gestygert zien. Wy
„ hebben altyd voorzien, dat 'er tegen
„ uwe ordonnantien stapels van allerly
„ soorten van waren zouden gemaakt
„ worden, en dat luiden van allerly be-
„ roep ongestraft een monopolie zouden
„ oprechten, die zo uitdruklyk verbo-
„ den is."

Na de zaak van den hertog van la Force onvouwt, en de bewyzen aangebragt te hebben, en aangetoont, hoe zeer de rechten van de prinssen van den bloede, en van de hertogen en pairs, door deze betrekking tot een andere rechtbank, gekrenkt waren, en dat het eerlyker en veiliger voor hun was, in het parlement gevonnist te worden, voegde hy 'er by: " Si-
„ re, de staat der prinssen van uwen bloe-

„ de

„ de, en van de pairs van uw ryk, zou
„ ongelukkiger zyn dan die van uwe
„ minſte onderdanen .... Zy zouden
„ van eene commiſſie afhangen, en de
„ eer van de eerſte luiden van uw ryk
„ zou kunnen toevertrouwt worden aan
„ menſchen, by toeval byeen geſchraapt,
„ aan deze willekeurige zittingen, die
„ nooit vertrouwen inboezemen, die
„ geen beſtendigen duur hebben, die
„ byna zo gaauw verdwynen, als zy aan-
„ geſtelt zyn: en de prinſſen van uwen
„ bloede, en pairs van uw ryk, om den
„ beſchuldigden niet te verlaten, en om
„ voor zyn behoudenis te waken, zou-
„ den zich genootzaakt zien, om zich
„ by onbekende rechters, en by vier-
„ ſcharen te voegen, die dikwils minder
„ van rang zyn; 't geen zy niet zouden
„ kunnen doen, zonder hunne waardig-
„ heid veracht te maken en ten toon te
„ ſtellen.

„ Maar 't geen de begeerten van de
„ prinſſen van uwen bloede, en van de
„ pairs van 't ryk vermeerdert, om geen
„ andere rechters dan het parlement te
„ hebben, is de kennis, die zy, uit ei-
„ ge ervarenheid, hebben van de naauw-
„ keurigheid, waar mee de wetten daar-
„ in gehandhaaft worden. Nademaal zy
„ onbequaam zyn, om een ſtap te doen

 „ te-

„ tegen de getrouwheid, die zy u ſchul-
„ dig zyn, en tegen de wetten, die de
„ eer en hunne geboorte hun voorſchry-
„ ven, die regels, die de misdadigers
„ doen beven, de onſchuldigen geruſt
„ ſtellen, is het hun genoeg een vier-
„ ſchaar tot rechters te hebben, waarin
„ die met de uiterſte naauwkeurigheid
„ in acht genomen worden. Zou uwe
„ majeſteit de prinſſen van uwen bloede,
„ die uit de geboorte een delibererende
„ ſtem in 't parlement hebben, en de
„ pairs van Vrankryk, die den eed in
„ het hof der pairs afleggen, van de
„ eertekenen en voorrechten willen
„ beroven, die zy aan alle de amtena-
„ ren van 't parlement niet betwiſten,
„ welke in een criminele zaak niet dan
„ door hun genoodzelſchap gevonniſt
„ worden? Wy kunnen uwe majeſteit ver-
„ zekeren, dat zo het recht der prinſſen
„ en der pairs onbetwiſtbaar is, zy daar
„ van onheuglyke tyden af in 't bezit
„ van zyn. Wy zien in onze regiſters,
„ dat wanneer de andere parlementen
„ de pairs van Vrankryk hebben willen
„ vervolgen, de koningen uwe voorza-
„ ten beſliſt hebben, niet als een nieuw
„ recht, maar als een recht dat met de
„ inſtelling van 't parlement, en de na-
„ tuur van het pairſchap verknocht is,
„ dat

„ dat geen pair van Vrankryk gehouden is te pleiten, te antwoorden, noch zelf te recht te ſtaan, over zaken, zyn perſoon en het recht van het pairſchap rakende, voor enig ander hof of rechtsgebied, dan alleen voor het parlementshof van Parys, dat het hof der pairs is ‟.

By deze redenen voegde hy een klagt, in uitdrukkingen, die te gelyk ſterk en eerbiedig zyn „ Daar is ons niets meer overig, zeide hy, dan uwe majeſteit recht te verzoeken over de wyze, waarop deze zaak voor uw gerechts hof getrokken word. De koningen zyn niet gewoon hun begéren aan hun parlement bekent te maken, dan door plakaten, declaratien, of openebrieven; 't is ons zelf door uwe ordonnantien verboden, eenige acht te geven op alles, wat niet in de gedaante van openebrieven geſchied is.

„ Om kort te gaan, was zyn beſluit, de drie prinſſen van uwen bloede, die by onze raadplegingen zyn tegenwoordig geweeſt, hopen van uwe majeſteits goedheid, dat zy wel zal willen een arreſt, dat hun zo nadelig is, herroepen, en zy verwachten dit met zo veel te meer vertrouwen, om dat men hun niet kan wyten, dat zy 'er hun ſtem toegege-

„ ven hebben. Zy zyn wel verzekert, „ van in den heer regent de zelve gemoeds-leidingen te vinden als in uwe „ majesteit; uit het zelve bloed gesproten als uwe majesteit, heeft hy de zelve gevoelens, uit het zelve bloed gesproten als de prinssen, die by U om „ recht smeken, heeft hy de zelve belangen “.

Het antwoord vanden kansselier was een tastelyke blyk van de welgegrondheid der vertogen. Hy verzekerde, dat zyne majesteit, met het bewuste arrest te laten uitgaan, de minste inbreuk niet had willen maken in de voorrechten, aan de waardigheid van pair van Vrankryk verknocht, noch in het gezag, dat hy zyn parlement aanvertrouwde; dat geschillen van deze natuur voor het oordeel van zyne majesteit bespaart wierden, dat de onenigheid zelf, die zy onder de pairs hadden doen ontstaan, voor den koning een nieuwe beweegreden geweest was, om zich met deze zaak te bemoeien. „ De zaken zyn ten dezen „ opzichte noch in haar geheel voegde 'er myn heer d'Aguesseau by, het gegeven arrest toont allenig aan, dat de „ zwarigheid gewichtig genoeg geschenen is, dat de koning die liet onderzoeken. Maar zyne majesteit heeft

„ zich noch niet verklaart omtrent het „ besluit, dat 'er op dit beroep volgen „ zal; zy heeft zich vergenoegt met in „ dit arrest te zeggen, dat daarin zal „ voorzien worden, zodanig als het be- „ hoort. En nademaal niets in dezen „ staat verhindert, dat de zaak weer aan „ 't parlement kome, moet deze verga- „ dering afwachten, dat het den ko- „ ning behage haar zyne mening te laten „ weten, die altyd strekken zal om de al- „ gemene rechten te handhaven, om „ de billyke prerogativen van zyn par- „ lement, en de ware voorrechten van „ het pairschap te bewaren, en om de „ order en rust in alle de delen en in al- „ le staten van zyn ryk te doen regeren".

Dit antwoord gaf vooruit te kennen wat 'er gebeuren zou. Den tienden maart wierd de hertog de la Force door eene declaratie des konings weer aan 't parlement te rug gezonden, en deze declaratie wierd met voorzichtigheid geregistreert. Het arrest, waardoor dit geschiedde, hield in, dat daaruit niet volgen moest, dat 'er enige brieven omtrent de criminele processen der prinssen en pairs nodig waren, dat zy op generly wyze enig nadeel zou toebrengen aan de rechten en prerogativen der prinssen en pairs, en anderen, die zitting in 't ge-

rechts-

rechtshof hadden, om niet in het parlement op de gewoonelyke wyze gevonnist te worden.

Op den zelven dag ten vier uren na de noen begaf zich de hertog de la Force zonder degen naar het parlement: zyn verhoring duurde vier uren. Na verscheide zittingen, want dit proces was heel verwart, quam 'er den 7 juli een vonnis uit, behelzende in substantie, dat de kamers vergadert, en genoegzaam met pairs voorzien zynde, ordonneerden, dat de hertog de la Force gehouden zou zyn met meer omzichtigheid te werk te gaan, en in 't vervolg een onberisplyk gedrag te houden, gelyk het zyn geboorte en de waardigheid van hertog en pair voegde; Orient doorgestreken, en van zyn gild vervallen; Landais, Bernard en du Parc bestraft, en veroordeelt in 6000. livres aan schade en interesten, en in alle de kosten; en dat de waren geconfisqueert zouden zyn, twee derde aan het algemene gasthuis, en de andere derde ten voordele van de kruideniers. Dit arrest was in zich zelven zacht, maar ten opzicht van een hertog en pair viel het hart, en alle de genen, die'er door veroordeelt wierden, hadden enig verband met den hertog de la Force, een van hen was zelf zyn secretaris, en het bleek genoeg uit

het

het proçes, dat zy met hun allen niet ryk genoeg waren, om zulk een grote quantiteit ſpeçeryen te hebben kunnen opkopen. Zonder twyffel dat het parlement zich nergens anders om van zoo veel gematigtheid omtrent dezen heer bediende, dan om de andere pairs te doen gevoelen, dat het voor hen veel zachter zou zyn, in deszelfs handen te vervallen, dan in enige andere. De zaak maakte zo veel te meer gerucht, om dat de gene, dien het proçes aangong, behalven zyn geboorte en groten rang, een van die vernuftige filozofiſche verſtanden was, welke van alle deze ſoorten van zwakheden ſcheen ontbloot te moeten zyn.

Onderzoek van de onrechtvaardige handelingen van de bank.

Het ſoort van gerechtshof, aangeſtelt om het gedrag der bewinthebbers, kaſſiers, en kommiſen van de kompagnie der Indien en van de bank te onderzoeken, ontdekte wel andere guiteſtukken. Men vond dat Law achttien millioenen aan de bank ſchuldig was; dat 'er, in de maand van november 1719, veertig millioenen in geld uit de bank gegaan waren, die 'er eerſt in briefjes op het einde van ſeptember 1724 weer in waren gekomen, en dat de bewinthebbers voor hondert millioenen aan briefjes hadden ingehouden, van die gene, die zy naar het ſtadhuis moeſten

moesten zenden,om daar verbrand te worden. Een van de minst-schuldigen was een zeker Rhigt, die alleen overtuigt wierd van zeven millioenen ter zyden afgewent, en naar vremde landen verzonden te hebben. Deze navorschingen der behandelingen van de amtenaren der bank en van de millioenarissen, gelyk men ze in dien tyd noemde, verlichtten het volk niet meerder, dan die van de generale pachters en financiers in 't begin van 't regentschap: maar ten minsten had het enige oorzaak om zich te troosten met de publieke verkoping, die men van den boedel hield van de oorzaak van deszelfs rampen, ik wil zeggen van den beruchten Law, en met de confiscatie zyner landgoederen, waaronder 'er veertien getytelde waren, waarvoor hy hulde gedaan had aan den koning, toen hy den eed voor het ampt van controlleur generaal aflei: zyn broeder, dien hy by zich ontboden had, om den buit van Vrankryk met hem te delen, wierd ter zelver tyd uit de bastilje, daar men hem eerst gezet had, na de concierge overgebragt, om daar te blyven, tot dat hy zyne schulden betaalt zou hebben.

De briefjes waren Vrankryks enige plaag niet, maar Provence wierd ook door de pest aangetast: Marseille, die door

door haar groten koophandel Amſterdam haaſt begon naar de kroon te ſteken, wierd tot een nare wildernis; en de vlam lei meer dan twee derde delen van Rennes, hooftſtad van Bretagne, in de aſch. Een brief, uit deze laatſte rampzalige ſtad geſchreven, en die toen in druk gegeven wierd, eindigde, na dezen droevigen brand op de hartroerentſte wyze afgeſchildert te hebben, met deze woorden: *ik durf u niet berichten, mynheer, waaraan men dezen brand toeſchryft, die men zegt met de flambouw in de hand veroorzaakt te zyn; de gedachten alleen daar van moet een ieder doen yzen.*

Zie hier deze gedachten, die ik my niet zal ontzien te ontwimpelen, om dat ik het nergens anders om doe, dan om aan te tonen, hoe ver de laſtering woedde tegen een prins, dien zyne geboorte en grote perſonele hoedanigheden hoog moeſten doen achten. Men zei dan, en zelf opentlyk genoeg, dat 'er geen provintie was, die men meer vreeſde dan Bretagne, om haar verbinteniſſen met Spanjen, om den imborſt harer inwoners, en vooral, om de geſchillen die men met den adel en het parlement gehad had; en dat men, om haar te beletten, van ter gelegenheid van 't verval der bank een opſchudding te ver- Zinneloze laſtering.

wek-

wekken, dit barbaarſch middel gebruikt had, om haar te dwingen ruſt te houden. Ik betuig oprecht, dat ik van deze achterdocht niet zou gerept hebben; indien ik 'er de geringſte ſchaduwe van waarſchynlykheid in gezien had. De vrede was met Spanjen gemaakt, en de misnoegden konden daar geen byſtand van verwachten; het parlement, en de adel, hadden zich t'eenemaal onderworpen, en het gemeen, hier, gelyk overal, bezig met de wrakken van hun fortuin, die door Laws ontwerp ſchipbreuk geleden had, byeen te verzamelen, was 'er ver vandaan, van enige gedachten tot oproer te herbergen.

Het afgebrande deel van Rennes had maar uit houte huizen beſtaan, en de ſtraten waren 'er zeer naauw, zo dat het weinig ſcheelde, of de gevels van de huizen raakten elkander; men had niet eens, maar hondert maal voorſpelt, dat, indien 'er brand in deze quartieren quam, het 'er droevig uit zou zien: de brand begon in het huis van een ſchrynwerker, welke dronken zynde een groot vuur van ſpaanders had aangeſtoken, om zyn vrouw te verbranden; de wind was hevig, en liep alle ogenblik om; de zolders lagen vol takkeboſſen, verſcheide

de huizen waren met dunne planken gedekt, was het dan zo groot wonder, dat het vuur zo veel ravage maakte? en moest men, om dit te doen begrypen, zyne toevlucht tot een uitlegging nemen, die ruim zo misdadig als dwaas is?

Ten minsten had het ryk midden in deze algemene en byzondere rampen geen binnenlandsche noch uitheemsche oorlogen te vrezen. Meester van binnen, en geacht van buiten, had de hertog van Orleans, door zyne standvastigheid, en schranderheid, weten de minste gelegenheden daartoe uit den weg te ruimen; de hartnekkigste vyanden der natie waren zyne vrinden en beschermers geworden: wat is 'er aangelegen, of hy het voor zyn eyge belangen, en om zyne vorderingen te verzekeren, gedaan had, was daarom het voordeel daar van minder wezentlyk en duurzaam? en kan men niet zeggen, dat Vrankryk verloren was geweest, indien zy ondernomen had de aanslagen van den cardinaal Alberoni te ondersteunen.

De abt du Bois was het werktuig geweest, waarvan hy zich bedient had om zyne vreedzame ontwerpen uit te voeren, en hy was ook de enige, met wien hy ze gesmeed had. Deze minister, aan deszelfs belangen teenemaal overgegeven, (Verheffing van den abt du Bois.)

had geen moeite noch ongemakken ontzien, hy was te Londen, in den Haag, en te Hanover geweeſt, en had overal in zyne handelingen geſlaagt, derhalven was het ook niet meer dan billyk, dat hy 'er voor beloont wierd.

De vriendſchap, die zyne koninglyke hoogheid voor hem had, en het gewicht der dienſten, die hy hem bewezen had, verdienden wel een rykelyke beloning, derhalven wierd hy voor een begin ſecretaris van ſtaat voor de buitenlandſche zaken gemaakt, maar kort daarna werkte men om hem cardinaal te maken, maar Clemens de elfde koos den aartsbiſſchop van Rheims hier toe, en men maakte hem by proviſie, om een gunſtiger tyd af te wachten, aartsbiſſchop van Camerik. De opvolger van Clemens den elfden, beter wetende van wat gewicht het was, den gunſteling van den regent van Vrankryk door byzondere banden aan de roomſche kerk te verbinden, deed op de bevalligſte wyze, 't geen zyn voorzaat niet had willen doen. De cardinaal van Rohan, die men met deze onderhandeling by zyne heiligheid belaſt had, berichtte den uitſlag daarvan in byzonder ſtrelende uitdrukkingen voor zyne nieuwe eminentie, zeggende, dat Innocentius de

N°. X.

M. LE CARDINAL DU BOIS
PREMIER MINISTRE.

de dertiende hierdoor een oude ſchuld van zyn voorzaat en van de kerk afbetaalde, voor de grote dienſten, die deze prelaat, zo wel aan den een als aan de andere, zedert het regentſchap bewezen had; dat zyn heiligheid aan zyne koninglyke hoogheid dit inſtantelyk verzoek niet had kunnen weigeren, voor een perſoon, die de kerk en het ryk zo wel beſtuurde. De brief van den paus was niet minder verplichtende: hy ſchreef, dat hy dezen prelaat tot het purper verheven had, niet alleen om zyn perſonele verdienſten, maar ook ter oorzaak van zyne grote dienſten aan de kerk bewezen, nademaal hy een van die genen was, die het meeſt toegebragt hadden, om dezelve in ruſt te brengen.

Zo dra de courier met deze brieven aangekomen was, geleidde zyne koninglyke hoogheid den aartsbiſſchop van Camerik by den koning, en zeide; „Sire, „ ik heb de eer van u den aartsbiſſchop „ van Camerik aan te bieden, aan wiens „ yver uwe majeſteit de ruſt van den „ ſtaat, en den vrede van de kerk van „ Vrankryk verſchuldigt is; die zonder „ hem door een yſlyke ſcheuring ver„ deelt zou zyn geweeſt. De paus, om „ zulke gewichtige dienſten te erken-

„ nen, heeft hem met een cardinaals
„ hoed beloont “.

Weinig dagen daarna verzocht men den marquis de Torci, om zich, ten behoeve van den nieuwen cardinaal, van het ampt van opziener over de posteryen te ontdoen, mits een wedde van vyf en veertig duizent livres daarop behoudende; hy kreeg ook de vertrekken van de Thuilleries, die de hertogin van Ventadour beslagen had, terwyl zy gouvernante van den koning was; by alle deze tekenen van gunst voegde men verscheide ryke abdyen, zo dat hy, byna in een ogenblik, een der rykste heren van 't ryk wierd. Hy was zelf al te hoog verheven, om naderhand in den raad te verschynen, zonder 'er een gedistingueerde plaats te hebben; en dewyl men noch het besluit niet genomen had, om de hinderpalen, die men voorzag omtrent deze voorzitting te zullen ontmoeten, met geweld omver te werpen, woonde hy die vergaderingen niet meêr by, en zyn bediening van staats-secretaris in de buitenlandsche zaken wierd aan den grave van Morville, zoon van den heer Armenonville, gegeven: maar schoon hy afwezig was, was hy 'er evenwel het voornaamste beweegrad af, en zonder den rang of den titel van eersten staats-
dienaar

dienaar te hebben, nam hy 'er de bedieningen van waar, zedert dat de heer d'Argenſon het hof verlaten had, en Law gevlucht was.

Zyn verheffing maakte den nyd gaande, en men kan niet geloven hoe ver die gong. Laat men al het venyn te zamen rapen, dat de haat en quaadaardigheid over de gunſtelingen der vorſten hebben uitgeſpogen, en men zal bevinden, dat men ze noch zeer ontzien heeft, in vergelyking van dezen. Daar was maar een enig artikel, waarover men hem niet te keer gong, naamlyk zyn getrouwheid voor de belangen van den hertog van Orleans, en de hevige en oprechte genegenheid, die hy voor zyn perſoon had. Indien men de pasquillen, de liedjes, de prenten zelf wilde geloven, die 'er met hopen uitquamen, had hy noch godsdienſt, noch deugt, noch eer, noch gevoelen van menſchlykheid, zelf had hy generly verdienſten, en was te enemaal onbequaam tot de bedieningen, die men hem toevertrouwde; hy had altyd in de debauches geleeft, zonder ooit geweten te hebben wat liefde was, en in debauches van allerlei ſoort: de dag dat hy prieſter wierd, was de eerſte dag dat hy het nachtmaal ontfing, en 't geen in

Hy word ſchriklyk afgeſchildert.

zommige opzichten noch ſlimmer was dan dit alles, men beſchuldigde hem met al het quaad, dat men de onbeſchaamtheid had van zyn meeſter op te leggen; men ſtrooide zelf uit, dat hy getrouwt was, dat de heer de Bretueil, intendant van Limoges, uit de griffies, en uit de regiſters van de parochie, kopy van alle de acten had laten lichten, en van de papieren, die tot bewys konden ſtrekken, en wanneer men dezen intendant onder zyn miniſterie ſecretaris van oorlog zag worden, ging dit vermoeden voor een onwederſpreeklyke waarheid door.

Hervorming van dit portret.

De billikheid vereiſcht, dat ik dit haatlyk portret een weinig hervorm: wat perſoneel misnoegen ik en myne familie tegen dezen miniſter hebben, zal ik egter hem graag zyn verdiende recht bewyzen. Zyn ſtatuur was minder dan middelmatig, en heel ſchraal, zyn temperament vol vuur: niet alleen had hy verſtand, maar 't was een fraie geeſt; zyne onderhandelingen, waarvan hy alleen het geheim en de beſturing had, kunnen daar getuigen van ſtrekken, en hem te willen van die kant zwart maken, was zulke blyken van zyn haat geven, dat men omtrent al het overige geen geloof verdiende. By zyn uitmuntenden geeſt voegde

voegde hy een ſtantvaſtigen aandacht, en een hartnekkig blokken; nooit heeft miſſchien iemand zo veel gearbeid, als hy deed, zedert dat hy de enigſte vertrouweling van den hertog regent geworden was. Wat de qualiteiten van 't hart aangaat, hy was niet wreed noch wraakzuchtig, en had het nooit op iemand anders voorzien, als op de vyanden van den hertog van Orleans, behalven dat al zyn haat zich noch bepaalde, met hen te beletten van iemand te kunnen déren, eer als dat hy hun wezentlyke onheilen zou veroorzaken; hy was zelf een goed vrind, en ſchoon hy den heer d'Argenſon in een gewigtige gelegenheid verlaten had, handhaafde hy hem in een overſchot van gezag en aanzien, en droeg zorg voor deszelfs twee zoons: ſpyt de nyd zal zyn blakende yver voor zyn meeſter altyd door eerlyke luiden voor een deugd aangezien worden, tenminſten voor een bewys, dat hy goede gevoelens had.

Ik wenſchte wel dat ik hem omtrent de andere beſchuldigingen kon rechtvaardigen; maar het is zeker, dat hy nooit groten godsdienſt bezat, en dat zyne zeden weinig met de geeſtlyke waardigheden, daar hy naar ſtond, overeen quamen: had hy zich ten min-

ſten omtrent een heel grof gebrek, dat men zelden anders als in 't janhagel, en in de krygsluiden over 't hoofd ziet, gebetert! in de vervoertheid van toren, waaraan hy door zyne levendigheid zeer onderhevig was, ontviel hem Gods heilige naam dikwils, met de onbetaamlykſte uitdrukkingen verzelt. Toen hy tot gewichtige ſtaatspoſten gevordert was, maakte hem de overkropping van zaken heel gierig op zyn tyd; als men hem enige ogenblikken daarvan deed verliezen, en bleef aanhouden op de verzoeken of de vertogen die men te doen had, wierd hy door de toorn vervoert, en hy drukte zich in zyne gehoorgevingen uit, gelyk hy in zyn particulier gewoon was te doen: de hertogin van.... had hier op een dag de proef van, en al het antwoord, dat zy kreeg, was een van die tére uitdrukkingen; zy ging 'er aan den hertog regent over klagen, die heel koel tegen haar zeide, ik weet dat hy brutaal is, maar ik heb my altyd wel by zyne raadgevingen gevonden. Deze hertogin, die nu al op haar jaren was, had altyd voor geen veſtaalsche maagt gepaſſeert.

Men zal zonder twyffel aangemerkt hebben, dat men in de brieven, die ik aangehaalt heb, ter gelegenheid van den

den cardinaals hoed, dien zyne koninglyke hoogheid voor zyn gunſteling verkregen had, ſterk op de dienſten blyſt ſtaan, door hem aan de kerk bewezen, en dat men die voor de enige beweegreden van de verzochte en verkrege gunſt uitgeeſt; niet minder twyffel ik, of men zal verwondert zyn geweeſt van zulke eerwaardige luiden met zo veel lof te horen ſpreken, van een man van zyn karakter. Zie hier de uitlegging van dit ſoort van raadzel.

Hy onderneemt de zaken van de Conſtitutie te beſliſſen; en zyne beweegredenen hiertoe.

De abt du Bois, op zyn perſonele verdienſten ſteunende, en noch meer op de gunſt van den hertog regent, zag in het ryk geen eene poſt, die hy niet hopen kon te zullen bereiken. De aanzienlykſte bedieningen konden zyne begeertens niet voldoen, hy wilde niemand boven zyn hooft zien, dan den koning, en den prins, die in 's konings naam regeerde. Zyne geboorte ſcheen een onoverkomelyke hinderpaal in zyne begeertens; hy kon, niet tegenſtaande dit gebrek, door de gunſt van den prins niet te herſtellen, het gezag en krediet van een eerſten miniſter hebben, maar niet den rang ende eerbewyzingen. Het cardinaalſchap was de enigſte trap, waar langs hy daarnaartoe kon klimmen; de enige weg, om tot deze waardigheid te ko-

men, was, enigen gewichtigen dienst aan het hof van Romen te bewyzen, dezen sloeg hy in, en had het geluk van te slagen, niet tegenstaande de oneindige hinderpalen, die hy uit den weg moest ruimen.

De constitutie *Unigenitus* van Clemens den elfden, gelyk ik gezegt heb door de geheime listen en het groot gezag van vader le Tellier bekuipt en verkregen, had door den dood van Lodewyk den veertienden noch meer dan de jezuïten verloren.

Men had zich van alle kanten voor de leer verklaart, die deze bulle veroordeelde, men betichtte haar zelf van dwalingen, men beschuldigde haar van den Godtsdienst over hoop te werpen, en men meende haar gunst te bewyzen, als men aan een generaal of nationaal concilie appelleerde. Enigen tastten 'er den grond van aan, anderen de gedaante; de meeste vierscharen begunstigden hare vyanden, en het scheelde weinig of een appél van de natie had, het geen ten haren behoeve uitgewerkt was, omver geworpen, en haar met schande weer over 't gebergte gejaagt: dit alleen uitgezondert, had men, zo ik my dus mag uitdrukken, allerly soort van vryheid om haar en haar voorstanders te honen; men

men rekende het zich tot een eer, van op een nederige wyze te bekennen, dat men zich had laten verleiden en afschrikken, toen men geveinst had zich aan dit decreet te onderwerpen. De universiteiten van Parys, van Rheims, van Nantes, van Caën, de congregatie der benediktiners van S. Maur, die der feuillanten, van de vaders van het oratorie, en van St. Genevieve, blonken braaf in hun yver uit, en behaalden veel lof onder haar aanhang: deze slechte soldaten hadden tot opperhoofden den cardinaal van Noailles, zyn broeder den bisschop van Chalons aan de Marne, de bisschoppen van Mirepoix, van Boulogne, van Montpellier, van Senés, van Mets, van Angoulème, den aartsbisschop van Tours, en den bisschop van Arras; maar men vertrouwde zich niet veel op de twee laatsten: voor 't overige waren alle deze prelaten, alle deze priesters, en munniken, van een beproefde deugt en leer. 't Zou moeilyk vallen zich het hartzeer en de ongerustheid van het hof van Romen te verbeelden, dat niet missen kon deze openbare passen als zo veele oproeren aan te zien, en dat al te verlicht was, om 'er de gevolgen niet van te voorzien: de vrees alleen van alles te verliezen verplichtte het omzich-

zichtigheid te gebruiken; en ik twyffel geenſins, of het wiſt die genen weinig dank, die het deze ongelegenheden hadden op den hals gehaalt.

Dit was de geſteltenis deſer zaak, toen de abt du Bois, van zyn reizen te rug gekeert, ondernam dezelve op zodanige een wyze te beſliſſen, dat het hof van Romen hem de gunſt zou bewyzen, die hem met den cardinaal Alberoni gelykſtelde, en hem op den weg helpen, om in Vrankryk te worden, 't geen deze Italiaan in Spanjen was. 't Was een van de moeilykſte ondernemingen, want dit ſlag van geſchillen is niet wel af te doen, gelyk de ervarenheid van alle de eeuwen, en van 't geen 'er in de chriſtenheid, ſedert de oprechting van haar leer, voorgevallen is, maar al te wel heeft doen zien; ook was het ſucces, dat hy hierin had, hoewel groot, en bequaam om de natie in ruſt te houden, noch ver van de volmaaktheid af, alles quam hierop uit, dat hy de zaken omtrent op den zelven voet bragt, daar ze de overlede koning gelaten had, dat is te zeggen, dat de aanhangers van de conſtitutie weer de overhand kregen, dat de appellen verboden wierden, dat de appellanten van de beneficien en klooſter-bedieningen

ge-

geweert wierden, en dat de hartnekkigſten, of zo men wil de yverigſten vervolgt wierden; maar men veranderde niet van gevoelens, de ſcheuring is in wezen gebleven, en deze bulle heeft niet opgehouden van een voorwerp van twiſt en harrewarring te zyn, waarvan de laatſte zo levendige geſchillen tuſſchen het hof en het parlement tot blyk kunnen ſtrekken.

Schoon het niet met myn ſtaat noch met myn karakter overeenkomt, my in deze geſchillen in te laten, beeld ik my in, dat men 't my niet zal qualyk duiden, dat ik 'er een kort denkbeeld van geef. Zie hier dan hoe ik het voorvoorwerp van dit beroemde proçes heb opgevat, door 'er dikwils van te horen ſpreken; want ik kan verzekeren, dat ik nooit de conſtitutie, noch enig boek dat 'er voor of tegen geſchreven is, gelezen heb.

Ik weet niet of ik my bedrieg, maar ik verbeeld my, dat het leerſtuk van de vryheid de grond van alle godsdienſten is, en dat men te vergeefs den menſch plichten zou voorſtellen om die te vervullen, beloningen te hopen, kaſtydingen te vrezen, indien hy niet vry was; ik geloof ook, dat 'er een oneindig onderſcheid is tuſſchen vry en vry-

willig

willig te werk te gaan, en dat men een taſtelyk misbruik van de woorden maakt, als men den naam van vryheid geeft, aan iets dat ſlechts vrywillig is: ik zou dan de vryheid bepalen (ik meen die vryheid, die wettige oorzaak geeft tot eigentlyk genaamde beloning en kaſtyding) een wezentlyk en werklyk vermogen, van te doen of niet te doen, 't geen geboden of verboden is: om alle dubbelzinnigheden te vermyden, daar my dunkt dat het proces, waarvan ik ſpreek, altyd vol van geweeſt is, zal ik ieder woord van myn bepaling uitleggen.

Korte ſchets van deze geſchillen.

Vooreerſt zeg ik, dat de vryheid een wezentlyk vermogen is, dat is te zeggen, dat zy alles heeft dat zy moet hebben op het ogenblik, dat het 'er op aankomt om aan de wet te gehoorzamen of ongehoorzaam te zyn, zo dat zy alles heeft wat 'er noodzaaklyk is, 't zy men het wete of niet wete, 't zy dat men daar in toeſtemme, of over redentwiſte, om naar de eene of de andere kant over te ſlaan: zo 'er haar iets noodzaaklyks ontbreekt om te gehoorzamen, is het valſch dat zy gehoorzamen kan, ofdat het geen, dat haar ontbreekt, noodzaaklyk is om het te kunnen doen. Dus zyn alle de geſchillen over de genade,

over

over de medewerking, of zy, en tot hoe ver zy noodzaaklyk zyn, tusschen beiden komende of toevallige geschillen, die geen noodzaaklyke overeenkomst met het denkbeeld van de vryheid hebben, welke 'er niet is, of zy heeft alles wat zy moet hebben, 't zy natuurlyk, 't zy boven-natuurlyk, om een waar en wezentlyk vermogen te zyn. Zo men zegt, dat het kan zyn, dat zy niet heeft 't geen zy moet hebben, om aan de wet te gehoorzamen, zonder dat zy daarom ophoud verplicht te zyn, om die te gehoorzamen, antwoord ik, dat men zich niet klaar genoeg uitdrukt, en dat het met deze wil, die onvermogent is door haar schuld, gelegen is als met een zoldaat, die de slimmigheid had van zyn degen te huis te laten, als het op een vechten zou gaan; zou hy straf verdienen, om dat hy geen van zyn's konings vyanden gedood had, of zich buiten staat gestelt, om het te doen?

Ten tweden zeg ik, dat de vryheid een werkelyk vermogen is; dat is te zeggen, dat zy zich zelven beraad, dat zy een waarlyke daad voortbrengt, dat is te zeggen, dat het vermogen, waarin zy bestaat, geen bequaamheid is, om deze of gene beweging te ontfangen, om na dit of gunts voorwerp over te hellen,

len, maar een vermogen om zich zelven deze of die beweging by te zetten, om na dit of gunts voorwerp te neigen. Zo men gelooft, dat 'er diergelyk vermogen niet is, dat het 'er uit zich zelf onmooglyk kan gevonden worden, en met Godts opperwezen stryd, dan moet men zich niet meer van het woord *vryheid* bedienen, of zeggen dat de mensch vry is; ten zy men ook wil zeggen, dat een steen vry is in zyn bewegingen, om dat hy de bequaamheid heeft om allerly soorten van bewegingen te ontfangen, die hem dan naaromhoog, dan naaromlaag dryven: te vergeefs zou men een onderscheid willen maken, dat de mensch een wil heeft, en de steen niet; om dat zo de eerstgenoemde zyn bewegingen niet voortbrengt, hy niet meer deel heeft, aan 't geen men zyn werken noemt, dan de steen aan de bewegingen, die hem van de eene plaats naar de andere dryven.

Ten derden zeg ik, dat de vryheid een vermogen is, om te doen of niet te doen 't geen geboden of verboden is: zonderdat zou zy niet van de wil onderscheiden zyn, en aan een manier van doen bepaalt zyn; zy zou zich zelve niet bepalen, maar deze bepaling of beweging zou in haar door een ander vermo-

mogen, als het hare is, voortgebragt worden, nademaal zy uit haar natuur even bequaam is tot het een, als tot het ander, en dat het onmooglyk is, dat zy zich bepalen kan om iets te doen, ten zy ze meteen de bepaling aan zich zelve heeft, om het niet te doen.

Eindelyk heb ik gezegt, dat de vryheid, die ik wilde beſchryven, een wettige titel van eigentlyk genoemde beloning of kaſtyding is; om dat de vryheid alleen aan onze handelingen de hoedanigheid van gebrek of deugt geeft, en dat de deugt alleen verdient beloont te worden, gelyk de gebreken alleen ſtraf verdienen. 't Geen ik gebrek of ſchuld noem, is een daad, tot welker uitvoering de wil zich bepaalt, wetende dat zy verboden is. Indien 'er nu geen vryheid is, gelyk ik die bepaalt heb, ſlaat de wil nergens toe over; derhalven is 'er geen ondeugt of deugt, by gevolg geen kaſtyding noch beloning, de menſch kan gelukkig of ongelukkig, maar hy kan niet deugtzaam noch ſchuldig, noch rechtvaardig nog onrechtvaardig zyn, deze titels voegen alleen aan den werker, aan de oorzaak die hem beſtuurt; en de zedekundige verhandelingen zyn even zo onnut, als een vertoog over het geluid en over de

 kleu-

kleuren voor doven of blinden zou zyn.

Men beweert in de katholyke kerk, dat de ſtelling van de vryheid, die ik zo even verklaart heb, by haar zo oud is, als het invoeren van de kriſtelyke leer. Die beroemde mannen, welke ondernomen hebben dezelve te hervormen, hebben gedreven, dat de kerk omtrent dit artikel, gelyk omtrent vele anderen, nieuwigheden ingevoert had, en, in plaats van de ware leer van Chriſtus en de apoſtelen, menſchlyke leerſtukken geſtelt, die den hoogmoed van den menſch ſtreelden, en de kragt van den verloſſer verminderden: Luther en Calvinus zyn van dit gevoelen geweeſt; Janſenius en Quênel zyn beticht geweeſt van hun leer hierin gevolgt te hebben: dit is het grote artikel van het proçes, dat Vrankryk tegenwoordig verdeelt, en het voornaamſte voorwerp van de conſtitutie, die men hedendaags met zo veel gerucht verweert en aantaſt; 't is de verdediging van de vryheid, en het verbod van de leerſtukken die haar vernietigen: de meeſte andere ſtoffen, die zy behelſt, zyn reedlyk onverſchillig, als alleen dat zy tegen aangenome gebruiken ſtryden; uitgezondert evenwel de kerkban, daar men ſchriklyke misbruiken van zou kunnen maken.

Niet

Niet dat Quênel volmondig de vryheid geloogchent heeft, in tegendeel, hy verzekert dat de mensch vry is; maar nademaal hy ter zelver tyd beweert, dat de vryheid van den zondaar t'eenemaal verschilt van de vryheid van den mensch, in den staat der onnozelheid geschapen; dat deze vryheid, die hy tegenwoordig bezit, nergens toe dient als tot zyn verderf, en om hem in de grootste rampen te storten; dat de werking van de genade, tot bekering van den zondaar, gelyk is aan de werking van God om de wereld te scheppen; dat de vereischte genade om het goede te werken, en om daarin te volharden, aan allen niet gegeven is; dat alle de genen, die dezelve ontfangen, het goede doen, en die ze niet ontfangen, het quade; dat een genade, die niet dient als om de wil naar het goede te leiden, zonder in de zelve de goede daad uit te werken, dezelve maar schuldiger maakt; dat de mensch, zonder dat hy 'er iets anders van zyn kant toe doet, als dat hy het onderwerp van deze verschillende indruksels is, noodzaaklyk onder het ryk der genade of onder dat der begeerlykheid is; dat de zondaar niet meer tot zyn bekeering medewerkt, dan Lazarus tot zyne opstanding; dat de onkrachtdadige wil

van God maar een herſſenſchim is; dat de deugden, die men door den bank geäcquireerde of aangewonne deugden noemt, dat ieder werking van deze deugden, dat is te zeggen ieder goede daad, een gave Gods is, dit woord in de uiterſte ſtiptheid genomen zynde, gelyk de vlugheid en de onlydbaarheid van de verheerlykte ligchamen zal zyn; dat de verkiezing tot de verheerlyking, en de middelen om die uit te werken, uit loutere genade geſchieden, en beids de uitwerking van Gods enkele almogende wil zyn; dat de geneigtheid tot het quade, en de luſt daarnaar, ons zo ſchuldig maakt als de zonde zelf; dat de erfzonde alleen recht genoeg aan de Godlyke gerechtigheid geeft, niet alleen om ons van de verheerlyking te verſteken, maar ook om zyn genade in te trekken, en ons met de zwaarſte ſtraffen te kaſtyden: nademaal Quênel, zeg ik, deze onderſcheide artikels leert en verweert, hebben zyne vyanden hem beſchuldigt van de vryheid te loogchenen, waarmee zy menen dat deze gevoelens niet beſtaan kunnen.

Quênel en zyne aanhangers bleven geen antwoord ſchuldig. Zy beweerden, dat de vryheid, die zy ſtelden, de enige was, die men toe kon laten, de

eni-

enige, die door de oude kerk-vaders en leeraren verdedigt, en door Jesus Christus en zyne apostelen geleert was; by deze theologische redeneringen voegden hunne filosofen alle de zwarigheden, die men tegen de vryheid kan inbrengen, welke aan de ziel de besturing harer handelingen overlaat, en dezelve haar eige meester maakt. Ik beken, dat deze zwarigheden groot zyn, en zeer bequaam om iemand aan 't wankelen te helpen; ik weet niet of de oude leeraaren de vryheid met de vrywilligheid verwart hebben of met de *spontaneïteit* (om een school-term te gebruiken) die door dwang alleen vernietigt word; maar ik kan niet begrypen, dat men zyn toevlucht neemt tot de h. schrift om deze gevoelens te ondersteunen; dat is byna, als of men uit de verzameling van de parlements-acten van Engeland wilde bewyzen, dat de magt der koningen daar zo volstrekt is, en onafhanklyk, als in Vrankryk: Wanneer Jesus Christus tegen een jongeling, die hem vroeg wat hy doen moest om zalig te worden, zegt: *zo gy wilt volmaakt zyn, gaat heen, en verkoopt al wat gy hebt, en geeft het den armen, ende gy zult een schat hebben in den hemel: en komt herwaarts en volgt my*, wilde hy daar mee zeggen,

gen, gy zult volmaakt zyn, zo u God de volmaaktheid geeft; toen Petrus by deze gelegenheid tegen den zaligmaker zeide: *ziet, wy hebben alles verlaten, en zyn u gevolgt, wat loon zal ons dan gewerden?* wilde hy zeggen, wat verdienen wy, om dat God ons de wil heeft gegeven, in ons de wil heeft voortgebragt of ingeschapen om u te volgen, en de uitvoering en volharding dezer wil? indien deze apostel geloofde dat de goede werken Gods gaven, en deze gaven onhafhanklyk zyn van onze begeertens en pogingen, waarin bestaat dan de zin van deze woorden *zoekt door uwe goede werken een bewys te geven van uwe beroeping, en verkiezing?* waarin anders, dan, zoekt of doet u best om te hebben, 't geen enkel en alleen van Gods wil afhangt, zonder achtgeving op uwe pogingen, ten zy hy die zelf in u werke? Jezus Christus zal op het einde der eeuwen tegen de verworpene zeggen, *vervloekten, gaat weg van my, want gy hebt my niet te eten noch te drinken gegeven;* kan dit zo uitdruklyk vonnis dus uitgelegt worden, gaat in het eeuwige vuur, om dat God u niet gegeven heeft, gelyk aan die genen, die aan myn rechterhand zyn, de liefde voor uwen naasten, noch de goede werken, die dezelve moet voortbrengen?

By de bewyzen en ſchriftuur-plaatſen voegde men de tegenbeſchuldigingen: men verweet de voorſtanders van de vryheid, dat zy de pelagianery weer voor den dag haalden, dat zy de verborgenheid van de prædeſtinatie vernietigden, dat zy den Schepper vernederden, en hem van zyn opperheerſchappy en onafhanklykheid beroofden, om het ſchepſel te verheffen, en meeſter te maken, dat hunne leer nergens goed toe was, dan om hoogmoed en vertrouwen op zyn eige kragten in te boezemen, de dankbaarheid, die men God ſchuldig is, gelyk ook de erkentenis van zyn eige elende, van zyn zwakheid, van zyn onvermogen, van zyn volkome en volſtrekte afhanklykheid, de wezentlyke deugden van 't kriſtendom, te ontzenuwen.

Maar ik heb my onvoorziens dieper, dan ik wilde, in deze diepzinnige ſtoffen verwart, ik weet zelf niet waar ik het van daan gehaalt heb: is het goed, men doe 'er zyn voordeel mee, zo niet, hoop ik dat men het my zal vergeven.

Zo dra de abt du Bois door zyne koninglyke hoogheid gelaſt was, om zich voornaamlyk op het afdoen van deze gewichtige zaak toe te leggen, was zyne eerſte zorg die te doorgronden, en de

Zwarigheden van deze onderneming.

de geſchillen en de behandelingen, daaromtrent gehouden, tot op den draad te onderzoeken, want ik geloof dat hy 'er zich voorheen weinig om bekommert had: om dit te doen hielt hy menigvuldige onderhandelingen met de hoofden der beide partyen. De cardinalen van Biſſi en van Rohan waren de voornaamſte voorvechters van de conſtitutie; de eerſte is een man van verſtand en grote geleertheid, die een naauwe vrindſchap met de jezuiten hielt, en die, benevens den biſſchop van Chartres, verder dan iemand anders zich in hunne aanſlagen tegen de janſeniſten had gewikkelt; de cardinaal de Rohan, groot-almoezenier van Vrankryk, en biſſchop van Straſburg, is een van die verheve geeſten, die byna zonder ſtudie of blokken de abſtractſte waarheden doorgronden, en ik geloof niet dat het mooglyk is met meer klaarheid, juiſtheid, en bevalligheid te ſpreken. De cardinaal de Polignac is de enige, die hierin by hem te vergelyken is.

Deze onderhandelingen deden zien, dat de zaak noch meer oplettentheid vereiſchte, dan men gelooft had. De tydsgewrichten waren voor de Conſtitutionariſſen zeer gunſtig; het groot gezag van den cardinaal de Noailles was gevallen,

len, men had zyne vrinden niet meer nodig, en men handhaafde zich door ſtoute ondernemingen van binnen, en door verbinteniſſen van buiten; de volmaakte kennis, die men van de tegenparty gehad had, had doen merken, dat zy veel meer gerucht maakte dan zy magt had, miſſchien zelf dat de byſtand, dien men 'er van genoten had, om de ſchikkingen van den overleden koning te verydelen, daar veel toegedaan had, om ze te verzwakken. Men hield ook onderhandelingen met den cardinaal de Noailles, en enige biſſchoppen van zyn aanhang; men hoorde uit zyn mond zyne grieven, en de redenen, die hy 'er tegen in te brengen had; men liet zich ook ten vollen onderrechten van de redenen, die het parlement gehad had, om zich tegen het regiſtreren van de conſtitutie te ſtellen, en zo openbaar de appellen daarvan te begunſtigen.

De eerſte vrucht dezer onderhandelingen was, dat de appellen verboden wierden, en dat men de uiterſte omzichtigheid gebruikte, om tot de grote beneficien niet dan luiden voor te ſtellen, wier leer het hof van Romen niet kon verdacht zyn: de Caumartin, ſchoonbroeder van d'Argenſon, was de enige, die van dezen byna algemenen regel uit-

gezondert wierd, hy ging te Romen door, om het aanzien van zyn zwager; niet dat 'er in zyn gedrag iets aanſtootlyks was ten opzichte van de hedendaagſche geſchillen, maar hy was geen vrind van de jezuiten, hy had nooit zyn hof by hen gemaakt, en ſcheen verbintenis met de benediktynen te hebben; biſſchop geworden droeg hy zich heel gematigt, en zo de jezuiten enige oorzaken hadden om zich over hem te beklagen, dit quam, om dat zy hem door hun ſchelden gedwongen hadden, om hun zyn misnoegen te laten blyken.

Oneendragtigheid der beide partyen.

Deze byzondere onderhandelingen van den abt du Bois bragten 'er andere onder de biſſchoppen voort, waarvan 'er vele zich oprechtelyk toeleiden om de eendragt en vrede te herſtellen; men opperde verſcheide ontwerpen, maar nademaal de particuliere leden van ieder party het niet onder elkander eens waren, hadden de onderzoekingen en de diſputen geen einde, maar men was altyd zo ver gevordert, als of men noch niet begonnen had; ik weet niet hoe dikwils men het meende gewonnen te hebben, wanneer een toeval, een eiſch die men liſtig beſpaart en achtergehouden had, oorzaak was, dat men weer van de meet af moeſt beginnen: daar waren

van

van weerskanten héte koppen, die naar geen verdrag wilden luisteren, ziende de eene party de constitutie als een godspraak aan, waaraan men gehouden was zich te onderwerpen, en de andere bewerende, dat zy in den grond vol dwalingen was, dat de form daarvan nul en van gener waarde was, en dat men gehouden was die te verwerpen; enige van de aannemers van de constitutie dreven, dat de uitleggingen van de veertig bisschoppen genoeg was, andere wilden, dat men'er noch anderen by zoude voegen; de een, dat de bulle in allen delen moest aangenomen worden, de andere, dat het onder zekere voorwaarden moest geschieden, en dat de aanneming zo betreklyk moest zyn op de uitleggingen dat men eer de uitleggingen dan de bulle aannam; andere, eindelyk, wilden, dat men een nationeel concilie zou beroepen; enige eischten, by wyze van preliminaire artikelen, dat de appellen veroordeelt en herroepen zouden worden, andere beweerden, dat het genoeg was dat ze niet geduld wierden, en aangezien als niet geschied. Onder de tegenkanters van de constitutie was de verdeeltheid niet minder: enige bleven staan op zodanig eene stelling, die zy wilden redden, andere weer op een andere; de gematigsten bekenden, dat zekere uitleggingen de bulle

bulle verdraaglyk maakten ; de listigsten wilden, dat de paus zelf uitleggingen zou geven : voor het overige waren 'er weinig, die om een nationeel concilie riepen. Ieder ontwerp, ieder eisch bragt een menigte van brieven en schriften in 't licht, waar mee zyne koninglyke hoogheid en de abt du Bois overstolpt wierden.

Historie van den bisschop van Sisteron.

Ter zelver tyd dat men in Vrankryk in onderhandeling was, moest men den yver van den h. vader terneerzetten, en de uitwerkingen van zyn toorn opschorten: zyn heiligheid wilde van geen uitleggingen horen spreken; niet dat hy de bisschoppen en leraren het natuurlyke recht wilde benemen, dat zy bezitten, van de regels van 't geloof en de zeden uit te leggen, maar hy wilde geen opgestemde uitlegging hebben, die zyne bulle binnen zekere palen sloot, of die haar scheen het gezag te geven dat men haar tot nu toe geweigert had.

De cardinaal de la Trimouille, met deze moeilyke commissie belast, queet'er zich van als een verstandig man, hy stelde dan eens de gemoederen gerust, dan weer joeg hy ze een schrik aan; hierdoor won hy tyd uit, en quam de stoute ondernemingen voor : maar dewyl zyne gezontheid zeer ontstelt was, moest hy bystand zoeken.

Daar

Daar bevond zich toen ter tyd een jong jezuit te Romen, Lafiteau genaamt, die 'er naartoe gezonden was, om zyn theologie, die hy te Parys begonnen had, verder te leren; hy was met een goed deel van dat soort van verstand begaaft, dat de menschen bequaam maakt tot intrigues en onderhandelingen: hoe jong hy ook was, had hy een van de zonderlingste avanturen gehad, waarvan ik het geheim niet heb kunnen ontdekken; hy verdween eensklaps uit het midden der jezuiten, en na een afwezigheid van drie of vier jaren quam hy weer in zyn klooster, als of hy van een ordinare reis te rug quam. 't Geval wilde dat Clemens de elfde genegenheid voor dezen jongen geestelyken opvatte. (Men meent dat hy zich by den h. vader door een fransche overzetting van een der leerredenen van dezen paus had bekent gemaakt) De wyze, waarop hy de zonderlinge achting, die hy voor hem had, openbaar maakte, deed gansch Romen verwondert staan; op een vrouwen-dag, dat de paus gewyde waschkaarssen aan de geestlykheid en aan 't volk uitdeelde, wierd hy vader Lafiteau onder den hoop gewaar, deed hem naderen, en gaf hem een van de waschkaarssen, die voor de cardinalen geschikt waren. Men wist het gaauw door heel Europa, en men meende in Vrankryk zich van dezen

dezen nieuwen gunsteling by zyn heiligheid te moeten bedienen, om met hem te handelen. Byna van dien tyd af wierd hem het geheim der negociatien toevertrouwt, ende cardinaal de la Tremouille bleef niet dan den titel van ambassadeur behouden. De aartsbisschop van Bourdeaux, Bezons, had veel deel in deze verkiezing.

De paus, innerlyk verheugt over de oplettenheid, die men in Vrankryk gebruikt had, om zich van een persoon te bedienen, voor wien hy agting betuigt had, wierd handelbaarder: hy zond den nieuwen handelaar na Parys met artykels of liever ontwerpen van bevrediging; hy had ook last om enige eischen te doen. De ontwerpen wierden niet aangenomen, enige van de eischen wel. Men gaf uitdruklyke bevélen aan de universiteit om haar rust te houden, en haar beraadslagingen te staken, die in die tyden geen ander voorwerp hadden, dan de zaken van de constitutie; men schrapte uit de registers van de faculteit enige genomene besluiten uit, die het gevoelen van de onfeilbaarheid van den paus voor ketters en ongerymt verklaarden.

Om kort te gaan, deze afgezant, zonder heel zeer in zyne onderhandelingen te slagen, maakte dat men de vrindschap van den h. vader billykte, en won de achting en de goede gunst van den heer regent

regent en van den abt du Bois. Maar de jezuiten waren 'er niet over te vreden: hy logeerde by hen, want hy behoorde noch onder hun genootſchap. Deze vaders hebben een regel, die hen verplicht om aan de opperſten van de kloosters, daar zy logéren, te openbaren, met wat zaken zy gelaſt zyn, vooral zo die van gewicht zyn, en met vorſten moeten verhandelt worden. Vader Lafiteau nam dezen regel niet in acht, die alleen genoeg behoorde te zyn, om deze geeſtlyken van de hoven, en van alle behandeling der publieke zaken te verwyderen: men wreef hem dit zeer ſchamper in den neus, 't geen hem de twede maal, dat hy door den paus gezonden wierd, van gewaad deed veranderen, en een ander logement zoeken. Gelukkig was hy, dat hy naderhand een eerlyke deur vond, om hen te enemaal te verlaten, want zy zouden zich vroeg of laat over zyne getrouwheid, om de hem aanvertrouwde geheimen te bewaren, gewroken hebben.

Naaſt den paus ontzag men den cardinaal de Noailles 't meeſt: zyne familie was zeer magtig, en Parys hem zonderling genegen; daarenboven wiſt men, dat de hevigheid, waar mee de jezuiten hem getergt hadden, hem genoodzaakt hadden *Onberaadzaamheid van den cardinaal de Noailles.*

den om zich te verklaren, zo als hy gedaan had; hy alleen zette de tegenkanters van de conſtitutie gewicht by, en men was verzekert, dat indien men hen van dezen voorvechter kon beroven, zy den moed zouden verliezen, en dat men in alle geval, zonder dat het van enig gevolg was, met hen leven kon zo als men het raadzaam zou vinden. Het oogmerk dan der onderhandelingen was dezen cardinaal te winnen, hem middelen te verſchaffen, om met eeren de party, die hy omhelſt had, te verlaten: de zwarigheid was niet, de ontwerpen, die men voorſtelde, te doen aannemen, maar hem die aan te doen kleven. Schoon hy verſtand en kennis had, hield hy het in de onderhandelingen niet met de cardinalen van Rohan en Biſſi, maar twyffelmoedig uit de natuur zynde, en door die van zyn aanhang aangeport, was'er veel tyd nodig, om hem een vaſt beraad te doen nemen. Eindelyk gaf hy zyn beſluit, dat hy de Conſtitutie zou aannemen, en ze aflezen, maar daar verliepen wel twee jaren, eer hy dit beſluit werkſtellig maakte.

Ik zoek dezen prelaat over dit gedrag niet te laken, daar hy door het hof, de meeſte biſſchoppen, en zyne familie zelf, uitgezondert den biſſchop van Chalons, door

door de kragtigfte en aanhoudende verzoeken toe aangezet wierd; maar ik, kan my niet onthouden van te doen opmerken, hoe veel hem deze ftap moet gekoft hebben, na dat hy zich zo uitdruklyk en zo opentlyk, vooral zedert den dood van Lodewyk den veertienden, tegen deze bulle verklaart had. Niet te vrede met daar in 't jaar 1717 van geappelleert te hebben, had hy zyn appel in 't volgende jaar met de kragtigfte uitdrukkingen vernieuwt, ter gelegenheid van eenige brieven van den paus, waarvan hy door een acte op zich zelf appelleerde.

„ Niemand is onbewuft, zei deze Zyne gevoelens.
„ cardinaal in zyn acte van appél den
„ derden augufti 1717, dat zo dra de-
„ ze conftitutie uitquam, de gelovigen
„ verftelt ftonden over eene beftraffing,
„ die hun toefcheen verfcheide waarhe-
„ den van den Godsdienft, en de ge-
„ wone taal van de godvrucht te ver-
„ oordeelen ----- dat de overheden,
„ ontruft over de gevolgen, die men
„ uit de bulle kon trekken, tegen de
„ wetten van den ftaat, de veiligheid
„ van de geheiligde perfonen der ko-
„ ningen, de privilegien der facultei-
„ ten, de biffchoplyke rechten, de vry-
„ heden van de Gallicaanfche kerk, zich

„ verplicht oordeelden daar het gevaar
„ van voor te komen, door bepalingen
„ die even voorzichtig en noodzaaklyk
„ waren , dat men toen reeds alle de
„ misbruiken voorzag , die men van
„ de conſtitutie zou maken, 't zy om
„ vaſte leerſtukken en gewichtige regels
„ van de zedeleer en tucht aan te taſten,
„ 't zy om de vrede en vryheid der
„ ſcholen te ontruſten : en de uitſlag
„ heeft maar al te zeer bewaarheid, dat
„ hunne vrees en ongeruſtheid niet on-
„ gegrond was.--- Men bedient zich
„ van de conſtitutie, om het zoo we-
„ zentlyke leerſtuk van de noodzaaklyk-
„ heid des geloofs in Jezus Chriſtus aan
„ te taſten, om te ſtellen dat het oude
„ verbond genade heeft kunnen uitdé-
„ len, en kinderen aan God geven -----
„ de veroordeling van deze ſtelling *wat*
„ *kan men anders zyn dan duiſternis* ,
„ *dan dwaling* , *en dan zonde* , *zonder*
„ *het licht des geloofs*, *zonder Jeſus Chriſ-*
„ *tus*, *zonder de chriſtlyke liefde ?* moet
„ zo veel te meer verbazen, om dat zy
„ niets anders ſchynt te behelzen, dan
„ het geen Chriſtus zelf zegt , dat hy
„ het licht, de weg, de waarheid, en
„ het leven is..... Men bedient zich
„ ook van de X. XI. XII. en XIII. ſtel-
„ lingen, om de almogentheid van de
„ wille

„ wille Gods op het hart der menſchen
„ aantetaſten, een leerſtuk, dat men niet
„ loogchenen kan, zonder het eerſt ar-
„ tykel van de geloofsbelydenis omver
„ te werpen....

„ De voorſtanders van de nieuwe leer-
„ ſtellingen over de genade ſteunen op
„ de veroordeling van verſcheide ſtel-
„ lingen, om die kragtdadige en over-
„ winnende genade, die het geloof ons
„ leert, als een dwaling te verwerpen,
„ en om in 't byzonder het gevoelen van
„ S. Auguſtyn en S. Thomas, dat deze
„ genade kragtdadig door zich zelf is,
„ en noodzaaklyk tot alle werken van
„ godvrucht vereiſcht word, aantetaſ-
„ ten....

„ De verdervers der zedeleer wape-
„ nen zich met deze beſtraffing, om de
„ grondveſten van alle chriſtelyke zede-
„ kunde te ſlopen, om de noodzaaklyk-
„ heid en de uitgeſtrektheid van de lief-
„ de tot God, het eerſte en grootſte ge-
„ bod van de wet, uit te roeien..... Zy
„ menen dat zy hunne buitenſporig-
„ heden begunſtigt, om dat zy de uit-
„ drukkingen veroordeelt, die de nood-
„ zaaklykheid van deze liefde te kennen
„ geven...

„ Maar het vaderlyk hart van een
„ biſſchop kan geen getuigen zyn van

„ de droefheid, die de veroordeling der „ stellingen, welke het lezen van de h. „ schrift en het vieren van den godly- „ ken dienst betreffen, aan de ware kin- „ deren van de kerk veroorzaakt, van „ den opstand, dien deze zelve veroor- „ deling aan de nieuw-verenigden in- „ boezemt, van den byna onoverwin- „ lyken hinderpaal, dien zy in den weg „ stelt aan de bekering der ketters, zon- „ der levendig getroffen te zyn.... En „ zyn heiligheid is niet onbewust, wat „ ergernis in 't byzonder de veroorde- „ ling van deze stelling heeft gegeven, „ *de zondag moet geheiligt worden door* „ *het lezen van godtvruchtige boeken*, „ *en vooral door het lezen van de h.* „ *schrift*....

„ Wy zouden, zonder verzaking van „ alle eer en plicht, de valsche en ver- „ derflyke zetregels niet kunnen dulden, „ die men bouwen kan op de veroor- „ deling van die andere stellingen. De „ vrees van eene onrechtvaardige ex- „ communicatie moet ons nooit van on- „ ze plicht weerhouden, men is nooit „ buiten de kerk, zelf wanneer het schynt „ dat men 'er door de quaadaardigheid „ der menschen uitgebannen is, wan- „ neer men zich aan God, aan Jesus- „ Christus, aan de kerk zelf, door de

„ chris-

„ christelyke liefde vast-houd..... De
„ beste godgeleerden hebben dikwils
„ vertoont, dat de eerste van deze stel-
„ lingen in haar eigentlyken en natuur-
„ lyken zin niet dan deze waarheid
„ uitdrukt, *dat het beter is God te gehoor-*
„ *zamen, dan den menschen*.....

„ De liefde tot de rechtvaardigheid
„ en rust zet ons noch aan, om acht
„ te geven op de algemene klag-
„ ten over de ongetrouwheid, waar-
„ mee deze stellingen uit het boek der
„ aanmerkingen getrokken zyn; nade-
„ maal enige tastelyk verminkt zyn,
„ andere niet al te naauwkeurig in het
„ latyn overgebragt, aan een deel een
„ vremden zin gegeven, dien zy in het
„ boek zelf niet hebben, en die door
„ den auteur ontkent is in schriften en
„ protestatien, die in handen van alle
„ menschen zyn.

„ De h. Vader is dan zichtbaarlyk
„ verrast geweest door valsche vertogen,
„ gelyk de grootste pauzen zich dik-
„ wils beklaagt hebben, dat zy misleid
„ waren geweest door de list van die
„ genen, die onder hun gezag quamen
„ schuilen".

In het mandement, dat zyn acte van appél verzelde, drukte hy zich dus uit
„ Wy menen het voorbeeld van een

„ doorluchtig Engelſch biſſchop, die be-
„ roemt is door zyn vroomheid, geleert-
„ heid, ſtantvaſtigheid voor de vryhe-
„ den zyner kerk, en door zyn yver
„ voor de ware eer der pauzen, tot een
„ model te moeten nemen.... Deze pre-
„ laat zich genoodzaakt ziende om zich
„ tegen een decreet van paus Innocen-
„ tius den vierden aan te kanten, bragt
„ dus het geen hy aan het karacter van
„ biſſchop, en aan de pauſlyke waardig-
„ heid verſchuldigt was, overeen. *Ik*
„ *gehoorzaam* zeide Robert, biſſchop van
„ Lincoln, *met een kinderlyke eerbied aan de apoſtoliſche bevelen; maar ik kant my, uit yver voor de eer van myn vader, tegen de bevelen aan, die tegen den apoſtoliſchen geeſt ſtryden, en hier door quyt ik my van de twee verplichtingen, die Gods wet my op legt. Niets dan het geen overeen komt met de leer der apoſtelen en van onzen Heere Jezus Chriſtus, meeſter der apoſtelen, wiens perzoon de paus verbeeld, kan als een apoſtoliſch bevel aangezien worden, de h. ſtoel kan alles, om optebouwen, en niets om omverteweрpen, daar in beſtaat de volheid zyner magt. Nu heeft de brief, dien ik ontfangen heb, geen overeenkomſt ter wereld met de apoſtoliſche heiligheid, in tegendeel, hy loopt'er rechtdraats tegen aan, daarom gehoorzaam ik'er*

ik'er niet aan; ik kant'er my tegen aan, met de gevoelens van een eerbiedigen zoon.

Na dus gedacht en gesproken te hebben, moest hy een grote verandering ondergaan, om het decreet aan te nemen en af te kondigen, wat bepalingen daarin mogten gemaakt zyn. Want indien het gezegde waar was, kon het geen uitlegging verdragen: derhalven moet men onderstellen, dat men, volgens de gewoonte der pleiters, een weinig gegrosseert had. Toen derhalven zyn eminentie den koning zyn mandement van aanneeming aanbood, verzekerde hy zyne majesteit, dat geen stap hem ooit zo veel gekost had, en dat men zulke grote liefde voor de rust van den staat en den vrede van de kerk moest hebben, als hy had, om zulken pas te wagen. Zyne vergelegenheid.

Zo dra de Cardinaal van Noailles het verlangde toegestaan had, stelde men met elkander een aaneenschakeling van leerstukken op, om tot uitlegging van de bulle te dienen: het werk was langdradig, en daar hoorden veel veranderingen, verzachtingen, en verbeteringen toe, eer men het zo ver kreeg, dat het in staat was om door de menigte van bisschoppen voorgoedgekeurt te worden, behalven dat men, om ze daar toe brengen, be-

 dingen

dingen moeſt maken, en oneindig vele voorzorgen gebruiken.

Men maakte een begin, met zich van de ſtemmen der jezuiten te verzekeren, wiens geheime onderhandelingen, en de verbinteniſſen die zy met verſcheide biſſchoppen hadden, het verdrag konden omverſtoten. Deze vaders waren toen in twee partyen verdeelt, door de namen van wel- en qualyk-geintentioneerden onderſcheiden. De onenigheid ging zo ver, dat het genoeg was, dat de eene party van het eene gevoelen was, om de andere ſtraks de tegenſtrydige mening te doen omhelzen. De twede zoon van den zegelbewaarder, toen voor de eerſte maal politiek-ſtedehouder, deed ze op order van zyne koninglyke hoogheid byeen vergaderen; zy keven in zyne tegenwoordigheid, maar vader Lallemand, hooft van de welgeintentioneerden zedert den dood van vader le Tellier, verklaarde zich met zyn helen aanhang voor het algemeen leerboek, zelfs ſchreef hy een ſoort van een çirculairen brief aan verſcheide biſſchoppen, om zich daar ook mee te vrede te houden.

By deze behandeling voegde men een andere, die alzoo wezentlyk was. Men maakte niet al te veel ſtaat op de

rek-

reklykheid der bisschoppen ten verzoeke van vader Lallemand; en was het daarenboven ook wel veilig, zich op dezen jezuit te betrouwen, die veel deel had gehad in de listige streken van vader le Tellier? de bisschop van Soissons, tegenwoordig aarts-bisschop van Sens, had zich zeer beroemt gemaakt door verscheide schriften, die hy over 't werk van de constitutie, onder den titel van vermaningen, had in 't licht gegeven, en was een van de voornaamste hoofden geworden, 't geen de hertog regent uitdrukte, met te zeggen, *qu'il etoit devenu un chien à grand collier*. 't Was een zaak van aangelegenheid, hem op zyn zyde te winnen, en men ontbood hem te Parys. Deze prelaat had nooit het hof gezien, als toen hy den eed van getrouwheid had afgelegt: hy kon de vlyeryen, die men omtrent hem in 't werk stelde, en de loftuitingen, die hem zyne koninglyke hoogheid gaf, niet weerstaan; hy gaf zich te enemaal aan de inzichten van dien prins over, en wierd de voornaamste aandryver en yverigste voorvechter van het vergelyk. Zyne inschiklykheid heeft hem mooglyk den cardinaals hoed gekost, en wierd niet in 't algemeen voorgoed gekeurd: een deftig magistraats persoon zei op een tyd tegen hem, in een talryk ge-

zelſchap, *Myn heer, het gemeen heeft u in de weegſchaal gelegt, en zal uit uw gedrag zien, of het u in 't vervolg zo veel zal moeten verachten, als het u tot hier toe geacht heeft.* Men heeft willen zeggen, dat deze prelaat de auteur van die ſchriften niet was, daar hy zo veel eer mee heeft ingelegt: 't is waar dat men moeite heeft om den auteur van de vermaningen in het leven van Maria à la Coque te kennen; maar, behalven dat Languet verſtand en geleertheid bezit, is het zeer wel mooglyk, dat men over bondige ſtoffen wel ſchryft, en ſlecht, als'er een ſprookje te verhalen is.

De verzameling van de leerſtukken omtrent na den ſmaak van beide de partyen zynde, tekenden die de meeſte biſſchoppen, die te Parys waren: de abt van la Fare Lopitz bragt dit geſchrift aan verſcheide afwezenden, met de recommandatie van Vader Lallemand verzelt.

Men gebruikte toen een grap, met te zeggen, dat deze abt de biſſchoppen ging leren *tekenen.* De biſſchoppen van Montpellier, van Boulogne, van Nîmes, en van Sainctes weigerden die voor goed te keuren; de twee eerſten, om dat zy een ſtap was tot het aannemen van de conſtitutie, en de gemoederen daartoe ſchikte;

ſchikte; de twee anderen, om dat zy ze aanzagen als daartegen ſtrydende, en tot groot nadeel daarvan ſtrekkende: alle vier kregen zy bevel, om binnen drie dagen Parys te verlaten, en zich vaardig naar hunne bisdommen te begeven, en daar te blyven tot nader order.

De prieſters onder het bisdom van Parys onderzochten dit geſchrift in hunne dorp-vergaderingen, veroordeelden het, en gaven kennis van die veroordeling aan hun biſſchop, onder den titel van vertogen. Het dekenſchap van Chateaufort, dat zyn vergadering te Verſailles hielt, proteſteerde eenparig, in ſpyt van den aartsdiaken en zyn deken, tegen het nieuwe verdrag en tegen de opgeſtelde leer-punten; *de vierſchaar van de kerk*, riepen zy alle uit, *de zaak van de bulle onderhanden hebbende, kan de kerk alleen daarover vonniſſen in een algemeen concilie:* dit waren de eige woorden, waarvan zich de cardinaal in een zyner appellen bedient had. Na het middagmaal, dat naar allen ſchyn zodanig was, als de maaltyden der aartsdiakens gewoonlyk zyn, proteſteerde men opeennieuw; men riep uit, dat men, ſchoon de cardinaal de conſtitutie mogt aannemen, daar nooit deel in

De prieſters leveren hem vertogen in.

in wilde hebben, noch door aanhanging, en noch minder door publieke ſtemgeving, en dat men zich, om die te beſtryden, van de wapenen zou bedienen, die zyn eminentie hun in zyne appellen en mandementen had verſchaft.

De deken, 't welk de prieur van S. Germain en Laye was, gaf kennis van deze vergadering: men was zeer wel over zyn gedrag voldaan, en men gaf hem laſt, om den prieſter van S. Leu te bekéren, die, zo men zei, wat kregelig wierd.

De prieſter dit gehoort hebbende, zeide: " Ik ben 'er over verwondert, want „ twee jaren geleden gaf zyne eminen„ tie my order, om den prieur van S. „ Germain en Laye te bekéren, die „ zwarigheid maakte, om van de conſti„ tutie te appelleren ".

De vertogen dezer prieſters zyn zo ongemeen in hun ſoort, als die van het parlement geweeſt waren, toen het in 't jaar 1718 een plakaat des konings over de munten vernietigt had. " Wy zou„ den menen, zeiden zy, te kort te „ ſchieten, in het geen de godtsdienſt, „ de waarheid, en de plicht van ons „ vereiſchen, indien wy niet in den „ boezem van uwe eminentie de bitte„ re ſmerten uitſchuddeden, die ons

„ het

„ het nieuw vergelyk veroorzaakt. 't
„ Geen ons noch meer ontrust, is het
„ nieuwe zamenstel van de leer, daar
„ wy hooftdwalingen in ontdekt heb-
„ ben:

„ Men stelt den jood gelyk met den
„ christen, Mozes met Jesus-Christus.
„ Mozes en de profeten, zegt men
„ daarin, als dienaars van de wet heb-
„ ben niet dan slaven gemaakt, maar
„ in de hoedanigheid van de profeten
„ van Jezus-Christus en van predikers
„ van 't evangelie, hebben zy ware kin-
„ deren Gods gemaakt.

„ Het zamenstel van de leer veron-
„ derscheid in God drie wezentlyke
„ willen om den mensch zalig te maken,
„ 't geen tegen de gronden der oude
„ godgeleertheid is, en tegen deze
„ oorspronklyke waarheid, *omnia quæ-
„ cunque voluit, fecit.*

„ Wy verwonderen ons, dat het
„ leerstuk van de genade die krachtda-
„ dig door haar zelve is, door zyne emi-
„ nentie in het jaar 1696 erkent voor
„ het enig gevoelen, dat met de schrif-
„ tuur en de overlevering overeenkomt,
„ tegenwoordig maar aangezien word
„ voor het gevoelen van eene byzon-
„ dere school, die omtrent dit artykel,

„ zegt

„ zegt men, iets by de ſchrift en de
„ overlevering voegt.

„ Het woord chariteit of liefde word
„ in twee verſcheide zinnen verſtaan,
„ voor een natuurlyke goddelyke lief-
„ de, en voor een theologiſche deugd.
„ Daar is maar een ſoort van godlyke
„ liefde, daar is geen natuurlyke.

„ Wie zou niet verſchrikt zyn over
„ de volgende uitdrukking, *zonder de*
„ *Godlyke liefde kan men wel waarlyk-*
„ *chriſtelyke daden oeffenen.* Men ver-
„ genoegt zich met te zeggen, dat de
„ verplichting, om zyne handelingen
„ op God te huis te brengen, in het
„ eerſte gebod ſchynt opgeſloten te
„ zyn. Wy ſtaan verſtelt, dat, in
„ plaats van ons aan te zetten om het
„ voorbeeld en de heilige regels te vol-
„ gen, die de vaders omtrent de boete
„ voorgeſchreven hebben, men niet
„ ſpreekt, als van de gelovigen op te
„ wekken, om hun voordeel te doen
„ met de aflaten van de kerk.

„ Wat goed kunnen wy in onze pa-
„ rochien doen? De eerſte herders zyn
„ zelf de lerende kerk: is dit met uitſlui-
„ ting van den tweden rang? indien
„ dat waar is, wiſten de apoſtelen niet,
„ waaruit de ware raadsvergadering

„ van

„ van de kerk bestaat, toen zy de pries-
„ ters te gelyk met hen deden verga-
„ deren. Indien de bisschoppen bewe-
„ ren de enige rechters van 't geloof
„ te zyn, ten minsten moeten zy 'er
„ niet alleen over ten oordeel zetten,
„ zonder de twede orde daar by te roe-
„ pen, die men nooit het recht moet
„ weigeren van haar stem te geven, ten
„ minsten ten opzicht van de leer, over
„ de zwarigheden die 'er zich opdoen:
„ wy zeggen *ten minsten*, want wy heb-
„ ben ons in onze verantwoording van
„ getuigenissen bedient, welke het recht
„ wettigen, dat de twede order heeft,
„ om te gelyk met de bisschoppen te
„ vonnissen, zelf in de algemene kerk-
„ vergaderingen ".

De priesters van Parys, en die van het dekenschap van Montmorenci, waren voorgegaan, de meeste anderen volgden: en alle waren ze het eens, om uit den brief van de bisschoppen van Boulogne en Montpellier de algemene aanmerkingen te nemen, die zy over het vergelyk maakten. *Men verkeert gedroomde dwalingen in ware*, zeiden zy, *om aan de bestraffingen van de bulle vat te geven. Men bedient zich expres van twyffelachtige termen, en van dubbelzinnige en ruimschotige uitdrukkingen, die* ge-

gemeenlyk meer de voorvechters van de dwaling, als de verdedigers van de waarheid begunstigen. Indien de paus deze nieuwe uitleggingen verwerpt, kan men ze dan aanzien, als den zin van de bulle te behelzen? indien het gezonde vernuft 'er andere doet voor goed keuren, moet men die laten varen? indien de textwoorden van de bulle daartegen aanlopen, waarby zal men zich houden? zal men een eigenhoofdige uitlegging voor den natuurlyken zin van den text verkiezen? wie zal ons uit deze verlegenheid redden!

Men moet niet denken dat de Sorbonne in deze gelegenheid met de handen in den schoot zat: een verbod bekomen hebbende van over deze stof te raadplegen, protesteerde zy tegen alles, wat 'er ingevolge en by gelegenheid van dit vergelyk mogt gedaan worden. Deze tegenkantingen verhinderden de voltrekking van de zaak niet, schoon zy zeer de ongerustheid en de onberadenheid van den cardinaal de Noailles hielpen vermeerderen. Men had byna al zo lang tyd nodig, om het omtrent zyn mandement van aanneming eens te worden, als men gehad had om de uitleggingen, of, het geen op het zelve uitkomt, om den zamenhang der leerpunten op te stellen. Eindelyk keurden het de

de cardinalen van Rohan en van Biſſi in de maand maart in de volgende termen voor goed: „Hoewel de aanneming van „ den heer cardinaal de Noailles, zei „ de eerſtgenoemde, ſingulier, onge- „ hoort, en vele zwarigheden onder- „ worpen is, evenwel, om dat zy „ wezentlyk en waarachtig is, gelo- „ ven wy, aangezien de troeblen van „ de kerk van Vrankryk in 't algemeen, „ en de toeſtand van Parys in 't byzon- „ der, dat zy kan doorgaan. Wy oor- „ délen, zei de andere, dat de uitleg- „ gingen van den heer cardinaal de „ Noailles, met de onderrechting der „ veertig biſſchoppen overeenſtemmen- „ de, en niets tegen de rechtzinnige „ leer behelzende, genoeg volſtaan kun- „ nen, zo zy van een oprechte en „ waarachtige aanneming gevolgt wor- „ den ".

De cardinaal de Biſſi raakte den ſpyker op zyn kop, men had alle redenen van de wereld om de oprechtheid van den aartsbiſſchop van Parys te mistrouwen. Hy wilde, en hy wilde niet, of liever, hy maakte de minen als of hy wilde: zyn gedrag en zyne verbintenisſen waren altyd dezelve; die het meeſte tegen de conſtitutie durfden ſchreeuwen, welke hy nu ſtond aan te nemen, *Weinig oprecht gedrag.*

ſtonden het diepſte in zyn gunſt, zelf keurde hy het ſchelden, dat zy tegen hem déden, voor goed. *Ik vergeef het hun*, zeide deze prelaat, *'t is de liefde tot de waarheid, die hen doet ſpreken.* Was de çirculaire brief, die hy aan zyne waarde prieſters ſchreef, om hunne ongeruſtheden te ſtillen, waarin hy hen verzekerde, dat hy altyd dezelve gevoelens voor hen zou behouden, niet byna een uitdrukkelyke ontkenning van alles, wat hy in de onderhandelingen beloofde, en van 't geen hy in gevolge van die beloften deed? wat inzicht kon hy hebben, in te eiſchen om zyn mandement uit te geven, dat de declaratie des konings, in behoorlyke form afgekondigt en geregiſtreert, vooraf mogt gaan? de aankleving aan een party, al is het zelf de quade party, kan noch verſchoont worden, maar gebrek van oprechtheid is altyd te laken.

Het onderzoek van het ontwerp van de declaratie des konings, en de gewichtige zaken die 'er tuſſchen beide voorvielen, deden die tot de maand van auguſti ſlepende houden. 't Geen de cardinaal van Noailles voorzien had, en 't geen mogelyk de beweegreden van de bedonge voorwaarde geweeſt was, gebeurde, het parlement weigerde ronduit die te regiſ-

regiſtreren, en dewyl men dezelve weigering van de andere ook vreesde, had men ze naar 't parlement van Douai gezonden, daar men zich vooraf van verzekert had. Het lezen van dit gewichtig ſtuk, door den cardinaal van Noailles voorgoedgekeurt, zal doen zien, hoe veel reden zyne koninglyke hoogheid had, om over den uitſlag van zyn onderhandeling vergenoegt te zyn, en waarop de erkentenis van het hof van Romen, ten opzicht van den abt du Bois, die daar zo veel deel in gehad had, gegrond was.

„ Van den tyd af van onze komſt tot „ de kroon, zeide de koning, hebben „ wy geoordeelt, dat onze voornaamſte „ plicht was, het eerſte gebruik van on- „ ze magt aan den godsdienſt toe te wy- „ den, en den roemryken titel van oud- „ ſten zoon van de kerk te verdienen, „ die ons onder de koningen onder- „ ſcheid; met ons gezag te doen die- „ nen, om de onluſten te ſtillen, die 'er „ in ons ryk ter gelegenheid van de bul- „ le ontſtaan waren, door den h. vader „ den paus tegen het boek, dat zede- „ kundige aaanmerkingen over het nieu- „ we Teſtament genoemt word, uitge- „ geven. Onze zeer waarde en zeer „ beminde oom de hertog van Orleans, Declaratie over de conſtitutie.

 „ regent

„ regent van ons ryk, heeft de oprecht-
„ heid onzer verlangens door de uitge-
„ ſtrektheid zyner kennis onderſteunt;
„ midden onder de zorgen, die de hag-
„ chelyke tydgewrichten hem inboezem-
„ den, heeft hy altyd een zo wenſch-
„ lyken vrede als het waardigſte onder-
„ werp van zyn oplettentheid geacht:
„ en aan de onvermoeidheid van zyn
„ arbeid zyn wy het genoegen verſchul-
„ digt, van ons volk het einde van een
„ onenigheid te kunnen aankondigen,
„ waarvan de gevaarlyke gevolgen zo
„ wel de genen, die waarlyk de kerk
„ beminnen, als de genen, die oprecht
„ de belangen van den ſtaat toegedaan
„ zyn, ontruſten.

„ Uitleggingen, met een geeſt van
„ eendragt en van chriſtelyke liefde op-
„ geſtelt, om te beletten dat men door
„ valſche uitduidingen, en die tegen
„ haar waren zin ſtryden, een quaad ge-
„ bruik van de bulle mogt maken, zyn
„ eenparig door alle de cardinalen, al-
„ le de aartsbiſſchoppen, en byna alle
„ de biſſchoppen van ons ryk voorgoed-
„ gekeurt. Die de conſtitutie reeds aan-
„ genomen hadden, hebben uit eenen
„ mond getuigt in den brief, dien zy
„ aan onzen zeer waarden en zeer be-
„ minden oom, den hertog van Orleans,
„ geſchre-

„ geſchreven hebben , dat deze uitleg-
„ gingen met de leer van de kerk, met
„ die van de bulle , en van de herder-
„ lyke onderrechting , in 't jaar 1714.
„ uitgegeven, overeenſtemden ; en de
„ meeſte prelaten, die tot hiertoe hunne
„ aanneming hadden opgeſchort, heb-
„ ben deze zelve uitleggingen aangeno-
„ men, om ze hun volk te vertonen by
„ het aannemen van de bulle , als der-
„ zelver waren zin behelzende. Dus
„ hebben wy de vertrooſting, van de on-
„ luſten , die de kerk van Vrankryk
„ ontroerden, geſtilt te zien, de twyf-
„ felingen opgeheldert, de geſchillen
„ over het aannemen van de bulle geëin-
„ digt, den vrede , daar de overlede
„ koning onze overgrootvader zo yve-
„ rig naar verlangde , eindelyk aan de
„ kerk weerom gegeven, en de conſti-
„ tutie *Unigenitus* met zulke echte uit-
„ leggingen verzelt, dat de genen, die
„ tot hiertoe moeite en zwarigheden
„ hadden, zich niet langer zullen kun-
„ nen beraden om zich daaraan te on-
„ derwerpen , en zich aan de ſtem en
„ het voorbeeld hunner herders te ge-
„ dragen.

„ In deze omſtandigheden lyden on-
„ ze yver voor den godsdienſt en voor
„ het welzyn van den ſtaat, de kinder-

„ lyke eerbied, waarmee wy, op 't voorbeeld onzer voorzaten, jegens onzen h. vader den paus vervult zyn, het vertrouwen dat wy op de kennis van de bisschoppen van ons ryk hebben, de zorg, die wy moeten aanwenden, om de goede order en rust in onzen staat te herstellen, niet, dat wy uitstellen het zegel van ons gezag aan een zo dierbaren vrede te hangen, en te gelyk alle nodige voorzorg te gebruiken, om de oude zaden van tweedragt te verstikken, te verhinderen, dat de woelachtigheid, de valsche iever, de geest van partyschap 'er nieuwe doe ontstaan, en om in de kerk een zo billyke als nodige subordinatie te handhaven. Wy zullen hierdoor in de gevoelens van den overleden koning, roemruchtiger gedachtenis, treden, toen hy zyne opene brieven van den veertienden februari 1714. gegeven heeft; en wy hopen, dat alle de prelaten van de kerk van Vrankryk zich in den zelven geest verenigende, de wysheid en de goedertierenheid van hun gedrag het werk van hun iever voor de waarheid, en van hun liefde voor den vrede, zullen voltooien, en voor altoos bevestigen.

„ Hierom enz. willen wy, dat de con-

„ stitutie

„ ſtitutie *Unigenitus* in alle de ſtaten,
„ landen, en heerlykheden van ons ge-
„ bied zal aangenomen worden. En
„ gevolglyk verbieden wy aan alle on-
„ ze onderdanen, van wat ſtaat, aan-
„ zien, of rang zy ook zyn mogen,
„ aan alle genoodſchappen, gemeenten,
„ en wereldlyke of geeſtlyke perſonen,
„ van wat orde, congregatie, of ge-
„ noodſchap zy ook mogen zyn, zelf
„ aan de univerſiteiten van ons ryk,
„ en voornaamlyk de theologiſche facul-
„ teiten, van iets te zeggen, ſchry-
„ ven, ſtaande te houden, te leren, te
„ verſpreiden, of onder den man te
„ brengen, direct of indirect, 't zy te-
„ gen de conſtitutie, 't zy tegen de
„ herderlyke inſtructie, in de vergade-
„ ring van 1714 verkondigt, en door
„ meer dan hondert biſſchoppen van
„ Vrankryk aangenomen, 't zy tegen
„ de uitleggingen over de bulle *Unige-*
„ *nitus*, door voornoemde cardinalen,
„ aartsbiſſchoppen, en biſſchoppen van
„ ons ryk voorgoedgekeurt, als over-
„ eenſtemmende met de leer van de
„ kerk, en den waren zin van de bulle.

„ De eendragt der biſſchoppen wen-
„ ſchende te handhaven, en in hunne
„ bisdommen een vrede te beveiligen,
„ die zo noodzaaklyk is tot herſtelling

 „ van

„ van de goede order en de apostoli-
„ sche tucht, verbieden wy te gelyk
„ zeer nadruklyk, van direct of indirect
„ iets tegen de constitutie in 't werk te
„ stellen, of daarvan aan een toekomen-
„ de concilie te appelleren, onder wat
„ voorwendzel het ook zyn moge.

„ Wy willen, om voor het toeko-
„ mende de gemelde eendragt te beves-
„ tigen, dat de voorgaande acten en
„ appellen zullen gehouden worden als
„ nul en van gener waarde. Wy ver-
„ bieden alle onze onderdanen, zich daar-
„ van te bedienen, op wat wyze het
„ ook zyn moge, en onze rechters,
„ daar enige acht op te slaan: en uit
„ dien hoofde zal het niet geoorlooft
„ zyn op enigerhande wyze enige on-
„ derzoeken of proceduren ten opzichte
„ van de genoemde acten en appellen,
„ en alles wat hieromtrent gepasseert is,
„ te doen, of voorttezetten.

„ Wy vermanen en gelasten de aarts-
„ bisschoppen en bisschoppen van ons
„ ryk, de hand aan de uitvoering der
„ tegenwoordige reglementen te hou-
„ den, in dien geest van vrede en chris-
„ telyke liefde, waarvan zy ons zo me-
„ nigvuldige blyken in deze gelegen-
„ heid hebben gegeven; wy gelasten
„ onze parlementshoven, het geen 'er

„ in

„ in dit artykel begrepen is, heilig te
„ onderhouden, en te doen onderhou-
„ den, voornaamlyk in 't geen de ap-
„ pellen betreft, en al het geen 'er tot
„ nadeel van de tegenwoordige zou mo-
„ gen geschied zyn, te vernietigen.
„ Ook zoeken wy door het tegenwoor-
„ dig artykel geen inbreuk te maken in
„ de regels van de kerk, en de grond-
„ wetten van 't ryk, omtrent het recht
„ van aan een toekoment concilie te
„ apelleren.

„ Ons voornemen zynde de spoorlo-
„ ze vryheid te besnoeien, waar mee
„ men verscheide schriften in de wereld
„ heeft verspreid, die tegen het gezag
„ en de leer van de kerk stryden, wel-
„ ke heilig in ons ryk onderhouden word,
„ en meteen de reukeloosheid der woel-
„ agtige, losbandige, en tomeloze gees-
„ ten zoekende te stuiten, die zich van
„ de laatste geschillen bedient hebben, 't
„ zy om de dwalingen van Jansenius
„ te vernieuwen, 't zy om het gezag
„ van de kerk aan te tasten, om zetre-
„ gels, welke tegen die van 't ryk, te-
„ gen de rechten van 't bisdom, en te-
„ gen de vryheden van de Gallicaan-
„ sche kerk stryden, of andere gron-
„ den van een heel toegevende zede-
„ kunde in te voeren, willen wy, dat

„ de ordonnantien van de koningen onze voorzaten, en de onze, rakende de kerklyke policy en tucht, en de uitvoering van de vonnissen der kerk in 't stuk van de leer, nagekomen zullen worden volgens haar form en inhoud, inzonderheid de bullen van Innocentius den tienden, en Alexander den zevenden tegen de Jansenistery, en het plakaat omtrent het tekenen van het formulier. Egter verstaan wy niet, dat men direct noch indirect enige nieuwe formulieren van ondertekeningen zal durven vorderen, nademaal het niet geoorlooft is, diergelyke in te voeren, zonder de raadpleging der bisschoppen, die met ons gezag bekleed zyn.

„ De ordonnantien, plakaten, en declaratien over de kerkelyke jurisdictie zullen volgens haar form en inhoud uitgevoert worden, en ingevolge van dien, zal de kennisneming en de uitspraak over de leer den aartsbisschoppen en bisschoppen toebehoren, en hunne vonnissen ten dezen opzichte zullen tegen alle gemeenten, en zo wel wereldlyke als geestlyke personen, ter uitvoering gestelt worden, zonder dat al het geen daar tegen gedaan of ondernomen zou mo-

„ gen

„ gen zyn, gedurende de laatſte onenig-
„ heden, enig hinder of nadeel zal kun-
„ nen toebrengen aan het rechtsgebied
„ der biſſchoppen, of daar enige nieu-
„ we verandering in maken. Wy ge-
„ laſten onze parlementen, en alle on-
„ ze andere rechters, om de kennis-ne-
„ ming en het vonnis over de leer aan
„ de biſſchoppen te verzenden, en hun
„ den byſtand te verlenen, dien zy zou-
„ den mogen nodig hebben.

„ Verders verbieden wy alle onze
„ onderdanen, van elkander aan te taſ-
„ ten of te tergen met de ſmaadwoor-
„ den van invoerders van nieuwighe-
„ den, janſeniſten, ſcheurmakers, ket-
„ ters, of andere bendnamen; gelyk
„ ook het opſtellen, verkopen, ver-
„ ſpreiden, of anderſins, van boeken of
„ pasquillen, vooral van die gene,
„ welke tegen de eerbied ſtryden, die
„ men aan onzen heiligen vader den
„ paus, aan de biſſchoppen, of aan de
„ vryheden van de Gallicaanſche kerk
„ verſchuldigt is, of welke direct of in-
„ direct de voornoemde conſtitutie be-
„ ſtryden, en in 't algemeen alle die
„ gene, die geſchillen raken, welke on-
„ langs afgedaan zyn, waaromtrent
„ wy een algemeen ſtilzwygen opleg-
„ gen. Gegeven te Parys, den 4. Au-
„ guſti 1720.“ Na

Na dat deze declaratie in het parlement van Vlaanderen geregiſtreert en afgekondigt was, maande men den cardinaal de Noailles om zyn mandement van aanneming : zyne eminentie weigerde dit, onder voorwendzel, dat, dewyl deze declaratie nader zyn bisdom betrof, dan alle andere, het ook wel voegde, dat zy daar geregiſtreert wierd, zonder het welke zyn mandement weinig van kracht zou zyn, en blootgeſtelt aan tegenkantingen, die hy niet graag zou ondergaan.

Tegenkantingen, die deze declaratie ontmoet.

Vergeefs gebruikte men alle zyne welſprekentheid, hy bleef onbeweeglyk. Men moeſt bedacht zyn om hem genoegen te geven, want zonder dit mandement wierd de declaratie ten minſten van geen nut. Dit was zo gemaklyk niet om te doen: het parlement was naar Pontoiſe verplaatſt; deszelfs weinige trek om de vreedzame inzichten van 't hof te begunſtigen, had veel tot deszelfs ongunſt geholpen, en het had weinig ſchyn, dat deze ſtrenge behandeling het inſchiklyker zou gemaakt hebben: daarenboven was het meer dan waarſchynlyk, dat men zich met zyne eminentie verſtond, en zo veel wilde toebrengen, als het mooglyk was, om den cardinaal van zyn belofte te ontſlaan.

Niet

Niet tegenſtaande deze overwegingen, wierd de declaratie naar Pontoiſe gezonden: de univerſiteit, de prieſters van Parys, en de vier appellerende biſſchoppen, zonden 'er ook requeſten naar toe, waarby zy verzochten van te mogen ontfangen worden als appellanten van al het geen 'er gedaan was, of noch ſtond gedaan te worden, omtrent het vergelyk, waaraan zy beweerden geen deel te hebben, en tegen hun appél aan een algemeen concilie, dat vry en wettig vergadert zou zyn. Deze requeſten vonden meer ingang in het parlement, dan de declaratie van den koning, door de toeſtemming van het ligchaam der biſſchoppen onderſteunt, zo dat myn heer de la Vrilliere order had die weer in te trekken.

Zyne koninglyke hoogheid, en zyn gunſteling, de abt du Bois, een doodlyke ſpyt over al dezen tegenſtand en behandeling gevoelende, lieten hunne gedachten op den groten raad gaan, en het ſcheelde weinig of zy waren daar ook afgewezen, maar door het bidden en ſmeken der hertogen en pairs, zo ik my dus mag uitdrukken, die de hertog regent daar zelf in hunne çeremonie-tabberden met alle de andere prinſſen van den bloede ingeleidde, geſchiedde de re-

registrering den 23 september, en wierd door opene brieven gevolgt, behelzende in substantie, dat de koning, na aan den groten raad zyne declaratie van den 4den Augusti laatstleden gezonden te hebben, om de bevrediging der bisschoppen van zyn ryk te wettigen en te handhaven, over de geschillen, die 'er onder hen ter gelegenheid van de constitutie *Unigenitus* ontstaan waren, dien raad verzocht had om tot het registreren van de voornoemde declaratie over te gaan; het vertrouwen dat hy op hun bequaamheid, en ervarenheid in de kerklyke zaken had, en de blyken die zy van hun iever voor de rust van de kerk en den staat hadden gegeven, hadden zyn majesteit bewogen, om hun de kennisneming toe te wyzen van de disputen en geschillen, die 'er ontstaan waren, of noch mogten ontstaan, ter oorzaak van de gemelde constitutie, in het rechtsgebied van het parlement van Parys.

Vorderingen van den Cardinaal de Noailles.

Deze registrering was noch niet naar de smaak van zyne eminentie, hy verklaarde met uitdruklyke termen, dat zyn mandement niet in 't licht zou komen, voor dat de declaratie des konings, waarop het betreklyk was, in het parlement van Parys geregistreert was. Niet tegenstaande het hartzeer en de spyt, die deze

deze wankelbaarheid, of liever dit gebrek van zyn woord te houden, in luiden van het karakter van den hertog van Orleans, en zyn eerſten miniſter, moeſten veroorzaken, lieten zy zich niet afwyzen, en wierden de zaak meeſter, die de cardinaal onmooglyk oordeelde. Zonder op te houden van met deze prelaat grote omzichtigheden te gebruiken, gebruikte men een fieren toon tegen hem, en bepaalde hem een tyd, om een vaſt beſluit te nemen, hem te verſtaan gevende, dat men, zyn uitvlugten moede, maatregels zoude kunnen nemen, die hem niet aangenaam zouden zyn.

Men ſtelde een nieuwen gewetensraad aan, waarvan hy uitgeſloten was: deze beſtond uit den cardinaal de Rohan, die 'er preſident van zou zyn, uit den cardinaal de Biſſi, den aartsbiſſchop van Camerik (dit was de abt du Bois) uit mynheer Fleuri, oud biſſchop van Frejus, en leermeeſter des konings, uit den heer Maſſillon, biſſchop van Clermont, eertyds vader van het oratorie, en den vermaartſten preker van Parys, zynde een van die genen, die het meeſt toegebragt had, om den cardinaal de Noailles te overreden, om zyn ſtem tot een vergelyk te geven. De beſtemde tyd ver-

verlopen zynde, liet men zich zeer door de abdis van Chelles bidden, om hem een nieuw uitſtel te verlenen.

Men krygt het parlement zo ver, dat het de conſtitutie regiſtreert.

Het wezentlyke point was, het parlement tot reden te brengen: om het zelve bang te maken, en te doen gevoelen, dat men het wel zonder het zelve kon ſtellen, rechtte men een (†) Vacantiekamer te Parys op; de eerſte zitting van dit gerechtshof wierd den 7 october by de grote Auguſtynen gehouden, in de zaal, die tot de vergaderplaats der geeſtlyken geſchikt is. De koning drukte zich hieromtrent aldus in zyne opene brieven uit: „ Niet raad- „ zaam geoordeelt hebbende, om ge- „ wichtige redenen, een vacantie-kamer „ te Pontoiſe op te rechten, waarheen „ wy ons parlementshof verplaatſt heb- „ ben, verplicht ons het recht, dat wy „ onze onderdanen ſchuldig zyn, an- „ dere rechters aan te ſtellen, waaraan „ zy zich kunnen adreſſeren, om dat „ zo vaardig te erlangen, als het de na- „ tuur der zaken, die gemeenlyk in de „ vacantie-kamer verhandelt worden, „ vereiſcht. Om deze redenen hebben

„ wy,

† Zodanig een gerechtshof beſtaat gemeenlyk uit een *preſident à mortier* en enige raadsheren, om gedurende de vacantien de zaken van de juſtitie waar te nemen.

„ wy, op den raad van den regent, van
„ de prinſſen van onzen bloede, en an-
„ dere grote en aanzienlyke perſona-
„ gien van onzen raad, alle de zaken,
„ die voor ons gemeld parlements-hof
„ hangen, zo wel in het civiel als in
„ het crimineel, die het gewoon is,
„ gedurende de vacantien, in ſtaat van
„ wyzen te brengen, en uit te ſpre-
„ ken, gelyk ook die gene, die gedu-
„ rende de tegenwoordige commiſſie
„ mogten komen te ontſtaan, aan u ver-
„ wezen, gelyk wy ze aan u verwy-
„ zen mits dezen, u aanſtellende, be-
„ velende en committerende, om van
„ dezelve kennis te nemen, en ze ter
„ laatſter inſtantie uit te wyzen, en dat
„ tot S. Marten toe ".

De preſident van deze commiſſie was de heer d'Armenonville, de procureur-generaal de heer de Vatan, en de raadsheren waren ten getale van zeven, uit des konings raad van ſtaten genomen, waarby 25 requeſtmeeſters gevoegt waren.

Ter zelver tyd dat men het parlement in 't algemeen deze ſpyt aandeed, lei men zich toe, om de particuliere leden daarvan door onderhandelingen en ſollicitatien te winnen. De heer cançelier deed daar groten dienſt in, en ſchikte

zich heel gemaklyk naår de inzichten van 't hof. Deze magiſtraats-perſoon, van wiens eerlykheid en vroomheid men zo breed had opgegeven, had veel van de grote genegenheid laten varen, die hy voor de janſeniſtiſche party gehad had, 't geen ik daarom zeg, om dat niemand onbewuſt is, dat de gevoelens van Janſenius en van Quênel dezelve zyn. Hy meende in den groten ophef, die 'er gemaakt was, andere driften, dan de iever voor de waarheid, ontdekt te hebben; een liefhebber van de goede order, en van de ſubordinatie zynde, was hy geërgert geweeſt over de vorderingen en de handelingen van de lage geeſtlykheid: dewyl het zamenſtel der leerſtukken hem ſcheen toe te ſtrekken, om de misbruiken, die men van de bulle zou kunnen maken, af te keren, zag hy de onoverwinlyke tegenkanting, om die aan te nemen, als een hartnekkig beſluit aan, om de onluſten eeuwigdurent te maken, en in de kerk een nieuwe form van regering in te voeren; hy drukte zich omtrent zo hierover uit, en zyn gedrag heeft naderhand altyd zyne gevoelens beantwoord.

De onderhandelingen waren niet vruchteloos, maar zy waren van een langen naſleep. Om van derzelver goeden

uitslag verzekert te zyn, en die te verhaasten, namen de hertog van Orleans en zyn raad een besluit, om het parlement een zwaarder slag toe te brengen, dan alle de voorgaande. Toen deze vergadering zich klaar maakte, om haare zittingen tegen den dag van S. Maarten te hervatten, ontfing ieder van derzelver leden een gesloten brief, die hun verbood te Pontoise te vergaderen, en belastte, zich naar Blois te begeven, om daar den tweden van de volgende maant het parlement te openen. De iever, en de stantvastigheid dezer magistraatspersonen konden deze twede ballingschap niet weerstaan, de onderhandelingen vorderden meer in vier of vyf dagen, dan zy voorheen in verscheide maanden gedaan hadden: den vyftienden november, dat is te zeggen vier dagen na het ontfangen van de geslotene brieven, gaf de eerste president zyn woord in naam van de vergadering, dat de registröring zou geschieden. Men quam in aller yl omtrent de voorwaarden overeen; dat de commissie aan den groten raad, nopende de uitvoering van de declaratie, zou herroepen worden; dat de te boekstelling te Pontoise zou geschieden; dat dit met enige bepalingen zou in zyn werk gaan, waarvan men de voorwaarden

regleerde, en dat het parlement, zo dra als het mooglyk was, te Parys zou herſtelt worden.

Het gegeven woord wierd met meerderheid van ſtemmen den vierden december ter uitvoering gebragt. De bepalingen hielden in, dat het regiſtréren geen inbreuk zou maken in de vryheden en privilegien van de Gallicaanſche kerk, en in de grondwetten van 't ryk, omtrent de magt en het rechtsgebied der biſſchoppen van Vrankryk, de aanneming der pauſlyke bullen, en het recht van appél aan een toekoment concilie, en eindelyk, dat men in de uitvoering dezer declaratie acht zou geven op de clauſelen en bepalingen, bedongen by het regiſtreren van de opene brieven van het jaar 1714.

De cardinaal de Noailles, miſſchien uit beleeftheid, wachtte niet tot dat de zaak te Pontoiſe afgedaan was; maar hy deed, op het gegeven woord aan den heer regent door den eerſten preſident, zyn mandement van aanneming op den 17. november in 't licht komen. In vreedzamer tyden, waarin men niet beſloten zou hebben te veroordelen, 't geen zich tegen zyne particuliere gevoelens aankantte, zou dit mandement aangezien zyn voor het geen het was, dat is

te

te zeggen voor zeer verstandig, en zeer bequaam om de zwarigheden, die men tegen de bulle geoppert had, weg te nemen, en de ware of gewaande ongerustheden te stillen, die men ten dezen opzichte had laten blyken.

Wy hebben u altyd met een volkome eenvoudigheid, waarde broeders, alle de stappen bloot gelegt, zei deze aartsbisschop, die wy in de gewichtige zaak van de constitutie gedaan hebben; en onze grootste vertroosting is geweest, u tot getuigen van ons gedrag, en geheime vertrouwelingen van onze gevoelens te hebben .... Gy weet het, broeders, wy zyn de enige niet, die ontrust zyn geweest over de misbruiken, die men van de constitutie *Unigenitus* wilde maken, 't zy met zich te durven bedienen van den eerwaardigen naam van den h. vader den paus, om valsche en gevaarlyke gevoelens staande te houden, 't zy met zich in het andere uiterste te werpen, en te beweren, dat zyne heiligheid de leer van de kerk aangetast had .... Met inzicht om deze twee uitersten te verhelpen, stelden de bisschoppen van de vergadering van het jaar 1714, voor dat zy scheidden, de herderlyke onderrechting op, die zy als een soort van een bolwerk en een dam

Mandement van aanneming van den cardinaal van Noailles.

aanzagen, tegen de uitleggingen, die tegen den waren zin van de bulle ſtreden.

De waarheid en vrede, gelyk deze prelaten, wenſchende te bewaren, oordeelden wy niet, dat deze voorzorgen ſterk genoeg waren; en niets op ons willende nemen, beſloten wy ons aan den h. vader te adreſſeren, om hem te bidden, dat hy ons zelf de nodige uitleggingen mogt geven...... Deze verſcheidenheid van gedrag had niets in zich, dat de kerk behoorde te ontruſten; alles wat men 'er uit kon beſluiten, was, dat de biſſchoppen van Vrankryk, met elkander overeen gekomen zynde om uitleggingen by de bulle te voegen, verdeelt waren, voor zo ver, dat ſommige oordeelden die zelf te kunnen geven, in plaats dat anderen zich aan den paus adreſſeerden, om die te erlangen.

Om ondertuſſchen de quade vermoedens uit te wiſſchen, die men tegen het geloof der eerſte herders trachtte in te boezemen, en om altyd meer dan een middel te hebben, om alle de gemoederen tot een volmaakte eendragt te brengen, meenden wy te moeten verklaren, dat 'er geen onenigheid onder de prelaten was, omtrent het geene dat tot de wezentlykheid van het geloof behoort,

hoort, en dat wyduitgeſtrekter uitleggingen een genoegzaam middel konden worden, om een waren vrede te herſtellen. .... Wy durven hier den doorluchtigen prins, die met het koninglyk gezag bekleed is, tot getuigen roepen van onze wenſſchen en genegenheid voor den vrede, en in die vreedzame onderhandelingen, die hy met zyne tegenwoordigheid vereert heeft, heeft hy het genoegen gehad van te erkennen, dat'er nooit onder de biſſchoppen verſcheidenheid van gevoelens was geweeſt omtrent den grond der leerſtukken, en het wezentlyke van het geloof.... 't Geen wy ten allen tyden gewenſcht hebben, vergunt ons God tegenwoordig op onze beden.

Prelaten, die te achten zyn om hunne grote kennis, en noch meer om hunne liefde voor de ruſt, hebben met een geeſt van eendracht en chriſtelyke liefde gearbeid, om net de dwaling van de waarheid, de leerſtukken van de gevoelens te onderſcheiden.

De uitleggingen, die zy in dezen geeſt hebben opgeſtelt, zyn door zulk een groot getal van biſſchoppen voorgoedgekeurt, dat men ze als een echte getuigenis van de gevoelens der Gallicaanſche-kerk kan aanzien, bequaam om

die genen den mond te ſtoppen, die aan de conſtitutie *Unigenitus* verkeerde uitleggingen zouden willen geven, om hunne gevoelens ſtaande te houden, die van ieder party maar al te dikwils voor leerſtukken van het geloof uitgegeven worden.

Dus hebben wy de vertrooſting, van te zien, dat wy ons oordeel naar de grootſte verſtanden van de kerk van Vrankryk richten, en wy vrezen niet, dat zyne heiligheid deze uitleggingen niet zal willen erkennen, dewyl zy enkel en alleen de overlevering van de roomſche kerk zyn.

„ Ontfangt dan met vertrouwen uit-
„ leggingen, die in dezen geeſt opge-
„ ſtelt zyn, draagt die eerbied toe, als
„ zynde het werk van de Gallicaanſche
„ kerk, van dat doorluchtig deel van
„ Chriſtus kudde, dat zich altyd even
„ beroemt heeft gemaakt door de zui-
„ verheid der leer, en door de ſtantvaſ-
„ tigheid van zyne onkreukbare gene-
„ genheid voor den heiligen ſtoel. “

Deze voorreden was van uitleggingen gevolgt, die niet anders behelsden dan het zamenſtel der leer, en zy wierden met een waarſchuwing beſloten, die een ſoort van atteſtatie van derzelver rechtzinnigheid behelsde.

„ De

„ De cardinalen , aartsbisſchoppen, „ en bisſchoppen , aan wien zyne koninglyke hoogheid de uitleggingen „ heeft medegedeelt, en die dezelve „ naauwkeurig onderzocht hebben, hebben verklaart, dat zy niets behelzen „ dan het geen overeenkomſtig is met „ de leer van de kerk, en met de gronden, die zy geſtelt hebben, toen zy die „ aannamen, in hunne herderlyke onderrechting van het jaar 1714 “.

Waarna zyne eminentie voortgong: „ Zodanig zyn de uitleggingen van de „ bulle *Unigenitus*, waaraan gy u moet „ houden; dit is de geeſt geweeſt van „ zo veel grote bisſchoppen, toen zy „ die aangenomen hebben, en dit is „ de zin, waarin wy ze met hen aannemen “. Vervolgens toonde hy aan, dat de leerſtukken, en de artykelen, die de zedeleer en tucht raakten, welke men beledigt geloofde, volkomen gedekt en behouden waren.

„ Luiſtert dan niet, beſloot hy, naar „ particulieren, die mooglyk geen kennis, „ en zekerlyk geen gezag bezitten, en „ die u een leer willen inboezemen, „ heel verſchillende van die gene, die „ u de h. vader, en wy met hem leren.

„ Luiſtert ook niet naar die genen, die „ aan de bulle *Unigenitus* verdraaingen

 „ zou-

„ zouden willen geven, welke met on-
„ ze uitleggingen ſtryden, 't zy om val-
„ ſche en gevaarlyke betekeniſſen, die
„ door deze zelve uitleggingen uitge-
„ ſloten zyn, te willen ſtaande houden,
„ 't zy om te dryven, dat men de leer
„ verbaſtert, en de taal der overlevering
„ verandert, daar ondertuſſchen de kerk
„ zich niet van haar gezag bedient, als
„ om de leerſtukken op een netter, en
„ klaarder manier, en die het verſte af
„ is van dwalingen en nieuwigheden te
„ begunſtigen, uit te doen drukken....

„ Hierom nemen wy met eerbied en
„ onderdanigheid de conſtitutie *Unige-*
„ *tus* aan, vernieuwende de veroorde-
„ ling, door ons reeds geſchied, van
„ het boek der zedekundige overden-
„ kingen, en wy veroordelen zo wel
„ het gemelde boek, als de 101 ſtellin-
„ gen, met dezelve benoemingen,
„ die 'er zyne heiligheid aan gegeven
„ heeft. Alles volgens de gezegde uit-
„ leggingen, die door een groot ge-
„ tal franſche biſſchoppen voorgoedge-
„ keurt zyn, en die wy u geven, als
„ den waren zin van de bulle behelzen-
„ de; uitleggingen, die wy nodig geoor-
„ deelt hebben by de conſtitutie *Unige-*
„ *nitus* te voegen, alleen om te beletten,
„ dat het geloof door opvattingen, die

„ valſch

„ valſch zyn, en tegen den waren zin
„ van de bulle en van de gemelde uit-
„ leggingen ſtryden, aangetaſt, de zui-
„ verheid van de zedeleer verdorven,
„ en de vryheid der ſcholen geſchonden
„ worde.

„ Wy veroordeelen alle de blaauwe
„ boekjes, 't zy gedrukt of geſchreven
„ die 'er tegen de conſtitutie en de ge-
„ melde uitleggingen, ten voordeele van
„ het gemelde boek en de veroordeel-
„ de ſtellingen, zyn in 't licht geko-
„ men, of noch zouden mogen komen".

De Janſeniſten houden op van hem te pryzen.

De pogingen die de hertog van Noailles ten koſten van zyn goeden naam aanwendde, om zich in ſchyn met het grootſte getal der biſſchoppen te verenigen, maakten geen groten indruk op het gemoed zyner parochianen. Hy kende de gemoedsgeſtelteniſſen zyner prieſters, daar hy veel toe gedaan had om ze daar in te krygen, zo wel, dat hy, by het toezenden van dit mandement, hun de vryheid liet, om het af te lezen, of achter te houden, en de meeſten kozen de laatſtgenoemde party. Dit mandement wierd van alle kanten aangetaſt, de party, die hy verliet, hoopte hem met verwyt en ſcheldwoorden op; hy was nu geen Athanaſius, geen Chryſoſtomus meer, dien de liefde tot de waarheid

heid tegen de dreigementen van zyn vorst verhard had ; 't was een staaltje van de brosheid en onstantvastigheid der menschelyke deugden ; men haalde hem aan als een doorluchtig voorbeeld van een rechtvaardigen , die van de genade verlaten was ; 't was zelf geen man van verdienste meer , men schilderde hem als een zwak , schroomachtig , en wankelbaar mensch , af, dien men alle moeite van de wereld gehad had om te geleiden , en die zo veel struikelingen gedaan had als passen , zo dra hy zich niet meer had willen laten gezeggen. Om kort te gaan , deze prelaat had het hartzeer van te zien , dat men tegen zyn dank hartnekkig zyne handelingen , die hy veroordeelde , bleef wettigen , en dat uit dien groten hoop van leerlingen , die het zich tot een eer gerekent hadden van in zyne voetstappen te treden, naauwlyks een hem op den nieuwen weg , door hem ingeslagen , wilde volgen.

Veroordéling der Appellen.

Het hof had zonder twyffel graag gezien , dat deze stap , van het hooft der opponenten , van meer kragt geweest ware , om hen met de anderen te verenigen , maar het had ten minsten zyn voornaamste oogmerk bereikt , dat is , de handen ruim te hebben , om de middelen te gebruiken , die het noodzaak-

lyk

lyk geoordeelt had, om het voortgaan van de onenigheid te beletten, en 'er de gevolgen van te ſtuiten. Zodra het mandement van den cardinaal de Noailles publiek was geworden, en dat het parlement de declaratie, die dit onderſtelde, geregiſtreert had, ſloeg men een heel anderen weg in, dan men gedaan had, om de janſeniſten te doen gevoelen, dat zy zich grovelyk bedrogen hadden, zo zy zich hadden ingebeeld, dat men ooit van gedachten was geweeſt, om hen de dominerende party te maken. In 't laatſt van december veroordeelde een arreſt van 's konings raad van ſtaten het appél van de vier biſſchoppen, te weten die van Montpellier, Mirepoix, Senés, en Boulogne. De biſſchop van Mirepoix was reets geſturven; die van Senés is noch beroemder geworden, dan hy toen was, door zyne afzetting op het concilie van Ambrun, waarop mynheer de Tancin, geloofs-onderwyzer van den beroemden Law, preſident was; de biſſchop van Boulogne is in zyne reſidentie-ſtad geſturven; maar die van Montpellier leeft noch, en heeft veel eer ingelegt door de mandementen, die hy, tot verdediging der mirakelen van den abt Paris, heeft in 't licht gegeven. In't begin van

'tvol-

't volgende jaar ſchreef men dezen circulairen brief aan alle de kapittels, die van de conſtitutie hadden geappelleert. „ Waarde, en veel geliefde; wy zyn „ verwittigt, dat'er in uwe regiſters „ verſcheide acten gevonden worden, „ ter gelegenheid van de diſputen op- „ geſtelt, die'er in ons ryk over de con- „ ſtitutie *Unigenitus* gerezen waren, „ en die nu gelukkig afgedaan zyn: „ en dewyl deze acten door de regle- „ menten van onze laatſte declaratie „ moeten aangezien worden als nul en „ van gener waarde, en het niet meer „ geoorlooft is zich daar van te bedie- „ nen, ſchryven wy U dezen brief, „ met goedvinden van onzen zeer waar- „ den oom, den hertog regent, om „ u te zeggen, dat ons welbehagen „ is, dat alle deze acten voortaan in „ een volkome vergetelheid zullen be- „ graven blyven; U uitdruklyk gelaſten- „ de, van daar uw gedrag naar te rech- „ ten, van dezen tegenwoordigen brief „ in uw aanſtaande kapittel te doen le- „ zen, en hem aanſtonds in uwe regiſ- „ ters te laten zetten".

Appellanten vervolgt.

De aartsbiſſchop van Camerik, dien de uitvoering aller dezer zaken aanbevolen was, gaf zich oneindig veel moeite, om uit zyn onderhandeling de vruchten te

te trekken, die hy'er, voor zich zelf en voor den ruſt van den ſtaat, van verwacht had. Hy ontbood de opperſten van de kloosters en geeſtlyke genoodſchappen, vermaande hen met de kragtigſte woorden, om hunne munniken, en de genen, daar zy over geſtelt waren, in toom te houden, en hen te verhinderen, van luidruchtige rollen in de wereld te ſpelen, hun verklarende, dat zy'er verantwoordelyk voor zouden zyn.

Inzonderheid hielt hy een waakzaam oog op de benediktynen: dewyl zy een kapittel, of, gelyk zy het noemen, een dieet ſtonden te houden te Marmoutier, dicht by Tours, deed hy'er de ieverigſten van uitſluiten, en gaf order, dat de verkiezingen tot ampten niet op hen vielen; dewyl hy ze weinig reklyk vond, maakte hy hen bevreeſt, hun te kennen gevende, dat men hunne congregatie zou vernietigen, en dat ieder van hunne huizen onder den biſſchop van het diſtrict zou ſtaan, gelyk het voordezen geweeſt was. Niet te vreden met dreigementen te doen, bragt hy hun een zwaren ſtoot toe. Deze munniken hebben verſcheide particuliere beneficien, waarvan de inkomſten niet begrepen zyn onder het geen men des abts of der munniken beurs noemt; uit deze inkomſten

ſten word de gemene kas gevult, om de algemene onkoſten goed te maken, gelyk by voorbeeld de wedden, die zy aan verſcheide amptenaren van den groren raad, en aan de beroemtſte advocaten van Parys geven. Dewyl deze beneficien niet verenigt zyn, moet ieder een byzonderen titel-voerder hebben, 't welk benedictynen zyn, die het byna nooit zelf weten dat zy 't zyn, door 't middel van enige getekende namen in blanco, die men hen onder verſcheide pretexten afeiſcht: deze beneficien worden beſtuurt, verruilt, overgetekent, zonder ooit vacant te worden, of in andere handen te kunnen vervallen. In 't jaar 1720. quam 'er een declaratie des konings uit, die deze ſtreken den titel gaf, dien zy verdienden, en kragtige middelen gebruikte, om die te doen ophouden: men belaſtte, dat de titelvoerders daarvoor uit zouden komen, met zich in die hoedanigheid in het naaſte rechtsgebied, daar het beneficie gelegen was, te doen inſchryven; dat deze aangeving by ieder verandering zou geſchieden, en met eene atteſtatie van den dood des voorzaats, en met de aantoning van alle titels en papieren verzelt zyn, uit hoofde van dewelke men zich als titel-voerder gedroeg, dat by

gebrek

gebrek van deze verklaringen, dus geschied, vernieuwt, en geattesteert, het beneficie vacant zou geoordeelt worden, en verkrygbaar, niet tegenstaande alle brieven van bezitneming, die men aan het hof van Romen mogt verworven hebben; dat de pacht-çelen door den titelvoerder zelf zouden opgestelt worden, of op een speçiale procuratie, met zyn eige hand geschreven; dat hy 'er het genot en het bewind van zou hebben, en daar wonen, indien het de natuur van het beneficie quam te vereischen.

Deze schikkingen kostten de congregatie van S. Maur enige beneficien, en verschaften de vryheid aan enige vervolgde benedictynen, die de gevoelens van hunne ordens-genoten niet hadden willen omhelzen. De zaak had geen andere gevolgen; zy toonden zich een weinig gedwee, en de onvoorzichtigheid, of liever de heerschzucht der jesuiten, gelyk ik haast zal doen zien, gaf den eersten minister gelegenheid, om de uitvoering dezer declaratie op te schorten.

Men gebruikte ook veel omzichtigheid omtrent de vaders van 't Oratorie: hun generaal, vader de la Tour, een man van een fyn oordeel en groot verstand, schikte zich naar de inzichten

van het hof, en de intentien van den cardinaal de Noailles; hy wist de zaak zoo wel te beleggen, dat hy, zonder de gevoelens zyner medebroeders veel te dwingen, hen binnen de palen van bezadigtheid hielt, en het particulier bewind over hen niet dan aan luiden vertrouwde, op wier voorzichtigheid hy staat kon maken.

De onderwerping, ten minsten uiterlyk, van de theologische faculteit van Parys was van een heel ander gevolg. De toestemming van dit doorluchtig ligchaam, waarvan de leden door alle de plaatzen van 't ryk, en in verscheide geestelyke broederschappen verspreid zyn, zou van een groot gewicht geweest hebben, om het geschil uit te maken: maar dit niet kunnende hopen, lei men zich toe, om het gerucht, dat deze faculteit maken wilde, voor te komen. De kançelier wierd met deze zorg belast. Hy ging aan 't onderhandelen, ontfong de memorien, waarin haar grieven bevat waren. Hy wierd door hoger gezag ondersteunt: de leraren, welke zich aan de constitutie onderworpen hadden, en die door dit ligchaam uit de vergaderingen gesloten waren, quamen daar op uitdruklyke order weer in; men verwisselde den syndicus en den deken; en men

men verhinderde door verſcheide geſlote brieven het raadplegen over het zamenſtel der leerſtukken, dat tot grondzuil van het vergelyk ſtrekte.

De univerſiteit in 't algemeen vereiſchte ook grote zorgen. Ter gelegenheid van den omgang, die 'er, volgens gewoonte, in maart 1721. gehouden wierd, drukte de rector, Rollin genaamt, opperſte van het kollegie van Beauvais, en zeer geacht onder veel menſchen van fatſoen, onder anderen van den cardinaal de Noailles, en mynheer d'Agueſſeau, zich met veel vuur over de zaken van den tyd uit, zeggende, dat niets levendiger blyken van de liefde der univerſiteit voor de waarheid zou geven, dan het appél dat zy van de conſtitutie *Unigenitus* aan een algemeen concilie had laten aantekenen, en dat niets haar ook meer zou tot eer ſtrekken, dan haar openbare proteſtatie aan het parlement, waardoor zy verklaarde, dat zy, niet gehoort zynde in de tegenwoordige zaak van het vergelyk, en van het zamenſtel der leer, ook daar geen deel in kon hebben. Dit diskours wierd zeer geprezen, en de deken van de theologiſche faculteit verzocht, dat het in de regiſters van de faculteit mogt aangetekent worden.

 Twee

Twee dagen daarna gaf het hof bevel, dat het doorgeſchrapt zou worden, en verbood dat de gene, die het gehouden had, in zyne bediening zou gecontinueert worden. Zo keerde men weer tot de wyze van Lodewyk den veertienden, en men was genoodzaakt te bekennen, na vruchteloos alle andere middelen beproeft te hebben, dat dit het enigſte van kragt was.

Het hof van Romen had reden van vergenoegt te zyn.

Dit was het gevolg van de zorgen van den abt du Bois, die hy ten minſten twee jaren met yver had voortgezet: zy verſchaften het hof van Romen een ſchaduwe van vrede, en een glimp van zegepraal, 't geen 'er ook innerlyk wel over in zyn ſchik was, ſchoon het 'er zyn misnoegen over betuigt had, door de onbepaalde en algemene veroordeling van het zamenſtél der leer, van het mandement van den cardinaal, en van de regiſtrering van 't parlement, die aan zekere voorwaarden verbonden was. Het hof van Romen moeſt in der daad denken, dat men in deze omſtandigheden meer gedaan had, dan het kon verwachten, of dan het begin van het regentſchap voorſpelt had: de conſtitutie was aangenomen; de aanneming van den cardinaal, 't zy dan oprecht of niet, liet de

party, die tegen haar aangekant was, zonder hooft; de regiſtrering van het parlement, ſchoon bepaalt, en tegen dank geſchied, maakte haar party de dominerende, en gaf het hof recht, om met enige welvoeglykheid de middelen van ſtrengheid te gebruiken, vooral te Parys, daar de toevloed der opponenten was, en de bron van de onenigheid.

Indien men acht geeft op de zwarigheden, die de aartsbiſſchop van Camerik te overwinnen had, om te herſtellen 't geen de oogluiking, die 'er in 't begin van 't regentſchap vereiſcht wierd, in wanorder gebragt had, zal men recht bewyzen aan het talent, dat hy tot onderhandelingen had, en men zal bekennen, dat de cardinaals hoed dikwils tot beloning gedient heeft van uitſlagen van veel minder gewicht, en dat de opvolger van Clemens den elfden met recht erkende, in hem met het purper te vereren, dat hy meer deel had gehad, dan iemand anders, aan het bevorderen van den vrede in de kerk. In 't vervolg hield men evenwel dezen miniſter verdagt, van zyn goeden uitſlag in toom gehouden en bepaalt te hebben, dat hy die party had konnen verdrukken en verdelgen, die hy nu maar verzwakt had: deze argwaan en verwyten kunnen nergens an-

ders op gegrond zyn, dan op inzichten van een diepe poliçy, daar hy en de hertog regent inderdaad wel bequaam toe waren.

De ſtaatkunde heeft veel deel in deze zaak.

De gunſt, die men in 't eerſt de vyanden van de conſtitutie betuigt had, en de neutraliteit, waartoe men weer meende te moeten komen, hadden de genen, die hem onderdanig waren, ten uiterſten verbittert. Indien in deze geſteltenis de troon had komen leeg te ſtaan, kon men abſoluit geen ſtaat maken op hun toeſtemming, om zich daarop te plaatzen, en het voorwendzel van den godsdienſt zou zekerlyk door Spanjen en door den paus gebruikt zyn, gelyk het eertyds geſchied was om 'er Henrik den vierden van uit te ſluiten. Het getal dezer misnoegden was ongelyk groter, dan dat van hunne tegenpartyders, en men had in de zamenzwering van Spanien ondervonden, dat de beweegreden van den godsdienſt daar het krachtigſte beweegrad van geweeſt was, ſchoon meteen het verholenſt. Men moeſt ze dan weer op zyn zyde zoeken te winnen, en zich met hen verzoenen; maar nademaal men vrezen kon, dat die verzoening niet oprecht zou zyn, en dat het herdenken van de eerſte behandelingen ongeruſtheid en wantrouwen mogt inboeze-

boezemen, moest men by deze party een achterdeur openhouden, die men wist dat altyd gereed was om zich aan dien genen over te geven, daar zy hulp en bescherming van kon verwachten. Deze inzichten waren niet oprecht, noch vooronderstellen een groten iever voor den godsdienst, maar zy waren voorzichtig overlegt, en hielpen het voorgenomen oogmerk bevorderen, dat men niet uit het gezicht wilde verliezen.

Algemene aanmerkingen over dit slag van disputen.

Ik heb reeds gezegt, dat het my niet voegt my in deze stoffen in te laten, echter kan ik my niet onthouden, van enige algemene aanmerkingen over de verscheide partyen te maken, daar zy haar oorsprong aan gegeven hebben, en over de tegenstrydige grondregels, die deze tot richtsnoer van haar gedrag schynen te nemen. Al wat de verschillende partyen uitstrooien, om haar tegenstryders zwart te maken, en in kleinachting te brengen, doet niets tot den grond van de zaak, en zyn op zyn hoogst maar toevalligheden, daar een verstandig en eerlyk rechter naauwlyks acht op moet geven: en 't geen ik zeg, moet ook verstaan worden van de gemaakte lofuitingen, die zy aan haar opperhoofden, stichters, en beschermers gewoon zyn te geven; al wat zy van derzelver vroomheid, be-

quaamheid, en oprechtheid des harten zeggen, is niet dan opgewarmde koſt, die door het menigvuldig omroeren en omhutſelen walgt, en haar kragt verloren heeft; op dezelve wyze is het gelegen met die eeuwigdurende verzekeringen, die zy doen van haar liefde tot de waarheid, van de oprechtheid harer meningen, van de geſteltenis daar zy in zyn, om haar gevoelen te laten varen, zo dra men haar aangetoont heeft, dat zy op den doolweg zyn: deze praatjes zyn al te gemeen, om 'er op te vertrouwen, beide partyen konnen 'er zich t'eener tyd van bedienen, ſchoon een van beide zich noodzaaklyk misleid. Wat de wyze betreft waarop men van de rechters ſpreekt, de ervarenheid heeft geleert, dat nooit pleiter, die zyn proçes verloren heeft, daar goed van heeft geſproken, of zo hy dat al gedaan had voor het uitſpreken van het vonnis, hy zich zelven tot een leugenaar heeft gemaakt, zo dra hy zich in zyn hoop bedrogen vond. De jezuiten hebben twee proçeſſen gehad, dat van de leer van Molina, en dat over de plegtigheden van China: Sixtus de vyfde ſtaat niet heel wel by hen te boek, en Clemens de elfde zou alle achting by hen verloren hebben, zo hy hun, door de veroordeling van Quê-

nel,

nel, het hartzeer niet vergoed had, door hem veroorzaakt, met verscheide van de Chineesche plegtigheden, die zy meenden te moeten dulden, als bygelovig, en naar afgodery ruikende, te veroordelen.

In alle genoodschappen, die men bedenken mag, is het absoluit noodsaaklyk, dat 'er een rechter, en een vierschaar is, om zonder appél over de geschillen te oordélen, die niet missen kunnen daarin te ontstaan, niet alleen om ze door een vonnis te vereffenen, maar hy moet ook de magt hebben, om de genen, die hy veroordeelt, te dwingen, van zich aan zyn vonnis te onderwerpen: een genoodschap, dat diergelyke magt ontbeerde, zou onvolmaakt zyn, en naauwlyks dezen naam verdienen, en het zou onmooglyk kunnen bestaan; het die magt te betwisten, is alles, wat men kan, toebrengen, om het in den grond te helpen; die magt tegen te staan, is zich tegen dat genoodschap aankanten, en zich daarvan afzonderen.

Deze opperste rechter of vierschaar van een genoodschap kan niet voor party aangezien worden, zelf wanneer hy in zyn eige zaak vonnist, dat is te zeggen, dat men hem niet kan verwerpen,

wanneer 'er over deszelfs gezag gehandelt word: zonder dat zou de opstand, die van alle de misdaden het meest tegen de gezelligheid stryd, niet kunnen gestuit worden, men zou zyn toevlucht moeten nemen tot een uitheemsch gezag, of een vierschaar oprechten boven de opperste magt; een gedroomde vierschaar, en daar koppigheid, hardnekkigheid, en geweldpleging even zeer tegenaan zouden druisschen, als tegen de gene, die zy verworpen hadden. Ik onderstel dat een particulier of een gemeente weigert het parlement van Groot-Brittannien tot rechter te erkennen: moet dit parlement geoordeelt worden party in de zaak te zyn? en moet men, om dit geschil uit te maken, zyn toevlucht nemen tot den keizerlyken hofraad, tot het parlement van Parys, of boven deze opperste vierschaar noch een hoger oprechten?

Het appelleren van een lager vierschaar aan een hoger is ten behoeve van de onschuld, en niet ten faveur van de misdaad ingevoert: alle appellen zyn niet billyk, en een particulier, die appelleert, kan van derzelver deugtzaamheid niet oordelen. Te appelleren aan een vierschaar, die niet in wezen is, die geen bepaalden tyd heeft, om te zyn, die niet als met veel moeite kan opgerecht

recht worden, is inderdaad geen vonnis begeren. Wat zekerheid, wat ruſt zou 'er in de ſtaten zyn, indien deze ſoorten van appellen daar geduldt wierden, 't zy in 't çiviel, 't zy in 't crimineel? zou men niet menigvuldiger en gruwlyker wanorders zien, indien men niet tegenſtaande het vonnis van de vierſchaar, waarvoor men zyne zaak verloren had, recht had om zich aan te ſtellen, als of men die reeds gewonnen had voor de vierſchaar, daar men zich op beroepen heeft? indien 'er enige zamenleving is, waarin deze ſoorten van apellen geoorlooft zyn, zo is derzelver regering niet genoeg in ſtaat, om de goede order te handhaven, ten zy men verplicht is, om by proviſie aan een van de vierſcharen, die 'er in wezen zyn, te gehoorzamen, tot dat de gene, die niet in wezen is, opgerecht is.

In alle zamenleving daar een godsdienſt is, moet 'er een opperſte gezag zyn, om de zwarigheden te vereffenen, die 'er in 't ſtuk van godsdienſt ontſtaan: een gezag, waaraan men gehouden is zich te onderwerpen, en waartegen het niet geoorlooft is zich aan te kanten, ten minſten het zelve opentlyk te beſtryden, en tegen te ſpreken. Te vergeefs zou men zeggen, dat de ware reli-

religie alleen dat recht heeft; want hieruit zou volgen, dat alle het hebben, of geen eene, nademaal zy alle waar zyn, ten opzichte van die genen, die haar volgen, en valsch, ten opzicht van de genen, die ze niet volgen.

Dewyl de verscheidenheid van gevoelens in 't stuk van godsdienst gewoon is onlusten en onenigheden te verwekken, die byna altyd bequaam zyn, om de vastgestelde regeringsvorm over hoop te gooien, heeft het publiek gezag het recht, van zich van al zyn magt te bedienen, om deze verscheidenheid te beletten, om de nieuwe leeraren tot zwygen te noodzaken, te straffen, ja te bannen. En zeker indien de staat-regels, de gronden van een politieke regéring, niet aan de berispíng van ieder particulier burger moeten overgelaten worden, indien het een misdaad is, aan derzelver verandering te tornen, waarom zou het niet eveneens gelegen zyn met de zetregels en de gronden van den godsdienst? het kragtigste en het reedlykste dat men ten behoeve van de tolerantie en de vryheid van geweten kan zeggen, bewyst, dat 'er verzagtingen zyn, die het publiek gezag, onderwyl het zich van zyn recht bedient, kan gebruiken; maar het bewyst niet, dat het dit recht niet heeft.

'tIs

't Is gemakkelyk te begrypen, hoe de twee hervormers van de roomſche kerk zulken groten opgang gemaakt hebben. Zy taſtten wezentlyke wanorders aan; 't geen zy zeiden was begryplyk en aanloklyk, ja zelf aanneemlyk: als men hunne leer omhelsde, moeſt men noodzaaklyk winnen; de oorbiegt, de matigheid, de vaſten, waren gebruiken, die men zonder veel hartzeer laat varen; het vernietigen der geloften van een ongehuwden ſtaat was een kragtig lok-aas voor prieſters en munniken, waarvan de buitenſporige menigte tot laſt van 't gemeen was, dat voor hun onderhoud moeſt helpen zorgen, ter zelver tyd, dat het van de vruchten hunner arbeid en vlyt verſtoken was; de vernietiging van deze ſchuilplaatſen, eer der ledigheid, dan der vroomheid, kon niet miſſen te behagen, zo wel als de verdéling van de rykdommen der kerkelyken onder den adel, of derzelver vereniging met des lands domeinen; door deze veranderingen wierd het burgerlyk gezag vryer en volſtrekter; de onderdanen, waarin de magt van een land beſtaat, vermenigvuldigden; de vlyt en arbeid namen toe, alle ſpanden zy zamen om het gemeen welzyn te behartigen,

tigen, en alle droegen zy 'er de laſten van.

Niets van dit alles vind men in de gevoelens, die hedendaags Vrankryk verdélen; dit werk beſtaat maar in abſtracte waarheden, in fynigheden, die ver boven het gemeen begrip gaan, en welke de meeſten, van die 'er over diſputeren, zelf niet verſtaan. Ver van het juk te verzachten, verzwaart men het: men maakt van de vierſchaar der boete, een vierſchaar van ſchrik en wraak; men ſchynt geen andere voor ware boetdoeningen te erkennen, dan die beuzelachtige, ten minſten te ver uitgeſtrekte en buitenſporige penitentien, die men in de levens der woeſtyniers afgeſchildert vind; men ſpreekt niet dan van ſtrengheid, van gezag, van verzaking van de wereld en 't vleeſch, ter zelver tyd dat men bewyſt, dat alle deze goede werken gaven gods zyn, zodanig uit genade gegeven, en zo onafhanklyk van de geſtelteniſſen van den menſch, als de regen ten opzichte van de aarde is, men ſpreekt niet dan van chriſtelyke liefde, dan van God lief te hebben, onderwyl dat men hem als een hart en fors meeſter afbeeld, die maajen wil, 't geen hy niet gezaait heeft, die ſtraft, om dat men niet ontfangen heeft,

heeft, 't geen hy niet raadzaam geoordeelt heeft te geven, 't geen hy geweigert, 't geen hy ons zelf ontnomen heeft; en men wil ons overtuigen, dat het kragtigfte proefftuk, en de volmaaktfte trap van liefde is, diengenen te beminnen, op wiens wederliefde men niet hopen kan, men wil dat de menfch een fmertelyk leedwezen zal gevoelen, om dat hy niet deugtzaam is, zelf wanneer men zyn beft doet, om hem te bewyzen, dat de deugt niet meer in zyn vermogen is, dan de fchoonheid of lelykheid zyner tronie, dan de ryzigheid of kleinheid van zyn poftuur; met een woord, men wil, dat hy zich fchuldig zal geloven, om dat God hem niet uit den klomp des verderfs gered heeft, waarin men beweert dat het hele menfchlyk geflacht ingedompelt is, door de fchuld van dien genen, vanwien het zyn oorfprong afleid.

Men ziet klaar, dat deze gevoelens in zich niets vleients of aanloklyks hebben: warom ze dan gevolgt? warom zo veel tegenkantingen gedaan tegen het gezag, dat ze veroordeelt, en verbied? warom deze befcherming vergunt, en zelf meer genegenheid bewezen aan die genen, die ze aankleven? is het mooglyk, dat zulke verlichte genoot-

fchap-

ſchappen, als die gene zyn, daar ik van ſpreek, de overwegingen, die ik opper, niet gemaakt hebben? dat zy zich als vrouwen hebben laten verleiden? dat zy waarlyk deze gevoelens hebben aangenomen, en zich met het ydel vergenoegen paaren, van die te doen zegenpralen? wat is hun oogmerk? ik geloof dat ik het merk; maar ik zal my wel wachten van my ten dezen opzichte te verklaren, de mogentheden, die daar byzonder belang by hebben, mogen het zien uit te pluizen, en het te verhinderen, zo zy kunnen.

Wyd uitgeſtrekte kennis van den regent en zyn Staatsdienaar.

De oplettentheid van den hertog regent en van zyn gunſteling, den cardinaal du Bois, op de zaken van den godsdienſt, en de ongelooflyke moeite, die zy aanwendden, om de geheime liſten te ontdekken en te verydelen, die men tegen hunne voornemens ſtelde, verhinderde hen niet den nodigen aandacht aan hunne aanſlagen te beſteden; zy waren overal klaar voor, en nooit heeft hun drift voor den goeden uitſlag ener onderneming hen de andere doen verwaarlozen en vergeten. Dus had men ter zelver tyd, dat'er aan een vergelyk gearbeid wierd, den vrede beveſtigt, en alle de publieke en perſonele geſchillen afgedaan, die men

met

met den koning van Spanjen had. Om deze herſtelde eendragt beſtendig te maken, en de wereld te overtuigen, dat de noodzaaklykheid die alleen verbroken had, deed men een voorſtel, om Lodewyk den vyftienden met de enige dogter van Philippus den vyfden te doen trouwen, en aan den prins van Aſturien een dogter van den hertog van Orleans ten echt te geven; en deze aanbiedingen wierden aangenomen. De infante wierd plegtig door den marquis van Maulevrier ten huwlyk verzocht, die ter zelver tyd gelaſt wierd, om over het huwlyk van den prins van Aſturien te handelen.

Deze verbinteniſſen waren oorbaar voor Spanjen, en ſchenen het voor Vrankryk ook te zyn, maar in den grond had'er de hertog van Orleans het wezentlyke voordeel van, dewyl hy zyne dogter een goed huwlyk deed doen, met een ſoort van verzekertheid, van haar in 't kort koningin te zien, want in dien tyd was de gezondheid van Philippus den vyfden in een heelſlechte geſteltenis; en in ſtaat zynde om zyne belangen te behartigen, met den jongen verloofden prins te verhinderen, van de order der ſucceſſie van Vrankryk te ſtoren, die op nieuw vaſtgeſtelt, en

door den onlangs gesloten vrede bevestigt was, gaven negen of tien jaren, die men ten minsten wachten moest, voor dat de infante huwbaar was, meer uitgestrektheid en duurzaamheid aan zyn hoop van te regeren, met de geboorte van een dauphin te verachteren. Zonder twyffel dat men de inzichten van den regent wel merkte, maar zyn gezag was zo groot, dat'er zich niemand durfde tegenaankanten, behalven dat de meerderjarigheid des konings naderde, en dat men hoopte, dat de tyd gelegenheid mogt verschaffen, om de ongemakken, die men vreesde, afte weren.

De hertog van Orleans derhalven tegen den jongen koning gezegt hebbende, na het lezen van den brief des konings van Spanjen, dat hy noch niet in den raad gesproken had, maar dat het by deze gelegenheid nodig was, dat hy zyne gevoelens uitdrukte; dat'er niets van kragt zou zyn, voor dat zyne majesteit opentlyk zyne toestemming had gegeven; antwoordde deze prins, door den marschalk van Villeroi en den bisschop van Frejus onderrecht zynde, dat hy met veel genoegen zyn toestemming gaf, en dat hy zeer over dit huwelyk voldaan was. Dit geschiedde den 14. september,

tember, dat Lodewyk de vyftiende in den raad ſprak.

Ziekte des Konings

Het had zes weken te voren weinig geſcheelt, of een hevige ziekte had hem weggerukt, wanneer men'er 't minſt op verdagt was, en had de hoop van den hertog van Orleans wezentlyk vervult, misſchien ſchielyker, dan hy het zelf verlangde. Daar was een algemene verſlagenheid in Vrankryk, en de vreugde die 'er op volgde, door de vaardige herſtelling van dit voorwerp der gemeene wenſchen en hoop, beantwoordde de hevigheid van den druk, en van de vrees, waar onder men haaſt bezweken had. Deze verwiſſeling van hartstochten ſtrekte tot een klare blyk, dat het gemeen, door de komſt van zyn koninglyke hoogheid tot de kroon, zyn verlies niet zou hebben vergoed geacht. Voor'toverige moet men den heer regent recht bewyzen, hy ſcheen, en was ook, geloof ik, waarlyk geraakt over het gevaar des konings: die de eer hebben gehad van hem te kennen, weten, dat zyn humeur niet was zich te bedwingen, en gevoelens te doen zien, die hy niet had; zo lang het gevaar duurde was hy ongeruſt, en bedrukt, maar alle zyne ongeruſtheden verdwenen, en zyn vreugde barſtte uit,

 zodra

zodra dat verby was: misschien ook dat de zekerheid, waarin hy was, dat men hem dezen dood zou toeschryven, hoe natuurlyk die ook zyn mogt, gevoegt by de vertoning van de gevaren, en de tegenkantingen, die hy stond te ontmoeten, hem beangst maakte, en veel tot zyn droefheid deed. Ondertusschen had zyne ongerustheid niet belet, om aan de krygs-officieren, de gouverneurs der plaatzen, en aan de intendanten de nodige orders uit te delen.

Wyze voorzorgen.

Alles wel ingezien, wat hadden zyne vyanden kunnen doen, om hem van den troon te weren, indien het gevreesde ongeluk gebeurt was? Vrankryk, dat uitgeput was, kon niet missen van zich te onderwerpen: zelf had deze prins de voorzichtigheid gebruikt, van, onder voorwentzel van kasernen voor de soldaten te bouwen, de weinige fortificatien, die'er noch in 't ryk waren, te slechten, alles was open; hy had de krygsmagt op zyn hand, vooral de gouverneurs van de gewichtige plaatzen; geheel Europa zou voor hem het harnas hebben aangeschoten; Philippus de vyfde was door de nieuwe traktaten voor altyd aan Spanjen verbonden; de beide partyen, die hy in schyn verenigt had, zouden zich wel gewacht hebben

van

van zich tegen hem te verklaren; in tegendeel, om zich van zyne bescherming te verzekeren, zouden zy zich gehaaast hebben, om hem tekens van haar onderdanigheid en dienstvaardigheid te geven: een nieuw bewys, dat hy nooit de verschriklyke aanslagen gesmeed heeft, die men de reukeloosheid had van hem toe te schryven, en dat het de zwarigheid niet was om ze te doen slagen, die hem weerhouden heeft van ze in 't werk te stellen. Indien hy koning wilde zyn, hy zogt het zonder misdaad te wezen, en wilde de kroon niet dan aan zyne rechten, en de verstandige maatregels die hy genomen had, om zich daar niet van te laten beroven, verschuldigt zyn.

De verzoening van den hertog van Orleans met den koning van Spanjen was oprecht. Zy schreven elkander over en weer brieven vol tederheid en vertrouwen, en men haastte zich met de prinçessen te doen vertrekken, om zich by haar bruidegoms te laten vinden. Het huwlyks contract van mad[lle]. de Montpensier wierd met grote plegtigheid door den koning, en de gehele koninglyke familie, getekent: de cardinaal du Bois was in deze zaak eniger maten president; hy gaf het contract aan den heer de Maurepas, secretaris

van ſtaat, te lezen: na het oplezen der qualiteiten van de contracterende partyen, zeide hy, *dat is genoeg*, nam de pen, die hy den koning aanbood, en wees hem de plaats, daar hy tekenen moeſt, en het zelve omtrent de andere prinſſen en prinſeſſen van den bloede doende.

Rechten van den regent.

Het huwlyks goed van mad[lle] de de Montpenſier wierd op 500000 goude kronen bepaalt, behalven de juwelen, diamanten, klederen, en ſtoffen, die ten minſten de menigte, den prys, en de ſchoonheid van die gene evenaarden, welke men de princes van Modena had meêgegeven. Deze uitzetten, zeide men toen, waren de vruchten van den actie-handel; zeker is het, dat het onmooglyk ſcheen, dat de hertog regent die uit zyne eige middelen kon verſchaffen: waarby men voegde, dat de kelders van het koninglyk paleis vol goud en zilver lagen, en dat hier alle de roofgoederen van het ryk byeen geſtapelt waren. Dit zyn enkele laſteringen; deze prins had nooit het humeur van ſchatten te vergaderen, in tegendeel ſchonk hy met handen vol weg, en zyn zoon heeft overleg nodig gehad, om de verſchriklyke menigte van penſioenen te betalen; waarmeê hy zyne

ne eige inkomſten bezwaart had. Hy bediende zich van het regentſchap, om zyne kinderen wel te bezorgen, hier had hy recht toe als voogt van den koning, kunnende tot deszelfs meerderjarigheid zich van deszelfs inkomſten bedienen, en als regent was hy nergens aanſpreeklyk voor: hebben de Colberten en de Louvois niet groter voordeel met de behandeling der finantien en der ſtaatszaken gedaan? de bedieningen, die hy aan den hertog van Chartres gaf, en aan zyne twee natuurlyke zonen, den ridder van Orleans, en den abt van S. Albin, ſtrekten den ſtaat tot geen laſt; anderen zouden die genoten hebben, of kunnen genieten: zou hy een vaderlyk hart gehad hebben, indien hy zich niet van de gelegenheid bedient had, om hun goed te doen?

De tyd van de meerderjarigheid naderde allengjes: Zyne koninglyke hoogheid was al te ſchrander, dat hy niet de nodige maatregelen zou genomen hebben, om het voornaamſte gezag voor zich te bewaren. Met dit oogmerk beſloot hy den cardinaal du Bois tot eerſten miniſter te maken, daar hy al lang de bedieningen van waarnam, maar de zwarigheid was, hem daar den titel en rang van te doen genieten. De hertog *Zyn vooruitzicht.*

regent ondernam het, en werkte het uit. De eerſte ſtap, dien men doen moeſt, was hem in de raadsvergaderingen te leiden: men was niet onbewuſt, dat de cançelier en pairs grote hinderpalen daartegen inden weg zouden ſtellen. Men beſloot die te boven te komen, en zelf daar zyn voordeel mee te doen, om die genen uit de raadsvergaderingen te bannen, die men 'er niet graag in zag. Evenwel om het eerſte vuur der tegenkanters te matigen, ſtelde men 'er in 't eerſt den cardinaal de Rohan aan bloot, wiens geboorte hem boven de meeſten van die genen ſtelde, die hem den rang zouden betwiſten. Deze cardinaal quam om zo te ſpreken eerſt van Romen, daar hy het conclave tot het verkiezen van een nieuwen paus had bygewoont: aan zyne ſollicitatien was de aartsbiſſchop van Camerik den cardinaals-hoed verſchuldigt, en om hem aan te zetten om daar niet ſpaarzaam in te zyn, had men hem van een erkentenis verzekert, naar gelang van den gewichtigen dienſt, dien hy daarmee zou bewyzen; men had hem zelf geſtreelt, zo niet uitdruklyk belooft, dat men hem groot deel in het ſtaatsbeſtuur zou geven, en hem zeer aangedrongen, om zyne terugkomſt te verhaaſten. De wyze,

ze, waar op men hem op zyne komſt ontſong, deed hem alles hopen, want men bewees hem de grootſte eertekenen, tot zo ver zelf, dat zyne koninglyke hoogheid het eerſte bezoek by hem aflei, en men liet hem mee in de geheime onderhandelingen toe. Hoe ſchrander deze cardinaal ook was, liet hy zich by den neus leiden, en hy had het hartzeer van te zien, dat men met alle die beloften en ongewone eerbetuigingen geen ander inzicht gehad had, dan zich van hem te bedienen, om voor den cardinaal du Bois de baan klaar te maken. Hoe had deze prelaat zich kunnen verbeelden, dat de hertog van Orleans iemand mee in het miniſterie zou nemen, daar hy de meeſter niet over was, en niet volkomen van kon verzekert zyn?

Den 8 februari 1722 nam de cardinaal van Rohan zitting in den regeringsraad, onmiddelyk na de prinſſen van den bloede, en voor den cançelier en de pairs van 't ryk. Hy was lang voor dat de raad begon in de zaal gekomen, en had zich, volgens de order die hy daaromtrent ontfangen had, geplaatſt. De hertog van Noailles en de marſchalk van Villars ſtonden heel verwondert over deze nieuwigheid, maar de cançelier, die enigen tyd daarna met andere heren

De cardinalen van Rohan en du Bois krygen toegang in den regeringsraad.

aanquam, noch meer: zy verenigden zich alle, om daarover te klagen, en bragten in, dat volgens de gewoonten van het ryk de cardinalen geen rang aan het hof hadden. De regent, aan wien men deze klagten deed, antwoordde, dat men protesteren kon, maar dat dit toeval den loop der zaken niet moest stremmen. Men gehoorzaamde, en de raad wierd, als voren, gehouden.

Den volgenden dag vergaderden de pairs en hertogen by den cançelier, en quamen overeen, dat zy eene memorie zouden inleveren, om hunne rechten te te handhaven, en dat zy den raad niet zouden bywonen, voor dat men hun recht bewezen had. Het voorbeeld van de cardinalen van Richelieu, Mazarin, en la Rochefoucault, die de voorzitting hadden genoten, welke men den cardinaal van Rohan betwistte, was de enige reden, die hy bygebragt had, om zyne onderneming te onderSteunen, en men lei zich voornaamlyk in de memorie toe, om deze reden te weerleggen.

Zeer hevige geschillen hierover.

Men zei daarin, dat men geschillen van deze natuur niet altyd door voorbeelden moet beslissen, dewyl die dikwils al te veel bewyzen, en dat op dezen grond de cardinalen zouden kunnen

nen vorderen den rang boven de prinſſen van den bloede te hebben, en om deze vordering te onderſteunen, maar de onderhandelingen van den vrede van Arras behoefden aan te halen, de koninglyke feſteinen van de jaren 1539 en 1549, de tekeningen van de huwlykscontracten van Francois den tweden, en Lodewyk den dertienden, de vergadering der groten in 't 1558, en die der algemene ſtenden 1619.

Na aangetoont te hebben, dat men zich niet binnen de voorbeelden moet bepalen, bewees men, dat men de beſliſſing daarvan uit de grondregels van den ſtaat moeſt haalen, die men tot drie of vier bragt.

1. De koning moet in zyne raadsvergaderingen door die genen onderſteunt worden, die door hun waardigheid en eed verplicht zyn, hem in zyne zeer hoge, grote, en gewichtige zaken te raden.

2. Die met deze eerſte waardigheden van den ſtaat bekleed zyn, kennen niemand boven zich, dan den koning, en de prinſſen van den bloede.

3. Niemand moet in de raadsvergaderingen toegelaten worden, die reeds den eed aan eene andere mogentheid heeft afgelegt.

4. In-

4. Indien de koning evenwel, door een byzondere diſtinctie, en zonder acht te geven op de gevolgen, die 'er uit ſpruiten, raadzaam oordeelt, om daar enige perſonen by te roepen, die met eene uitheemſche waardigheid bekleed zyn, moet hun rang eerſt beginnen na de genen, die door hunne geboorte raadsheren van zyne majeſteit zyn, in de eerſte waardigheden van den ſtaat.

Vervolgens zeide men, dat Lodewyk de veertiende gemerkt had, van wat gevolg het zou zyn, de denkbeelden der cardinalen in dit ſtuk te begunſtigen; dat hy aan de prinſſen van zyn bloede den rang weerom gegeven had, dien men hun onwettig ontrooft had, en dat hy in de eerſte waardigheid van zyn ryk de voorzitting gehandhaaft had, die men ze wilde doen verliezen, en dat hy zelf na den dood van den cardinaal Mazarin aan geen andere cardinalen toegang in zyne raadsvergaderingen had gegeven.

Eindelyk beſloot men, dat 'er, om het geſchil, tuſſchen de cardinalen, pairs, en grote amptenaren van de kroon, ontſtaan, te vereffenen, maar twee middelen waren, of de voorbeelden, of de grondregels van den ſtaat; dat de voorbeelden alteveel bewezen, nademaal zy

zo

zo zeer tegen de prinſſen van den bloede waren, als tegen de eerſte waardigheden van 't ryk; dat indien men zich aan de zetregels van den ſtaat wilde houden, deze eerſte waardigheden den rang boven de uitheemſche hadden.

Dit was een flaauwe memorie. Een voorbeeld, dat het meerdere bewyſt, bewyſt ook, zonder tegenſpraak, het mindere; een voorbeeld in 't ſtuk van gebeurniſſen, bewyſt altyd, dat een zaak doenlyk is, ten zy men 'er eenige poſitive of uitdruklyke wet tegen in te brengen heeft. Deze gronden, die men voor zetregels uitgaf, waren uit ſchriften getrokken, die ten tyde van de ligue tegen den cardinaal de Mazarin waren in 't 't licht gegeven; 't geen men grondbeginſſel noemt, is dat gene, 't welk bewyſt, en hoeft niet bewezen te worden: daar is een andere zetregel in Vrankryk, vaſter door 't gebruik beveſtigt, naamlyk, dat de koninglyke magt onbepaalt is, en geen zetregels erkent, noch duld, om haar in te ſluiten. Wat ongemak zou 'er doch inſteken, indien men, by voorbeeld, een uitſpraak deed, dat de ridders van het gulde vlies den rang boven die van den h. geeſt zouden hebben? zo dra het cardinaalſchap een waardigheid van de roomſche kerk is,

kan

kan zy niet voor een uitheemſche waardigheid aangezien worden, door die genen, die van deze kerk, en daaraan onderdanig zyn; maar al was het een uitheemſche waardigheid, zou dit den koning verhinderen, om zich van de genen, die 'er meê bekleed zyn, te bedienen?

Mooglyk dat men van deze memorie geen grote verwachting had, nademaal de cançelier en de hertog van S. Aignan aan zyn koninglyke hoogheid afgevaardigt wierden, om hem voor te houden, dat onder de regéring van Lodewyk den dertienden, toen de cardinaal de la Rochefoucault in den raad toegelaten wierd, en zitting nam voor den cançelier, en de hertogen, de connêtable de Lesdiguieres van den koning een brevet gekregen had, 't welk verklaarde, dat de voorzitting, aan dezen cardinaal toegeſtaan, in het toekomende tot geen gevolg zou ſtrekken, tegen de partyen, die daar belang in hadden: dat men hun, volgens dit voorbeeld, een diergelyk brevet kon vergunnen; dat door dit gemaklyke middel, en dat reeds eens in 't werk geſtelt was, het geſchil zou ophouden, en van geen droevigen naſleep zyn. Deze uitweg ſtond den regent wel aan, en hy beloofde, dat hy, na zich van het

het geval te hebben laten informeren, het verlangde zou toeſtaan, mits dat het 'er zo meê gelegen was, als men hem verhaalde.

De beide cardinalen, met wien hy hierover raadpleegde, onderrechtten hem, dat het waar was, dat Lodewyk de dertiende zulk een brevet had gegeven, als men hem gezegt had, maar dat hy het uit enkele inſchiklykheid voor den connêtable gedaan had, en onder uitdruklyk beding, dat het geheim zou gehouden worden; dat de connêtable die voorwaarde niet gehouden hebbende, de koning zich het brevet weerom had laten geven, en aan ſtukken geſcheurt: zy voegden 'er by, dat de cançelier en de hertogen groot ongelyk hadden, van dit voorbeeld aan te halen, nademaal het tot hun eigen nadeel was, ver van hunne zaak enigzins te begunſtigen.

De hertog regent, gebelgt dat men hem wat had willen op de mouw ſpelden, en hem verraſſen, antwoordde droog weg, toen men hem om dit brevet aanſprak, dat hy 'er hun, als zy het verlangden, wel een zou geven, maar onder beding, dat hy het den volgenden dag zou verſcheuren, gelyk Lodewyk de dertiende gedaan had. De gedeputeerden

voer-

voerden hem toe, dat zy verzochten, dat hy niet qualyk mogt nemen, dat zy des anderen daags uit den raad bleven, en enige dagen namen, om te raadplegen wat hun te doen ſtond.

Den volgenden dag, zynde den 22ſten februari, leidde de hertog regent den cardinaal du Bois in den regeringsraad in, en plaatſte hem nevens den cardinaal van Rohan. De maarſchalk van Villeroi en de hertog van Noailles verzelden den koning tot aan zyn armſtoel, en traden opſtaandenvoet de raadkamer uit; de cançelier, de hertogen en marſchalken van Vrankryk quamen 'er niet: zo dat de raad dien dag niet dan uit prinſſen van den bloede, uit de ſecretariſſen van ſtaat, en uit andere perſonen beſtond, die geen diſpuit over den rang hadden.

De hertog van Noailles, die veel geeſt bezat, maar meteen wat ſatiriek was, ontmoette den cardinaal du Bois in 't uitgaan van den raad, en maakte hem dit compliment: *Deze dag zal beroemt zyn in de hiſtorie, Myn heer, want men zal niet vergeten daarop aan te tekenen, dat uwe komſt in den raad alle de ryksgroten daaruit heeft doen lopen.*

De cançelier en de hertogen in ongunſt.

De hertog van Orleans, en zyn gunſteling, zouden niet moeilyk geweeſt hebben over het vertrek van enige dezer heren,

heren, maar deze algemene zamenſpanning konden zy niet verkroppen. De prins hield verſcheide onderhandelingen met den cançelier en de hertogen, zelf bood hy hun een ſoort van ſchriftlyke order des konings aan, in plaats van het brevet, dat hy hun geweigert had; maar dewyl zy die niet naar hun zin vonden, wilden zy ze niet aannemen: zyn koninglyke hoogheid ſcheurde het papier in hunne tegenwoordigheid aan ſtukken, en ſmeet het in 't vuur; de meeſten verzochten verlof, om uit den raad te mogen blyven, of verſchoonden 'er zich naderhand van, onder verſcheide voorwendzels. Men had 'er ten minſten graag enigen overgehaalt: men adreſſeerde zich aan den marſchalk van Villeroi, als aan dien genen, wiens voorbeeld verſcheide kon na zich ſlepen, indien men hem kon winnen. Te vergeefs perſte, vermaande, bad hem zelf de regent byna twee uren lang, deze deken der marſchalken van Vrankryk hield zich ſtantvaſtig, en verklaarde zich uitdruklyk, dat hy zich niet van de anderen kon afzonderen, en dat hy zich derhalven in de eerſte raadsvergadering op een ſtoel zonder rug-leuning achter den leunſtoel van den koning zou plaatzen, als gouverneur van zyne majeſteit, en niet als lid van

den raad. Zyne koninglyke hoogheid, getergt door deze tegenkantingen, die hy niet reedlyk oordeelde, had haast zyn beraad genomen: men kon in den raad de hertogen en pairs en marschalken van Vrankryk wel ontberen; derhalven kregen ze alle order, van daar uit te blyven, en wierden te gelyk uit de lyst van de genen, die jaarlyksche wedden trokken, geschrapt: maar men kon de cançelier niet missen, of iemand, die zyn plaats waarnam; de zegels wierden hem voor de twede maal afgenomen, en aan den heer d'Armenonville gegeven, wiens zacht en inschiklyk humeur tot een pand strekte, dat hy den cardinalen den rang niet zou betwisten, en dat hy in de raadsvergaderingen door zyne tegenkantingen en overwegingen geen verlegenheid zou veroorzaken. De hertog regent en de cardinaal du Bois hadden gelyk van zulk een keuze te doen; zy hadden beide verstand en kennis genoeg, om het gebrek van die genen te vervullen, die onder hen werkten. De meeste hertogen begaven zich naar hunne landgoederen, en de cançelier volgde hun voorbeeld, verzocht zynde zich daar naar te reguléren.

Ter gelegenheid van de ongunst van dezen magistraatspersoon begong de mar-

schalk

N°. XI.

M. FLEURIAU D'ARMENONVILLE
GARDE DES SCEAUX.

ſchalk van Villeroi, hoe oud hoveling ook, een grote onvoorzichtigheid in 't ſpreken; hy zeide tegen den koning, ten minſten wierd het in dien tyd dus vertelt, *dat men den cançelier ongelyk aangedaan had, van hem de zegels af te nemen, dat hy geen ſchuld had, en dat indien hy marſchalk noch in 't leven was, als de koning meerderjarig wierd, hy de vryheid zou gebruiken van zyn majeſteit te verzoeken, om ze hem weerom te geven.* Ik weet het, dat het ganſch niet waarſchynlyk is, dat deze heer in 't byzyn van getuigen dus geſproken heeft, maar hy was oud, hy meende onwrikbaar in zyne poſt te zyn, en dacht dat hem alles geoorlooft was; daarenboven was het compliment, dat hy aan den nieuwen zegelbewaarder maakte, in den zelven ſmaak, als het geen ik zo even verhaalt heb; *ik maak u geen compliment*, zei hy opentlyk tegen hem, toen hy hem quam begroeten, *want ik ben verzekert, dat het u moeien moet, dat gy de plaats bekleed van een perſoon, als de heer d'Agueſſeau is.*

Mynheer d'Armenonville wierd den eerſten maart in den regeringsraad geïnſtalleert, en plaatſte zich onder den cardinaal du Bois; en de cardinaal de Rohan enigen tyd daarna in 't vertrek ge-

treden zynde, ſchoof hy weer op, om hem plaats te maken. De hertogen en de marſchalken bleven by hun vordering volharden, en deze zaak bleef aan den ſpyker hangen, tot dat de meerderjarigheid den regeringsraad had doen vernietigen. Dit was in der daad een blote koppigheid: waarom niet geduld, 't geen hunne voorzaten onder de twee voorgaande regeringen hadden moeten ondergaan, en 't geen zy naderhand onder de tegenwoordige regéring geleden hebben? heeft de cançelier, die zich van 't hof liet bannen, om zyn rang te handhaven, tegenwoordig in den raad de voorzitting boven den cardinaal de Fleuri? het onderſcheid van een meerderjarig koning, die het bevel uit zich zelven voert, en van een minderjarig koning, in wiens naam men bevélen uitdeelt, kan de zaak niet verſchonen, om dat het niet wezentlyk is; nademaal het koninglyk gezag, gelyk ik gezegt heb, nooit minderjarig is, noch onder voogdy ſtaat: en men moet den hertog van Orleans pryzen, dat hy nooit diergelyk onderſcheid heeft willen erkennen.

Midden onder deze onenigheid was alles in het ryk en in de hooftſtad in vreugde, die door de komſt van de infante veroorzaakt was. Zy wierd met allen

allen luiſter ontfangen, en men rechtte pragtige feſteinen voor haar in de Thuileries en op het ſtadhuis aan; en niet tegenſtaande de algemene elende had men in de provintien, waardoor deze princes gepaſſeert was, ook zyn uiterſte beſt aangewend, om de levendige en oprechte vreugde te betuigen, door deze verbintenis veroorzaakt: de godvrucht nam 'er ook deel in, want men zong het *Te Deum*, 't welk de koning en zyn héle hof bywoonde. De brief van zyne majeſteit aan den cardinaal de Noailles behelsde in 't kort de billyke redenen van de algemene blydſchap, ter zelver tyd, dat hy alle de andere handelingen van den regent voorgoedkeurde. „ De „ infante van Spanjen is aan myn hof „ gekomen, zeide zyne majeſteit, 't „ geen my de levendigſte blydſchap „ veroorzaakt, die ik noch ooit ge„ voelt heb. Myn huwlyk met de„ ze princes zal de beide takken, van „ myn overgrootvader afgeſtamt, weer „ verenigen, en hier door zal ik de „ aangenaamſte wenſchen, die deze „ monarch had konnen bedenken, ver„ vullen.

„ Maar het gelukkigſte, en 't geen „ my de aangenaamſte kitteling ver„ oorzaakt, is, dat deze vereniging, die

„ de magt van myn ſtaat, en die van
„ Spanjen beveſtigt, niet van die poli-
„ tieke alarmen en wrede jaloezyen
„ veroorzaakt, welke zo veel bloed
„ doen vergieten, en dat in tegen-
„ deel Europa aan myn huwlyks-ver-
„ bond met oprechtheid zyn zegel
„ hangt, en om zo te ſpreken bekrach-
„ tigt. Alles wat'er onder myne re-
„ gering gepaſſeert is, heeft geen an-
„ der doelwit gehad, dan om de mo-
„ gentheden zodanig onder zich te ver-
„ binden, dat'er de algemene ruſt uit
„ ontſtond, en dat het geluk van on-
„ derſcheide volkeren een algemeen ge-
„ luk was, 't geen de een zonder de
„ anderen niet genieten kon.

„ Nademaal de Opperheer der konin-
„ gen niet minder de God des vredes,
„ dan de heer der heirſcharen word ge-
„ noemt, heb ik het noodzaaklyk geoor-
„ deelt, hem over dit voorval te danken,
„ dat zo bequaam is om de algemene ruſt
„ te beveiligen". Evenwel heeft dit huw-
lyk naderhand geen voortgang gehad,
en een van de eerſte zorgen van dien ge-
nen, die den hertog van Orleans in zyn
gezag opvolgde, was, die verbintenis
te verbreken.

De Jezuiten aan het hof herſtelt.

De herſtelling der jezuiten aan 't hof, die
om dezen tyd voorviel, maakte zo veel ge-
rucht,

rucht, als het gewichtigste voorval had kunnen doen. De abt van Fleuri, schryver van de kerkelyke historie, dien de hertog regent tot biegtvader des konings had aangestelt, om dat hy noch jansenist noch molinist was, noch de gevoelens van 't roomsche hof begunstigde, door jaren en ziekten afgemat, verzocht van deze bediening ontheft te worden. De prins stond hem zyn verzoek toe, en benoemde, om deszelfs plaats te vervullen, vader de Linieres, welke noch tegenwoordig die aanzienlyke post bedient. Deze jezuit was enige jaren herwaarts biegtvader van de hertogin van Orleans geweest, en zyn zagt en vreedzaam humeur had den hertog tot die keuze overgehaalt, daar zyn laag-vliegent verstand misschien ook het zyne toegedaan had, want hy had nooit onder zyn genoodschap uitgeblonken, en de verheve wetenschappen, noch het preken, waren nooit van zyn bereik noch van zyn smaak geweest: na procureur van enige collegien geweest te zyn, kreeg hy dezelve bediening in hun klooster van de straat van S. Antoni, daar hy vrinden maakte, en onder anderen de genegenheid van vader la Chaize wist te winnen, die hem by Madame plaatste.

Het gemeen, verwondert ſtaande over de onverwachte benoeming van dezen jezuit tot biegtvader des konings, zocht 'er de oorzaak van te raden, en men begon voor een vaſte waarheid te vertellen, dat het een afgeſproken werk was tuſſchen vader d'Aubenton, biegtvader van den koning van Spanien, en tuſſchen den hertog van Orleans, tot beloning van de moeite, die de laatstgenoemde jezuit had aangewend, om de onderhandeling van het dubbelt huwlyk te doen gelukken. De liſtige handelingen van dit genoodſchap, en deszelfs onvermoeide oplettentheid, om zich te handhaven, en hoger te verheffen, maakten deze giſſing waarſchynlyk, en het belang dat Philippus de vyfde in 't vervolg nam, om den nieuwen biegtvader van Lodewyk den vyftienden gezag by te zetten, deed ze als zeker aanzien. Evenwel kon deze benoeming wel andere beweegredenen hebben: men had zich teenemaal tegen de party verklaart, die men niet kon onder de knie krygen: de koning begon tot jaren van kennis te komen, en de ongeruſtheid van den paus, over de aanſtaande gevoelens van dien prins, was ongemeen, en kon niet geſtilt worden, dan door een jezuit by hem geplaatſt

plaatſt te zien. Was'er wel meer nodig, om zyne koninglyke hoogheid tot die keuze over te halen?

Men kan zich gemaklyk voorſtellen, wat hartzeer aan de appellanten, en aan de genen, die dezelve gevoelens hadden, de ſchielyke verheffing van hunne geſlage vyanden moeſt veroorzaken, die zy als den zwaarſten ſlag aanzagen, die hen kon overkomen; maar ik geloof niet, dat iemand zou hebben kunnen voorzien, hoe ver de ſpyt den cardinaal de Noailles zou vervoeren. Deze prelaat vergat by die gelegenheid zyn voorzichtigheid en gematigheid, en hielt een gedrag, dat geen man, die een aanzienlyke poſt bekleed, betaamt, doende ſtappen, die tothiertoe zonder voorbeeld waren: ik ben geen janſeniſt noch moliniſt, maar al was ik een janſeniſt, ik zou het zelve zeggen en denken.

Vader de Linieres ging, gelyk het zyne ſchuldige plicht was, zyn compliment by zyne eminentie maken, en om zyne acte vragen; de cardinaal was toen te Conflans, daar hy om zyne heesheid reeds eenigen tyd geweeſt was. Toen men den biegtvader des konings quam aandienen, zei hy met een piepende ſtem, *Ha! is Vader de Linieres daar, wel nu, laat hem binnen komen*, en zonder hem tyd

van ſpreken te vergunnen, zei hy met veel levendigheid tegen hem, *gy komt om U acte vragen, vader, ik kan ze u niet geven, en ik maak u met veel genoegen mondeling bekent, dat ik u verbied den koning de biegt af te nemen, ik zou u verſcheide redenen van die weigering kunnen geven, maar ik ben tegenwoordig al te verkouwen:* de marſchalkin van Noailles, zyne ſchoon-zuſter, die niet verkouwen was, nam het woord op, en bejegende hem zo vinnig, als een vertoornde vrouw in ſtaat is om te doen. Men zal my bekennen, dat de ſpyt alleen deze woorden kon ingeven, en dat de cardinaal, indien hy jonger was geweeſt, en zich zelven meer bezeten had, zo niet zou geſproken hebben, en begrepen, dat de verkiezing van den ſouverein altyd met eerbied moet aangenomen worden, en dat men omtrent zyn plicht in gebreken blyft, als men die genen, die hy eert, veracht en hoont. Behalvendat, een opvliegende drift kan den verſtandigſten overkomen, en hem enige ogenblikken als buiten zich zelven verrukken, maar de cardinaal de Noailles gaf zich teenemaal aan de ſpyt over, en weigerde den hertog regent, en den koning zelf, hartnekkig de acte voor dezen jezuit, waarin hy zo veel te meer te laken was, om dat hy niet

niet kon onbewuſt zyn, van wat maatregelen men zich kon bedienen, om elders, 't geen hy weigerde, te verkrygen.

De voorwentzels, die hy gebruikte om zyn gedrag te verſchonen, waren zo beuzelachtig, als dit onverantwoordlyk was. Hy ſchreef een langen brief aan zyne koninglyke hoogheid, waarin hy ondernam te bewyzen, dat zyn geweten hem niet toeliet toe te ſtaan, dat een jezuit den koning de biegt zou afnemen, wiens welzyn hem zo waard was: dat was te zeggen, dat hy zich weinig bekommerde over het welzyn van den prins, waaraan hy ſchreef, en dat van madame, nademaal hy duldde, dat deze beiden jezuiten tot hun biegtvaders gebruikten. Zyn brief wierd door een geſchrift onderſteunt, door hem met grote zorg overal verſpreid, waarin hy in algemene termen bewees, dat een biſſchop zonder zonde niet konde dulden, dat deze vaders het ſacrament van penitentie bedienden. Indien de univerſiteit vry geweeſt was, zou zy niet gemiſt hebben haar ſtem by dit vonnis te voegen.

Men kan wel oordelen, dat diergelyke ſchriften niet veel indruk maakten. vader de Linieres ging te Pontoiſe wonen,

nen, onder het aartsbiſdom van Rouen, en de koning ging naar S. Cyr, onder het biſdom van Chartres gelegen, daar hy aan dezen vader biegtte. Men kreeg ook een brevet van den paus; 't welk den koning de vryheid gaf, om een biegtvader te verkiezen, die van den gewoonlyken voorgoedgekeurt was, en het brevet verklaarde meteen, dat zyne majeſteit onder geen byzonder biſdom behoorde. Allengsjes wierden de gewetenswroegingen van zyne eminentie geſtilt, en ziende dat het onheil zonder hulpmiddel was, oordeelde hy in conſcientie den koning aan zyn quaad lot te kunnen overlaten.

Echter moet men bekennen, dat deze cardinaal zich trooſten kon, dat een jezuit aan 't hof niet wel aangezien was, en dat vader de Linieres meer dan een bittere pil moeſt doorzwelgen. De princes van Conti, eerſte douariere, die de vier biſſchoppen over hun appél geluk had gewenſcht, en verklaart, dat zy 'er ook haar ſtem toe gaf, ontfong hem heel niet wel. Mevrouw de abdis van Chelles, toen ter tyd te Val-de-grace zynde, gaf hem dit antwoord op een lang compliment, dat hy haar gemaakt had. *Dewyl 'er noodzaaklyk een jezuit biegtvader des konings moeſt zyn,*

is

is het my even zo aangenaam, dat gy 't zyt, als een ander; maar ik kan u niet ontveinzen, dat ik moeilyk ben van deze post door een jezuit te zien bekleden, want gy moet weten, dat ik uw genoodschap niet lyden mag, echter ben ik 'er een weinig bang voor; gy ziet, dat ik een goede fransche vrouw ben. Al de wereld had 'er zulke slechte denkbeelden niet van, maar niemand in der daad keurde de herstelling van het genoodschap voor goed, zelfs deszelfs vrinden prezen die niet: het misbruik, dat de jezuiten van het vertrouwen van Lodewyk den veertienden gemaakt hadden, de trotsheid, die hun dat had ingeboezemt, hun politieke streken, en toelegging om overal den meester te spelen, gaven die denkbeelden in: en inderdaad, wat noodzaaklykheid steekt 'er in, dat 'er een jezuit aan het hof moet zyn? zou een particulier, die geen geschillen en gevoelens van zyn klooster te verdedigen had, daar niet beter voegen?

Clemens de elfde zei met recht, dat indien men de heerschzucht der jezuiten niet beteugelde, zy op de tinne des tempels zouden klimmen. Deze geestlyken, niet te vreden dat zy in een post herstelt waren, die zy voor altyd verloren rekenden, wendden al hun vlyt aan, Streken der Jezuiten.

dat

dat de nieuwe biegtvader op den zelven voet mogt gestelt worden, als, ten tyden van den overleden koning, vader de la Chaize en vader le Tellier geweest waren. 't Is omtrent met den biegtvader des konings gelegen, als met den cançelier: indien de laatstgenoemde het zegel niet heeft, is zyn post aanzienlyker dan nut, en zyn gezag komt weinig met de verhevenheid van zyn rang overeen; zo ook, indien de biegtvader de lyst van de beneficien niet heeft, geeft hem zyn post, hoe aanzienlyk die ook is, maar een heel bepaalt gezag, en zyn krediet is maar middelmatig.

De lyst van de beneficien te hebben, is enigzins het bewind hebben over alle de beneficien van 't ryk, gelyk de oorlogs-minister over de meeste militaire posten te zeggen heeft; met dit onderscheid, dat de begeving der beneficien meer voordeel inbrengt, om dat derzelver menigvuldigheid en gewicht hen in staat stelt, om meer menschen dienst te doen. 't Was dan de uitdéling der beneficien, daar de jezuiten op vlamden, zonder dat achtten zy de aanzienlyke post van 's konings biegtvader niets.

Om hierin te slagen, addresseerden zy zich aan den koning van Spanjen, en vertoonden hem, dat de party der

appellanten, wat moeite men ook gedaan had om die uit te roeien, noch zeer magtig was; dat het voornaamste middel, om die te verdelgen, was, zodanige geestlyken van de beneficien te weren, die daar de kragt en de stut van waren, dat deze oplettentheid een groten yver vereischte, en een grondige kennis van alle de genen, die daar naar stonden; dat een particulier, wie hy ook zyn mogt, zo wel in den grond daar niet van kon onderrecht zyn, als een jezuit, voor wien zyne medebroeders, door het hele ryk verspreid, niets verholen zouden laten, en dat men kon verzekert zyn, dat hen niemand in vurigen yver overtrof. Het hele genoodschap stelde zich in beweging, om deze vertoningen te doen gelden, en de nuntius van de paus ondersteunde die kragtig. Vader de Linieres, zegt men, was de uitvinder van deze geheime handeling niet, hy liet 'er zich maar toe gebruiken, maar die eer was aan vader Lallemant verschuldigt, van wien ik meen reeds gesproken te hebben, een boezem-vrind van den overleden vader le Tellier, en hooft van zyn geheimen raad. Dit verdient wel een weinig ontwimpelt te worden, en ik geloof

loof niet dat men my myne uitweiding qualyk zal nemen.

Geheime raadsvergadering der Jezuiten tot het begeven der beneficien.

Lodewyk de veertiende goed gevonden hebbende, hoewel zulks weinig paſte, om van zyn biegtvader een van zyn voornaamſte ſtaats-ſecretariſſen te maken, en hem daar den rang en de eertekenen van te geven, ſtelde deze een raad aan, die men wel denken kan dat uit enkele jezuiten beſtond: de procureurs van de verſcheide provintien, die deze vaders in Vrankryk hebben, en welke te Parys hun verblyf houden, waren 'er leden van; iedereen was gelaſt, het geen zyne provintie raakte, in te brengen.

Hy voegde 'er, naar zyn welgevallen, enigen van die genen by, die het geluk hadden gehad van hem te behagen. In dezen geheimen munnikenraad maakte men het proçes op van alle de geeſtlyken van Vrankryk, en diſponeerde van hun noodlot, op de geheime informatien, door enkele jezuiten opgeſtelt. Zo dra men enig vrind in dezen raad had, was men verzekert zyn wenſch te genieten; getuigen hier van zyn juffrouw de Monchi, nonne in het klooſter van Avenes by Arras, die op haar negentiende jaar abdis wierd, door het crediet van broeder Watblé, die eertyds knecht

knecht van haar vader geweeſt was; een premonſtratenzer munnik, die op recommandatie van een jezuit, vrind van den ſecretaris van vader la Chaize, tot abt benoemt wierd, voor dat het proces van de verkiezing aan 't hof gekomen was, en dat, om het verzoek voor te komen, 't welk men wiſt dat de dauphin voor een ander munnik ſtond te doen; getuigen zyn de vier zoons en een dogter van een wagenmaker uit het diſtrict van Camerik, die, door 't middel van een jezuiet, die daar genegenheid had voor opgevat, de voornaamſte abdyen van Vlaanderen kregen.

Het artykel, waarop men voornaamlyk in dezen raad aandrong, was de genegenheid der ſollicitanten voor dit genoodſchap: indien men maar het minſte verdacht wierd gehouden daar omtrent in gebreken te blyven, kon men verzekert zyn, van daarvan uitgeſloten te zyn, wat geboorte of verdienſten men ook van den anderen kant mogt hebben. Dit was de bron van deszelfs groot aanzien, dit maakte, dat het altyd een grote menigte aanbidders had, en, zo ik my dus durf uitdrukken, dit dwong de luiden van de hoogſte geboorte om zich te vernederen, en hun hof daar by te maken.

De vreugde, die het gemeen over deszelfs val betuigt had, en het hartzeer, dat het nu over deszelfs herſtelling deed blyken, ſtrekte tot een vaſt bewys, dat het zich meer vyanden dan vrinden had op den hals gehaalt, en dat deszelfs enkele tegenkanting tegen de janſeniſtiſche leer het gehaat had gemaakt.

Vader de la Chaize was een doorſlepe hoveling, maar heel gematigt; hy beminde de ſocieteit, maar die liefde ging zo ver niet, dat hy de genen zou vervolgt hebben, die niet heel aan hem overgegeven waren; hy had altyd grote achting voor die genen, dien hunne geboorte het recht gaf, om naar gewichtige bedieningen te ſtaan.

De raad, dien hy aanſtelde, was van het zelve humeur, daarom konden 'er vader le Tellier, en luiden van zyn imborſt, nooit toegang toe krygen. Deze, hem naderhand in zyn poſt opgevolgt zynde, gaf zyn vertrouwentheid aan de doortraptſte en woelagtigſte onder zyne mebroeders, als de paters Doucin, Daniel, Lallemand, alle drie Normans, zo wel als hy, en een zekeren vader Germon, die by den heer Deſmarets in grote achting ſtond, by wiens kinderen hy leermeeſter geweeſt was. Deze vier gevaarlyke geeſten, om den car-

cardinaal de Noailles, dien zy niet lyden mogten, in den grond te helpen, verwekten in den ſtaat die droevige twiſt, waarvan de ſcheuring noch niet geheelt is, en dwongen dezen prelaat om zich voor een party te verklaren, die hy beminde, maar daar hy nooit meer dan enige achting voor zou betuigt hebben, indien men hem niet het mes op de keel had gezet. 't Geen zy in den ſtaat deden, deden zy, naar proportie, in hun genoodſchap ook; zy maakten 'er zich de meeſters van, en vervolgden allen, die zich niet opentlyk voor hen verklaarden; men hoorde niet als van kabalen en doorſlepe handelingen, zo dat de hertog van Orleans in 't jaar 1719 genoodzaakt wierd het koninglyk gezag tuſſchen beiden te doen komen, om de bevelen van hun generaal te doen uitvoeren.

Billyke gebetenheid van den cardinaal du Bois tegen de jezuiten.

Philippus de vyfde, van alle kanten door de geheime kuiperyen van vader Lallemand laſtig gevallen, liet zich tot de netelige zaak, die men hem ten behoeve van het genoodſchap afvergde, bepraten. Hy ſchreef een brief aan den heer regent, waarin hy alle de redenen herhaalde, die men hem aangevoert had, om hem over te halen, dat hy dit ongewoon verzoek doen mogt. Zo dra

de hertog den brief van zyne katholyks majesteit ontfangen had, vertoonde hy dien aan den cardinaal du Bois, en zy waren beide evenzeer gebeten op de buitensporige vorderingen van die genen, die zulk een kragtige recommandatie hadden weten te krygen; hadden zy het niet gelaten om alles, 't geen zy gedaan hadden, om den tegenstand van den cardinaal de Noailles te overwinnen, zo zouden zy opstaandenvoet een anderen biegtvader aangestelt hebben. Vooral verviel de cardinaal du Bois in een zeker soort van razerny, en zwoer op zyn manier, dat zy'er berouw van zouden hebben. De vyanden van de constitutie, vooral de benedictynen, deden hun voordeel met zyne rechtvaardige gramschap: men stuitte het onweer, dat gereed stond om hen te grond te slaan, en de jezuiten wierden door zyn dood van een vyand verlost, die besloten had hen zo diep te vernederen, als zy zich hoog hadden willen verheffen.

De marschalk van Villeroi in ongunst geraakt.

Naauwlyks was men een weinig bekomen van de ontsteltenis, door het aanstellen van een jezuit tot biegtvader des konings veroorzaakt, of een ander voorval, dat noch zonderlinger en minder voorzien was, trok alle aandagt naar zich, en deed voor enige dagen al het overige

verge-

N°. XII.

vergeten: dit was de ongunſt en de ballingſchap van den marſchalk van Villeroi. De hertog regent had opentlyk gezegt, dat het tyd was om zyn majeſteit van zyn ſtaats-zaken en geheimen te onderrechten, en dat hy zelf die zorg op zich zou nemen; hy had'er zelf in 't byzonder den marſchalk van Villeroi over onderhouden, en tegen hem gezegt, dat hy een begin meende te maken, met alle morgen met den jongen monarch te arbeiden. Hy wilde den tienden auguſti beginnen, en begaf zich tot dien einde in het vertrek des konings, daar hy den hertog van Bourbon, den graaf van Clermont, en den oud-biſſchop van Frejus vond: de hertog van Orleans verzocht den koning, van in zyn kabinet te willen treden, zeggende, dat hy zyne majeſteit een zaak had meê te delen, die hy hem onder vier ogen moeſt zeggen.

De hertog van Bourbon en de andere heren namen hun afſcheid, maar de marſchalk van Villeroi alleen wilde den koning volgen: de hertog herhaalde, dat hy zyne majeſteit alleen te ſpreken had, maar deze bleef ſtyf by zyn ſtuk ſtaan, en beweerde, dat hy, als gouverneur des konings, zyne majeſteit niet mogt uit het gezicht verliezen, zyn koninglyke hoogheid vertrok, en zeide te-

gen den koning, dat hy eene andere gelegenheid zou afwachten, om hem te ſpreken.

Wat fierheid 'er ook in dit gedrag van den marſchalk van Villeroi ſcheen te ſteken, was het gewettigt door het geen zyn vader overgekomen was, die gouverneur van Lodewyk den veertienden geweeſt was. Anna van Ooſtenryk, regentin van 't ryk, had op een tyd iets geheims aan den koning haar zoon meetedelen, en de marſchalk van Villeroi had uit eerbied de kamer willen uitgaan, maar deze princes had hem weerhouden, met te zeggen: *blyf, myn heer, nademaal ik u de opvoeding van den koning myn zoon toevertroud heb, is 'er geen geheim voor u, en gy moet nooit zyn perſoon uit het gezicht verliezen.*

Dit voorbeeld, dat waarſchynlyk den hertog van Orleans voorogengeſtelt wierd, verhinderde echter niet, dat hy zeer gebelgt was over het gedrag van den marſchalk van Villeroi, 't geen hy voor een hevig affront opnam, te meer, om dat hy het miſſchien als een uitwerking van de verſchriklyke vermoedens aanzag, waarmee men het gemeen, ten opzicht van zyn perſoon, had ingenomen.

Daarenboven een oude wrok tegen dezen

zen marſchalk hebbende, die zich dikwils wat onbedacht over zekere gebeurniſſen onder het regentſchap uitgedrukt had,nam hy, zonder zichdaaraan te keren, wat men 'er van denken of zeggen mogt, opſtaanden voet het ſtout beraad, van hem zyne poſt af tenemen, en die aan den hertog van Charoſt te geven. Inderdaad ten drie uren na den middag uit zich zelven gekomen, of ontboden zynde, om zyne koninglyke hoogheid te ſpreken, zeide de marquis de la Fare tegen hem, dat de hertog regent hem niet ſpreken kon: ter zelver tyd ſtelde de marquis van Artagnan, bevelhebber over de graauwe muſquettiers, hem een gezegelden brief ter hand, dewelke order inhield, om zich naar zyn hertogdom van Villeroi, dat maar tien mylen van Parys legt, te begeven.

De marſchalk, die nooit gelooft had, dat men een diergelyk beſluit omtrent hem zou genomen hebben, ſtond heel verſlagen, en antwoordde,dat hy gehoorzamen zou, maar dat hy hartelyk verlangde voorafzyne koninglyke hoogheid te ſpreken, die hy zaken van het uiterſte gewicht had mede te délen. Deze prins liet hem antwoorden, dat hy geen tyd had om hem te horen. Men liet hem in een poſtchaize gaan zitten, met mynheer de Libois, ordinaris edelman van den ko-

ning; de marquizen de la Fare en d'Artagnan, aan het hooft der lyfwacht van den hertog van Orleans, verzelden hem tot Sceaux, daar detachementen van musquetiers waren, die hem naar Villeroi leidden: den volgenden dag kreeg hy een nieuw bevel, om zich naar zyn gouvernement van het Lionneesche te begeven.

Deze ongunst, door Parys verspreid zynde; verwekte daar een grote verslagenheid: de misselyke denkbeelden, die men van den dood van den dauphin, van de dauphine, en den hertog van Bretagne gehad had, wierden weer levendig; men erinnerde zich weer 't geen men zedert het regentschap verbreid had, dat men de behoudenis des konings aan de zorgen van dezen marschalk verschuldigt was; het volk mompelde, dat alles verloren was, en dat de plegtigheid van de zalving voor een ander stond gehouden te worden. Zinneloze en reukloze redevoeringen, die de fransche natie altyd tot schande zullen strekken, dewyl zy met deze denkbeelden ingenomen zynde, niemand ondernam het onheil af te wenden, 't geen zy in voorraad beweenden.

De regent verdedigt zyn gedrag.

Schoon de hertog regent deze buitensporige geruchten moest gewoon zyn, en

en dat hy ze met de uiterſte verachting aanhoorde, meende hy het gemeen te moeten onderrechten van de beweegredenen, die hem tot die daad hadden aangezet, daar men zich zo zeer over verwonderde; ten minſten ſchreef men hem een ſoort van verantwoording van zyn gedrag toe. Schoon het koninglyk gezag, zei deze prins, of de geen die op zyn order ſprak, aan niemand rekenſchap behoeft te geven, dan aan God, van zyn vonniſſen, en de uitvoering zyner ontwerpen, willen evenwel de koningen, en de vertrouwelingen van hunne magt, zomtyds wel uit goedheid de redenen aan den dag leggen, waarnaar zy te werk gaan: daar zyn zekere omſtandigheden, waar in de voorzichtigheid hen vermaant, van hunne rechten af te ſtaan, om de qualykmenenden te beſchamen, en de zwakken niet te ergeren. Van deze natuur is de tegenwoordige geſteltenis. 't Zou hart zyn, dat ter gelegenheid van het bevel, dat de marſchalk van Villeroi ontfangen heeft, om naar zyn gouvernement te gaan, het gemeen zyn yver en getrouwheid voor zyn meeſter zou verdenken: men moet recht bewyzen aan zyne oprechte meningen, maar ter zelver tyd moet men ook bekennen, dat

deze gouverneur zich al te veel met de waardigheid van zyne bediening inbeeldde.

Hy wendde zich een zeker air van onafhankelykheid aan, 't geen het opperſte gezag, en de genen die 'er de bewaarders van zyn, niet moeten dulden: zyne vorderingen voegden zyne majeſteit, noch de eer van de prinſſen van den bloede niet; hy wilde, om zo te ſpreken, een eigen troon voor zich oprechten, om zich tegen het regentſchap aan te kanten, als of het koninglyk gezag verdeelt kon worden. Zonder alle die onbezonnenheden, die de eerlykheid van den marſchalk niet te kort doen, zouden wy noch het genoegen hebben, van hem by den koning te zien, maar goede inzichten kunnen in gewichtige poſten niet volſtaan, men moet zyne paſſen weten te beſturen, en zich aan den aart van een regering onderwerpen, die zich niets voorſtelt, dan den roem van den koning, en het geluk zyner onderdanen.

Eene omſtandigheid, die de ballingſchap van den marſchalk van Villeroi verzelde, en die de hertog van Orleans niet had kunnen voorzien, veroorzaakte hem wezentlyk hartzeer. De oud-biſſchop van Frejus, leermeeſter des konings, van het voorgevalle verwittigt zynde,

zynde, oordeelde raadzaam, zich ook vyf of zes mylen buiten Parys te begeven, en zyn leerling te verlaten. Misschien vreesde hy afgedankt te zullen worden, en wilde in de voorbaat zyn, misschien ook, dat hy de wereld overtuigen wilde, dat hy geen deel had aan het bannen van den marschalk; echter wist men wel, dat zy geen grote vrienden waren, en dat hy uit tederheid voor den koning geen mededinger in zyn vrindschap wilde hebben: dit vertrek gaf veel te kennen, en mooglyk meer, dan hy hebben wilde. Zyne koninglyke hoogheid begreep het, en dit veroorzaakte hem hartzeer; onderwyl dat hy in die ongerustheid was, gaf hem de politieke stedehouder, de twede zoon van den overleden zegelbewaarder, aan wien hy zyn verlegenheid ontdekte, een heerlyken raad, te weten, dat hy veinzen zou, van dit schielyk vertrek gehoort te hebben, en ter zelver tyd volstrekt en absolut bevel aan den prelaat zenden, om opstaandenvoet weerom te komen: 't was geen tyd meer, de hertog regent had zich reeds aan anderen beklaagt.

Het bevel wierd afgevaardigt, en schielyk ter uitvoering gestelt, 't geen zo veel te meer blydschap veroorzaakte,

om

om dat de koning weende, en zich vertoornde, tot zo ver dat hy glazen insloeg, en niet eten noch drinken wilde, zich van twee perſonen berooft ziende, daar hy aan gewent was.

De koning was niet meer te Parys, toen dit gebeurde: miſſchien was het een geluk; ten minſten ſchroomden de burgers van die ſtad niet te zeggen, dat zy het met geen goede ogen zouden aangezien hebben, dat men hem zyn gouverneur ontnam. Ondertuſſchen was de regent genootzaakt, hierin zyn gezag te tonen: het miſtrouwen dat de marſchalk van Villeroi had laten blyken, onder voorwentzel van zyn plicht te doen, en zyn recht te handhaven, was een hoon, dien men niet ontveinzen kon; dien ongeſtraft te laten, zou geweeſt zyn enigermaten ſchuld te bekennen, en hem gelyk te geven; in tegendeel bewees men, met dien te ſtraffen, de oprechtheid zyner meningen, en ſtelde zich in ſtaat, om door den uitſlag te doen zien, dat de uitgeſtrooide geruchten van de gewaande zorgen van den marſchalk van Villeroi geen anderen oorſprong hadden, dan een tomelozen haat. Inderdaad, niets heeft beter doen zien dan deze verwiſſeling van gouverneur, hoe qualyk gegrond de buitengewone ongeruſt-

rustheden waren, waarin men over de behoudenis van den koning was.

't Was evenwel veel gewaagt, want indien deze prins kort na die verandering gesturven was, zou men, in de gestelte-nis daar men in was, niet gelooft hebben, dat alles met de booste inzichten geschied was? men stelde derhalven zyn roem en eer in gevaar, om die te redden: daarenboven was de koning zulk een kind niet meer, hy had de jaren om genegenheid en haat te koesteren; indien hy met een meesterlyken toon gesproken, en gezegt had, dat hy absoluit zyn gouverneur weerom wilde hebben, zou hy niemand gevonden hebben om hem te ondersteunen? zou een voorwentzel, om den koning te gehoorzamen, geen genoegzame reden geweest zyn voor de personele vyanden van den heer regent, en die genen, die over zyne regering misnoegt waren, om tegen hem op te staan? maar de onvertzaagtheid maakte een goed deel van den imborst van dezen prins uit, en men heeft hondert maal onder 't lezen van deze historie kunnen aanmerken, dat de vrees hem nooit van de party, die hy gemeent had te moeten kiezen, te rug gehouden heeft.

Ein-

De cardinaal du Bois word tot eersten minister verklaart.

Eindelyk plukte de cardinaal du Bois alle de vruchten, die hy van de vertrouwentheid van zyn meester, en van de genegenheid, of liever van de drift, die hy voor deszelfs persoon en belangen had, verwachten kon, en ik durf ze ook de beloning van zyne verdiensten en arbeid noemen.

Den 22 augusti wierd hy tot eersten minister verklaart, 't geen wel weinig meer tot zyn gezag toebragt, maar het zelve luisterryker maakte, 't zy dat het hem met een nieuwe drift vervulde, 't zy dat men toen niet meer twyffelde, of hy was de auteur van alles wat 'er omging. De vrede door bondige traktaten en voordelige verbintenissen bevestigt, het parlement getemt en vernedert, de groten ondergebragt, die hem konden in den weg zyn van het hof gebannen, lieten hem de vryheid, om alle zyne zorgen over het herstellen der finantien, en over de zaken van den godsdienst te laten gaan.

Zyn zorgen over de finantien.

Ten opzichte van de finantien liet hy verscheide plakaten uitgaan, waar van het voornaamste oogmerk was, de geliquideerde briefjes, dat is te zeggen die gene, die min of meer vermindert waren, naar dat de houders derzelver oor-

oorſprong hadden kunnen goed maken, uit de wereld te helpen.

Het plakaat, dat het meeſte gerucht maakte, voerde het jaarlykſch recht, of de zo genaamde * *Paulette* weer in. Henrik de vierde had het opgebragt, om zich van een deel van de penſioenen te ontlaſten, die hy aan de gerechts-amptenaren betaalde, met hunne bedieningen erflyk te verklaren, voor een zekere matige ſom, die zy alle jaren betaalden, zonder hen evenwel tot die voorwaarde te dwingen. Deze belaſting, inderdaad eer een gunſt, dan een knevelary, wierd met blydſchap ontfangen, en men onderwierp 'er zich met veel yver aan; ja men heeft meer dan eens gezien, dat niets de parlementen en de andere gerechtshoven meer ontruſtte, dan het dreigement, van dat recht afteſchaffen.

In het jaar 1710, het hagchelykſte van de regering van Lodewyk den veertienden, quam 'er een bevel uit, om het recht van Paulette af te kopen, zo dat de bedieningen erflyk waren, en dat

* Dit is een zeker geld, dat de bezitter van enig ampt jaarlyks gehouden is te betalen, om zyne erfgenamen de ſurvivantie daaraf te verzekeren, en is, zo ik het wel heb, omtrent het zeſtigſte deel van het geen het ampt gekoſt heeft.

dat de jaarlykſche ſom niet meer betaalt wierd. De cardinaal du Bois zag deze afkoping en vernietiging als een ſchatting aan, die de welgegoedſte onderdanen van 't ryk hadden moeten opbrengen in zulke droevige tyden, als daar men toen in was; hy oordeelde, dat de koning ten opzicht van zyne belangen merklyk daardoor beledigt was, en dat de dertien jaren, dat de amptenaren niets betaalt hadden, hen genoegzaam ſchadeloos hielden van het opgeſchoten geld. Dit arreſt ontmoette in het parlement groten tegenſtand, zelf had men beſloten vertoningen aan den koning daarover te doen; maar twee gezegelde bevelen des konings, kort op elkander gevolgt, deden begrypen, dat de gehoorzaamheid de enigſte party was, die men te kiezen had, ten zy men iets ſlimmers wilde beproeven, dan verplaatzing, en ballingſchap.

Men dreigde, niet door de bevel-brieven, maar door de geruchten, die men liet verſpreiden, de al te ruime uitgeſtrektheid van het rechtsgebied des parlements van Parys te verminderen, dat den onderdanen des konings zeer tot laſt ſtrekte, die verplicht zyn zich met grote koſten, van de uiterſte grenzen van Auvergne en het Lionneeſche, naar de

de hooftſtad te begeven. Dit middel zou in der daad het krachtigſte zyn, dat men zou kunnen in 't werk ſtellen, om de macht van dit genoodſchap te verzwakken, indien zy die quam te misbruiken.

De cardinaal-miniſter, die alzo volſtrekt regeerde, als ooit de cardinaal Richelieu gedaan had, ſtelde een ander middel in 't werk, om ſchielyk een aanzienlyk gedeelte van de ſchulden van 't ryk te vernietigen. Hy verzocht een ſubſidie van die genen, die aanzienlyke en ſchielyke fortuinen in den papierhandel gemaakt hadden, dat is te zeggen, hy lei hun een hooftgeld op, naar gelang van hunne winſten, te betalen in briefjes op het ſtadhuis van Parys, provinciale renten, atteſtatien van liquidatie, en andere koninglyke effecten, die noch niet vernietigt waren: in deze belaſting begreep men niet dan luiden, die in de regiſters van de bank bekent ſtonden, dat zy een groot getal van actien gehad hadden, welke zy niet vertoont hadden, om ze te laten tekenen, en die genen, die van een ſlechte afkomſt, en een middelmatig fortuin, eensklaps tot een aanzienlyke fortuin waren geſtegen. Deze belaſting was zo veel te billyker, om dat zy het enigſte middel was, om

de meeſten van die genen, die zich in de veranderingen van 't papier verrykt hadden, hun deel te doen dragen in de ſchattingen, naar gelang van de ſchulden van den ſtaat, daar zy meer dan iemand anders toe gehouden waren, en daar zy anders heel van vry zouden hebben geweeſt, om dat zy de liſt gebruikt hadden, van geen koninglyke effecten te bewaren, en ze by tyds onder den man te brengen.

Zyne eminentie, om zich van de laſtige zaak van 't papier te ontſlaan, en een zo haatlyk voorwerp uit het gezicht te doen verliezen, ordonneerde, dat de commiſſariſſen, tot het nazien en liquideren daarvan gedeputeert, hunne bedieningen zouden ſtaken, van den dag der afkondiging van 't arreſt te beginnen; dat 'er geen vertoog tegen de gedane liquidatien meer zou toegelaten worden, en dat alle eigenaars, of houders van getekende effecten, verplicht zouden zyn die binnen zekeren tyd in handen te ſtellen van perſonen, daartoe benoemt; dat de particulieren, die de hooftſommen hadden verſchaft van de rentebrieven op de jndiſche compagnie, wier obligatien vertoont waren om getekent te worden, hun ſtem zouden kunnen geven tot derzelver vernietiging,

en

en daar een atteſtatie van innemen, dat zy geliquideert waren, zonder dat men de toeſtemming van die genen nodig had, op wier hoofden dat geld gezet was, of die belang in het genot konden hebben; dat ondertuſſchen het beloop van die atteſtatien tot lyfrenten zou beſteed worden op de tollen en zoutpachten, op dezelve namen en dezelve voorwaarden; daar wierd ook een reglement gemaakt, dat na een maand, die men de particulieren noch toeſtond, om hunne declaratien, en de titels en acten, door hen ingelevert, in te trekken, en om den oorſprong hunner effecten te bewyzen, de papieren, die men niet ingetrokken had, verbrand zouden worden; eindelyk beloofde men, dat zyne majeſteit de geliquideerde actien zou aannemen op den voet van vyfduizent livres ieder actie, tot betaling van het extraordinaire hooftgeld. Die zich op die zaken verſtonden, waren genootzaakt te bekennen, aangezien den droevigen ſtaat, waartoe de bank de zaken gebragt had, dat 'er niets billykers en verſtandigers kon bedacht worden, dan deze ſchikkingen.

't Was niet genoeg des konings ſchulden te betalen, en het publiek van het papier te verloſſen, daar was geld van noden, en de aannaderende zalving des

koningsmoest 'er veel verslinden. Het enige middel, om penningen te krygen, bestond in nieuwe belastingen, of in de vernieuwing der ouden; schoon het parlement van Parys verklaart had, dat de koning ten allen tyden en by alle gelegenheden zou verzocht worden om de belastingen te verminderen, voerde men de lastigste en hatelykste van allen weerin, naamlyk die op de acten der notarissen, en de registreringen.

Over de zaken van den Godsdienst.

Omtrent de religie ging zyne eminentie voort, met zich tegen de appellen en de appellanten te verklaren. De Sorbonne deed byna geen eenen stap, die niet op order van den staatsdienaar afgemeten was, en de molinisten voerden daar noch meer gezag in, dan de appellanten in 't begin van de regering gedaan hadden. De yver van den cardinaal ging tot in de kloosters door: het algemeen kapittel der karthuizers kreeg order om de constitutie aan te nemen, en aan geen appellant enige bediening te geven of te laten; de kanunniken van S. Victor, die men beschuldigde van hunne voorwerpen in het queekschool der † Gilotynen te verkiezen, en in andeteren

† Dit was een queekschool, waarin men de jongelingen om niet onderwees, en aldus naar deszelfs stichter Gilotin genoemt, maar nu zedert enige jaren niet meer in wezen.

ren van dezelve ſoort, wierden zeer ontruſt, niet tegenſtaande de zonderlinge beſcherming van den cardinaal de Noailles, de univerſiteit van Rheims wierd zeer mishandelt, en men gaf aan mynheer de Rohan de Guimené, nieuwen aartsbiſſchop van deze ſtad, zo veel gezegelde brieven, als hy meende nodig te hebben. In dien tyd had de koning van Spanjen de lyſt van de begeving der beneficien voor de jezuiten noch niet verzocht.

Na de dood van Clemens den elfden, hadden de tegenkanters van de conſtitutie zich gevleid, dat zyn opvolger hen wat zachter zou behandelen: de oudbiſſchop van Doornik, de biſſchoppen van Pamiers, van Senés, van Montpellier, van Boulogne, van Auxerre, van Macon, ſchreven hem een langen brief, waarop zy en hunne aanhangers groten ſtaat maakten, maar Innocentius de dertiende liet dien veroordeelen, als verſcheide beledigende ſtellingen behelzende voor de katholyke biſſchoppen, inzonderheid die van de Gallicaanſche kerk, voor de geheugenis van Clemens den elfden, voor hem zelven, en voor den apoſtoliſchen ſtoel, en daarenboven heel ſcheurziek zynde, en vol ketterſche gevoelens. Op het aanhouden van

den paus, die wenschte dat deze brief in Vrankryk ook mogt verboden en veroordeelt worden, drong men het parlement aan, om dit te doen, maar alles was vergeefs; de cardinaal du Bois liet dezen brief door des konings raad van staat voor reukeloos, lasterachtig, en nadelig voor de geheugenis van den overleden paus, voor den h. stoel, de bisschoppen, en de kerk van Vrankryk verklaren, strydig tegen de bevestiging van den vrede in de kerk, en tegen de declaratien van de jaren 1714 en 1720, des konings gezag aantastende, en tot oproer strekkende.

De bewoordiging van dit arrest was ongelyk kragtiger. Zyne Majesteit, na dien te hebben laten examineren, had bevonden, dat hy zo wel de geestlykheid als den politieken staat hoonde, dat de geheugenis van een paus, die zich zo beroemt had gemaakt door de heiligheid van zyn leven, als door zyne personele qualiteiten, daarin lasterlyk gehoont was, dat men 'er de herroeping van een decreet in eischte, dat algemeen in de kerk aangenomen was, en 't welk zyne majesteit bevolen had, onkreukbaar in zyn ryk na te komen, dat dit decreet daarin afgeschildert wierd, als by verrassing, en op een valsch voor-

ge-

geven, verkregen, en als een wet vol dwalingen en onrechtvaardigheid, die het heidensche Romen niet zou hebben kunnen dulden.

Dat men in dezen brief veel woorden vond, die de hele bisschoplyke orde, inzonderheid die van de kerk van Vrankryk, hoonden; dat de uitleggingen van de bulle *Unigenitus*, eenparig door alle de cardinalen, aartsbisschoppen, en byna alle de bisschoppen van 't ryk voorgoedgekeurt, waarby zich zelf verscheide van die genen gevoegt hadden, wier namen men onder gemelden brief vond, daar evenwel, als weinig zuiver en rechtzinnig, in aangetast wierden.

Dat men het boek der *zedekundige aanmerkingen* zogt te verdedigen, in een tyd, dat het plegtig door de beide mogentheden verboden was, en in 't byzonder door byna alle de genen veroordeelt, die dezen brief ondertekent hadden.

Dat men daarin alles, 't geen 'er gedaan was om de kerk in rust te brengen, afschilderde als een aaneenschakeling van bedriegelyke handelingen, die tot overhoopwerping van den godsdienst strekten; en dat men, om de maat van deze spoorloosheden te vullen, op

den tegenwoordigen toeſtand van de kerk toepaſte, 't geen men eertyds van die rampzalige tyden zeide, waarin de ooſterſche kerk onder de vervolging der Ariaanſche prinſſen en biſſchoppen, of ten minſten begunſtigers van die party, zuchtte. De jezuiten zelf waren verwondert, dat het hof zich zo opentlyk voor hen verklaarde.

Men vordert op nieuw dat het formulier getekent worde.

Hoe zwaar deze ſlagen ook waren, zou zich de aanhang der janſeniſten daarover getrooſt hebben, indien men de arreſten van den raad, en de conſtitutien der pauzen niet weer voor den dag had gehaalt, die hen meer benaauwden en verlegen maakten. De eeden zyn altyd, in wat religie het ook zyn mag, voor zeer heilig gehouden, en aangezien voor de bequaamſte verbintenis, om ons tegen de natuurlyke onſtantvaſtigheid der menſchen, en zelf tegen hunne boosheid, te beveiligen. Dewyl de veroordéling van de vyf beroemde ſtellingen den voortgang van deze leer onder de geeſtlyken en in de klooſters niet ſtuitte, oordeelde men wyſlyk, dat men daarin ſlagen zou, met een formulier op te ſtellen, dat de veroordéling van deze ſtellingen behelsde, en 't welk alle de genen, die naar enige orden, of eertrappen op de univerſiteiten ſtonden, of opent-

opentlyke bekentenis in de kloosters wilden doen, gehouden zouden zyn te tekenen. Die 'er belang in hadden voeren hevig tegen dit reglement uit, het wierd voor onrechtvaardig en tiranniek uitgekreten, en voor een strik, dien men voor de gewetens spande; als of deze wet onbillyker geweest was, dan die menigvuldige eden, die men de engelschen doet afleggen, welke deel aan kerklyke of politieke bedieningen zoeken: weinig scheelde het, of men was quakersch geworden, of men had ten minsten de grondregels van deze gezintheid omtrent het eed-zweren gevolgt. Daar ontstond onenigheid onder de party; de strengste oordeelden, dat men, volgens eer en geweten dit formulier niet tekenen kon, anderen, die wat bezadigder waren, dreven het tegendeel. Men verzon ik weet niet hoe veel fynigheden, (inderdaad niet dan restrictien en dubbelzinnigheden, die deze heren zo lelyk afschilderen) om de gevoelens te behouden, die men met ede zwoer te zullen verwerpen en veroordelen; men durfde zelf zeggen, dat de misdaad van een valschen eed te doen, zo het 'er een was, op die genen te rug stuitte, die ons noodzaakten om dien af te leggen: daar was geen list, die men

niet in 't werk ſtelde, om het formulier, hoe klaar het ook was, dubbelzinnig te maken; men maakte een onderſcheid tuſſchen de daad en het recht; men beweerde, dat men de kerk maar een uiterlyke onderwerping ſchuldig was, en dat zy zich met een eerbiedig ſtilzwygen moeſt genoegen.

Alle de pogingen, die men aanwendde, om zich los te wikkelen, dienden nergens anders toe, dan om de ſtrikken noch vaſter te maken: het eerbiedig ſtilzwygen wierd voor onvoldoenent verklaart, en men voegde by het formulier, dat men de 5 ſtellingen veroordeelde in den zin, dien Janſenius beoogt had.

Zedert den dood van Lodewyk den veertienden was het ondertekenen van dit formulier reedlyk verwaarlooſt; de opponerende prelaten, de univerſiteiten, de klooſters, die zich voor hen verklaart hadden, hadden dat afgeſchaft, en hunne tegenpartyders ontbeerden ſtantvaſtigheid en oplettentheid, om de ondertekening te eiſchen.

De hertog-regent en de cardinaal du Bois bragten die weer in gebruik: men maakte hier geweld over, men klaagde, enige boden tegenſtand, maar eindelyk onderwierpen zich de meeſten. De yver

tot

tot de waarheid haalde hen over, om de nodige voorwaarde te vervullen, om deel aan de beneficien en ampten te hebben, en men ging voort met ede te betuigen, dat men een leer veroordeelde, die men t'eenemaal aankleefde. De hertog van Orleans was zo op die ondertekening verzot, dat hy de abdis van Chelles, zyne dogter, zeer hevig aandrong, om zyn zin hierin op te volgen, maar deze prinçes liet zich hier niet toe overreden, en zonder de hertogin van Orleans zou de tederheid, die deze prins voor haar had, hem mooglyk niet verhindert hebben, van een ſtreng bevel uit te geven.

Midden onder deze ſtribbelingen en ontruſtende zorgen, onderrechtten de hertog-regent en de cardinaal-miniſter den jongen koning, beſtedende gezamentlyk alle dagen enige uren aan dit gewichtige en noodzaaklyke werk. De prins was zeer bequaam om 'er zyn voordeel mee te doen, hebbende byna geen van de gebreken zyner jaren: hy was ernſtig en naarſtig: enige woorden, die hem nu en dan ontvallen waren, gaven veel verſtand, en een eerlyk gemoed te kennen: maar vooral was hy ongemeen voorzichtig en beſcheiden; hy ſprak zeer weinig, en nooit heeft men

Voorzichtigheid des konings.

men zyn gevoelen over de regering, en de menigvuldige veranderingen, die 'er in gemaakt wierden, geweten. Indien zyn gouverneur hem hierin nagevolgt had, zou hy het hartzeer niet gehad hebben, van zich zyn post afgenomen te zien. Zyn leermeester was toen zyn enige vertrouweling, gelyk hy het noch tegenwoordig is; dit was een vertrouwen, dat men voor de uitwerking aanzag van de tederheid enes kinds voor een persoon, die oneindig veel toegeventheid en oplettentheid voor zyn leerling gebruikte, en die het geheim gevonden had, om zyne raadgevingen en lessen van al dat gene te zuiveren, 't welk die haatlyk en verdrietig pleeg te maken; een vertrouwen, van weerskanten matig gebruikt, indien ik my dus mag uitdrukken, om alle vermoeden uit den weg te ruimen, en geen plaats te geven aan geheime listen, en 't welk naderhand niet eer openbaar gemaakt wierd, voordat men zich in staat oordeelde, om het ten vollen te doen uitblinken. Zonder twyffel dat de voorzichtigheid en bescheidenheid des konings de vruchten waren der onderwyzingen van dezen verstandigen leermeester, die zelf zyne grote talenten voor het staatsbestuur niet ontveinsde, dan om die t'avond

N°. XIII.

vond of morgen aan den roem van zyn meester, en aan het welzyn zyner onderdanen te kunnen opofferen.

Niet alleen maakte men den koning tot de staatszaken, maar ook tot den oorlog bequaam, die zeer naar zyn smaak was: dewyl hy daar reets ver ingevordert was, deed men in zyne tegenwoordigheid de lessen, die men hem gegeven had, ter uitvoering brengen, want men belegerde een fort, en leverde een soort van een veldslag, waarin deze prins een zonderling vermaak schepte: ook was hy 'er geen enkel aanschouwer van, hy was aan 't hooft der bestormers, deelde zyne orders uit, en deed door zyn onvertzaagtheid blyken, wat men t'avond of morgen te verwachten had, zo hy ooit raadzaam oordeelde, zich aan 't hooft zyner legers te stellen. Zyne naarstigheid.

De plegtigheid van de zalving had op den 25. october 1722, welke dag daar al lang toe bestemt was, haar voortgang, met alle mooglyke pragt. Achtenzeventig jaren, welke 'er zedert die van Lodewyk den veertienden verlopen waren, maakten deze vertoning heel nieuw. Daar was een schriklyke toevloed van menschen, en niet alleen waren de huizen te Rheims tot de daken toe vol, maar alle de omleggende streken Zyne Zalving.

met

met tenten bedekt. Men merkte daar met een oneindig genoegen aan, dat de zes wereldlyke pairs zes prinſſen van den bloede waren; eene zonderlinge omſtandigheid, en die deze zalving van de meeſte, die 'er vooraf gegaan waren, onderſcheid. Volgens 't gebruik deelden de wapenkoningen goude en zilvere medailles om, aan alle de genodigden, en ſtrooiden 'er een grote menigte onder 't volk te grabbel.

De koning, op zyne terugreis van Rheims, hield zich enige dagen te Villers-Cotterets op, daar de hertog van Orleans, de eigenaar van dit huis, hem een pragtig feſtein gaf: al het gevolg van zyne majeſteit wierd daar deftig onthaalt, zo wel als de menigte van toekykers, die van alle kanten toe quamen ſchieten; zelf was 'er een verbod aan de herbergen daaromſtreeks geſchied, van iets voor de koſt of huisveſting van die genen te nemen, die dezelve beſlaan mogten. De koning deed den hertog van Bourbon dezelve eer aan, zich twee of drie dagen te Chantilly ophoudende; de pragt van dit kaſteel, dat nieuw herbouwt, en aanzienlyk vergroot was, de fraaiheid van de tuinen, waarby de kunſt alles gevoegt had, wat de natuur van een voordeligen grond kan volmaken, ſcheen aan deze feſtei-

N. * XIV.

LUD. XV. REX CHRISTIANISSIMUS

N. * XIV.

REX COELESTI OLEO UNCTUS
REMIS. XXV. OCTOB.
M.D.CC. XXII.

fefteinen noch meer luifter te geven, dan die van Villers-Cotterets gehad hadden; waarop zeker perfoon, met meer quaadaardigheid dan verftand, zei, *dat het niet anders zyn kon, of de rivier Miffiffipi moeft over deze landen gelopen hebben*; by deze feeften voegde men het vermaak van de jagt, waarin de jonge monarch zo veel genoegen fchepte, dat hy 'er naderhand zyn gewoonlyk tydverdryf van maakte, en dat noch niet heeft laten varen, fchoon hy zich zo veel matigt, als het de zorgen van zyn ryk vereifchen. Deze hevige oeffening, die hem natuurlyker wyze moeft fchade toe brengen, deed hem groot nut: zyne gezontheid wierd 'er fterker door, en hy was op zyn vyftiende of zeftiende jaar zo kloek en fterk van leden, als men gemeenlyk op zyn twintigfte is.

Onderhandelingen ten behoeve van den koning van Spanjen.

De weinige tyd, die 'er van de zalving des konings tot zyne meerderjarigheid verliep, wierd hooftzakelyk tot verfcheide fchikkingen omtrent de finantien aangewend: men gaf byna alle dagen nieuwe edicten uit, ftrekkende om het geen'er vande papieren mogt overig zyn te vernietigen, om des konings inkomften vry te maken, en om het geld in zyne koffers te doen komen. Ook liet men zyne zorgen veel over de buiten-

land-

landſche zaken gaan. Het algemene congrés, om de verſcheide vorderingen der mogentheden te verhandelen, en af te doen, was te Camerik geſchikt, maar ik weet niet hoe vele zwarigheden daar de opening van deden verſchuiven.

Het hof van Wenen deed altyd nieuwe beletſelen in de weeg komen over de leenverheffing van de ſtaten van Italien, ten behoeve van D. Carlos, oudſten zoon des konings van Spanien uit het twede bed; het had weinig geſcheelt, of de keizer had dit verly aan den hertog van Beieren gegeven, uit hoofde van het huwlyk van dezen prins met een van de aartshertoginnen, en de vrees alleen van Vrankryk en Engeland op den hals te hebben, die garandeurs waren van het tractaat met Spanjen geſloten, verhinderde de uitvoering van dit voornemen: de zaak is noch niet beſliſt, en 't zal hagchlyk zyn, of het niet aanleiding tot een oorlog geeft. De hertog-regent, om Philippus tot het traktaat van Londen over te halen, had zich verbonden, om hem Gibraltar weerom te doen geven. De koning van Engeland, op wiens woord zyn hoogheid deze aanbieding gedaan had had meer belooft dan hy kon houden: de Engelſchen wilden nooit hun ſtem tot het overleveren dezer plaats geven, byna

na de enige vrucht van de verſchriklyke onkoſten, die zy gedaan, en van de overwinningen, die zy onder de regéring van de koningin Anna behaalt hadden; Spanjen, van den anderen kant, verlangde met zo veel drift naar de weeromgeving van Gibraltar en Port-Mahon, als Engeland kon hebben om die te behouden. Door lange onderhandelingen en vertogen van den kant des hertogs van Orleans, bleven de zaken ten dezen opzichte op den voet van den Utrechtſchen vrede, en indien het zo lang duurde, eer het congrés geopent wierd, waren 'er de geſchillen tuſſchen Engeland en Spanjen de oorzaak niet van.

Dood van Madame.

De dood van Madame, moeder van zyne koninglyke hoogheid, verplichtte dezen, om zyne grote bezigheden een weinig op te ſchorten. Zy ſtierf te S. Cloud, den 8ſten december, 's morgens om drie uren, 72 jaren oud zynde. Haar bondige godtvrucht, haar beminlyke manieren, haar goedertierenheid, mildadigheid, en edelmoedige gevoelens hadden haar algemene achting verwekt, en 'er een al te volmaakt modél van gemaakt, om van het gros der vrouwen te kunnen nagevolgt worden. 's Avonds voor haar dood had zy een zeer zielroerent diſcoers met den regent, 't welk

zonder twyffel meer het toekomende leven tot onderwerp had, dan het tegenwoordige: men zegt, dat hy 'er zoo over ontdaan was geweest, dat hem de tranen in de ogen schoten. Na zyne droefheid vierentwintig uren den vollen toom te hebben gegeven, hervatte hy zyn gewonen arbeid.

Dit huislyk hartzeer temperde de blydschap, die hem het huwlyk van Madlle. de Beaujolois, zyne dogter, met den prins D. Carlos veroorzaakt had, erfgenaam, uit hoofde van zyn moeder, van de hertogdommen Toscanen, Parma, en Piaçenza. Dit huwlyk had naderhand het zelve lot, als dat van den koning; de stoet, die de infante weerom naar Spanjen bragt, haalde Madlle. de Beaujolois weer naar Parys over.

De blydschap, het hartzeer, de onderhandelingen, de oplettentheid op de finântien, en om de appellanten en hunne tegenpartyders binnen de palen te houden, die men hun haat en hun yver moest voorschryven, deden dezen prins en zyn minister hunne eige belangen niet vergeten. Zy namen de behoorlyke maatregelen om te verhinderen, dat het gerechtsbedde, 't welk by 's konings meerderjarigheid stond gehouden te worden, enig inbreuk in hun gezag maakte: hier hadden

hadden zy alle hunne behendigheid toe nodig, hoewel het denkbeeld alleen, dat de koning ſterven kon, hun alles gemakkelyk maakte. Het gerechtsbedde was tegen den 16 februari 1723. beſtelt, op welken dag de koning in zyn veertiende jaar ſtond te treden, en waarop, volgens het reglement van Carel den vyfden, het regentſchap en de voogdy moeſten ophouden. Twee droevige voorvallen, dezen jongen monarch overgekomen, deden die plegtigheid tot den 22ſten verſchuiven.

Den 7den dezer maand, zynde een zondag, viel de koning, terwyl hy in de mis was, gedurende het laatſte gebed in flaaute, de hertog van Bourbon bewaarde hem in zyne armen voor 't vallen. Zyn majeſteit wierd naar zyn vertrek gebragt, en door een hulpmiddel, dat men hem ingaf, weer zo ver herſtelt, dat hy met ſmaak at, en het overige van den dag zyne gewoonlyke tydverdryven nam, maar den volgenden nacht kreeg deze prins drie flaauwtes na den ander, met een zware koors: men vaardigde den eenen courier na den ander aan den hertog van Orleans af, die naar Parys was vertrokken, ziende dat het eerſt overval van geen gevolg geweeſt was.

Op zyne terugkomſt oordeelden de geneesheeren raadzaam, den koning te doen uit de ader laten, 't welk hem veel verlichtte , de koors hield op, en hy ſliep den volgenden nacht acht uren : hy gaf veel gal over, 't geen mooglyk den oorſprong van 't quaad wegnam , en men ſchreef deze onpaſlykheid aan een quade koking van de maag toe.

Enige dagen te voren had het weinig geſcheelt, of de hertog regent had zyn enigen zoon, den hertog van Chartrès, op een droevige wyze verloren. Deze prins was reeds gaan ſlapen, en zyne bedienden hadden zich geretireert, wanneer 'er een brandent hout op de vloer rolde, die van ingelegt ſchrynwerk was: de vloer raakte aan brand, en daar waren reets drie ruiten verteert, en indien de dikke rook den prins niet bytyds had doen ontwaken, was het met hem gedaan geweeſt. Hy gong toen in zyn twintigſte jaar, en men liet zyne gedachten gaan, om hem aan eene infante van Portugal uit te huwen : zonder dat uitmuntende verſtand van zyn vader te bezitten , was hy evenwel een jongeling , daar men grote verwachting van had ; en niets als de quaadaardigſte achterklap kan hebben doen zeggen, dat de geringe verdienſten van den hertog

van

van Chartres den hertog regent verhindert had, van zyne ſtaatzuchtige ontwerpen uit te voeren. Ik geloof niet dat men het my qualyk heeft afgenomen, dat ik my, zo dikwils als het de gelegenheid toeliet, heb toegelegt, om deze ſchandelyke laſteringen te verydelen; zy zyn zo openbaar geweeſt, dat daar niet van te ſpreken, zou zyn dezelve enigermaten voorgoedkeuren, ten minſten zou het een bekentenis zyn, dat men ze niet weerleggen kon. Ik herhaal het dan, met een ware begeerte om de wereld te overtuigen, dat deze prins nooit de ſchriklyke aanſlagen geſmeed heeft, die men de onbeſchaamtheid heeft gehad van hem toe te ſchryven, dat, indien hy ze had gehad, hyze wel uitgevoert zou hebben, en dat ten minſten het gewoel, dat onafscheidelyk was van de feſteinen van Villers-Cotterets en van Chantilly, hem daar gelegenheden zou toe verſchaft hebben, die niet miſſen konden.

Quaadaardige achterklap, en derzelver handtaſtelyke valſcheid.

Alles tot het gerechtsbedde gereed zynde, begaf zich de koning op den 22 februari naar het paleis, van al den glans zyner koninglyke majeſteit omringt. Na de mis in de heilige kapél gehoort te hebben, gong hy het hek door, en klom op zyn troon, daar hy zich neer gezet,

Meerderjarigheid des konings. Gerechtsbedde van 1723.

 en

en gedekt hebbende, zeide hy „ Myn „ heren, ik ben in myn parlement ver„ schenen, om u te zeggen, dat ik, vol„ gens de wet van myn ryk, voortaan „ zelf het roer der regering wil aanvaar„ den". Waarop de hertog van Orleans oprees, en naderhand weer zynde gaan zitten, zeide hy tegen den koning:

SIRE,

„WY beleven eindelyk dien geluk„ kigen dag, die de wenschen „ van de natie, en de myne, uitmaak„ te. Ik geef aan een volk, dat zyn „ meesters teer bemint, een koning „ weer, wiens deugden en kennissen „ zyn jaren overtreffen, en het zelve „ reeds zyn geluk voorspellen. Ik le„ ver uwe majesteit het ryk weer zo ge„ rust over, als ik het ontfangen heb, „ en ik durf zeggen, meer verzekert „ van een duurzame rust, dan het toen „ was. Ik heb de ontsteltenis in de fi„ nantien, die de lange oorlogen veroor„ zaakt hadden, trachten te herstellen, „ en indien ik dit werk noch niet heb „ kunnen voltooien, troost ik 'er my „ over, door den roem, dien gy zult „ hebben, van het ten einde te bren„ gen. Ik heb in uwe eige familie een

„ ver

„ verbintenis voor uwe majesteit ge-
„ zocht, die, door de banden van het
„ bloed tusschen de vorsten van twee
„ magtige natien noch te versterken,
„ dezelve noch naauwer aan elkanders
„ belangen mogt verbinden, en hunne
„ gemene rust bevestigen. Ik heb de
„ heilige rechten van uwe kroon ont-
„ zien, en de belangen van de kerk,
„ die uwe godvrucht U noch waarder
„ maakt dan de eerstgenoemde. Ik heb
„ de plegtigheid van uwe zalving ver-
„ haast, om indien het mooglyk was,
„ de liefde en eerbied uwer onderdanen
„ voor uwe persoon te doen toenemen,
„ en hun dit zelf op hun geweten te
„ leggen. God heeft myn zorgen en
„ myn arbeid gezegent, en ik ver-
„ zoek 'er geen andere beloning voor,
„ dan het geluk van uw volk. Maakt
„ het gelukkig, Sire, met het door dien
„ geest van wysheid en rechtvaardig-
„ heid te besturen, die het karakter van
„ de grote vorsten uitmaakt, en die ge-
„ lyk ons alles belooft, in 't byzonder
„ het uwe zal uitmaken".

Deze redevoering was een kort begrip van al het gewichtigste, dat 'er gedurende het regentschap was voorgevallen, waarvan ieder woord een groot voorval te kennen gaf: die gene, die 'er de uit-

voerder van geweeſt was, kon ze alleen in zo weinig woorden beſluiten. De koning antwoordde daarop, gelyk men overeengekomen was, en dit moeſt die genen als een donderſlag voorkomen, die daar eenige veranderingen in te gemoed zagen.

Myn OOM,

„ IK zal my nooit anderen roem voor-
„ ſtellen, dan het geluk myner on-
„ derdanen, 't welk het enigſte on-
„ derwerp van uw regentſchap is ge-
„ weeſt. Om hieraan met goeden uit-
„ ſlag te arbeiden, is myn begeren, dat
„ gy, na my, de voorzitting in alle
„ raadsvergaderingen zult hebben, en
„ hierom beveſtig ik de keuze, die ik
„ reeds op uwen raad gedaan heb, van
„ den heer cardinaal du Bois voor eer-
„ ſten ſtaatsminiſter. Gy zult myne
„ meningen wydlopiger verſtaan, uit
„ het geen u de heer zegelbewaarder zal
„ zeggen".

Zo dra de koning opgehouden had met ſpreken, ſtond de hertog van Orleans op, en by zyne majeſteit genadert zynde, na een diepe buiging, tot een teken van hulde, voor hem gemaakt te hebben, kuſte hy hem de hand; de koning rees ook op, en omhelsde hem van beide kanten.

Ver-

Vervolgens hield de zegelbewaarder een heerlyke lofreden van het regentſchap. „ De eerſte daad, die de koning uit eigen gezag doet, zeide deze magiſtraats-perſoon, is, de dienſten te erkennen, die de heer hertog van Orleans hem gedurende zyn regentſchap bewezen heeft, en daar de volharding van te verzoeken. Zyn majeſteit kon niet waardiger, dan door een volkomen vertrouwen, een zo volmaakte afſcheiding van eigen belang belonen, als die gene, die alle de handelingen van dezen prins heeft beſtuurt; bewaarder van het koninglyk gezag zynde, heeft hy nergens op toegelegt, dan om 'er de plichten van tot het gemene welzyn van den ſtaat te vervullen, hy heeft 'er zyne grootheid in geſtelt, om zich zelf te vergeten, zonder te denken, om zich boven den geſtelden tyd van zyn regentſchap noodzaaklyk te maken; om dat neertelеggen, zonder eenigen nieuwen titel te hebben aangenomen ".

Lofreden van den regent.

Vorders ſchilderde hy met korte woorden de geſteltenis af, waarin het ryk op den dood van Lodewyk den veertienden was. „ Wat waren 'er al rampen van binnen te verhelpen! wat al veilighe- den, wat al voorzorgen van buiten

„ te gebruiken!.... De finantien wa-
„ ren uitgeput, het krediet verloren,
„ de middelen versleten, het vertrou-
„ wen vernietigt; de gewone hulpmid-
„ delen schynen niet toe te kunnen strek-
„ ken in ongemene qualen, men be-
„ proest allerly wegen: de glimp van
„ een ontwerp doet deszelfs uitvoering
„ ondernemen; de natie valt 'er met
„ yver op aan, het vertrouwen komt
„ weerom, van het krediet verzelt,
„ maar de gretigheid, om een al te vaar-
„ dig en onmatig fortuin te maken,
„ prest en verhaast eene schikking, die
„ met meer bezadigtheid bestuurt, en
„ binnen zekere palen moest besloten
„ zyn".

Na getracht te hebben om de droevige gevolgen van Laws ontwerp te verschonen, breid hy zich uit over de gelukkige uitwerkingen der onderhandelingen, om den vrede te bevestigen. „ In
„ de gevolgen, zegt hy, van deze ver-
„ standige ontwerpen, heeft de heer her-
„ tog van Orleans de bequaamheid van
„ den minister, dien hy met de uitvoe-
„ ring belast had, erkent. Door de uit-
„ komst geleert, om zyn vertrouwen niet
„ te gemaklyk te vergunnen, heeft hy
„ hem dat niet medegedeelt, dan na de
„ moeilykste proeven, door de geluk-
„ kigste

„ kigſte uitſlagen gevolgt; en dezelve
„ beweegredenen doen tegenwoordig
„ den koning beſluiten, om de keuze,
„ die hy reeds van zyn eerſten miniſter
„ gedaan had, te bekrachtigen.

„ Alle ſoorten van zwarigheden, ver-
„ volgde hy, waren den hertog van Or-
„ leans beſchoren, om daarover te ze-
„ gepralen. Men moeſt de onluſten van
„ de kerk ſtillen, die onluſten die met
„ geweld niet te verdryven zyn, en die
„ de reden vruchteloos onderneemt te be-
„ vredigen. Twiſtredenen, onderhande-
„ lingen, geſprekken, overredingen,
„ de heer regent heeft 'er niets in ge-
„ ſpaart, hy heeft eene onwrikbare ſtant-
„ vaſtigheid tegen de zwarigheden ge-
„ ſtelt, die 'er zonder ophouden uit den
„ valſchen yver, of uit eigen belang, ont-
„ ſtonden; en hy heeft geoordeelt den
„ vrede niet beter te kunnen inleiden,
„ dan met dien door de ſtilzwygentheid
„ te doen aankondigen, na evenwel
„ de geheiligde rechten van de kroon,
„ en de vryheden van 't ryk, te hebben
„ in veiligheid geſtelt ‟.

Ter dezer gelegenheid keerde de zegelbewaarder zyn aanſpraak tot het parlement, en gaf deszelfs leden met veel deftigheid deze grote en gewichtige leſſen. „ Gy zyt, myn heeren, de ſchat-

„ bewaar-

„ bewaarders van deze rechten en vry-
„ heden, de koning heeft u dit deel
„ van zyn gezag toevertroud; gebruikt
„ het met de ſtantvaſtigheid, die uw
„ geweten u afvergt, en met de beza-
„ digtheid en eerbied, die deze ſtof ver-
„ dient; beſteed aan alle uwe plichten
„ den zelven aandacht, en dezelve naauw-
„ keurigheid: erinnert u, dat gy rech-
„ ters zyt, wanneer gy misdaden moet
„ ſtraffen, of ieder het zyne toewyzen,
„ maar vergeet de eer niet, die gy hebt,
„ van onderdanen van een groot koning
„ te zyn, wanneer hy u zyn welbeha-
„ gen laat aankondigen".

Hy eindigde zyne redevoering met deze aanmerkelyke woorden. „De heer
„ regent heeft niet willen luiſteren, naar
„ het geen perſonele en baatzuchtige
„ belangen hem gedurende een zo lang
„ bewind, waarin zich zo menigvuldige
„ gelegenheden opdoen, konden inge-
„ ven. Dit is 't noch niet al, hy heeft
„ den dag niet afgewacht, dat de ko-
„ ning uit eigen gezag moeſt regeren:
„ en al zo min jaloers omtrent zyne ken-
„ nis zynde, als edelmoedig omtrent al
„ het ander, heeft hy zich gehaaſt, om
„ hem die mede te delen, zonder eni-
„ ge achterhoudentheid; *ik zal u niets*
„ *verbergen, Sire*, zeide hy tegen hem,

„ *zelf*

„ *zelf myne eige fouten niet*, dus noemt „ hy, al wat tot het welzyn van het „ ryk niet geslaagt is; hy heeft hem te „ kennen gegeven alles wat hy aan zyn „ volk verschuldigt was; hy heeft hem „ over de grote staatregels der regéring „ onderhouden; hy heeft hem gezegt, „ dat de vrede het hoogste goed van „ een ryk is, dat geen oorlogen bil- „ lyk, dan wanneer zy onvermyde- „ lyk zyn; hy heeft hem gewent, om „ over de opkomende zaken zyn ge- „ voelen te zeggen; om kort te „ gaan, hy heeft den koning gezogt in „ staat te stellen, om door zich zelven „ te regéren, met zo veel aandacht, als „ anderen in diergelyke gelegenheden „ aanwendden, om zich noodzaaklyk „ te maken. En dit, myn heeren, zyn „ de waardige onderwerpen van de „ dankbaarheid, waarvan de koning „ zelf tegenwoordig het voorbeeld aan „ de héle natie geeft".

De eerste president sprak ook, en verschoonde met oneindig veel geestigheid de onenigheid, die 'er tusschen zyn genoodschap en den heer regent geweest was. „ Wy zyn gereed, zeide hy, „ om tot een draad rekenschap te ge- „ ven, van ons doen en laten. Indien „ wy enige misslagen begaan hadden,

„ wy

„ wy zouden de eerſten zyn, om die
„ in den vaderlyken ſchoot van uwe
„ majeſteit te leggen; en wy zyn wel
„ verzekert, dat 'er niets zou gevon-
„ den worden, 't geen de oprechtheid
„ der meningen, en de omſtandighe-
„ den van den tyd, voor uwe majeſteit
„ niet zouden kunnen verdedigen ".

Het overige van zyne redenvoering ſtrekte enkel en alleen, om aan het parlement het recht te handhaven van vertogen te doen, en de vryheid, om zich met publieke zaken, de innerlyke beſturing van 't ryk rakende, te bemoeien.

„ Wy durven, vervolgde de eerſte
„ preſident, in ons particulier aan uwe
„ majeſteit aanbieden, 't geen wy u
„ mooglyk alleen kunnen beloven, zon-
„ der enige mengeling, en zonder an-
„ dere achterhoudentheid, dan die de
„ eerbied ons oplegt, het nutſte dat men
„ den vorſt kan beloven, en het laſtig-
„ ſte voor den onderdaan, die het op-
„ brengt; naamlyk, Sire, de kennis
„ van de waarheid. Wy voelen ons
„ door geen ander belang gedreven,
„ dan door dat van uwe majeſteit en
„ van uwen ſtaat, hier menen wy voor
„ 't oog van de ganſche wereld op te
„ kunnen roemen: en zo uwe majeſteit

„ daar

„ daar zyn vertrouwen op wil ſtellen,
„ zal hy bevinden, dat de moedigſte
„ onderdanen altyd het wezentlykſte
„ aan hun koning onderworpen zyn;
„ maar uwe majeſteit zal ons toelaten
„ van u te vertonen, dat zy u van geen
„ nut zyn, dan voor zo ver men hen
„ aanhoort, en dat 'er, met de op-
„ rechtſte meningen van de wereld,
„ niets dan de vryheid is van u te na-
„ deren, en zich te doen horen, dat
„ hen in ſtaat ſtelt, om geen andere in-
„ zichten noch oplettentheid te heb-
„ ben, dan voor uwe majeſteits dienſt
„ en perſoon.

„ Deze dienſt, Sire, is het enig
„ voorwerp van onze wenſchen, en om
„ vry alle deszelfs plichten te vervul-
„ len, hebben wy niets dan de verze-
„ kering nodig, van u niet te misha-
„ gen “.

Het patent van zegelbewaarder was in 't parlement niet geregiſtreert geweeſt; maar men deed het by de houding van dit gerechtsbedde. De heer d'Armenonville, na 's konings order ontfangen te hebben, zeide; *dewyl de koning my de eer aangedaan heeft, om my met de bediening van zegelbewaarder van Vrankryk, door den dood van den heer d'Argenſon opengevallen, te voorzien, beveelt* *zyne*

zyne majesteit, *dat de griffier van zyn parlement het patent zal lezen*, *'t geen hy 'er van heeft doen opstellen.* De advocaten en procureurs des konings, vryheid om te spreken bekomen hebbende, gaven hun stem tot het registreren. De tegenkantingen van het parlement, om deze patenten, ten behoeve van de heren d'Argenson en d'Armenonville, te boek te stellen, waren hierop gegrond geweest, dat volgens de oude ryks-regering het zegelbewaarderschap, met het ampt van cançelier verknocht, tot den tyd toe, dat men gemeent had het daarvan te moeten scheiden, maar een blote commissie was geweest, en geen bediening, zo als men die voor de eerstemaal ten behoeve van den heer d'Argenson had opgerecht.

By dit gerechtsbedde † namen de mar-

† Order van de zitting van 't gerechtsbed, door Lodewyk den vyftienden, by zyne meerderjarigheid, op den 22 februari 1723 gehouden dienende tot uitlegging van de nevensgaande prent.

1. De koning op zyn gerechtsbedde.
2. De opperkamerheer, voor de voeten des konings.
3. Prins Carel van Lotteringen, opperstalmeester.
5. De hertog van Orleans, benevens alle de andere prinssen van den bloede.
6. De captein van de wacht, die op dezen tyd dienst deed.
7. De captein van de hondert Zwitzers.
8. De eerste stalmeester.

9. De

marquizen van Biron, Levi, en de la Valliere zitting onder de hertogen en pairs,

9. De geestlyke hertogen en pairs op de bovenste banken.
10. De wereldlyke hertogen en pairs op de bovenste banken, ter zyde van de prinssen van den bloede, en op twee banken daar beneden.
11. De marschalken van Vrankryk ter zyde van de geestlyke hertogen en pairs, en twee banken daar beneden.
12. De cançelier op zyn stoel, waarin zich de oppergriffier in de publieke gehoorgevingen zet.
13. De eerste president, de andere eerste presidenten, en de presidenten *a mortier*.
14. De groot-meester en de ceremonie meester, op stoelen zonder rugleuningen, voor den cançelier.
15. Twee kamerbewaarders voor den koning knielende, met hunne staven in de hand.
16. Zes wapenkoningen op hunne knien midden in de bali.
17. De raadsheren van staat en de requestmeesters.
18. De drie staats-secretarissen.
19. De raadsheren om den titel; de requestmeesters, raadsheren van de grote kamer, de presidenten van de gerechtskamers, die men *enquêtes* noemt, en van de requesten.
20. De ridders van de orde.
21. De gouverneurs, generale stedehouders, baillu-wen, en landdrosten.
22. De baillu van het paleis, alleen, op een stoel zonder rugleuning
23. De opper-griffier, en de commies van de griffie van 't hof, met een schryftafel voor hen.
24. De oppergriffier in 't crimineel, en de drie secretarissen van 't hof.
25. De grote prevoost van 's koningshuis, alleen, op een stoel zonder rugleuning.
26. De eerste deurwaarder, op zyn gewoonlyken stoel, aan den ingang van de bali.
27. De advocaten en procureurs des konings.
28. De raadsheren van de *enquêtes* en van de requesten.

pairs, zynde de patenten, die hen tot dezen rang verheften, reeds in 't parlement geregiſtreert.

De çeremonie eindigde, met het regiſtreren van 't placcaat tegen de tweegevechten.

Den volgenden dag ontfong zyne majeſteit de complimenten van alle de genoodſchappen, die daartoe in deze grote omſtandigheden toegelaten worden: een van de kortſte ontfong de grootſte toejuigching, welke door den heer Dauby, advocaat-generaal van den groten raad, gedaan wierd.

„ Sire, het doorluchtig bloed, dat
„ in uwe aderen ſtraalt, is ons altyd
„ borg geweeſt voor de koninglyke qua-
„ liteiten, die in u uitblinken; de ge-
„ lukkige opvoeding uwer majeſteit ver-
„ zekert ons, dat wy een vorſt zullen
„ hebben, doorkneed in de regerings-
„ kunde. Wat valt 'er voor ons te
„ wenſchen; de deugt regeert in uwe
„ majeſteits

29. De deurwaarders van de grote cançelary.
30. Verſcheide uitheemſche prinſſen, en zoons van ambaſſadeurs.
31. Twee deurwachters.
32. Balcon naar den kant van de griffie, waarin de hertogin van Vantadour, de oud-biſſchop van Frejus, en verſcheide andere luiden van rang zaten.
33. Balcon naar den kant van den ſchoorſteen, waarin de ambaſſadeurs zaten.

„ majesteits hart, en uwe majesteit over „ ons. Uwe roem, Sire, is zeker, en „ ons geluk beveiligt “.

De regent volhardt in het zelve gezag.

Dewyl het gezag in handen van den hertog van Orleans en van den cardinaal du Bois gebleven was, vielen 'er in de regering geene veranderingen voor, dan de gene, die zy raadzaam vonden daarin te maken. Men rechtte een nieuwen finantie-raad op, bestaande uit de heren Dodun controlleur generaal, Pelletier des Forts en Fagon, die de ordonnantien gezamentlyk met den koning, den hertog van Orleans, en den zegelbewaarder, moesten tekenen. De koning woonde dikwils deze raadsvergaderingen by; hoe lang zy ook mogten duren, toonde hy niet dat ze hem verveelden, en zyn aandagt en kennis, die hy 'er van had, voorspelden het grootste geluk.

Om te beter alle de zaken onder de ogen van dezen prins in een gezichtpunt te verenigen, gaf men die aan de secretarissen weerom, die men van hun bewint afgenomen had: de raad over de zee-zaken wierd vernietigt; de graaf van Thoulouze, opper-admiraal, op den voet gestelt, daar hy ten tyden van Lodewyk den veertienden op was; de graaf van Morville, zoon van den zegelbe-

waarder, in qualiteit van ſecretaris van ſtaat, wierd met de raporten belaſt. De cardinaal du Bois zou graag, op het voorbeeld van dien van Richelieu, den titel van opper-intendant der zee-zaken en des koophandels aangenomen hebben, maar de opper-admiraal, die den koning alleen boven zich erkende, was een onoverkoomlyke hinderpaal in zyne vorderingen, daar in tegendeel ten tyden van den cardinaal de Richelieu deze gewichtige bediening niet vervult was.

Ten opzicht van den land-dienſt deed men 't zelve, als omtrent de zee-zaken. De hertog van Chartres, colonel-generaal over het franſche voetvolk, gaf aan den heer le Blanc zyn departement over. De graven van Evreux en van Coigny deden het zelve, ten opzichte van het geen de ruitery en de dragonders raakte; zo dat dit bewind, door deze herenigingen, zo wyd uitgeſtrekt wierd, als het ten tyden van den heer Voiſin, voorzaat van den heer le Blanc, geweeſt was.

Men gebruikte ook een grote oplettentheid op de Indiſche compagnie, die voor den ſtaat en de particulieren een zeer gewichtig voorwerp was geworden. Men maakte een reglement omtrent

trent derzelver besturing, en bepaalde het getal der actien. De koning, om haar gerust te stellen omtrent de betaling van de renten van drie millioenen, die hy haar schuldig was, voor de interesten van hondert millioenen, die zy hem had opgeschoten, wees haar den impost op de tabak toe, die derdehalf millioenen opbracht, en zyne landen in 't westen, om de drie millioenen verder vol te maken, op voorwaarde evenwel, dat deze compagnie de lasten zou betalen, die zyne majesteit voor deze overgeving gehouden was te voldoen.

De inleiding van het edict, 't welk deze reglementen maakte, is vol oordeel, en kan niet anders dan tot eer strekken van den prins, die na den koning president was in alle de raadsvergaderingen. „ Zyne majesteit, zeide „ men, zich in zyn raad verslag hebbende laten doen, van den staat, „ waarin de Indische compagnie was, „ en gemerkt hebbende, dat derzelver „ handel den staat zo zeer betreft als de „ actionisten, heeft raadzaam geoordeelt, zo voor het gemene welzyn, „ als voor de genen, die belang in deze compagnie hebben, derzelver staat „ te bepalen, met daar een vaste en „ duurzame regeringsform aan te geven.

„ En de verſcheide middelen hebbende
„ doen onderzoeken, om daartoe te ge-
„ raken, heeft het zyne majeſteit toe-
„ geſchenen, dat door de gemelde com-
„ pagnie aan de regering van een en-
„ kel hooft te onderwerpen, het vol-
„ ſtrekt gezag, dat men hem zou moe-
„ ten vergunnen, zou ſchynen te ſtry-
„ den met de form van bewind van een
„ handel-compagnie, en dat de onze-
„ kerheid, waarin men met reden zou
„ zyn, om altyd by vervolg van tyd
„ luiden te kunnen vinden, die alle de
„ nodige bequaamheden hadden, om
„ een zo gewichtige plaats te vervullen,
„ altyd het gemeen zou doen vrezen,
„ dat deze form van bewind altyd den
„ zelven voorſpoed niet zou hebben als
„ tegenwoordig, en dat het zelf onver-
„ mydelyk zou ſchynen, dat men die
„ in het toekomende zou moeten veran-
„ deren. Ook heeft het zyne majeſ-
„ teit toegeſchenen, dat het noch min-
„ der voordelig aan de compagnie zou
„ zyn, het beſtuur daarvan aan de al-
„ gemene vergadering der actioniſten,
„ en aan de bewindhebbers over te la-
„ ten, die door deze vergadering zou-
„ den verkoren worden: de zwarig-
„ heid van welzamenhangende overwe-
„ gingen te nemen, in een zo talryke
„ ver-

„ vergadering, en de geringe kennis,
„ die de meeste actionisten, die dezel-
„ ve uitmaken, van zaken van den
„ koophandel hebben, zouden omtrent
„ de uitkomst van dit bewind een reed-
„ lyk wel gegronde twyffeling in het
„ gemeen doen ontstaan, die het kre-
„ diet van gemelde compagnie zou
„ kunnen krenken; en de bewintheb-
„ bers, die zich gedurig blootgestelt
„ zien, om afgezet te worden, dikwils
„ zelf zonder oorzaak, volgens de in-
„ zichten en eigenzinnigheid van die
„ genen, wier stemmen het geval in
„ deze vergaderingen zou doen boven
„ dryven, zouden met den zelven yver
„ een bediening niet waarnemen, daar
„ zy zo weinig duurzaamheid in zou-
„ den zien, en het zou zelf gebeuren,
„ dat de genen, die het bequaamste
„ zouden zyn om deze posten te be-
„ kleden, weigeren zouden die aan te
„ nemen, om hun goeden naam niet
„ bloot te stellen aan de onzekerheid
„ der overwegingen van deze vergade-
„ ringen. Zyne majesteit heeft dan
„ geoordeelt, dat het veiligste mid-
„ del, om een onwrikbare order in dit
„ bewind in te voeren, was, een raad
„ van luiden aan te stellen, waarvan
„ de verkiezing van hunne diensten,

 „ be-

„ bequaamheid, en kennis van de za-
„ ken van den koophandel, zou afhan-
„ gen, en daaraan het behoorlyk ge-
„ zag bytezetten, om de zaken van
„ gemelde compagnie te beſturen, waar-
„ van zyne majeſteit geen kennis wil
„ nemen, als voor zo ver zy den by-
„ ſtand van het koninglyk gezag zal
„ nodig hebben, om den goeden uit-
„ ſlag harer ondernemingen te onder-
„ ſteunen “.

Deze raad zou uit een opperhooft, uit een preſident, en uit twintig raadsheren beſtaan, waarvan 'er zes uit de amptenaren van des konings raad, vier uit den zee-raad, en tien uit de perſonen, die den koophandel het beſt verſtonden, zouden verkoren worden, uit een ſecretaris-generaal, en uit een griffier; deze vergadering zou kennis nemen van alles dat het bewind der zaken van de compagnie, en de domeinen van de Weſt betrof: zy zou in twee kantoren verdeelt zyn, waarvan het een zou zamengeſtelt zyn uit het opperhooft, den preſident, en tien raadsheren, uit de ſtaats-raden, de requeſtmeeſters, en den zee-raad verkoren; de tien perſonen, die zich op den koophandel verſtonden, maakten het twede kantoor uit, en deze beide kantoren zouden elk afzonder-

derlyk vergaderen, of te zamen, naar vereiſch der zaken.

De onluſten van de kerken van Vranckryk, die de reden vruchteloos ondernam te ſtillen, en de zwarigheden, die'er gedurig weer uit den verkeerden yver of uit eigen belang ontſtonden, eiſchten een vernieuwing, of ten minſten een aanhouding van oplettentheid. Het ondertekenen van 't formulier ſtrekte tot een grote belemmering: de voornaamſte zorg van de opponenten was dat te ontzenuwen. De biſſchop van Montpellier, die het zyn plicht oordeelde, en zich tot een eer rekende, dat hy zich tegen het hof en het voorbeeld van zyne meeſte medebroeders aankantte, ſtelde aan het hooft van 't regiſter, dat geſchikt was om de ondertekeningen van het formulier te ontfangen, een voorrede, die de zelve vernietigde, en van geen waarde maakte. Arreſten tegen den biſſchop van Montpellier.

De hertog van Orleans, hiervan verwittigt, liet zich dit regiſter vertonen, en de voorrede onderzocht hebbende, liet hy een arreſt door den raad van ſtaten uitgeven, waarin verklaart wierd, dat dit verbaal of deze inleiding opentlyk ſtrekte, om de oude diſputen te vernieuwen, en om de onderwerping te ſtuiten, die men aan de uitſpraken van

de kerk, en aan de uitvoering van de edicten en declaratien des konings verschuldigt is, inzonderheid aan die van den 15. april 1665 waarin geordonneert word het formulier zuiver en eenvoudig te ondertekenen. „ En aangezien, „ vervolgde het arrest, dat het van het „ uiterste gewicht is voor de zuiverheid van de katholyke leer, en voor „ de behoudenis van den vrede der „ kerk, en de rust van den staat, niet „ te dulden dat 'er iets bygedaan worde „ by een acte, die door zo vele titels geheiligt is, heeft zyne majesteit geordonneert, dat de edicten en declaratien volgens de form en den inhoud „ uitgevoert zullen worden. In gevolge „ van dien ordonneert de koning, dat „ het verbaal, door den bisschop van „ Montpellier opgestelt, om tot inleiding van de ondertekening des formuliers in zyn gebied te dienen, zal gesupprimeert worden, zo wel als de „ ondertekeningen, agtervolgens het gemelde verbaal geschied, die insgelyk nul „ en van gener waarde zullen zyn. Zyn „ majesteit belast den voornoemden bisschop, zich naar de edicten en declaratien te schikken, en ingeval van weigering van zyn kant, om de voornoemde ondertekeningen zuiver en

„ een-

„ eenvoudig te eisschen of te ontfangen, „ ordonneert zyne majesteit, dat alle „ geestelyken, zo wel wereldlyke als „ ordens-luiden, die gehouden zullen „ zyn het formulier in het bisdom „ van Montpellier te ondertekenen, zelf „ alle die genen, die op de voornoemde „ lyst agtervolgens het gezegde verbaal getekent hebben, zich in persoon „ zullen vertonen voor den aartsbisschop „ van Narbonne des zelfs metropolitaan, „ of zyne grote vicarissen, om het voornoemde formulier zuiver en eenvoudig te tekenen en onderschryven; en „ attestatien in goede form van hun ondertekening te nemen. Alles op straf, „ door de declaratien daar op gestelt ".

Dit arrest was van den elfden maart. Ik beken, dat alle deze bevelen iets hards, en teenemaal tegen de vryheid van geweten strydende, schenen te behelzen; maar het is alzo gemaklyk dezelve te verdedigen, als de gene, die men de menschen in Engeland afvergt: want alles ingezien, zo is het in Vrankryk niet noodzaaklyker, een priester met een beneficie, of munnik te zyn, dan het in Engeland is, toegang tot de publieke ampten te hebben; ik ga verder, het zou te wenschen zyn, dat zo vele luiden zich niet van de burgerlyke zamenleving af-

afzonderden, en indien de ondertekening van het formulier diende, om dat getal te verminderen, zou zy zekerlyk niet zonder nut zyn.

Nademaal de bisschop van Montpellier boven anderen in zyn party uitstak, zocht het hof hem in alle gelegenheden spyt aan te doen. In de voorgaande maant van februari deed men hem een vonnis insinueren, ter gelegenheid van het decreet, dat hy in de theologische faculteit van Montpellier had laten opstellen, om de ondertekening van het formulier betreklyk te maken, op het geen men den vrede van Clemens den negenden noemt. Het arrest behelsde vier of vyf artykels.

Voor eerst ordonneert de koning uit eige beweging, en uit zyn volle magt, de vereniging van de drie faculteiten, de theologie, de vrye kunsten, en de rechten, volgens een inhoud van de bulle van Maarten den vyfden, om de nieuwigheden te verhelpen, die men daar ingevoert heeft, en om het verlangen van de drie faculteiten te gemoed te komen.

Ten tweeden versteekt en berooft de koning, van alle fonctien in de faculteit van de theologie, drie geaggregeerde of aangenome doctoren, hy benoemt 'er twee

twee anderen, en wil, dat voortaan ieder professor zyn eigen noodhulp zal kiezen.

Ten derden ontneemt de koning het recht van stemmen aan den bisschop cançelier van de universiteit, en geeft de concluderende stem aan den oudsten hoogleeraar.

Ten vierden geeft de koning aan de professoren in de theologie het recht van stemmen in de faculteit der rechten, zonder dat de professoren in de rechten hun stem in de theologische faculteit kunnen geven.

Eindelyk vernietigt de koning het decreet van de theologische faculteit van den 22sten januari van 't voorleden jaar, waardoor de ondertekening een enkele slender wierd, en volkomen de inzichten teleurstelde, die men, in dezelve voorte-schryven, had gehad.

De bisschop van Boulogne was ook een van die genen, die zich 't beroemtste maakte, maar hy wist zich meer in te binden; niet dat hy minder zyne gevoelens aankleefde, maar dewyl hy, van geen heel grote afkomst zynde, (hy was een kleinzoon van een van de vier eerste gereformeerde predikanten in Vrankryk) weinig steun aan 't hof had, daar in tegendeel de bisschop van Montpellier aan de

de talryke en magtige familie der Colberten vermaagſchapt was.

De aartsbiſſchop van Rheims en alle zyne wy-biſſchoppen, uitgezondert dien, vanwien ik zo even geſproken heb, hadden zich opentlyk voor de conſtitutie verklaart; inzonderheid maakte de biſſchop van Laon, natuurlyke zoon van den hertog van Orleans, oneindig vele bewegingen, om de appellanten van zyn bisdom tot het herroepen van hun appél te overreden, tot zo ver, dat hy den biſſchop van Soiſſons in levendigheid niet toegaf. In hunne provinciale vergadering, waarvan de biſſchop van Boulogne uitgeſloten was, wierden menigvuldige klagten tegen dezen prelaat ingelevert, van prieſters, en monniken, die voor de conſtitutie waren, die hy in zyn bisdom handelde, gelyk de tegen-conſtitutionariſſen in andere provintien gehandelt wierden; verſcheide magiſtraats-perſonen, en vele luiden van aanzien, inzonderheid uit het Artoiſche, onderſteunden de geeſtlykheid. De vergadering, op deze formele klagten, gaf haar gedeputeerden, op de algemene vergadering van de geeſtlykheid, laſt, om den koning te verzoeken, dat de provintie van Rheims in een provintiaal concilie mogt te zamen komen, om over

de

de zaak van den bisſchop van Boulogne te oordélen. De aartsbisſchop verwittigde 'er zelf dezen prelaat van, door den volgenden brief:

„ Met het hevigſte leedwezen, myn
„ heer, zie ik my verplicht om u te ver-
„ klaren, dat ik my niet heb kunnen
„ onthouden, van aan de provintiale ver-
„ gadering verſlag te doen van de ver-
„ ſcheide klagten, die men ten opzich-
„ te van uwe regéring in uw bisdom
„ heeft opgeſtelt. Zy zyn voor den
„ raad der kerklyke zaken gebragt, en
„ men heeft raadzaam geoordeelt, dat
„ ik'er de vergadering van verwit-
„ tigde, die gemeent heeft haar ge-
„ deputeerden aan de algemene verga-
„ dering te moeten belaſten, om van
„ den koning verlof te verzoeken, om
„ het concilie van myn provintie te be-
„ roepen, om gemelde klagten te on-
„ derzoeken, en zo zy ongegrond
„ gevonden worden, u een vaardige
„ en volkome rechtvaardiging te kun-
„ nen verſchaffen, 't geen ik uit grond
„ mynes harten wenſch: het is ten
„ hoogſten noodzaaklyk, en daar moet
„ U veel aangelegen leggen, myn heer,
„ om zulke nadelige geruchten te doen
„ ophouden, waarover wy niet kunnen
„ nalaten zeer gevoelig te zyn, dewyl

„ zy

„ zy een onzer medebroeders raken; „ daar wy alle zonderlinge achting voor „ hebben “.

Men ontlaat wat van zyne ftrengheid regen de appellanten.

Het verlof, daar men zo inftantelyk om verzocht, wierd hun afgeflagen, en met veel billikheid; de gemoederen waren al te zeer aan 't giften, om tot diergelyken ftap te komen: men heeft het naderhand omtrent den biffchop van Senés in 't werk geftelt, in veel gunftiger omftandigheden van tyd; maar wat vrucht heeft men 'er van behaalt? hebben het gerucht, dat dit werk maakte, en de onenigheden, die 'er op gevolgt zyn, waartoe die zaak aanleiding gaf, geen berouw genoeg daarover veroorzaakt? daarenboven was het omtrent dezen tyd, dat het verzoek van de begeving der beneficien door de jezuiten gedaan wierd, en de verontwaardiging, die het aan den cardinaal-minifter veroorzaakte, had deszelfs yver verkoelt. Het kapittel der benedictynen verkreeg ter zelver tyd de herroeping van de hart-dreigende orders, waar van mynheer de Camilli, onlangs van het bisdom van Toul naar het aartsbisdom van Tours verplaatft, de brenger was: deze munniken deden omtrent wat zy wilden, zy ftelden aan, en herftelden die genen, die men in 't eerft had zoeken uit te fluiten: zelf wierd'er geen

geen reglement gemaakt omtrent het tekenen van 't formulier, noch het aannemen van de constitutie, alles ging 'er met drift, en met zeer weinig ontzag voor den prelaat, die met de commissie beladen was, in zyn werk, ook zeide hy van tyd tot tyd, *Wat elendige commissie! ik zat liever op de galeien.* De wereld meende dat de benedictynen deze soort van zegepraal aan de voorbede van de abdis van Chelles verschuldigt waren, maar men bedroog zich, en kende het karakter van den hertog van Orleans niet ter deeg; nooit heeft deze prins willen dulden, dat zyne matressen zich met staatszaken bemoeiden, hoe zou hy dan het oor aan zyne dogter geleent hebben, vooral, daar hy haar zo hevig was aan zin geweest om het formulier te tekenen.

De appellanten hadden graag die van hunne tegenpartyders, die hun 't meest in den weg waren, aan de war geholpen: vooral hadden zy het op den bisschop van Soissons, en op den cardinaal de Bissi geladen. Men had de werken van den eerstgenoemden aan de Sorbonne aangegeven, daar men ontelbaare dwalingen, onderstellingen, en vervalschingen in meende te ontdekken: maar deze vierschaar, die hem zekerlyk niet zou verschoont

Men handhaaft den cardinaal de Bissi.

 heb-

hebben, kreeg bevel, van niet verder met de zaak voort te gaan. De cardinaal liet een zeer lange onderrechting drukken, die hy aan zyne parochianen over de zaken van den tegenwoordigen tyd gaf; men gaf ze aan het parlement aan, 't welk dezelve inzichten als de Sorbonne hebbende, dezelve bevelen ontfong. Nademaal het gemor tegen deze herderlyke vermaning zeer groot was, en dat 'er, alles wel ingezien zynde, te vrezen ſtond, dat het parlement, ten opzichte van het ontfangen verbod van daar kennis van te nemen, enige vertogen mogt doen, die in plaats van een arreſt dienden, verzocht de cardinaal de Noailles om commiſſariſſen; de koning benoemde den cardinaal de Rohan, den oudbiſſchop van Viviers, den zegelbewaarder, en den heer Pelletier des Forts, raadsheer van ſtaat: op het rapport van deze commiſſariſſen quam 'er een arreſt van den raad des konings uit, 't welk verklaarde, dat de gemelde herderlyke vermaning niets behelsde, dat tegen de rechten van de kroon, en de vryheden van de Gallicaanſche kerk ſtreed, en veroordeelde by gevolg en verbood de aanklaging en de raadpleging, die aan een advocaat van Bourdeaux toegeſchreven wierden, als eerrovende pasquillen.

Schoon

Schoon deze zaken een heel naauw verband met de regering van den hertog van Orleans hebben, haal ik ze niet aan, als om te doen zien, hoe veel wysheid, doordringenheid van oordeel, en ſtudie hy van noden had, om het groot gerucht, dat de driſten van deze beide onverzoenlyke partyen zekerlyk zouden gemaakt hebben, te verhinderen.

Herſtelling van den hertog van Maine.

Ik heb reets aangemerkt, dat deze prins noch quaadaardig noch wraakzuchtig was: hy wilde zyne rechten en zyn gezag in veiligheid ſtellen; maar zo dra hy de genen, welke hy bequaam oordeelde om die aan te taſten, of ze hem te betwiſten, buiten ſtaat had geſtelt van het te doen, was hy te vreden, en bragt de zaken niet tot het uiterſte, gelyk de haat en wraakzucht gewoon zyn. Nooit is mooglyk de goede naam van een prins erger gelaſtert, of op gevoeliger plaatſen aangetaſt, dan de zyne; 't is niet mooglyk, dat hem alle de uitvinders van die geruchten onbekent zyn geweeſt, zelfs is het zeker, dat hy 'er enigen van gekent heeft: wat wraak heeft hy 'er van genomen? de perſoon, dien men den maker geloofde te zyn van die verſchriklyke pasquillen, *Philippiques* genoemt, wierd in arreſt genomen; maar ontſnapte zyne gevangenis weer: is hy

wel eens vervolgt geweeſt? het bewys, waarop ik wil blyven aandringen, is de herſtelling van den hertog van Maine, kort na de meerderjarigheid: 't is waar, dat byna het gehele hof zich voor dien prins in de bres ſtelde, maar ten minſten is het ook waar, dat indien de hertog van Orleans daar zyn ſtem niet toe gegeven had, al de voorſpraak van het hof vergeefs zou zyn geweeſt: voor 't overige krenkte deze herſtelling het placaat van 't jaar 1717 niet, 't welk den hertog van Maine, en zyn broeder, den graaf van Thouloufe, het recht, om op den troon te ſuccederen, voor hun en hunne kinderen, benam, 't geen hun Lodewyk de veertiende met alle de eertekenen en voorrechten der prinſſen van den bloede toegeſtaan had.

Dit placaat had hun het genot van die eerbewyzingen ontnomen, waarvan zy in 't bezit waren. In 't jaar 1718 wierden deze beide prinſſen, om particuliere misnoegtheden, of om miſſchien valſche en qualyk-gegronde vermoedens, in 't houden van 't gerechtsbedde tot op hun rang van pairſchap na uitgeſchud, en van hun bezit berooft. Nademaal deze misnoegtheden en vermoedens den hertog van Maine alleen raakten, herſtelde een ander arreſt, in 't zelve gerechtshof uitgeſpro-

gesproken en geregistreert, den graaf van Thoulouse in de rechten, daar hy met zyn broeder van scheen berooft geweest te zyn. Deze onderscheidmaking tusschen twee broeders, heel ten voordele van den jongsten, moest den oudsten gruwlyke spyt baren. Toen de voorwerpen van misnoegen voorby waren, en de vermoedens valsch bevonden, of wel vergeten, stelde men hen beiden egaal: en dewyl men oordeelde, dat men, om den hertog van Maine spyt aan te doen, een weinig te veel ten behoeve van den grave van Thoulouse gedaan had, en dat het wel gevoeglyk was, dat 'er enig onderscheid tusschen de prinssen van den bloede uit de geboorte, en de genen, die het maar uit gunst waren, gemaakt wierd, gaf men den hertog van Maine een deel van de eertekenen weerom, die men hem ontnomen had, ter zelver tyd, dat men den graaf van Thoulouse van een deel van deze beroofde, die men hem eerst vergunt had.

„ Wy zouden wenschen (zeide de
„ koning, in zyn placaat van den 26.
„ april na zyne meerderjarigheid, spre-
„ kende van den grave van Thoulouse)
„ hem de eertekenen te kunnen laten,
„ die hy zich zo waardig gemaakt heeft;

„ maar het valt ons hart het onderscheid
„ te zien tusschen zyn staat, en dien,
„ waartoe onze zeer waarde en zeer be-
„ minde oom de hertog van Maine, ze-
„ dert ons placaat van de maand augusti
„ 1718, gebragt is geweest, en wy kun-
„ nen hem en onze zeer waarde en zeer
„ beminde moei, de hertogin van Mai-
„ ne, niet langer de voldoening weige-
„ ren, die zy van ons verwachten, om
„ zo wel aan onzen gemelden oom den
„ hertog van Maine, als aan zyne kin-
„ deren, een vasten rang en eer toe te
„ wyzen, overeenkomstig met de eer
„ die zy hebben, van zo na aan alle de
„ prinssen van onzen bloede vermaag-
„ schapt te zyn, mits egter een billyke
„ evenredigheid in het onderscheid der
„ eertekenen behoudende, die men aan
„ de prinssen van den koninglyken bloe-
„ de verschuldigt is, en die gene, die
„ die men aan gewettigde prinssen, of
„ hunne kinderen, kan toestaan, en
„ voor 't overige den staat en rang van
„ onze gemelde omen, den hertog van
„ Maine en den grave van Thoulouse,
„ in alles gelykstellende ".

Achtervolgens dit edict wierden de hertog van Maine en de hertog van Thoulouse respectivelyk herstelt en gehandhaaft in het genot der voorrechten van

van prinſſen van den bloede, met uitſluiting evenwel van het recht van opvolging tot de kroon. Het onderſcheid, dat men tuſſchen hen en de ware prinſſen van den bloede ſtelde, was, dat zy niet door de bali zouden gaan, en dat by het groeten met de bonnet de preſident, hen hun gevoelen afvragende, hen by den naam hunner pairſchappen zou noemen.

Een particulier brevet, den zelven dag afgevaardigt, reguleerde de eerbewyzingen, die zy aan het hof en by den koning zouden ontfangen; dit waren dezelve, die de prinſſen van den bloede genoten, uitgezondert, dat zy op de feſteinen, maaltyden, en openbare plegtigheden, niet te enemaal in de zelve linie zouden geplaatſt worden, of zitten.

Wat de beide zoons van den hertog van Maine; den prins van Dombes en den graaf van Eu betreft, deze hadden den rang in het parlement voor alle de andere hertogen en pairs, zonder acht te geven op de oud- of jong-heid van hun pairſchap: maar dewyl zy te enemaal van den titel en den rang van prinſſen van den bloede uitgeſloten waren, waren zy genoodzaakt zich in het parlement te doen aannemen, den eed af

te leggen gelyk de andere pairs, en zitting onder hen, hoewel voor hen allen, te nemen.

De woorden *het groeten met de bonnet*, en *door de bali gaan*, zouden het tegenwoordig verhaal zeer duiſter maken, zo men ze niet verſtond. De bali in het parlement is een kleine vierkante afgeſchote plaats, tegen over des konings troon, die altyd leeg blyft, en voor dezen was het niemand geoorlooft daardoor te gaan, welke gewoonte plaats heeft gegrepen tot den tyd toe van den beroemden prins van Condé, die om zyn podagra, daar hy zeer mee gequelt was, de bali niet rond kunnende gaan, daar dwars doorheen ſtapte. 't Geen hy eens by toeval gedaan had, deed hy naderhand, als of hy 'er het voorrecht toe had; men betwiſtte het hem niet, eêr uit erkentenis van de grote dienſten, die hy den ſtaat had bewezen, als uit hoofde, dat men zou menen, dat dit recht aan zyne geboorte verknocht was. De andere prinſſen van den bloede volgden hem na, en nademaal men hun dit niet kon betwiſten, zonder te gelyk den prins van Condé aan te taſten, ſtelden zy zich in 't bezit daarvan, dat zy naderhand behouden hebben: dus wierden de gelegitimeerde prinſſen van het recht

berooft,

berooft, om de bali door te gaan. Zou men wel gedacht hebben, dat zulk een beuzeling bequaam was om de eerzucht te ſtrelen, of verſlagen te maken?

Met de bonnet gegroet te worden, is den groet van den preſident ontfangen, wanneer hy de gevoelens afvraagt. By het gerechtsbedde van 1718 wierd 'er geordonneert, dat de hertogen en pairs den rang zouden hebben voor de preſidenten *à mortier*, dat zy hunne ſtem al zittende zouden geven, en dat 'er ten dezen opzichte tuſſchen hen en de prinſſen van den bloede geen onderſcheid zou wezen, als alleen, dat de preſident het advys van de prinſſen van den bloede vragende, moeſt zeggen, *myn heer*, *uw gevoelen*, en wanneer hy het de hertogen en pairs afvroeg, moeſt hy by het woord *myn heer* zyn titel voegen, als by voorbeeld, myn heer de hertog van la Tremouille, van Maine enz.

De hertog van Maine was weinig voldaan over deze herſtelling, die vry minder was dan hy gehoopt had, en de graaf van Thoulouſe gevoelde 'er veel ſpyt over: onderrecht van den weinig gunſtigen draai, dien deze zaak nam, had hy een requeſt aan den koning gepreſenteert, waarin hy enkel en alleen aandrong, op het geen 'er ten zynen voor- Is nadelig aan den grave van Thoulouſe.

deele in de maand augusti 1718 gedaan was. „ Het raakt geen titels, Sire, „ zeide deze prins, noch geen vorde- „ ringen, maar alleen de wil van uwe „ majesteit, die zich zo plegtig heeft „ uitgedrukt. Staat my toe, Sire, dat „ ik 'er u de uitdrukkingen van mag te „ binnen brengen, schoon ik het niet „ doen kan zonder schaamrood te wor- „ den, omdat zy my meer eer aandoen, „ dan ik verdien.

„ *Ondertusschen de onkreukbare gene- „ genheid kennende, die onze zeer waar- „ de en zeer beminde oom voor onzen per- „ zoon en voor onzen staat heeft, zyn „ yver voor het gemeene welzyn, de ge- „ wichtige diensten, die hy bewezen heeft, „ en de uitmuntende qualiteiten, waar- „ mée hy begaaft is, zien wy met hart- „ zeer, dat de oude reglementen, die „ wy weer herstellen, hem van een rang „ uitsluiten, dien zyne personéle verdien- „ sten hem zo waardig maakten, en dien „ hy zelf niet aanvaardde, dan uit ge- „ hoorzaamheid voor de bevelen van on- „ zen zeer geëerden heer en overgrootva- „ der, den overleden koning. Uit deze „ bewegingen hebben wy hem gemeent by- „ zondere blyken van de achting te moe- „ ten geven, die wy voor hem hebben, „ en wy doen het met zo veel te meer ge-*

„ *noegen,*

„ *noegen, om dat onze goede wil onder-*
„ *steunt word door de algemene toestem-*
„ *ming van alle de prinssen van onzen*
„ *bloede, en door het verzoek, dat de*
„ *pairs van Vrankryk ons deswegen ge-*
„ *daan hebben. Om deze redenen heb-*
„ *ben wy door de tegenwoordige brieven,*
„ *met onze hand ondertekent, gezegt en*
„ *verklaart, wy willen, en het behaagt*
„ *ons, dat onze zeer waarde oom, de graaf*
„ *van Thoulouse, gedurende zyn leven*
„ *alle de eerbewyzingen, rang, zitting,*
„ *en voorrechten geniete, die hy voor*
„ *ons placaat bezat.*

„ Zie daar, Sire, titels, die in der
„ waarheid al te roemryk voor my zyn,
„ maar die ik reden heb om te hopen,
„ dat zyne Majesteit die niet zal ver-
„ minderen, zo lang ik 'er door myn
„ gedrag geen reden toe geef.

„ Deze titels, Sire, zyn sedert vyf
„ jaren door heel Europa verspreid; zy
„ hebben al de wereld overtuigt, dat
„ uwe majesteit enige goedheid voor
„ my had, en dat die my in 't jaar 1718
„ de gunst niet onwaardig oordeelde,
„ die uwe majesteit my toen wel wilde
„ bewyzen: wat zal men zeggen, in-
„ dien men 'er my eensklaps van ziet
„ beroven door uwe majesteit zelf, die
„ nooit anders dan daden van goedheid

„ en rechtvaardigheid geoeffent heeft?
„ en hoe kan ik de menschen overtui-
„ gen, dat ik my dezelve niet onwaar-
„ dig gemaakt heb "?

Dit request wierd te laat ingelevert; maar al had het op zyn tyd gekomen, de nieuwe reglementen waren zo verstandig opgestelt, dat dit 'er geen verandering in had behoren te maken. Zy maakten geen inbreuk in de zonderlinge verdiensten van den grave van Thoulouse, en benadeelden zyn goeden naam niet: men kan voor een tyd aan een enkel persoon vergunnen, 't geen niet raadzaam is, aan verscheiden te vergunnen. De ongelykheid, tusschen twee broeders gestelt, om den een spyt aan te doen, moet ophouden, als men raadzaam oordeelt hem pardon te verlenen; die gene, dien men uitgezondert heeft, is daardoor genoegzaam voor zyne getrouwheid beloont, en men doet hem geen ongelyk aan, als men hem weer met den anderen gelyk stelt, met hem af te nemen, 't geen men niet raadzaam oordeelt den anderen toe te voegen.

Pogingen om alle de briefjes uit de wereld te helpen.

De briefjes lagen den staat noch altyd zwaar op 't hart, zynde een soort van ongediert, dat men zich niet kon quyt maken: de hertog van Orleans en de eerste

eerste minister lieten 'er op nieuw hunne gedagten over gaan. Men rechtte een soort van lyfrenten op, *Tontine* genaamt, waardoor men voor 70 millioenen aan contante effecten, en drie duizent actien van de compagnie der Indien zou vernietigen.

Deze tontine bestond uit hondert duizent briefjes, ieder van duizent livres, die betaalt konden worden met duizent livres aan liquidatien, en hondert livres in contanten. Alle bragten zy veertig livres aan interest op, en behalven deze bepaalde renten, zouden 'er drie soorten van aangroejing zyn; in de eerste zou men 80 livres, in de twede hondert, en in de derde hondert en twintig ontfangen. Het getal der genen, die in deze classen overgingen, nam alle jaren toe. De tontine-briefjes zouden met den dood der eigenaars vernietigt zyn, maar zy hadden vryheid om die te verkopen, of op het lyf van iemand, dien zy goedvonden, over te dragen, mits aan de kas van de tontine een vergoeding van twee hondert livres gevende. Na verloop van 46 jaren zouden de briefjes die 'er noch overgebleven waren, met duizent livres in specie afgelost worden.

Om deze tontine op de been te houden, stond men haar het voorrecht van

de

de loteryen en van de banken van lening af. De koning nam op zich, ieder jaar 500 duizent livres aan de tontine te verschaffen: zo dat hy met een half percent intereſt een capitaal van hondert millioenen te niet deed.

Het gemeen vond 'er ook zyn rekening by: behalven het middel om zyn briefjes te plaatſen, vond het een vaardigen en gemaklyken byſtand van geld, in tyd van nood, door de oprechting van de leenbank, die de eerſte zes jaren vier percent, en daarna maar twee percent zou nemen voor de belening.

Dit nutte reglement ontmoette grote zwarigheden van den kant van de rykswetten, welke verbieden geld op panden te ſchieten, maar de noodzaaklykheid om den woeker, die alle palen te buiten gong, als men in verlegenheid van geld was, te ſtuiten, haalde de gemoederen over, om ten behoeve van de leenbank van die wetten af te wyken.

Een ander placaat, van den 21 mei, ordonneerde, dat de briefjes en reçipiſſen, door de directeurs der munten of hunne commiſen voor het placaat van de maand ſeptember 1720 gegeven, in altyd-durende renten op het burger-hooftgeld zouden verkeert worden, tegen twee ten hondert, na dat de houders die

zou-

zouden hebben laten overzien en bekragtigen; maar dat na den laatſten ſeptember 1723 deze briefjes en recipiſſen, die 'er noch in wezen zouden gevonden worden, gehouden zouden zyn voor vernietigt, en van geen waarde.

Men ordonneerde ook aan de ontfangers der conſignatien, commiſſariſſen van de reêle executien, en anderen, van binnen den tyd van twee maanden de recipiſſen van de koninglyke treſory, die zy in handen hadden, weerom te brengen, om die in renten als voren te verkéren; welke tyd verſtreken zynde, zouden de voornoemde recipiſſen voor nul, vernietigt, en van geen gebruik gehouden worden, ten laſten van de bewaarders, die 'er borg en verandwoordelyk voor waren aan de ſchuldeiſſchers, of die het geld in conſignatie gebragt hadden.

De vyftiende juni uitgeſloten was de laatſte bepaalde termyn, dat de houders der attestatien van het liquideren der actien, de nieuwe actien uit de Indiſche compagnie konden trekken; op welken dag de gemelde atteſtatien van liquidatie, die 'er noch onder den man zouden blyven, vernietigt en geſupprimeert zouden zyn, zo wel als de nieuwe actien, die noch niet overgelevert waren,

waren, welke vervolgens tot ontheffing van gemelde compagnie verbrand zouden worden.

Het nazien, of de *Visa* zo als het genoemt wierd, van de bankbriefjes en de actien had knevelaryen veroorzaakt, welke byna die van de bank evenaarden: de verscheide behandelingen die men omtrent de liquidatien moest oeffenen, deden 'er ten minsten een deel van ontdekken.

Men rechtte in het tuighuis een kamer op, om daar onderzoek naar te doen, en men liet de voornaamste auteurs van deze roveryen by den kop vatten, die overtuigt wierden, van ten minsten voor dertig millioenen aan actien tot hun voordeel verduistert te hebben. Zeker Talhouet, request-meester, wierd veroordeelt om onthooft te worden: men had hem ter galge kunnen verwyzen, want behalven dat zyn misdaad het verdiende, was hy kleinzoon van een kramer uit Normandyen, die zich in Neder-Bretagne ging ter neer zetten, en wiens fortuin begonnen was met een of twee duizent ryksdaalders, welke hy van een edelman had geplukt, die zyn vrouw onteert had. Zeker abt Clement, die de vrouw van zyn koetzier had getrouwd, wierd veroordeelt om opgehangen

hangen te worden, maar men gaf hun beiden pardon, en de ſtraffe des doods wierd in die van de galei voor den abt, en van een eeuwigdurende gevangenis voor den requeſtmeeſter verwiſſelt.

Deze gerechtskamer die in het tuighuis aangeſtelt was, kreeg naderhand een doorluchtiger zaak te onderzoeken. Den eerſten juli ontfong de heer le Blanc, ſecretaris van ſtaat wegens den oorlog, order, om zich dertig mylen van Parys te begeven, en alle de papieren, die zyn bediening raakten, aan den heer de Breteuil, intendant van Limoges, over te geven, die benoemt wierd, om zyn plaats te vervullen.

Terzelver tyd vaardigde men een ſtuk of tien couriers af, met order, om enige treſoriers in de provintien, en enige majoors van de troepen by 't hooft te krygen, die men van ongeoorloofde ſtreken beſchuldigde. Mynheer de la Jonchere, een der treſoriers van het extraordinaire van den oorlog, had deel in dit ongeval, zo wel als zyn zwager, een zoon van la Raiſin, matres van den overleden dauphin, daar hy zo wel naar geleek, van poſtuur, van troni, en zelf van imborſt, en hart, dat men hem niet wel een ander vader kon toeſchryven.

Drie maanden na dat de heer le Blanc van zyn poſt was afgezet, wierd hy in Brie by den kop gevat, op het landgoed van zyn ſchoonzoon den marquis van Renel; men geleidde hem naar de baſtilje, en het zo evengenoemde gerechts-hof kreeg order om zyn proçes op te maken.

Het geſchil raakte aanzienlyke ſommen, waarvan hy voorgaf op laſt van zyne koninglyke hoogheid gediſponeert te hebben; men ſprak ook van regiſters, welke door zekeren Sandrier vervalſcht, of vernieuwt waren, dien men, zo als 'er gezegt wierd, op een landhuis dicht by Parys had opgeſloten, om hem in 't verholen te doen arbeiden, en wiens ligchaam men enigen tyd daarna aan ſtukken gekapt in het geheime gemak van het zelve huis had gevonden.

De hertog van Orleans en zyn Miniſter letten overal op.

Niets ontſnapte de oplettentheid van den hertog van Orleans, en den cardinaal du Bois. De univerſiteit van Avignon gebruikte zo veel oogluiking, als men die van Bourges te laſte legt: men voorzag daarin, ordonnerende, dat de eertrappen, die men op deze univerſiteit aannam, van gener waarde zouden zyn, ten zy de gepromoveerden door eene gerechtlyke getuigenis van den aartsbiſſchop van Avignon bewezen, dat

N°. XVI.

MONSIEUR LE BLANC.

datzy den ſtudie-tyd, en andere formaliteiten, door de placaten en declaratien voorgeſchreven, vervult hadden.

Parys en de provintien waren met boeken van allerly ſoort overſtroomt, waarin de godsdienſt, de ſtaat, en de goede zeden evenzeer aangetaſt wierden. Men vernieuwde de reeds gedane verboden aan alle drukkers, boekverkopers, of andere, van enig boek, zelf dat van gebruik was, of andere, van wat natuur zy ook zouden mogen zyn, te drukken of te laten drukken, zonder privilegie of permiſſie van den zegel-bewaarder, noch enige blaauwe boekjes of loſſe papieren, zonder verlof van de burger-rechters der plaatſen, en zonder goedkeuring van bequame perſonen, hiertoe geſtelt; en de zegelbewaarder wierd in 't byzonder gelaſt, om op de uitvoering van dit arreſt een wakent oog te houden.

Dewyl het buitenſporig getal van fabryken van geſtreepte ſtoffen, met ruitjes, en andere werken van deze natuur, in de generaliteit van Rouen opgerecht, een deel van die luiden bezig hielt, die tot het bebouwen der landeryen nodig waren, was het 't voorgaande jaar gebeurt, dat, by gebrek van arbeiders, de oegſt niet op den behoorlyken tyd had

 kun-

kunnen gefchieden, en dat verfcheide korenairen in 't zaad waren gefchoten, en op den halm bedurven: om deze wanorder te beletten, belaftte men informatie te nemen, hoe veel diergelyke manufacturen 'er waren, om in ftaat te zyn, van ze met grondige kennis op een zeker getal te bepalen, dat noodzaaklyk zou geoordeelt worden, om arbeid aan die genen te verfchaffen, die zich niet op den landbouw kunnen leggen, zonder 'er die genen van af te houden, die 'er zich op moeten leggen; dat by provifie alle de manufacturen, uitgezondert die van Rouen en haar voorfteden, teenemaal haar arbeid gedurende de maanden van juli, en augufti, tot den vyftienden feptember, zouden ftaken, om de vryheid aan alle particulieren te geven, van het graan te kunnen inzamelen 't Is onbegryplyk, dat het parlement van Normandyen zo noodzaaklyke oplettentheid niet gehad heeft.

Verfcheide geeftelyken, om het tekenen van 't formulier te ontgaan, zagen 'er van af van de eertrappen der Sorbonne aan te nemen, en vergenoegden zich met die van de kanonieke rechten, om dat men daar geen ondertekening vorderde: hierom wierd 'er een reglement gemaakt, dat ieder geeftlyk perfoon,

ſoon, die zich in de rechten wilde laten promoveren, het formulier zou onderteken, gelyk hy in de theologiſche ſcholen, of om den trap van meeſter der vrye kunſten te erlangen, zou gedaan hebben.

Dit geſtadig blokken, en deze geduri-ge inſpanning van gedachten, ſleten de gezondheid van den cardinaal de Bois zeer, hy kreeg menigvuldige aantaſtingen van koors, en was dikwils genootzaakt uit de raadsvergaderingen te blyven: evenwel preſideerde hy in de algemene vergadering der geeſtlykheid, die haar eerſte zitting den 22 mei opende. Hy had alle bedenklyke voorzorg gebruikt, dat zy in ruſt mogt aflopen: alle de biſſchoppen, die te Parys waren, en die niet uit hunne provintie gedeputeert waren, kregen order, om zich naar hunne bisdommen te begeven; volgens zyne oogmerken verkozen de byzondere vergaderingen de gematigtſten tot de algemene byeenkomſt. In 't eerſt had men de aartsbiſſchoppen van Aix, en van Narbonne, en de biſſchoppen van Chalons aan de Saone, en van Chartres, tot preſidenten verkoren; maar de aartsbiſſchop van Aix het voorſtel gedaan hebbende, van den cardinaal te bidden, om het preſidentſchap waar te nemen,

wierd dit van de hele vergadering met toejuigching ontfangen. De aartsbisſchoppen van Narbonne en van Vienne, en de bisſchoppen van Evreux en van Nantes, wierden naar Verſailles afgevaardigt, om deze nodiging te doen, die zeer wel ontfangen wierd, en zyn eminentie ſcheen zeer verheugt over de eer, die men hem aandeed. Op den beſtemden dag tot de gehoorgeving des konings, voegde zich de cardinaal by de vergadering, en plaatſte zich tusſchen de aartsbisſchoppen van Aix en Narbonne: by den koning ter gehoor geweeſt zynde, ging men dezelve plicht by den hertog van Orleans ook afleggen, en de aartsbisſchop van Aix voerde het woord by zyn koninglyke hoogheid, gelyk hy by zyne majeſteit ook gedaan had: zyn compliment was kort, maar hy had het wezentlykſte in het karakter en het bewind van dezen prins weten te bevatten

„ Myn heer, zei deze prelaat, wy
„ komen met een drift uwe koningly-
„ ke hoogheid de verzekeringen van
„ onze diepe eerbied brengen, en wy
„ quyten ons met vermaak *en corps* van
„ een plicht, die uwe doorluchtige ge-
„ boorte, en de rang, dien gy bekleed,
„ vereiſchen, wy zyn 'er niet minder
„ toe gehouden, myn heer, door on-

„ zen

„ zen yver voor 't welzyn van 't ryk, „ 't geen U een ruſt verſchuldigt is, daar „ men gedurende een lange minderjarigheid weinig van weet, en die gy „ het, door de diepe wysheid uwer raadgevingen, hebt weten te doen genieten, met een gelukkigen uitſlag, die „ tothiertoe zonder voorbeeld is. Wat „ is het u daarenboven niet verſchuldigt voor alle de roemryke zorgen, „ die gy aanwend, om een koning daarvoor op te queken, die den troon zyner voorzaten waardig is! door uwe „ koninglyke hoogheid onderrecht in „ de grote kunſt van te regeren, zullen „ wy hem, geducht voor zyne vyanden, „ en beminlyk voor zyne onderdanen, „ den roem en het geluk van Vrankryk „ zien uitmaken.

„ Vooral, mynheer, zult gy hem de „ liefde voor den vrede inboezemen, „ en hem leren 't geen gy zo volmaakt „ weet, dien in zyne ſtaten te handhaven, met te gelyk het koninglyk „ gezag en dat van de kerk te doen ontzien.

„ Wy zullen den Allerhoogſten zonder ophouden bidden, dat hy, de dagen uwer koninglyke hoogheid tot „ de verafgelegenſte tyden uitrekkende, „ met genade en zegeningen een prins

„ overſtorte, die door zyne goedheid
„ het voorwerp onzer liefde, en door
„ zyne grote hoedanigheden dat van
„ onze verwondering is“.

De geeſtlykheid was in geen acht jaren vergadert geweeſt: de opſchuddingen en onenigheden op 't ſtuk van de conſtitutie hadden zyne koninglyke hoogheid doen beſluiten, om haar ſtantvaſtig het verlof daartoe te weigeren, daar zy hem dikwils om verzocht had; deze prins wilde liever de hulp, die hy 'er van genieten kon, ontbéren, dan aanleiding tot enig groot geweld te geven, dat tegen zyne vreedzame oogmerken ſtreed. Het vergelyk, dat de gemoederen bedaart had, deed hem van gevoelen veranderen, en hy zag de meerderjarigheid des konings als een gunſtige gelegenheid aan, om de geeſtlykheid te overreden, om de vrywillige gift tot acht millioenen te vermeerderen: hy verkreeg zyn wenſch, met zo veel te meerder gemak, om dat de ſchulden van dit ligchaam door de behandelingen van de bank merklyk vermindert waren.

De cardinaal du Bois preſident van de vergadering der geeſtlykheid.

De ſlechte ſtaat van gezondheid, en de menigvuldige ſtaats-zaken, lieten den cardinaal-miniſter niet meer dan eens de eer genieten, van dit eerſte ligchaam van ſtaat als preſident by te wonen. De

aan-

aanſpraak, door hem by deze gelegenheid gehouden, wierd zeer geprezen, en verdiende het ook: „ Ik heb, zeide „ hy, met ongeduld naar den dag verlangt, om deze doorluchtige vergadering de levendige erkentenis te kunnen betuigen, die ik gevoel over de „ gunſt, die gy my bewezen hebt: gy „ hebt my wel willen in 't genoodſchap „ der geeſtlykheid van Vrankryk aannemen; en ik weet, aan hoe veel „ verdienſten en roem gy my deelachtig maakt, maar ik durf zeggen, dat „ het geen zo roemryk voor my is, het „ ook meteen voor u is. Gy had voor „ een miniſter kunnen vrezen, die, „ ſchoon met de prieſterlyke waardigheid vereert, in zommige gelegenheden genegen kon zyn geweeſt, om „ die aan de kroon op te offeren; deze „ genegenheid, om de belangen van de „ eene dringender dan die van de andere te geloven, is maar al te groot: „ maar uwe yver voor denſtaat heeft geen „ vrees by u laten de overhand nemen, „ die wettig kon ſchynen, en met my „ in het binnenſte van uwe raadplegingen toe te laten, bewyſt gy op de „ plechtigſte manier de oprechtheid „ uwer meningen voor des konings „ dienſt. Ik gevoel van myn kant, waar-

„ toe my deze vertrouwenheid verplicht:
„ een minifter, dien de geeftlykheid de
„ eer aandoet van hem niet te vrezen,
„ moet zich die waardig maken, met
„ zyne zorgen ten behoeve van de geeft-
„ lykheid te verdubbelen; alles wat het
„ gezag van een minifter vermag, ben ik
„ aan uwe belangen verfchuldigt. Ver
„ daar van daan, derhalven, dat de plich-
„ ten, die op my lagen, en de gene,
„ die gy my op nieuw oplegt, ooit el-
„ kander komen te beftryden, zal de
„ poft, die ik in het ryk bekleed, my
„ middelen verfchaften om die te vol-
„ doen, die gy my in de kerk geeft.
„ Ik ben verzekert, myn heren, en ik
„ zou u honen, zo ik 'er het minft aan
„ twyffelde, dat gy my gedurende de-
„ ze vergadering aan den koning niet
„ zult doen overbrengen, dan oude,
„ of liever eeuwige bewyzen, van de
„ aankleving van de kerken van 't ryk
„ voor haar befchermer, dan nieuwe
„ en zekere panden van de overgeving
„ der geeftlykheid aan de kroon, en
„ van haar eerbiedige tederheid voor
„ den perfoon van zyne majefteit, on-
„ derwyl ik u niet zal overbrengen dan
„ de duurbare verzekeringen van de
„ drift des konings voor den godsdienft,
„ dan de grondregels, die hem inge-

„ boe-

„ boezemt zyn, en waarvan hy overtuigt is, van de eerbied, die men het heiligdom verschuldigt is; niet dan zyne gevoelens ten behoeve van het doorluchtigste gedeelte van de algemene kerk, dan getuigenissen van den voorrang, die hy haar, boven alle andere onderdanen, in zyne genegenheid geeft. Ik zal niets van de eene of de andere zyde te ontveinzen, noch te verzachten, noch op te veizelen hebben; ik heb my maar toe te leggen om net en klaar te wezen, en om zo getrouwelyk de gevoelens van den koning, en zyne geestlykheid, over te brengen, dat 'er geen twyffel meer overblyft omtrent het geen de vorst van den yver en de getrouwheid zyner onderdanen moet verwachten, en omtrent het geen de geestlykheid kan hopen van den godsdienst, de voorzichtigheid, en de genegenheid des konings“.

Quaadaardigheid der nyd tegen dezen cardinaal.

Niets dan de verwoedste nyd kan het vremd oordelen, dat een persoon, die voornaamlyk zyn verheffing aan zyn verstand te danken had, op deze wyze dacht, en zich uitdrukte. Men heeft verscheide brieven van hem, die, zonder zo beschaaft te zyn als deze redevoering, in den zelven styl, en van den zelven smaak

ſmaak zyn: ook ſchroomde, toen hy zitting in de franſche academie nam, de heer Fontenelle, die benoemt was om hem te ontfangen, niet, om tegen hem te zeggen, in tegenwoordigheid van byna het héle hof: *Zie daar, myn heer, de gedachten van de academie, op een van de heerlykſte dagen die zy gehad heeft, zedert meer dan dertig jaren, dat zy my de eer aangedaan heeft, van my onder haar genootſchap aan te nemen. Het geval had haar reedlyk wel gedient, dat ik nooit gelaſt wierd, om in haar naam iemand van die genen toe te ſpreken, die zy na my ontfangen heeft: het beſpaarde my tot eene zonderlinge gelegenheid, waarin de gevoelens van myn hart alleen genoeg waren voor zulk een edele en gevaarlyke poſt. Gy erinnert u wel, dat myne wenſchen u tot medelid verlangden te hebben, lang voordat gy met zo vele titels vereert waart: niemand wiſt beter dan ik, dat gy 'er met zulke verzelt zoud komen, die wy altyd boven alle anderen ſtellen.*

De vergadering der geeſtlykheid hield zich heel geruſt: niet dat de meeſten van de genen, die dezelve uitmaakten, geen grote aanſlagen tegen hunne tegenpartyders geſmeed hadden, maar zy konder 'er gene in 't werk ſtellen, naauwlyks ſprak men 'er zelf over die ſtof. De over-

overwegingen waren binnen de tydelyke zaken der geestlykheid bepaalt; vergeefs hoopten zy, door hunne vaardigheid, om de inzichten van 't hof in te volgen, ten minsten een deel van 't geen zy verlangden te verwerven, zy ontfongen 'er niet dan complimenten van, en algemene verzekeringen van bescherming en gunst; men deed hen zelf merken, dat men genoeg gedaan had, en dat zy behoorden te vreden te zyn met de wyze, waarop men het gezag van de eerste orde in de zaken van de kerk gehandhaaft had; vergeefs rekenden zy, dat de dood van den cardinaal du Bois, die hun om zyne menigvuldige zwakheden naby scheen, hun enige vryheid zou verschaffen, de hertog van Orleans had dezelve stantvastigheid, en dezelve waakzaamheid, om hen in teugel te houden: zo dat deze vergadering, waarop de jezuiten, en andere vyanden der appellanten, zo veel staat gemaakt hadden, vruchteloos afliep.

Echter liet zy haar gevoelens en inzichten door enige wonderlyke staaltjes blyken. Zy ontnam vader Alexander, een beroemt dominicaan, een pensioen van achthondert livres, om het aan zekeren jezuit, Longueval genoemt, maker van een redelyk-slechte historie van

de

de Gallicaansche kerk, te geven: hy was deze roemryke weldaad aan de listige handelingen van vader Lallemand verschuldigt, die ze zonder twyffel met hem deelt.

Wonderlyk staaltje van de vergadering der geestelykheid.

Het twede staaltje, dat noch zonderlinger is, was een wedde van hondert ryksdaalders, door deze eerwaardige vergadering aan een schoelapper van de parochie van St. Sulpice vergunt, dien men zeide een van de yverigste voorstanders van de bulle te zyn, en dien men verscheide bekéringen toeschreef. De appellanten namen 'er wraak over, door een prent, waarin deze schoelapper, Nutelet genaamt, verbeeld wierd, als de stukken van de verscheurde constitutie zamenlappende; de cardinaal de Bissy en de priester van S. Sulpice boden hem ieder een beurs met geld aan, om hem aan te zetten, om zyn verstand tot dit gewichtig werk in te spannen.

Deze vergadering had haar gevoelens op een veel waardiger wyze voor haar geuit, met tegen de commissarissen te zeggen, die van 's konings wegen gedeputeert waren, om het verzoek van de vrywillige gift te doen, „*De vergadering, myn heren, gaat zich in staat stellen, om uw verzoek te voldoen; tot dien einde zal zy de gordyn voor haar eige elende trekken, om niets anders te beögen,*

„ *gen*,

„ *gen, dan het enkele goed, dat ons het*
„ *meest ter harten gaat, en dat wy zoe-*
„ *ken te behouden, een goed, dat wy*
„ *doen bestaan in de goede gunst, de goed-*
„ *heden, en de bescherming van zyne ma-*
„ *jesteit: maar, myn heren, terwyl wy*
„ *de gordyn voor onze droevige gestelte-*
„ *nis trekken, schuift gy die, als 't u be-*
„ *lieft, voor den koning op, op dat zy-*
„ *ne majesteit en deszelfs raad den wa-*
„ *ren staat der geestlykheid mogen zien,*
„ *en hoe veel een genoodschap, dat zich*
„ *altyd met terzydestelling van zyn eigen*
„ *belang zo reklyk toont, verdient ont-*
„ *zien, beschermt, en verlost te worden*
„ *van die droevige inkruipingen, die het*
„ *doen zuchten, en die maar al te dik-*
„ *wils door een gewaande verdediging van*
„ *zyn rechtsgebied in de wereld komen*".

De aartsbisschop van Aix, die op deze wyze het woord voerde, is tegenwoordig aartsbisschop van Parys, en heeft beproeft, dat het niet gemaklyk viel de geestlykheid van die droevige inkruipingen te verlossen, volgens zyn gevoelen in de wereld gebragt, om dat men jaloers op zyn rechtsgebied was; ieder stap, dien hy wilde doen, om, het geen zyn voorzaat gedaan had, omver te werpen, vond hy het parlement in zyn weg, dat altyd gereed stond, om de klagten der

der geeſtlyken tegen hunne prelaten aan te horen.

Dood van den cardinaal du Bois.

Eindelyk nam het ongemak van den cardinaal du Bois zodanig toe, dat men een van de onzachtſte en droevigſte handgrepen van de chirurgy moeſt te werk ſtellen: hoe onvertzaagt deze prelaat ook was, wierd hy evenwel door den toeſtel afgeſchrikt, en de hertog van Orleans moeſt hem overreden, om die te ondergaan: men ondernam die kuur den negenden auguſti te Verſailles, zo het ſcheen met ſucces, maar hy ſtierf den volgenden morgen, omtrent 66 jaren oud zynde. Men heeft willen zeggen, dat het een ingewortelde quaal was, de vruchten van zyn ongebondenheid, en buitenſporige debauches: eene zaak is zeker, naamlyk, dat de operatie, die men omtrent hem in 't werk ſtelde, deze redeneringen ten minſten waarſchynlyk maakte.

Een of twee dagen voor zyn dood biegtte hy aan een Recollect: hy ontfong het ſacrament niet, ter oorzaak van het çeremonieel, dat 'er by hoort, om het aan een cardinaal te geven; zyn biegt was zeer kort, ten minſten geſchiedde zy in heel korten tyd, en weiniger dan een half quartier. Zo men de achterklap mag geloven, biegtte hy maar voor de

ſlen-

ſlender, en om de zielroerende vermaningen van zyn meeſter te gehoorzamen, die hem in kragtige woorden vertoonde, dat het hun alle beide tot eer zou ſtrekken, dat hy ten minſten de minen maakte als of hy biegtte. Hy ſtierf, gelyk hy altyd geleeft had, met de hevigſte genegenheid voor het huis van Orleans. Wat reden hy ook had, om noch graag wat te willen leven, betuigde hy, dat hy vernoegt geſturven zou zyn, indien hy (dit waren zyne eige woorden) de vyanden van zyne koninglyke hoogheid verder had kunnen verpletteren.

Hy ſtierf met eertitels beladen, daar hem zyne geboorte geen recht had toegegeven om naar te ſtaan. Hy was cardinaal, aartsbiſſchop van Camerik, prins van het ryk, abt van S. Juſte, van Nogens-ſous-Couci, van Bourgueil, van Cercamp, van S. Winox-bergen, van S. Bertin, eerſte miniſter, ſecretaris van ſtaat voor de buitenlandſche zaken, grootmeeſter en algemeen opziender over de couriers, poſten, en relaizen van Vrankryk, een van de 40 leden der franſche academie, titulair lid van de koninglyke academie der wetenſchappen, en van die der opſchriften en fraaie weten-

ſchappen, preſident van de algemene vergadering der geeſtlykheid.

Zyne verheffing begon met het regentſchap. Hy wierd eerſt raadsheer van ſtaat; in 't jaar 1717 tekende hy in den Haag, in qualiteit van ambaſſadeur en plenipotentiaris, het traktaat van de triple alliantie; hy wierd kamer- en kabinet-ſecretaris gemaakt; in 't jaar 1718 tekende hy te Londen het beroemde tractaat tot bevrediging van Europa; op zyne te rugkomſt kreeg hy het bewind over de buitenlandſche zaken; 1720 wierd hy aartsbiſſchop van Camerik, en paus Innocentius de dertiende plaatſte hem het volgende jaar onder 't getal der cardinalen, op 't verzoek van alle de vorſten; en, om my van de woorden van den heer Fontenelle te bedienen, hy ſcheen een prelaat van alle de katholyke ſtaten, en een miniſter van alle de hoven te zyn.

Hy wilde den hertog van Orleans tot zyn enigen erfgenaam aanſtellen, maar deze prins wilde dit niet toeſtaan, alleen nam hy een goud ſervies aan, dat deze cardinaal had laten maken, om op plegtige feſteinen te gebruiken. Men vond elfmaal hondert duizent livres onder zyne nalatenſchap, behalven noch vyfmaal hondert duizent, die hem myn heer de Bre-

Bretueil schuldig was, en een brevet van hondert duizent ryksdaalders op het ampt van opperintendant der posteryen. Dit was weinig, in vergelyking van het geen hy had kunnen byeen zamelen, indien hy schraapachtig was geweest, want men kan zeggen, dat hy altyd de ruime handeling van 't geld had gehad, en dat de inkomsten van zyne ampten en beneficien zo veel moesten opbrengen.

Men rechtte eene prachtige lykstaatsi voor hem aan, zelf sloeg men een gedenkmunt ter zyner eer, waarop aan de eene zyde zyn borstbeeld stond, en aan de andere een boom, door een stormwind omgeslagen, met deze woorden daarom, *Visa est dum stetit minor*: waardoor men wilde uitdrukken, dat men zyne verdiensten niet recht gekent had, voordat men hem verloren had. Zyne lage geboorte, en de luister, waarin hy gesturven is, zullen altyd, spyt de nyd, een klaar bewys van een overvliegend verstand verstrekken: de goede uitslagen in de verscheide onderhandelingen, daar hy mee gelast was, zyn de trappen van zyne verheffing geweest; hoe meer hy beproeft wierd, hoe waardiger hy tot de eerste ampten wierd bevonden, en mooglyk dat nooit iemand uit den hoop onderscheiden is geweest door een zo

verſtandig kenner, als de prins was, die hem ſtantvaſtig met zyn vertrouwen en gunſt bleef vereeren. En ik geloof niet, dat men 'er iets omtrent zyn lof in 't ſtuk van verſtand en bequaamheid by kan voegen, indien het waar is, gelyk het my voorkomt, dat de hertog van Orleans zich in zyn plaats ſtelde, omdat hy niemand vond, op wiens kenniſſen hy zich gelykelyk verlaten kon.

De biſſchop van Laon had ook deel in de nalatenſchap van den cardinaal du Bois, dewyl hy tot het aartsbisdom van Camerik verheven wierd: de titel van vorſt van 't ryk, en veertig of vyftig duizent livres meer aan inkomſten, waren voordélen, die hy oordeelde niet van de hand te moeten wyzen, en daar hy den titel van hertog en pair, dien hy, met zyn bisdom te laten varen, verloor, wel voor wilde miſſen. De abt de la Fare, zoon van dien epikuriſt, die captein van des hertogs van Orleans lyfwacht was, wierd ook door deze verandering bevoordeelt. Hy had in onderhandeling geſtaan over twee abdyen die hy had, met den heer de Ratabon, eertyds biſſchop van Yperen, voor het bisdom van Viviers, waarmee deze prelaat voorzien was geweeſt, na het bisdom van Yperen afgeſtaan te hebben. Deze

abt

abt was reeds van Parys vertrokken, wanneer een courier hem de aangename tyding bragt, dat zyne koninglyke hoogheid hem het bisdom van Laon had opgedragen. Men schreeuwde zeer tegen deze benoeming, en men had gelyk, zo men op geleertheid en wetenschap zag, want daar was hy niet van voorzien, maar men had ongelyk, zo men naar 't verstand, behendigheid, en een listigen geest zag: en zo de yver tegen de appellanten een titel was om beloning te verdienen, had 'er niemand meer recht toe dan hy; zedert dat hy die post bekleed, heeft hy zich veel haatlyke zaken op den hals gehaalt; ik zou zelf kunnen zeggen, dat zyn yver dikwils in onbezonnenheid veranderde. Doch dit moet men hem niet wyten, maar de jezuiten, die hem besturen, en aan wien hy de regering van zyn bisdom overlaat.

Het ledige, door den dood van den cardinaal du Bois opengelaten, wierd niet gemerkt, dan door den hertog van Orleans, die zyn plaats vulde, en door zyne verdubbeling van arbeid en blokken leed de staat niets; 't was dezelve geest en dezelve gronden van regering; men wierd dezelve oplettentheid gewaar, om den vrede van binnen en van buiten te onderhouden, om voor te komen al-

De regent volgt hem, in qualiteit van eersten minister, op.

 les

les wat bequaam was dien te ſtoren, om de finantien te herſtellen, en den koophandel weer te doen bloeien.

De vergadering der geeſtlyken eindigde hare zittingen niet voor den 27 auguſti; in haar afſcheids-gehoor leverden zy aan den koning een lange memorie, tegen de appellanten, en tegen de parlementen in. Ten opzicht van de eerſten verzochten zy, dat het hun vry mogt ſtaan derzelver proçes te laten opmaken, en hen van hunne beneficien te beroven, ingevalle zy weigerig waren, om hunne gevoelens te herroepen; vooral hadden zy het op den biſſchop van Boulogne gemunt: ten opzichte van de parlementen beklaagden zy zich, dat deze genoodſchappen hun de handen bonden, en dat door de appellen, als wegens erreur in de vonniſſen, die zy aannamen, en altyd begunſtigden, hunne ongezeglykſte geeſtelyken hunne vonniſſen, en de rechtvaardige ſtraf, die zy verdient hadden, ontſnapten. Men gaf hun tot antwoord, dat men zich hieromtrent aan de laatſte declaratie des konings moeſt houden, welke verbood iemand om de voorgaande appellen te ontruſten, en dat de gerechtspleging niet geſtremt moeſt worden; dat zy zo wel hunne maatregelen moeſten nemen, en

zich

zich zodanig aan de ingevoerde ſchikkingen houden, dat de parlementen niets op hunne behandelingen te zeggen vonden: en om zich van deze laſtige verzoeken te ontſlaan, liet men de prelaten bidden, dat zy zich naar hunne biſdommen mogten begeven, daar hunne tegenwoordigheid noodzakelyker moeſt zyn, dan te Parys. Deze weigeringen ſproten niet uit genegenheid, die men voor de tegenſtrydige party had; men lette zeer op alle derzelver paſſen, en men kantte zich tegen alles, wat onregelmatig ſcheen, aan.

Het parlement, niet tegenſtaande het arreſt van den raad, 't welk verklaart had, dat de herderlyke vermaning van den cardinaal de Biſſy niet beriſplyk was, ten opzicht van de grondregels en de ſtaatsregering van 't ryk, wilde zich ook met deze afgedane zaak bemoeien: dat was het koninglyk gezag aantaſten, en het zelve aan een reviſie onderwerpen: maar het kreeg uitdruklyk bevel, van deze zaak onaangeroert te laten, en zyn raadplegingen daar over te ſtaken. Vyftien karthuizers, die geweigert hadden zich aan het beſluit van hun generaalkapittel te onderwerpen, 't welk de aanneming van de conſtitutie, en de ondertekening van het formulier ordonneer-

de, zochten door een requeſt de beſcherming van het parlement te winnen, 't welk in de geſteltenis, waarin het was, niet nagelaten zou hebben zich voor hen in de bogt te ſtellen; maar men ſtuitte dit, met de kennisneming van dit geſchil, voor den raad te trekken.

Hy regeert volgens de zelve gronden, en gebruikt dezelve oplettentheid.

Het genoodſchap van 't oratorie hielt zyne algemene vergadering den 15 ſeptember: dit ligchaam, dat zich beroemt heeft gemaakt door de grote mannen, die het in allerly ſoort van geleertheid heeft uitgelevert, verdiende een zonderlinge oplettentheid.

De hertog van Orleans gehoort hebbende, dat verſcheide huizen reappellanten tot hunne gedeputeerden verkoren hadden, weerde die: hy belaſtte den politieken ſtedehouder, deze vergadering als commiſſaris-politiek van 's konings wegen by te wonen: zyne orders hielden in, dat men het formulier zou tekenen, en de opentlyke reappellanten van de bedieningen uitſluiten.

Deze vergadering beſtond maar uit 29 gedeputeerden, want daar waren 'er 23 van uitgeſloten, of zy waren 'er vrywillig uitgebleven. Vader de la Tour, hun generaal, hield een lange redevoe-

voering over het tekenen van 't formulier; volgens zyn humeur van omwegen te gebruiken, ſprak hy op een wyze, die de zwarigheden voldeed, en die genen ſcheen te vergenoegen, die van tegenſtrydige gevoelens waren: het formulier wierd ondertekent, en de reappellanten van de bedieningen uitgeſloten. Men ſtond zeer verwondert over de reklykheid van deze heren, die men wiſt dat zeer de leer van vader Quênel, een uit hun genoodſchap, aankleefden, 't zy uit overtuiging, of uit nayver tegen de jezuiten, want zy hebben dezelve functien, zy waren de voornaamſte verdedigers van die leer, en zyn het noch.

De achting, die men billyk voor hun heeft, de gemaklykheid, die hunne zachte regels van inſtelling hun gaven, om zich onder de genoodſchappen te verſpreiden, en tot beneficien te geraken, zyn de bron van hun aanwas. Maar zonder myn mening over de waarheid of valſchheid hunner gevoelens te uiten, moet ik zeggen, dat de voorzichtigheid niet toeliet, dat zy in het tegenwoordig tydgewricht een ander gedrag hielden: dit genoodſchap is geen munniken-orde, het heeft 'er de klem niet van; 't is maar een vergadering van

 geeſt-

geeſtlyke perſonen, die aan geen gelofte verbonden zyn, en waarvan zich iedereen afzondert, wanneer hy het raadzaam oordeelt, of wanneer een beneficie hen in ſtaat ſtelt, om den onderſtand, dien zy daar vinden, te kunnen miſſen; daarenboven blyven zy altyd onder het rechtsgebied van den biſſchop van hun diſtrict ſtaan, omtrent het geen hunne bevordering tot de ordens raakt.

Een vergadering van deze natuur is gemaklyk in den grond te helpen, de enkele zamenſpanning van de biſſchoppen, die de conſtitutie hadden aangenomen, in 't weigeren van hen tot de prieſterlyke orde toe te laten, zou genoeg geweeſt zyn, om ze te verſtrooien, ten minſten zou ze hierdoor merklyk verzwakt zyn geworden.

Vereiſchten diergelyke overwegingen niet, dat men een weinig reklyk wierd? de gedeputeerden, die 'er van uitgeſloten waren, leverden een lange memorie aan de vergadering in, die zonder hen wierd gehouden, waarin zy tegen alles, wat daarin voor zou vallen, proteſteerden, en beweerden, dat deze vergadering geen recht had om wetten te maken, en hun overheden te geven. 't Geen in 't begin van het regentſchap de feuillanten was overgekomen, maakte

te hun ſterkſte argument uit: Lodewyk de veertiende had kort voor zyn dood uit het kapittel-generaal dezer munniken drie of vier gedeputeerden uitgeſloten; op de komſt van Lodewyk den vyftienden tot de kroon kregen zy verlof, om een buitengemene vergadering te mogen houden, om met meerderheid van ſtemmen te beſluiten, of het geen dit kapittel gedaan had als wettig moeſt aangezien worden, en de uitſpraak was, neen. *Wy kunnen ons niet verzadigen*, zeiden de vaders van 't oratorie, ter gelegenheid van het geen den feuillanten was overgekomen, *van de godlyke voorzienigheid aan te bidden, dat zy ons in dit geval een wettige getuigenis heeft verſchaft van de rechte denkbeelden, die men onzen monarch in zyn tederſte jeugt inboezemde van de wettigheid der geeſtlyke vergaderingen. 't Is zelf door een ſoort van een mirakel, dat deze acten in onze handen zyn gevallen, de eerwaardige vaders feuillanten hebben ze ons niet meegedeelt: en het ſchynt dat God ons in deze gelegenheid taſtlyke blyken van zyn beſcherming heeft willen geven, over u, met u aanleiding te geven, van u nergens in te overylen, en over ons, met ons een billyk voorwerp te geven, van u daar toe te vermanen.*

Het

Het voorbeeld der feuillanten, en het soort van mirakel, waar door de aangehaalde acten in hunne handen waren gekomen, verhinderden vader de la Tour niet, te geloven, en zyne medebroeders te doen geloven, dat men den koning moest gehoorzamen, en zich deszelfs toorn, en die van de meeste bisschoppen van 't ryk, niet op den hals halen. Ik ben te enemaal onbewust, wat regels de munniken-kapittels hebben, maar ik kan qualyk begrypen, dat een vorst geen recht zou hebben, om enige leden van dit slag van vergaderingen uit te sluiten, en dat zy ophouden zouden van wettig te zyn, om dat hy zich van zyn recht bediende.

Zyne stantvastigheid omtrent de zaken van den godsdienst.

Ik heb reeds een staaltje van de stantvastigheid van den hertog van Orleans aangehaalt, omtrent zaken daar de godsdienst mee gemoeit was, ten opzicht van zyn eige dogter, de abdis van Chelles, zie hier een ander daarvan, dat niet minder is: zy had twee benedictynen geborgen, die door een gezegelden brief van alle ampten uitgesloten waren, maar de hertog liet haar door den heer de la Vrilliere belasten, om die opstaandenvoet te doen vertrekken. Deze strenge behandeling doet my geloven, dat zekere brief, dien men in dien tyd

op

op den naam dezer prinçes in 't licht gaf, haar valschelyk toegeschreven wierd, want hy was zeer scherp, en zou zyn koninglyke hoogheid ten uitersten misnoegt hebben. Men wilde dat deze brief aan den aartsbisschop van Tours, commissaris des konings in de algemeene vergadering der benedictynen, geschreven was.

Ik heb uwen brief ontfangen, deed men deze doorluchtige abdis zeggen, *die my dubbelt verwondert heeft, gy zyt my zo lang uw antwoord schuldig gebleven, dat ik 'er geen meer verwachtte; maar noch meer ben ik het geweest over de wyze van uw schryven. Meent gy my om den tuin te leiden? ik heb de meningen van den koning, en van den hertog van Orleans vernomen, en om dat ik ze vernomen heb, heb ik verstelt gestaan, dat gy ze zo weinig gevolgt heb. Maar ik kan niet lyden, dat gy u beroemt van acht op den brief geslagen te hebben, dien ik u geschreven heb, gy had het behoren te doen, nademaal ik u de eige woorden van den heer hertog van Orleans, en zelf die van den oudbisschop van Frejus schreef. Gy hebt zo tegenstrydig te werk gegaan, dat ik 'er over verstelt zou staan, indien ik uwe oogmerken en uwe staatzucht niet wist.*

Gewaande brief van de abdis van Chelles.

't Is

't Is uwe ſchuld niet, dat onze congregatie niet is te gronde gegaan. Deze offerande zou mogelyk enige perſonen behaagt, en u bevordert hebben; gy zoud 'er met blydſchap rood over zyn geworden: maar God, die de zynen bewaart, heeft ze tegen alle kuiperyen gehandhaaft; Hy is het zonder twyffel, die hen verſterkt heeft, om ſtantvaſtig de aanneming van de conſtitutie te blyven weigeren. Ik ben van hun gevoelen, dewyl ik, gelyk zy, niets van den hemel te verlangen heb; wy keren den rug naar de deur, die ons den weg wyſt tot de kerkelyke waardigheden; en indien men uit het getal der biſſchoppen van Vrankryk, aannemers van de bulle, die genen uitſchrapte, die zulke inzichten als gy hebben, zo wel de genen die beloont zyn, als die beloning verwacht hebben, zou het getal daar van zeer klein blyven; maar wy zien niets anders, dan het geen men altyd in alle de eeuwen van de kerk gezien heeft. Verwacht niet, dat ik onze vaders zal aandringen, om de bulle aan te nemen, ik zou ze niet meer voor myne broeders erkennen, zo zy dat deden. Indien ik als een moliniſt dacht, zou ik u uitſchelden, of ten minſten met quade dienſten dreigen: maar alles wat ik verlang, om u de zuiverheid van myn geloof

te

te bewyzen, is, gelegenheid te vinden, om u dienst en pleizier te doen; ik zal ze zelf zoeken, om u te doen zien, wat ik aan uw karakter verschuldigt ben, en wat gevoelens de christelyke leer my voor u inboezemt.

Een bisschop, die zo lang draalt om een brief, waarmee eene princes hem vereert heeft, te beantwoorden, die openbare verwyten van heerschzucht en quade trouw, de gemene en laffe manier van spreken, om het cardinaalschap uit te drukken, en daar woordenspelingen op te maken, eene abdis van Chelles, die van de benedictynen spreekt, gelyk de abdis van Fontevraulx van haar munniken zou doen, zyn zaken die my heel onwaarschynlyk voorkomen: echter zou ik in myne gissing kunnen bedrogen zyn, want het is niet onmooglyk, dat een geestelyke dogter, al is zy een prinçes, eene onbezonnenheid kan begaan.

Daar was zulk een grote menigte van bankbriefjes geweest, dat 'er, niet tegenstaande alle openingen, omze zich quyt te maken, noch zeer vele in handen van 't gemeen bleeven. Zyne koninglyke hoogheid liet zyne zorgen gaan, om die te enemaal uit de wereld te helpen. Om hierin te slagen, maakte men een algemene

Reglementen om de bankbriefjes uit de wereld te helpen.

mene hervorming in de munt, en men ordonneerde, dat men, inplaats van geld, in de munt-hoven en de wisselbanken een achtste part in briefjes en attestatien van liquidatien, met zeven achtste delen in goud en zilver zou ontfangen, en dat de waardy voor de gehele som zou betaalt worden; men rechtte voor vier millioenen nieuwe lyfrenten op, te betalen als interesten voor een capitaal van hondert millioenen. Het edict behelsde „ schoon „ de verscheide aanwendingen, hier„ voren aangewezen, meer dan genoeg „ waren, om de gehele massa van brief„ jes, die 'er onder den man verspreid „ zyn, in te slokken, hebben ons de „ gretigheid, waar mee onze onderda„ nen aangedreven zyn, om lyfrenten te „ verkrygen, en de menigvuldige na„ vragen, die 'er naar gedaan zyn, na „ dat ze vol waren, doen besluiten, om „ de begeerte van 't gemeen te voldoen „ door het oprechten van vier millioe„ nen lyfrenten, te betalen uit de pen„ ningen van het burgerhooftgeld, en „ andere belastingen, tegen een capi„ taal van hondert millioenen, te vol„ doen in briefjes, die wy aangenomen „ hadden te betalen; en deze oprech„ ting is ons zo veel te gevoeglyker voor„ gekomen, om dat zy de houders van

„ de

„ de koninglyke effecten aanzienlyker
„ inkomsten verschaffende, terzelver
„ tyd de afdoening van een hooftsom
„ van hondert millioenen verzekert. Ein-
„ delyk bepaalde men voor de laatste
„ maal een tyd, om de volkome vernie-
„ tiging der briefjes te weeg te brengen".

Zyne majesteit ordonneerde, dat voor den eersten van de volgende maand november, zonder enig verder uitstel, de houders van de attestatien der liquidatien verplicht zouden zyn, die op een van de aangetoonde wyzen aantewenden, en dat by gebreke van dien deze papieren van nul en gener waarde zouden gerekent worden, zonder dat men hoefde te denken, dat dit maar een bloot dreigement was.

Onder het getal der attestatien van de liquidatie ontmoette men 'er verscheide, die zo wel uit de bankbriefjes sproten, als uit de bankrekeningen, geschikt om de briefjes op toonder dezes te betalen, en de wisselbrieven, die vervallen waren, toen de bankbriefjes en bankrekeningen gangbaar waren, welke attestatien door de schuldenaars niet op interest gezet waren, onder voorwentzel, dat zy de namen der eigenaars van de briefjes op toonder dezes, en van de wisselbrieven, niet wisten, die zich exprès niet hadden komen aangeven. Men

moeſt evenwel in deze ongelegentheden voorziên, 't welk men door eene declaratie deed, welke ordonneerde, dat alle notariſſen en bewaarders, 't zy by wegen van rechten of anders, dat de ſchuldenaars van de briefjes op toonder dezes, en van de wiſſelbrieven, gehouden zouden zyn, op de geſtelde ſtraf, voor den eerſt-aanſtaanden november de atteſtatien van de liquidatien, die zy in handen hadden, van wat zom zy ook zyn mogten, zelf onder de duizent livres, ſpruitende uit de bankbriefjes en atteſtatien van bankrekeningen, geſchikt om de wiſſelbrieven en de briefjes op toonder dezes te betalen, aan renten op de ſchattingen te zetten, ten voordele van de genen, die in deze atteſtatien van liquidatie belang hadden. By deze ſchikkingen voegde men de nodige voorzorg, dat de notariſſen en bewaarders, die deze papieren op renten zouden zetten, daar behoorlyk van ontlaſt wierden, zonder door de geintereſſeerden daarover ontruſt of gemoeit te kunnen worden.

Dit waren kragtige middelen, en na noch enige vergunde uitſtellen, waren de briefjes teenemaal uit de wereld.

Men begon evenwel in dien tyd van een nieuw ontwerp te ſpreken, naamlyk om hondert millioenen krediet-briefjes onder den man te brengen, en om de ren-

renten op het ſtadhuis van Parys in nieuwe actien te betalen: men voegde 'er by, dat men de contanten merklyk ſtond te verhogen, en dat men een aflosſing zou doen, half in geld, en half in kredietbriefjes, aan die genen, die hunne rentebrieven niet in nieuwe actien wilden verkéren; en dat men vervolgens van maand tot maand een vermindering zou aanwyzen, die in 't eerſt, ten opzicht van het geld, en van het papier, gelyk zou zyn, maar naderhand minder op het papier, om het in krediet te houden. 't Is ongelooflyk, dat men, na de droevige ondervinding die men van Laws ontwerp gehad, noch bedacht kon zyn om het weer te vernieuwen; en ik zou haaſt durven verzekeren, dat dit gerucht door de vyanden van den hertog van Orleans uitgeſtrooit wierd, zo veel te meer, om dat men 'er eerſt na zyn dood met rechte zekerheid van begon te ſpreken.

De Indiſche compagnie begon van dag tot dag van meer gewicht te worden: men had gemeent derzelver beſturing door het placaat te bepalen, waarvan ik den voornaamſten inhoud aangehaalt heb, maar de ervarenheid leerde haaſt, dat deze ſchikking, hoe verſtandig zy uitgevonden ſcheen, grote ongemakken onderworpen was. Zyne koninglyke hoogheid was niet van die trotſe humeu- (Reglement omtrent de Indiſche compagnie.)

 ren,

ren, die nooit willen weten, dat zy een misslag begaan hebben, neen, hy bekende dat hy zich vergist had, en verbeterde alleen de fout, die hy te gelyk met den cardinaal du Bois begaan had.
„ Men heeft gemerkt, zeide het nieuwe
„ arrest van den dertigsten augusti, dat
„ schoon het reglement van den 24 maart
„ al het voordeel heeft uitgewerkt, dat
„ men 'er van verwacht had, evenwel
„ de meeste actionisten ongerustheid ge-
„ voelen, dat zy hunne zaken door lui-
„ den bestuurt zien, waarvan 'er geen
„ door de compagnie verkoren is, zon-
„ der dat het schynt, dat zy op eniger-
„ ly wyze, 't zy door zich zelve, 't
„ zy door luiden van harent wegen aan-
„ gestelt, kennis kan krygen van de om-
„ standigheden van het bewint, en van
„ den staat van haar koophandel. Der-
„ halven hebben wy ons niet kunnen
„ ontslaan, daar een nieuwe form van
„ regéring aan te geven, en het volko-
„ men bestuur van den koophandel aan
„ twaalf bewinthebbers toe te vertrou-
„ wen, die de compagnie de magt zal
„ hebben om te veranderen, wanneer
„ zy over derzelver gedrag niet wel te
„ vreden is; waarby wy acht opzien-
„ ders zullen voegen, alle jaar in de ver-
„ gadering der compagnie te verkie-
„ zen, om benevens de bewindhebbers
„ het

„ het oog over de minſte omſtandighe-
„ den van het beſtuur des koophandels
„ te laten gaan, en daar alle jaar aan de
„ algemene vergadering verſlag van te
„ doen. En gelyk de koning een taſtelyk
„ belang heeft, om de goede order in het
„ bewind van eene compagnie te onder-
„ houden, waarvan de koophandel grote
„ rykdommen aan den ſtaat kan verſchaf-
„ fen, en daar te gelyk de fortuinen van
„ een deel particulieren van afhangen,
„ zal zyne majeſteit twee amptenaren uit
„ het midden van zyn raad benoemen,
„ om, onder de bevelen van den heer
„ controlleur-generaal der finantien, op
„ het vervolg van dit bewind te letten,
„ in de verſcheide delen van ieders de-
„ partement, om daarin de goede or-
„ der, en de getrouwheid en oplettent-
„ heid in den arbeid, en de uitvoering
„ der reglementen te onderhouden “.

De ſchikkingen van dit nieuw placaat waren zo verſtandig, dat zy wel verdienden, dat men de naauwkeurigſte maatregelen nam, om ze wel te doen gehoorzamen.

De compagnie der Indien zal door twaalf bewintbebbers beſtuurt worden, alle actioniſten van gemelde compagnie; waarvan ieder zal gehouden zyn 50. actien te hebben, die aan de compagnie in bewaring gegeven zullen worden, zonder dat zy ze,

zo lang zy directeurs zyn, zullen mogen uit de compagnie nemen.

Het bewind zal in twaalf departementen verdeelt worden, en aan 't hooft van ieder een van de gemelde directeurs gestelt, die belast zal zyn met de aaneenschakeling en de uitvoering der zaken, die zyn departement aangaan, voor welker bewind hy verantwoordelyk zal zyn, als zynde hem particulierder en nader aanvertroud.

Ieder van de directeurs zal als twede persoon in een ander departement aangestelt zyn, en weer als derde in een derde departement, op dat alle de directeurs elkander onderling, by afwezigheid, of ander beletzel, mogen vervangen, en kennis krygen van de verscheide delen van den koophandel der compagnie

De zaken van aangelegenheid, of die haar betrekking hebben op andere departementen, zullen in de vergadering der directeurs gebragt worden, die ten minsten tweemaal 's weeks zal gehouden worden, en meerder, indien het de noodzaaklykheid vereischt.

Daar zullen door de algemene vergadering van de compagnie der Indien acht opzienders verkoren worden uit de fatzoenlykste burgers, goede handelaars, en andere luiden, zich op de negotie, de zaken van de bank, en op de rekeningen verstaande: deze opzienders zullen alle actionisten

ten zyn, en ieder 50. actien hebben, op dezelve voorwaarden als de directeurs.

Deze, als luiden door de compagnie aangestelt, zullen het oog houden op de administratie in de departementen, waarvan hun het onderzoek aanvertroud is: zy zullen alle vergaderingen bywonen, en daar een raadplegende stem in hebben, zo wel in de particuliere van hunne departementen, als in de algemene vergadering.

De tabaks-pagt zal door zes regenten bestuurt worden, die elk 50 actien inde compagnie zullen moeten leggen enz.

Deze regenten zullen een afzonderlyk ligchaam uitmaken, dat geen ander bewind zal hebben, als over de tabak, en de zaken die daar op betreklyk zyn; echter zullen ze alle veertien dagen vergaderen, met de twaalf bewindhebbers, en de acht opzienders, op het Oostindisch huis, om daar de zaken van hun bewind te beramen en te beslissen, die enige betrekking op den handel der compagnie kunnen hebben.

De koning zal vier amptenaren uit het midden van zyn raad benoemen, uit het getal van die genen, die belang in de Indische compagnie, en 'er ten minsten ieder vyftig actien in hebben: zy zullen zich rekenschap doen geven van ieders aanvertrouwde departement, van de vordering van den arbeid der bewindhebbers en commissen, zullen de hand aan de uitvoering der

reglementen houden, en zorg dragen dat ieder zich naarstig van zyne bediening quyte, en van alles aan den controlleur general der finantien verslag doen.

Daar zal alle veertien dagen een vergadering gehouden worden, uit den controlleur generaal, de vier koninglyke inspecteurs, de acht commisen of opzienders, en de twaalf bewindhebbers bestaande, waarin men rekenschap zal geven van de fondsen, en den algemenen staat van de compagnie. Ieder der directeurs zal daar verslag doen van het geen 'er in zyn departement gedurende de laatste veertien dagen is voorgevallen. De commis van dat departement zal over het bewind van het zelve gehoort worden, en zal in deze vergadering voorstellen en vorderen, 't geen hy tot de goede regering en tot voordeel van den koophandel nodig zal oordelen; vervolgens zal de koninglyke inspecteur van het departement zyne aanmerkingen maken over de gedaante en de wezentlyke besturing van dat departement; en de besluiten over alles zullen met meerderheid van stemmen genomen worden.

Alle jaar zal 'er een algemene vergadering van de compagnie gehouden worden, waar in men de rekening zal opmaken van het verlopen jaar, en verslag doen van den staat des koophandels, en van de andere zaken der compagnie; in welke vergadering

gadering men zal overgaan tot de verkiezing van acht commisen of opzienders voor het volgende jaar, en te gelyk tot de benoeming van nieuwe bewinthebbers, in plaats van die gesturven mogten zyn, of om zwakheid of andere oorzaken stilte gezogt hebben, of in plaats van die genen, tegen welke de compagnie billyke reden van klagten of argwaan mogte hebben. De algemene vergadering zal alle jaar op den 15. maart gehouden worden. Niemand zal een raadplegende stem in de voornoemde vergadering mogen hebben, zo hy niet voor den eersten februari van het zelve jaar 50 actien op zyn naam in handen van de compagnie gestelt heeft, die hy 'er niet voor den eersten april weer uit zal mogen nemen, van welke consignatie hem een attestatie op zyn naam zal gegeven worden door den kassier, op het vertonen van welke attestatie hy in de vergadering zal toegelaten worden, zonder dat iemand daar toegang toe kan hebben op de vertoning van een attestatie, die niet op zyn naam zou gepasseert zyn.

Ik weet dat deze omstandige berichten vele luiden niet naar den smaak zyn, maar men leert 'er evenwel de wyduitgestrekte kennis van de genen, die aan 't roer zitten, door kennen: het wel-opgestelde ontwerp van een veldslag moet een generaal zo veel tot eer strekken, als de overwinning zelf. Ik geloof niet dat 'er een

betere ſchikking van een compagnie van koophandel bedagt kan worden, waarin de na-yver meer aangeſpoort word, en waarin men netter maatregelen kan nemen, om bedrog en loze ſtreken voor te komen, en niets ſtrekt tot een klaarder bewys, dat het verſtand van den hertog van Orleans nergens voor ſtuitte, en dat hy zich zelven recht bewezen had, met de bediening van eerſten miniſter te eiſchen, die byna zo ver beneden zyn kennis was, als beneden zyne geboorte: en zeker, ik kan my niet onthouden van te zeggen, dat een prins van den bloede altyd boven een eerſten miniſter is, en dat deze titel zyne waardigheid niet vermeerderen kan, noch de eerbied, die de natie hem verſchuldigt is; en ik ben verzekert, dat de hertog van Orleans niet gedacht zou hebben om de plaats van den cardinaal du Bois te vullen, indien hy niet geoordeelt had, dat het belang zyner rechten en vorderingen vereiſchte, dat hy zich aan 't hooft van de ſtaatszaken ſtelde.

Behalven dit uitſluitent voorrecht van den tabakshandel, aan de compagnie vergunt, door een contract, in form van afſtand, ten haren behoeve, van de rechten, die de kroon van dit ſlag van koopmanſchap pleeg te beuren, gaf men haar ook op dezelve wyze dat van de koffi: doch dewyl deze handeling een van de

voor-

voornaamſte van Marſeille was, wierd'er een reglement gemaakt, dat de handelaars van deze ſtad, die koffi uit de koopſteden van 't ooſten lieten komen, de keur hadden om die aan de Indiſche compagnie te verkopen voor dezelve prys, die ze in Holland zou waard geweeſt zyn op den dag, dat het ſchip, daar de gemelde koffi mee overgekomen was, in de haven van Marſeille gearriveert was, of die vry naar vremde landen over te voeren, mits dat evenwel de nodige voorzorgen genomen wierden, om te verhinderen, dat de koffi ter ſluik in het ryk gebragt wierd. Deze afgeſtane privilegien verzekerden aan de actioniſten een vaſt inkomen van 150 livres voor ieder actie, behalven de voordelen, die zy van de andere waren trokken.

De algemene vergadering, om de nieuwe regeringsform in te voeren, wierd den 17 ſeptember gehouden. De hertog van Orleans, als gouverneur van de compagnie, bekragtigde de vergunde privilegien, en beloofde 'er noch anderen van 's konings wegen, zo dra de rekeningen van de compagnie door de rekenkamer zouden aangenomen en geregiſtreert zyn. Men regleerde de departementen, men verkoor de commiſen met meerderheid van ſtemmen, men quam overeen om driemaal in de week des morgens, en de drie andere dagen des achtermiddags te ver-

vergaderen; men rechtte een kantoor op, daar men zyne actien kon consigneren, en weer uithalen, naar zyn welgevallen.

Onder 't getal der actionisten bevonden zich de hertogen van la Force en van Chaulnes, de marschalk van Etrées, de marquizen van Bulli en van Lassay; dit recht van deel te nemen in de belangen van een handel-compagnie strekte deze heren tot geen eer: men mag doen wat men wil, daar zyn eeuwen nodig, om de denkbeelden van adel en koophandel in de herssens der franschen te verenigen, die zich verkeerdelyk ingebeelt hebben, dat de handel den adeldom onteert en verkleint, en dat hy niet bestaan kan met de onbaatzuchtigheid en edelmoedigheid, zonder welke de adeldom maar een blote titel is. De rekening die de compagnie moest afleggen, wierd op den 20 november bestemt, en beliep twee duizent en zeven hondert millioenen: en deze compagnie had haar schuld te enemaal met den koning vereffent.

Onvermoeide arbeid van den hertog van Orleans.

Zyne koninglyke hoogheid sloeg byna ter zelver tyd de pachten toe, op den voet van 55 millioenen, onder deze voorwaarde, dat de koning aan de hoofdpachters de twee stuivers per gulden zou geven, van het geen zy boven deze som opbragten, en de pachters weerom aan den koning twee stuivers

per

per gulden van het geen zy minder opbragten. Men verpachtte ook het geen de ſchatting tot het betalen van 't recht van confirmatie, ter oorzaak van zyn majeſteits komſt tot de kroon, moeſt opbrengen: de ondernemers of pachters zouden de drie ſtuivers per gulden hebben, van 't geen zy boven de 15 millioenen in 's konings koffers deden komen.

De nominatie tot de beneficien vereiſchte ook grote oplettentheid. Niets was 'er van meer gewicht voor de ruſt van de kerk, en om allengs de party, waartegen zich het hof verklaart had, te vernietigen, dan de verkiezing der biſſchoppen. 't Scheen dat de hertog van Orleans daar zyn hooftwerk van gemaakt had: alle de genen, die daar deel aan hadden, waren conſtitutionariſſen, of hadden geen verbintenis met de appellanten, zo dat de jezuiten zelf 'er byna te enemaal te vrede over waren.

Niets ontſnapte de waakzaamheid van dezen prins. Châteaudun, kleine ſtad in Berri, wierd te enemaal in de aſſche gelegt. Om dit verlies te vergoeden, en te beletten, dat de inwoners verſtrooit wierden, ſchold men hun al het hooftgeld en andere belaſtingen, die zy den koning noch mogten ſchuldig zyn, quyt, en men verkondigde, dat zy tien achtereenvolgende jaren ieder niet meer dan

vyf

vyf ſtuivers zouden betalen, voor alle belaſtingen, op voorwaarde, dat zy in de voornoemde ſtad zouden blyven wonen, en ieder zyn huis weer op laten bouwen: en om hun vaardiger byſtand te verſchaffen tot hun herſtelling, ſtond men hun toe, om door het hele ryk een collecte te mogen doen, welk capitaal in handen van bewindhebbers, door de inwoners van die ſtad verkoren, zou geſtelt worden, en door hen aan die genen uitgedeelt, die zy oordélen zouden dat het nodig hadden.

Compagnie van Oſtende.

By alle deze zwarigheden voegde zich een van de gewichtigſte zaken. De keizer, zonder acht te geven op de traktaten, die de koningen van Spanjen, eertyds meeſters van de Nederlanden, met de ſtaten-generaal en met Engeland, ten opzicht van den handel op de Indien, gemaakt hadden, rechtte te Oſtende een compagnie op, om op die landen te handelen. Deze vorſt, niet bewerende gehouden te zyn aan de verbinteniſſen, door zyne voorzaten, die opperheren van de Nederlanden waren, gemaakt, ſprak als magt hebbende in het placaat, dat deze compagnie aanſtelde, en daar rechten aan vergunde, die zekerlyk door alle natien van Europa moeſten betwiſt worden.

Even oplettende, zei zyne keizerlyke majeſteit, om, het geen tot voordeel van ons

ons volk dienen kan, uit te werken, en om zo veel het doenlyk is tot de behoudenis van onze ſtaten, inzonderheid die van onze Nederlanden, toe te brengen: en overwegende, dat het zeer moeilyk zou vallen om deze twee gewichtige oogmerken te bereiken, zonder de herſtelling van den koophandel en de ſcheepvaart.... hebben wy het noodzaaklyk geoordeelt, eene algemene handel-compagnie in onze Nederlanden op te rechten; gelyk wy die inderdaad uit recht van ſouvereiniteit, en uit dat der natuur en der volkeren, door het tegenwoordig onwederroeplyk edict oprechten en aanſtellen, op de volgende artykelen, vryheden, en voorwaarden.

Deze compagnie zal de vryheid hebben, om te varen en te handelen op Ooſt- en Weſt-Indien, en op de kuſten van Africa, zo aan deze zyde als voorby de kaap van goede hoop, op alle havens, plaatzen, en rivieren, waarop de andere natien vry handelen, mits de grondregels en gewoontens, door het recht der volkeren aangenomen en voorgoedgekeurt, in acht nemende.

Het zal de compagnie vryſtaan, geſchut en ander oorlogs ammunitie intenemen, die zy tot haar vaart, en veiligheid van haar koophandel, nodig zal hebben; zy zal in de Indien, door koop

of

of andere contracten en tractaten, landen en havens mogen aanwinnen; wy staan haar daar het oprechten van colonien toe, gelyk ook het bouwen van zodanige fortressen en kastélen, die zy tot gemak van haar koophandel, en tot bescherming van het aangewonnen land, nodig zal oordelen.

Het zal de compagnie vrystaan, zelf in onzen naam, met de Indiaansche prinssen, souvereinen, staten, en met anderen te handelen, die onze vyanden niet zyn, en met hun zodanige verbintenis te sluiten, als zy raadzaam zal oordelen, ook zal zy zo veel schepen mogen laten bouwen en toerusten, als zy meent nodig te hebben.

Wy beloven de compagnie alle bescherming en voorspraak, tegen alle, die haar op een onrechtvaardige manier zullen aantasten, en dat wy zelf, des noods zynde, de kragt onzer wapenen zullen gebruiken, om haar te ondersteunen en te handhaven by de volkome vryheid van haar koophandel en scheepvaart, en haar recht te doen genieten over alle de onrechtvaardigheden, hoon, en quade behandelingen, by aldien enige natie ondernam haar koophandel en scheepvaart te ontrusten; en wy zullen zorg dragen, van haar alle mogelyke voordelen en gemakken te verschaffen, door tractaten van

vrede,

vrede, verbond, en koophandel, die wy zullen maken.

Deze toon van gezag, die tegen de oude en nieuwe tractaten aanliep, gaf ten minsten alzoveel aanstoot, als het nadeel, dat deze nieuwe oprechting noodzaaklyk moest veroorzaken, ongerustheid baarde.

De Hollandsche Oost-indische compagnie wierd 'er hevig over geallarmeert, en gaf een soort van een manifest uit, dat de onrechtvaardigheid van des keizers onderneming klaar aantoonde; zelf verklaarde zy in duidelyke termen, dat zy zich van de middelen zou bedienen, die God haar, onder bescherming en het gezag van haar hoog-mogenden, in handen had gegeven, om 'er zich tegen aan te kanten, dat is te zeggen, dat zy de schepen van de compagnie van Ostende, die zy op haar gebied in de Indien aantrof, zou genomen hebben, spyt haar keizerlyke en koninglyke vlag, en het zou ook by geene dreigementen gebleven zyn, indien men niet raadzaam had geoordeelt, liever in onderhandeling te treden, dan zich aan feitelykheden bloot te stellen: want deze compagnie is magtiger dan zekere mogentheden, en zou alleen genoeg geweest zyn, om de heerlyke aanslagen te verydelen, die de keizer had gesmeed, om zyne finantien te her-

herſtellen, ten koſten van eene natie, die zich uitgeput had, om hem een brok van de Spaanſche erffenis te verſchaffen.

De hertog van Orleans was al te verſtandig, om de gevolgen van deze nieuwigheid niet te voorzien. Hy behartigde de belangen van Holland ſterk, en liet eene declaratie uitgaan, waarby het aan alle onderdanen des konings verboden wierd, op zeer zware ſtraffen, enig deel te nemen in de compagnie van Oſtende, of zich in haar dienſt te begeven, op wat wyze, en onder wat dekmantel het ook zyn mogt. Behalvendat hy oprecht de belangen der verenigde provintien aankleefde, wier bondgenoodſchap hy hoog ſchatte, het zelve als het voordeligſte en bondigſte van alle, die hy gemaakt had, aanziende, was hy zeer geërgert over de onuitputbare zwarigheden, die het hof van Wenen maakte, om het tractaat van Londen ter uitvoering te ſtellen, en hy moeſt geen berouw hebben, dat hy den keizer in 't bezit van Sicilien had helpen ſtellen. Met dit inzicht voegde hy zich by Engeland en Holland, om deze compagnie te doen vernietigen, die nooit opgerecht had behoren te worden, om dat het onmooglyk was, of zy moeſt tegenſtand vinden, en dat zy tegen de geïntereſſeerden beſtaan kon. Ook liet de

kei-

keizer, na enige onderhandelingen om zyn eer te dekken, (overtuigt zynde dat men hem in eene onderneming boven zyn kragten had ingewikkelt, hoe ſterk die ook zyn mogten) dezen aanſlag varen, en offerde zyn hoop aan de liefde tot den vrede, of aan de vrees voor den oorlog, op.

Zo vele en verſcheidenderly onophoudelyke bezigheden van zulk een gewicht, vereiſchten de ſterkſte en onwankelbaarſte gezondheid, om die uit te houden, gelyk de hertog van Orleans tot noch toe gehad had, maar het was natuurlyker wyze onmooglyk, die lang te bewaren. Hy had byſtand van noden gehad, en hy vond niemand om zulk een vertrouwen op te ſtellen, dat hy de vryheid kon hebben om zyne zorgen en ſterk blokken wat te matigen; alle, die onder hem arbeidden, waren verſtanden van een lage verdieping, die zonder ophouden nodig hadden verlicht en beſtuurt te worden; de zegelbewaarder, wiens wil zo goed was als 'er een zyn kon, was naauwlyks bequaam om zyne bediening waar te nemen; de graaf van Morville, dien men het bewind der buitenlandſche zaken had gegeven, en die veel meer verſtand had, bezat noch niet genoeg, dat de miniſter zich had onthouden kunnen, van de onderhandelin-

gen tot op den draad uit te pluizen, en de omwegen in te boezemen, die men gebruiken moeſt, om ze met voordeel af te doen; de controlleur-generaal, ſchoon uit het parlement genomen, verſtond naauwlyks de finantien; wat den heer de Bretueil, ſecretaris van den oorlog, betrof, men zag klaar, dat men hem deze poſt niet aanvertroud had, als om dat men vrede had.

De enige, daar deze prins het oog op kon laten vallen, op wiens oprechte genegenheid hy kon ſtaat maken, en die hem wat verlichting in zyn arbeid had kunnen geven, was de twede zoon van den overleden zegelbewaarder. Zyne koninglyke hoogheid, die zich zo wel op het ſtuk van verdienſten verſtond, had 'er veel in hem gevonden: en inderdaad, hem ontbrak niets dan de ervarenheid, om zyn vader hierin te evenaren; ſchoon hy noch zeer jong was, bekleedde hy waardiglyk het ampt van politiek-ſtedehouder. Kort na de dood van den cardinaal du Bois, benoemde de hertog van Orleans dezen jongen heer tot zyn kançelier en zegelbewaarder, tot hooft van zyn raad, en opper-intendant over zyne huizen en finantien: toen hy zyn keuze verklaarde, zeide deze prins opentlyk, dat men niet zeggen zou, dat hy een kanſſelier zonder verſtand en zonder

der geboorte had. Deze verkiezing, met de daarby gevoegde lofspraak, voorspelden een groter verheffing; en inderdaad hy dacht hem de bediening van controlleur-generaal toe, hebbende hem reeds van zyn besluit hier omtrent verwittigt, maar het wierd niet vervult.

Deze prins stierf te Versailles den tweden december, 's avonds tusschen 6 en 7 uren, aan een overval van beroerte, die hem plotslyk verstikte. Hy had met den koning tot half vyf gearbeid, en zich naderhand naar zyn vertrek begeven, zynde een weinig vermoeit, en een grote last in zyn hooft gevoelende. Hy sliep enigen tyd, waarna men hem wakker maakte, en hy zelf aan den een en den ander gehoor gaf. Terwyl hy met mevrouw Phalaris zat te praten, quam men hem aanzeggen, dat de koning om hem zond: hy wilde opstaan, maar hy viel weer in zyn leuningstoel neer, zonder beweging, en zonder kennis. Deze dame, hierover in de uiterste verslagenheid, riep om hulp: daar was geen doctor noch chirurgyn by de hand, en men gebruikte een kamerdienaar van den hertog van Rohan, om hem uit de ader te laten, maar vergeefs. De hertogin van Orleans, die men daadlyk kennis van dit ongeval had doen geven, vond hem, op haar komst, reeds overleden. Zyn

Dood van den hertog van Orleans, door zyn al te veel herssenblokken veroorzaakt.

dood was de uitwerking van de verdubbeling van arbeid, en het herssenblokken, door het overnemen van de bediening van eersten minister veroorzaakt. Chirac, zyn eerste geneesheer, had hem meer dan eens gewaarschuwt van zyn arbeid een weinig te matigen, ten minsten van enige voorzorg te gebruiken, maar hy had hem altyd tot antwoord gegeven, dat hy 'er geen tyd toe had.

Aanmerkingen over zyn gedrag, en de voornaamste voorvallen zyner regering.

Dus stierf Philippus de twede, hertog van Orleans, kleinzoon van een koning van Vrankryk, oud 49 jaren en 4 maanden, min 2 dagen. Hy bezat alle de talenten, en byna alle de qualiteiten, welker zamenvoeging de doorluchtige mannen en grote vorsten uitmaakt: zyne gebreken zelf, zo ik het durf zeggen, waren met deugden verzelt; nooit hebben, de liefde noch het overdadig drinken hem een geheim doen ontvallen; nooit heeft de gramschap hem een stap doen doen, dien de reden niet voor goed gekeurt en bestuurt had. Zyne familie en zyne huisgenoten ontmoetten in hem alle de tederheid, alle de goedheid, en alle de bescherming, die zy verlangen konden. Zyn goedertierenheid was een soort van ongevoeligheid, zelf heeft het in al zyn gedrag uitgeblonken, dat de haat hem nooit overheert had. Evenwel is 'er nooit een prins geweest, die meer

vyanden had, en welke zich meer toeileiden om hem zwart te maken.

Mevrouw des Urſins, die hem in Spanjen vervolgt had, quam ten tyden van zyn bewind vry weer in Vrankryk te rug.

't Was hem genoeg, dat hy den cardinaal Alberoni buiten ſtaat geſtelt had om hem te deren, en hy was niet onder 't getal zyner vervolgers. Schoon hy in de manifeſten van den koning van Spanjen zeer mishandelt was, die hem aantaſtten, in het geen hem het waardſte was, naamlyk in zyne rechten op de kroon, en in zyn eer, beoorloogde hy hem niet, dan om hem tot den vrede te doen beſluiten: hy verzoende zich oprechtlyk met hem, en ſtrikte door verbinteniſſen de knopen van een vrindſchap, die eer opgeſchort dan geſchonden was, weer toe; in 't jaar 1721 had hy zich door een particulier tractaat met Spanjen verenigt, waarin hy Engeland mee beſloten had, om den keizer te noodzaken, om ter goeder trouw het tractaat van Londen ter uitvoering te ſtellen.

Dezelve beteugeling zyner hartstochten beſtuurde zyn gedrag ook binnen in 't ryk. Hy vernederde den hertog van Maine niet, als om dat men hem te hoog verheven had. De herroeping van het edict, 't welk de gelegitimeerde prinſſen alle de rechten van ware prinſſen van

den bloede gaf, was door de gansche natie met verlangen te gemoed gezien, en voorgoedgekeurt: ik durf zelf zeggen, dat zy billyk was, en dat men het dien prins moest dankwyten, dat hy zich van de minderjarigheid bedient had, om een wet af te schaffen, daar de sollicitatien den koning, als hy meerderjarig was geworden, mooglyk toe aangezet zouden hebben, om die te handhaven. Wat het gevangen nemen van den hertog en de hertogin van Maine aangong, de zamenzwering van Spanjen maakte dezelve noodzaaklyk; het scheen niet, dat een van de andere groten daar het hooft van kon zyn, zelf was het groot belang, dat hy 'er by had, een genoegzame reden, om te geloven dat hy 't waarlyk was: maar deze heer, en alle de anderen, die hy meende te moevan 't hof bannen, en zyne gunst onttrekken, beproefden zyne goedertierenheid. De marschalk van Villeroy alleen moest die ontbéren, maar zyn gedrag, dat de gemene geruchten scheen te ondersteunen, was ook zeer aanstootlyk geweest: een bewys, dat de haat daar geen oorzaak van was, is, dat de familie van dien marschalk geen deel aan zyne ongunst had; de schielyke herroeping van zyn zoon en kleinzoon gaf te kennen, dat het bevel, dat zy gehad hadden om hem te volgen, een toelating was geweest om hem te verzellen, en hem te vertroosten.

Het

Het enige artykel, waaromtrent hy onhandelbaar was, zo ik my dus durf uitdrukken, was het koninglyk gezag. Wat belang hy ook had, ten opzicht van zyne oogmerken, om de parlementen op zyne zyde te hebben, hield hy op van ze te ontzien, zo dra hy meende te merken, dat zy dit wilden verzwakken, en dat zy dit gezag, aan een regent toevertrouwt, onderscheidden van het gezag, dat door den vorst zelf geoeffent wierd. Het beroemde gerechtsbedde van 1718, en de verplaatzing van het parlement van Parys naar Pontoise, moesten tot een bewys strekken, dat de lust zelf om te regeren niet bequaam was, om den regent te doen besluiten, om te dulden, dat het koninglyk gezag enigen inbreuk leed, terwyl hy het in handen had; ook heeft hy het ruim zo volstrekt gemaakt, als het was, toen hy het ontfong.

Schoon zyne vorderingen hem vele zaken hebben doen ondernémen, die hy mooglyk niet gedaan zou hebben, indien hy geen mededingers te duchten had gehad, deed hem de staatkunde evenwel niets uitvoeren, dat tegen het ware welzyn van het ryk streed. Toen Lodewyk de veertiende stierf, had het ryk geen openbare vyanden, maar het had ook gene bondgenoten: dezelve gevoelens van haat, jaloezy, en vrees, die

 gansch

ganſch Europa tegen den overleden koning hadden doen zamenſpannen, duurden noch, men vervolgde in Engeland ſtreng de werktuigen van den laatſten vrede, die het behoud van Vrankryk geweeſt was: daar was alles te duchten, dat deze niet wel bevredigde vyanden, noch hun ſpyt niet kunnende verkroppen, dat men hun tegen hun dank dien vrede had doen tekenen, zich van de droevige omſtandigheid van een minderjarigheid mogten bedienen, om de wapenen weer op te vatten, en om zich, door de vernieling of vernedering van Vrankryk, van de ongeruſtheid te bevryden, die deszelfs magt hun veroorzaakte.

Het enige middel om het onweer, dat zich ſcheen te moeten zetten, af te keren, was de beide mogentheden op zyne zyde te winnen, zonder welke de andere vyanden niets met ſucces konden ondernemen. De hertog van Orleans ondernam het, en bereikte zyn oogmerk, en men kan zeggen, dat deze verbinteniſſen met Engeland en Holland het ryk zo wel tegen de binnenlandſche onenigheden beveiligden, als tegen de buitenlandſche oorlogen. Het wezentlyke, om deze verbinteniſſen duurzaam te maken, was zyne bondgenoten te overtuigen, dat de vereniging van Vrankryk en Spanjen zo naauw niet was, dat men de vor-

deringen van de laatstgenoemde kroon, die bequaam waren om den oorlog weer te doen ontvonken, zou begunstigen: dit deed men, met de belangen van den keizer tegen Philippus den vyfden te omhelzen: ik weet wel, dat deze handeling gelaakt wierd, zo wel als het wegzenden van den pretendent, maar die het laakten overwogen niet, dat de ware edelmoedigheid van een vorst bestaat, in de veiligheid en rust van de volkeren, die hem onderworpen zyn, boven alle andere inzichten te trekken.

Wat het ontwerp van Law aangaat, en de omwenteling van alles, hierdoor veroorzaakt, hieromtrent schynt my de doordringende geest van den hertog van Orleans alle wegen, die tot zyn verschoning dienden, te stoppen, en ik kan my niet verbeelden, dat hy het voor goed heeft gekeurt, zonder 'er de gevolgen van te voorzien. De ontsnapping van Law, voor dat hy zyn rekeningen afgelegt had, 't geen zonder twyffel op order en kennis geschiedde, bewyst, dat men vreesde, dat hy vele geheimen mogt ontdekken. Men zou evenwel kunnen zeggen, dat de droevige staat der finantien, en de onnoemlykheid der schulden, die enige duizende millioenen bedroegen, buitengemene hulpmiddelen vereischten; dat het ontwerp van Law iets aanloklyks

had,

had, en dat het natuurlyk was, dat de nood en hoop het deden aannemen: maar deze redenen zyn zwak ten opzichte van zulk een verheven geeſt, als de hertog van Orleans was; de enige doorgaande reden was, dat het onmooglyk was, dat de koning zyne ſchulden betalen kon, dat het volſtrekt noodzaaklyk was, dat zyne crediteuren een groot deel van hun capitaal verloren, dat het groot geheim was, hen dit verlies zodanig te doen dragen, dat zy 't eer zich zelven, dan den vorſt te wyten hadden, dat het ontwerp van Law dit geheim behelſde, 't geen door de menigvuldige raderen, waaruit dit kunſtwerk zamengeſtelt was, zo lang voor het oog verborgen wierd, tot dat de verwarring, die 'er uit moeſt onſtaan, onherſtelbaar ſcheen, zelf aan de genen, die 'er belang in hadden, en dat zy die eer aan de gretigheid en de ontrouw der beſtuurders konden toeſchryven, als aan een opgezet voornemen, zo dat de koning, met zyne ſchulden in papier te betalen, ſcheen het voorbeeld gevolgt te hebben, daar zy hem zelf in waren voorgegaan. Men mag zeggen wat men wil, dit ontwerp was al te zeer met de uitwerkingen, die het gehad heeft, verknocht, omze aan 't geval te kunnen toeſchryven. Wat de omwenteling der fortuinen aangaat, welke maakte, dat ieder zyn gedachten op zyn winſt

en

en verlies liet ſpelen, en op de middelen om de eerſte te verzekeren, en het ander te herſtellen, kan men zeggen (behoudens evenwel de gerechtigheid, die men de particulieren verſchuldigt is, en waarvan het nooit geoorlooft is aftewyken, dan in de uiterſte noodzaaklykheid) dat 'er het welzyn van den ſtaat in 't algemeen weinig aangelegen is, of het geld in deze of in die handen is. Wat hier van zy, de hertog van Orleans liet op zyn dood inkomſten genoeg aan 't ryk, om de laſten te kunnen betalen.

Het gedrag van dezen prins in de zaken, die de religie betreffen, ſcheen een weinig twyffelachtig, zelf kan men zeggen, dat het veranderde, naar de omſtandigheden. Eerſt ſcheen hy zich voor de appellanten te verklaren; de cardinaal de Noailles, de procureur generaal, tegenwoordig cancelier, de abt Pucelles, naderhand zo beroemt geworden, door het groot aandeel, dat hy in de laatſte geſchillen met het hof gehad heeft, hadden zeer het oor by hem, en ſchenen ook in zyn vertrouwen te ſtaan; vader le Tellier, perſonele vyand van den cardinaal de Noailles en zyn helen aanhang, wierd van het hof en uit Parys gebannen; de Sorbonne had volkome vryheid, zo wel als de benedictynen van S. Maur, de vaders van het oratorie, de feuillanten,

en

en verſcheide andere geeſtlyke broederſchappen; de appellen wierden toegelaten; de procureurs-generaals van de parlementen van Rennes, Rouen, en Aix, voeren naar hun welgevallen tegen de jezuiten, de mandementen van derzelver biſſchoppen, en de brevetten van den paus, uit. De enige oorzaak van deze zegepraal was, dat de hertog van Orleans het groot aanzien van deze party in het parlement had menen nodig te hebben, om het regentſchap meeſter te worden: deze prins heeft nooit een ſtrenge zedeleer gehad; van den anderen kant was hy al te zeer verlicht, om niet te zien, dat de tegenparty ongelyk talryker was, en dat zy by toeval niet nalaten zou de vorderingen van zyn mededinger, den koning van Spanjen, te onderſteunen: ook vielen de appellanten uit zyn gunſt, naar mate dat zyn gezag toenam; en zo dra hy verzekert was, dat Spanjen zich niet tegen zyne rechten zou ſtellen, of ten minſten zonder vrucht, liet hy ze aan zyn gunſteling den abt du Bois over, die ten hunnen koſte den cardinaalshoed verdiende, of, zo men wil, koſt; de Sorbonne viel dan weer in haar oude ſlaverny, gelyk zy zich uitdrukte, de appellen wierden verboden, de cardinaal van Noailles en het parlement waren genoodzaakt zich te onderwerpen, zo wel als de meeſte ſocieteiten, en tot een over-

overmaat van ongeluk gaf men den koning een jezuit tot biegtvader: zo dat ten tyden van de meerderjarigheid de zaken, ten dezen opzichte, byna op den zelven voet ſtonden, daar ze Lodewyk de veertiende op gelaten had, en dat in 't vervolg die genen, die de plaats van den hertog van Orleans bekleed hebben, maar hebben behoeft den weg te volgen, dien hy hun gebaant had, om van langzamer hand de gemoederen weer te regt te brengen, en de eenparigheid van de leer te herſtellen, zonder dewelke het Vrankryk onmooglyk is, aangezien het humeur harer inwoners, een duurzame ruſt te genieten.

Hoe natuurlyk de dood van dezen prins ook was, ſchoon zyn doctor dien voorzien, en hem gewaarſchuwt had, en dat men dien aan het al te ſterk harſſenblokken, en aan de ongeregeltheden, daar men hem van beſchuldigde, moeſt toeſchryven, kreet men het doch voor een uitwerkzel van godloosheid uit. Men ſtrooide uit, dat hy koffi met den koning zittende te drinken, zeker poejer in het kopje van zyne majeſteit gedaan had, dat de gene, die de koffi inſchonk, het gemerkt, en de kopjes verruilt had, zo dat het gene, dat den koning toegedacht was, den hertog van Orleans te beurt viel, die deze verandering niet gewaar wordende, zich zelfs vergaf. Ik zou my wel wachten deze yſlykheden te verhalen, zo zy zich niet zelf onder den voet ſtieten. Vreemde laſtering.

Wie merkte deze gewaande misdaad? heeft men hem ooit genoemt? kon, moeſt hy, niet verklaren wat hy gezien had? vreesde hy getuigen of hulp te ontberen; is de voorkamer des konings ooit leeg, zyn 'er niet ten minſten wachten, eenige pagies, of kamerdienaars in? wat zou hy gedaan hebben, indien hy

de

de kopjes niet had kunnen omwiſſelen, zonder dat het de hertog van Orleans gemerkt had? dewyl hy niet opſtaandenvoet geſproken heeft, toen de zaak kon bewezen worden, hoe zou hy dan zo dwaas kunnen zyn, om het te doen, toen 'er geen gelegenheid meer was om ze te bewyzen? waaraan zou hy zich niet bloot geſtelt hebben? Zoo heeft de blinde nyd altyd toegelegt om een prins te bekladden, wiens grote hoedanigheden hem, zo zeer boven de andere menſchen deden uitblinken, als zyne geboorte.

Laat men zyn regentſchap onderzoeken, laat men de zwarigheden wikken, die hy moeſt te boven komen, om het zo vreedzaam te maken, als het geweeſt is; laat men zyne voetſtappen nagaan, laat men op het gezag letten, dat hy, zo wel binnen als buiten het ryk, verkreeg; op het luidruchtig gebruik, dat hy 'er zomtyds van maakte, om die genen binnen behoorlyke palen te houden, die het zelve wilden verdélen en verzwakken; laat men zelf de maatregelen onderzoeken, die hy genomen had, om zyne rechten en vorderingen te beveiligen, men zal 'er een wyduitgeſtrekte kennis, een beproefde voorzichtigheid, een nette ſtaatkunde, een onwrikbare ſtantvaſtigheid, een heldhafte onvertzaagtheid, een waarlyk-koninglyke goedheid en goedertierenheid in vinden, en men zal gedwongen zyn te bekennen, dat de geſchiedeniſſen ons weinig zo volmaakte voorbeelden in 't ſtuk van regéring uitleveren, en dat, indien de vroomheid en godsdienſt zyn particulier gedrag beſtuurt hadden, en zyne verheve talenten geheiligt, men geen volmaakter modél in allen delen zou vinden.

E I N D E.